

T.C.

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NEV'İ DİVANI SÖZLÜĞÜ (BAĞLAMSAK DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK)

Sedanur DİNÇER ARSLAN

DOKTORA TEZİ

ARDAHAN 2017

T.C.

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NEV'İ DİVANI SÖZLÜĞÜ (BAĞLAMSAK DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK)

Sedanur DİNÇER ARSLAN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN: Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ

EŞ DANIŞMAN: Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

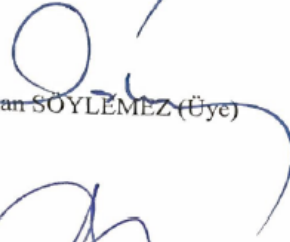
ARDAHAN 2017

KABUL VE ONAY

Sedanur Dinçer Arslan tarafından hazırlanan “Nev’î Divanı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)” başlıklı bu çalışma, 24.02.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Danışman)

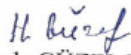
Prof. Dr. Orhan SOYLEMEZ (Üye)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Üye)

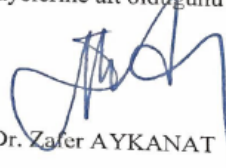

Doç. Dr. Ahmet IÇLİ (Üye)

Yrd. Doç. Hanzade GÜZELOĞLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 14.07.2017

Yrd. Doç. Dr. Zafer AYKANAT

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarını Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Sedat DİNCER ARSLAN

İÇİNDEKİLER

KABULVE ONAY.....	I
BİLDİRİM.....	II
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	X
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	XII
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ.....	1
I. NEV'İ.....	5
1.1. Nev'î'nin Hayatı	5
1.2. Nev'î'nin Edebî Kişiliği.....	7
1.3. Nev'î'nin Eserleri.....	10
II. ÜSLUP İNCELEMESİ.....	13
2. Nev'î Divanı'nda Tamlamalar.....	13
2.1. Farsça Tamlamalar.....	13
2.2. Arapça Tamlamalar.....	23
2.3. Alışılmış Tamlamalar.....	24
3. Nev'î Divanı'nda Kalıp İfadeler.....	29
4. Nev'î Divanı'nda Fiiller.....	58
4.1. Nev'î Divanı'nda Birleşik Fiiller.....	63
5. Nev'î Divanı'nda Edatlar / Bağlaçlar.....	85
6. Nev'î Divanı'nda Ünlemler.....	98
7. Nev'î Divanı'nda İkilemeler.....	108
8. Nev'î Divanı'nda Edebî Sanatlar.....	114

8.1. Teşbih.....	117
8.2. İstiare.....	127
8.3. Mübalağa.....	132
8.4. Tezat.....	139
9. Nev'î Divanı'nda Vezin.....	143
10. Nev'î Divanı'nda Kafiye ve Redif.....	145
11. Nev'î Divanı'nda Şair, Şiir, Sanat.....	157
11.1. Nev'î'nin Şiir / Sanat Hakkındaki Genel Değerlendirmeleri.....	165
11.2. Nev'î'nin Kendi Şiiri / Sanatı Hakkındaki Değerlendirmeleri.....	167
12. Nev'î ve Bâkî'nin Nazireleşmeleri	173
13. Nev'î Divanı'nda Soyut-Somut İlişkisi	188
14. Nev'î Divanı'nda Psikolojik Tasvirler.....	202
14. 1. Korku / Kaygı / Üzüntü.....	202
14. 2. Sevinç / Mutluluk.....	207
14. 2. 1. Mutluluğun Bir Yansıması: Eğlence / Eğlenmek.....	211
14. 3. Çaresizlik / Ümitsizlik.....	213
14. 4. Şikâyet.....	217
14. 5. Kıskançlık.....	227
14. 6. Şaşkınlık / Şaşıрма.....	232
14. 7. Beklentiler.....	234
14. 8. Diğer Duygular.....	237
14. 8. 1. Cesaret.....	237
14. 8. 2. Özlem.....	237
14. 8. 3. İnat.....	237
14. 8. 4. İncinme.....	237
14. 8. 5. Öfke.....	238

14. 8. 6. Sabırsızlık / Usanç.....	238
15. Nev'î Divanı'nda Tarihî, Dinî, Mitolojik ve Efsanevî Şahsiyetler.....	239
15. 1. Neriman.....	240
15. 2. Sam.....	240
15. 3. Zal.....	240
15. 4. Rüstem.....	241
15. 5. Cem / Cemşid.....	241
15. 6. Kahraman.....	242
15. 7. Keykubad.....	243
15. 8. Keyhüsrev.....	243
15. 9. Dara.....	244
15.10. Nuşirevan (Kısra).....	244
15. 11. Hüsrev (Perviz).....	245
15.12. Behram.....	246
15.13. Efrasiyab.....	246
15. 14. İsfendiyar.....	247
15. 15. Fağfur.....	247
15. 16. Asaf.....	248
15.17. Şeddad.....	249
15. 18. Büzürcmîhr.....	249
15. 19. İskender.....	250
15. 20. Tuğrul.....	251
15. 21. Sencer.....	251
15. 22. Belkıs (Belkıs-ı Seba).....	252
15. 23. Nemrud.....	252
15. 24. Karun.....	253

15. 25. Kanber.....	253
15. 26. Aziz.....	253
15. 27. Azer.....	254
15. 28. Lokman.....	254
15. 29. Hatem.....	255
16. Nev'î Divanı'nda Aşk.....	256
16. 1. Âşık.....	256
16.2. Sevgili.....	261
16. 3. Rakib.....	267
17. Nev'î Divanı'nda Aşk Kahramanları.....	269
17. 1. Leyla ve Mecnun.....	269
17. 2. Ferhad ile Şirin.....	276
17.3. Hüsrev ile Şirin.....	279
17.4. Vamık ile Azra.....	280
17.5. Yusuf ile Züleyha.....	280
18. Nev'î Divanı'nda Din ve Tasavvuf.....	283
18. 1. Peygamberler, Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler.....	289
18. 1. 1. Hz. Âdem.....	290
18. 1. 2. Hz. Dâvud.....	290
18. 1. 3. Hz. Eyyûb.....	290
18. 1. 4. Hz. Hızır.....	290
18. 1. 5. Hz. İsâ.....	290
18. 1. 6. Hz. İbrâhim.....	291
18. 1. 7. Hz. İsmâil.....	291
18. 1. 8. Hz. Muhammed.....	291
18. 1. 9. Hz. Mûsâ.....	291

18. 1. 10. Hz. Nûh.....	291
18. 1. 11. Hz. Süleymân.....	291
18. 1. 12. Hz. Yakûb.....	292
18. 1. 13. Hz. Yûsuf.....	292
18. 1. 14. Dört Halife.....	292
18. 1. 15. On İki İmam.....	292
18. 1. 16. Hallâc-ı Mansûr.....	292
18. 1. 17. Mevlânâ Celâleddin Rûmi.....	293
18. 2. Dinî-Tasavvufî Kavramlar.....	293
SONUÇ.....	306
KAYNAKÇA.....	314
Genel Kaynakça.....	314
Özel Kaynakça.....	322
ÖZGEÇMİŞ.....	325
EK 1 (SÖZLÜK/DİZİN).....	327

ÖZET

Bu çalışma, Nev'î Divanı'ndaki 750 şiirin kelime kelime parçalara ayrılıp gruplandırılarak sözlük biçiminde sunulmuş hâlidir. Standart bir sözlük olmaktan ziyade işlevsel sözlük, hüviyetinki bu eser içindeki sözcükler, metinler içinde kazandıkları manalara göre bağlamsal dizin haline getirilmiş ve bu aşamalardan sonra üslup incelemesine tabi tutulmuştur. Sözcükler bağlam dâhilinde ihtiva ettikleri anlamlar doğrultusunda çeşitli başlıklar altında değerlendirilerek eserin vücut bulduğu edebî dönem ve dönem içindeki diğer çağdaşların aynı türdeki eserleriyle yer yer karşılaştırılarak bir şairin söz varlığı çeşitli yönleriyle (kalıp ifadeler, deyimler, atasözleri, terimler, yabancı sözcükler gibi) ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda; söz varlığının kullanım sıklıkları, ne derece özgün oldukları tartışılarak ve karşılaştırılarak verilmeye çalışılmıştır. Söz varlığı, Osmanlı kültür öğeleriyle örtüşen ve ayrılan özelliklerine göre de değerlendirilmiştir. Böylelikle bir dönem şairinin dil ile nasıl oynadığı, kullandığı dilin tespit edilen niteliklerinin onun psikolojisine ve sanatsal kişiliğine nasıl tesir ettiği üslup incelemesiyle tespit etmek amaçlanmıştır. Bu şekilde bir süreç takip eden bu çalışmanın, edebiyatta üslup çalışmaları konusunda farklı ve olumlu katkılar sağlayacağı tasavvur edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üslup, bağlam, işlevsel sözlük, bağlamlı dizin.

ABSTRACT

In this work, the words, all of which are taken from 750 poems in **Nev'î Divanı**, are grouped and presented in the form of a dictionary. This work is meant to be a functional dictionary, rather than a standard dictionary. After each word is indexed contextually, according to their meaning in the texts, these words are analyzed from the aspects of their tones and styles. Words are evaluated in several categories according to their meaning in the context. Then they are compared to other works created at the same literary period and to other literary works of the same genre, created by the contemporaries of the time. Thus emerges the vocabulary of a particular poet from different aspects such as phrases, idioms, proverbs, terms and words of foreign origins. At the same time, words are also compared and discussed in terms of how frequently they are used and thus how distinctive they are. The vocabulary is also evaluated according to its being coherent or contrarian to the elements of Ottoman Culture. The purpose here is to discover the way a poet of the time plays with the language, and to determine how the qualities of the language he/she embraces influence his/her psychology and artistic personality. It is envisioned that this work will contribute to several other studies on literary tones and styles positively with a different perspective.

Key Words: Style, context, functional glossary, concordance.

KISALTMALAR

C. : Cilt

d.: Doğum

ö.: Ölüm

G : Gazel

H : Hicrî

Hızr. : Hazırlayan/Hazırlayanlar

K : Kaside

M : Miladî

MUH: Muhammes

MUK : Mukatta

MUR: Murabba

MÜF: Müfred

MÜSED: Müseddes

RÜB: Rübai

S. : Sayı

s. : Sayfa

TERCB: Terci-i Bent

TERKB: Terki-i Bent

TDK: Türk Dil Kurumu

V. : Volume

vb. : ve bunun gibi

Yay. : Yayınları

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Arap harfli alfabede bulunup da yeni Türk alfabesinde yer almayan harfler ve işaretler şöyle gösterilmiştir:

Āā ا

æǣ ث

Óó ح

Òò خ

Õõ ذ

äǣ ص

ëê, žž ض

Ûù ط

Ôô ظ

è ع

Ġà غ

Úú ق

Ññ ك

ßÿ و

İ ì, ĭ ى, ي, ۛ

ÖNSÖZ

Klasik edebiyatın zirve dönemi olarak kabul edilen 16. asrın bir Bakî, bir Fuzulî kadar önemli şahsiyetlerinden Nev'î üzerinde, kısıtlı da olsa, birtakım çalışmalar yapılmıştır. Onun biyografisi ve sanatsal yönü üzerinde en temel değerlendirmeler şüphesiz ki tezkirelerde mevcuttur. Akabinde yapılan çalışmalar, değerlendirme ve tespitler daha ziyade tezkireler ışığında genel ve benzer değerlendirmeler doğrultusundadır. Nev'î sadece şairlik vasfıyla değil âlimlik yönüyle de son derece nitelikli kişilik olup üretken bir sanatkâr olarak birçok eser vücuda getirmiştir. Bu eserler üzerinde de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Nev'î'nin oldukça hacimli divanı, eserleri arasında büyük önem arz eder. Divanının tenkidli baskısı, Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanmıştır. Divanının çok yönlü tahlili ise Nejat Sefercioğlu tarafından doktora tezi olarak yapılmış, daha sonra bu tez kitap olarak basılmıştır. Divanın çeşitli özellikleriyle ilgili yine daha sonra doktora ve yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

Nev'î Divanı'nın Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından hazırlanan tenkidli baskısı ve Nejat Sefercioğlu'nun Nev'î Divanı üzerindeki ayrıntılı tahlili esas alınarak yapılan bu tezle Nev'î üzerinde yapılan çalışmaları daha ileri bir seviyeye taşıyarak birincil olarak onun söz dünyasının oluşturulması amaçlanmıştır. İkincil olarak ise, bir yönüyle bu amaca hizmet etmesi ve bağlamsal dizin konusunda kolaylık sağlaması gayesiyle kurulan internet tabanlı TEBDİZ sisteminden faydalanarak, Nev'î'nin söz varlığı üzerinden sanatçı kişiliği hakkında niteliksel ve niceliksel tespitlerde bulunmak, çağdaşı olduğu diğer şairlerle ya da dönemsel, bireysel başka mukayeselere olanak sağlayacak bir veri deposu oluşturmak hedeflenmiştir. Şair olarak Nev'î'nin tercih edilmesindeki gerekçe ise; çağdaşı olduğu Bakî'yle aynı eğitimden geçmesi, mensubu olduğu ailenin alimlik vasıflarının Nev'î'ye de tevarüs etmesi, üst düzey görevlerde bulunması, padişahların himayesinde olması, âlimliğinin karakterinde olgun ve mütevazı bir özellik peyda etmesi ve çok verimli bir sanatkâr olmasına rağmen Bakî kadar şöhret bulamamış olması ve divanının en az Bakî'ninki kadar irdelenmeye değer nitelikte hacimli olmasıdır.

Nejat Sefercioğlu'nun çeşitli başlıklar ve tasnifler dahilinde tahlil ettiği Nev'î Divanı'nın bir nevi sözlük biçimindeki tahlili sayılabilecek bu tez, Nev'î'nin divanındaki toplamda 750 şiirindeki binlerce sözcüğün, Nev'î'nin tahayyülünde nasıl şekillendiği ve üslubuna nasıl aksettğini, bağlam içinde kazandıkları yeni manaların nelere ve ne şekilde açmlandığını gösterir mahiyette bir çalışmadır.

Bütün bu özellikleriyle tez üç amaca hizmet eder. Birinci olarak, Klasik Türk şiirindeki üslup çalışmalarını bilimsel bir zemine oturatarak, çağımızın sağladığı yeni teknolojik olanakların sunduğu somut veriler ışığında Nev'î'nin söz varlığının sıklıklarıyla mukayeseli olarak tespit etmektir. İkinci olarak, söz varlığının eş ve art zamanlı olarak hangi anlamları karşıladığını belirlemek, buna göre bağlamlı dizinle birlikte işlevsel bir sözlük oluşturmaktır. Sözcük ya da söz terkiplerinin çeşitli kaynak ve sözlüklere dayanarak bağlam içinde diğer ifadelerle kazandığı yeni ve farklı anlamları ortaya çıkarmak, sözcüklerin temel anlamlarından uzaklaşarak nasıl yeni anlamlar kazandığını görmeyi de sağlamıştır. Aynı zamanda bu şekilde bir yöntemle anlamlandırılmış bir söz varlığının tespiti, sadece Nev'î'nin kültür ve eğitim seviyesini sergilemekle kalmaz; verdiği ipuçları sayesinde yaşadığı asrın kültür düzeyi hakkında da fikir edinilmesine de yardımcı olmaktadır. Ayrıca Nev'î'nin söz varlığının sayısal ve anlamsal düzeyde belirlenmesi, kendisinden önceki ve sonraki dönemlerde yaşamış şairlerin söz varlığını ne derece beslediği ya da tesir ettiğini görmeye yardımcı olur. Böylelikle Klasik şairlerin kelime hazinesindeki müşterek ve ayrılan yönleri, miktar ve kullanım bakımından öğrenmek de mümkün olmaktadır. Üçüncü olarak, ileri dönemlerde hazırlanabilecek bir tarihsel sözlük çalışmalarına ya da üslup incelemelerine ufak da olsa bir katkı sağlamaktır.

Tez çalışmalarım süresince öncelikle, yolumdaki her türlü engeli aşmamı sağlayan, dağ misali daima arkamda duran, entelektüel birikimiyle bana örnek teşkil eden değerli danışmanım Sn. Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ'a; tez konumu belirleyen veengin bilgi birikimi, tecrübesiyle ufkumu açan değerli eş danışmanım Sn. Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK'a; TEBDİZ sistemini kurarak işlerimi büyük oranda kolaylaştıran ve serileştiren Sn. Hidayet TÛTÛNCÛ Bey'e; gerek karşılaştığım teknik sorunlara çözüm bularak gerekse manevî desteğini esirgemeyerek yanımda olan sevgili kardeşim Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emre DİNÇER'e; son olarak en bunaldığım anlarda maddî, manevî

katkıları ve sonsuz güvenleriyle bana güç vererek şevklendiren kıymetli eşim Sn. Köksal ARSLAN'a, anne ve babama yürekten teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Saussure’ün gösterge kuramı daha sonra dizge anlayışıyla ilgili çalışmaların artması ve genelleşmesiyle, sözcüklerin dildeki değeri ve işleviyle birlikte, bağlam kavramı da önem kazanmış; hatta buna bağlı olarak “bağlamsal anlam (contextual meaning)” terimi ortaya çıkmıştır. En kısa tanımıyla bir ögenin bulunduğu ortam (Dash, 2008, s. 22) anlamına gelen bağlam kavramı; bir dilbilim terimi olarak sözlükte; “*bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst*” (Türkçe Sözlük, C. I, s. 196) olarak tanımlanır. Doğan Aksan da daha terimsel ifadeler tercih ederek bağlam kavramı için; “*bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütün, kontekst*” (Aksan, 1999, s.75) tanımını yapar. Zeynep Korkmaz’ın tanımı da Doğan Aksan’ın tanımına hemen hemen yakındır (Korkmaz, 2007, s. 33). Bütün bu tanımların müşterek tarafı; bağlamın, bir sözcüğün anlamını diğer sözcüklerle olan ilişkisine göre belirleyen bir etken oluşudur. Yani bağlam; her bir dil göstergesinin diğer göstergelerle birleşerek bir kavramı anlatmaya çalışan bir öge konumundadır. Aksan, bağlam konusunda “*dilce*” adını verdiği cümlelerin anlamının belirlenmesinin cümleyi oluşturan bütün parçacıklarının birbiriyle olan karşılıklı ilişkilerine bağlı olduğunu (Aksan, 2000, s. 202) söyleyerek anlam konusunda bağlamın önemini vurgular. Bu şekilde, anlam ve bağlam ilişkisi hususunda daha birçok dilbilimcinin farklı görüşleri mevcuttur. Ayrıca modern edebiyat kuramcı ve araştırmacılarının temel tartışma konuları arasında, anlamın dil unsurları ile ilintisi ve şairin tercihinine bağlı olarak bu dil öğelerinin bağlam içinde nasıl şiir diline dönüştüğünün belirlenmesi de yer alır. Son zamanlarda Klasik Türk edebiyatı araştırmalarında da bu tartışma ve araştırmalar büyük önem kazanmaktadır.

Bir sözcüğün anlamının bağlamı dışında verilmesi eksik ve yanıltıcı bir çabadır. Dolayısıyla nitelikli ve verimli bir sözlük çalışması, sözcüklerin bağlam dâhilinde kazandığı anlamlarının belirlenmesiyle mümkün olabilir. Buna göre, anlam-bağlam ilişkisine istinaden sözcüklerin bir metin içinde en ayrıntılı anlam farklılıkları dikkate alınarak hazırlanmasıyla oluşturulan sözlüklere “*bağlamsal sözlük*”, bağlamıyla birlikte sunulan sözcüklerin oluşturduğu abecesel dizelgeye ise “*bağlamsal dizin*”(Vardar, 2007, s. 32) adı verilir. Bu tanımlar altında yapılan çalışmalar hem sözcüklerin anlam

zenginliğini, çağrışım değerlerini artırır hem de sözcüklerin bağlam içindeki işlevlerinin ve diğer sözcüklerle olan ilişkilerinin tespitini kolaylaştırır. Fakat bu şekilde bir sözlük ve dizin hazırlama faydalı olmasının yanı sıra oldukça zahmetli ve uzun bir süreç isteyen bir uğraştır. Çünkü sözcüklerin yer aldığı bağlam dâhilindeki cümle ya da ifadelerin tek tek ele alınıp, yazılmasını ve incelenmesini gerektirir. Bu sebeptendir ki bu şekilde bir anlamlandırma işlemi; uğraşan kişinin oldukça titiz davranmasını, dil, teori ve yöntem hususunda belli bir birikime sahip olmasını zorunlu kılar.

Tarihi süreçte bu işlemlerin zorluğu nedeniyle bağlamsal dizin ve sözlük çalışmaları ilk olarak İngiltere’de kutsal metinlerde ve Shakespeare’ın eserlerinde uygulanmıştır (Uysal, 2012, s. 58). Türkçede bağlama dayalı sözlük ve dizin çalışmalarının eskiden beri var olduğu ve halen kimi araştırmacılar tarafından da bu tür çalışmaların devam ettiği bilinmektedir. Ancak Türkçenin tarihi sözlüklerinin bu şekilde bir işleyiş takip ederek hazırlandığını söylemek pek mümkün değildir. Buna rağmen son zamanlarda yöntem sorunlarının en aza indirgendiği birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Bu tarzda girişim ve eylemlerin neticesinde, ehemmiyeti her geçen gün daha da artan bağlamsal sözlük ve dizin çalışmalarının teknolojinin sunduğu olanakların artmasıyla birlikte ivme kazandığını söylemek mümkündür.

Farklı bakış açılarının dikkate alınarak, farklı yöntemlerin de kullanılarak yapılan anlamlandırma ve dizin çalışmaları, Klasik edebiyat metinleri üzerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Yakın zamanda, sözcüklerin bağlam içindeki yerine ve diğer sözcüklerle ilişkisine göre anlamlandırma, bağlamlı dizin-işlevsel sözlük çalışmaları adı altında ilk olarak 2007’de Furkan Öztürk tarafından Bakî Divanı ve 2010’da Özer Şenödeyici tarafından Nailî Divanı hazırlanmıştır. Daha sonra öncelikle bu çalışmalar dikkate alınarak ve ardından diğer eldeki Klasik metinler irdelenerek metin girdilerinin oluşturulması amacıyla bir sistem oluşturulmuştur. TEBDİZ adındaki internet tabanlı bu sistem, girdilerin farklı kaynaklarla desteklenmesini ve bütününün aynı tabanda görülebilmesini sağladığı için anlamlandırma ve karşılaştırma işlemlerinin daha sağlam ve kolay bir şekilde sürdürülebilmesine olanak tanımaktadır.

TEBDİZ sistemi, Klasik edebiyat metinlerinin belli bir düzene göre sistematik bir şekilde girilip incelenmesini sağlar. Bu çalışmada da 16. asrın Baki kadar şöhret bulmuş şairlerinden Nev’î Divanı’nın bu sistemin sağladığı kolaylıklardan istifade edilerek

bağlamsal dizini işlevsel sözlüğü hazırlanmaya gayret edilmiştir. Sisteme veriler girilmeden önce, divanın transkripsiyonlu hali, daha önce Mertol Tulum ve Mehmet Ali Tanyeri tarafından hazırlanmış tenkitli metni esas alınarak bilgisayar ortamına akabinde de sisteme girilmiştir. Ardından divandaki kelimelerin beyit içinde diğer kelimelerle ilişkisine göre kazandığı anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Anlamlandırma işlemi esnasında sistemin sağladığı en büyük kolaylık, sisteme girilen diğer metinlerde aynı kelimenin kazandığı anlamın ve yer aldığı ifadeyle mukayesenin mümkün olmasıdır. Bu da sözcüklerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesini sağlamıştır. Çalışmamız bu doğrultuda iki basamaktan müteşekkildir. Bir basamağı sözlük, diğer basamağı da inceleme kısmı oluşturur. Sistem sayesinde anlamlandırma işlemi kadar inceleme kısmı da tespit edilen başlıklar altında sözcüklerin tasnifi kolaylaştırmıştır. Özellikle şairin aynı dönem ya da farklı dönem şairleriyle karşılaştırılması ve sayısal verilerin oluşturulması hususunda sistemden ziyadesiyle faydalanılmıştır.

Çalışmamızın asıl gayesi, Nev'î'nin şairliği ve şiiri ile ilgili bütün özellik ve verileri bir araya getirerek dönemsel ve kişisel şair karşılaştırmalarında başvuru niteliğinde bir veri birikimini oluşturmaktır. Belirlenen bu hedef doğrultusunda anlamlandırma işlemiyle sözlük hazırlanmış; bu sözlük esas alınarak değerlendirme ve inceleme kısmına geçilmiştir. İnceleme bölümüne geçmeden önce Nev'î'nin kimliği, sanatsal yönü ve eserleri hakkında kaynaklardan edinilen bilgiler ve daha önce şairin bu yönleriyle ilgili tespitler ışığında genel bir değerlendirme yapılmıştır. İnceleme kısmının temelini teşkil eden üslup incelemesi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Daha kolay ve seri bir değerlendirme için üslup incelemesi, çeşitli başlıklar altında tasnif edilmiştir. Böylelikle Nev'î'nin edebi yönü üzerinde daha ayrıntılı verilere ulaşılmıştır. Edinilen bu verilere dayanarak, Nev'î'nin çağdaşı olduğu diğer şairlerle mukayesesi, başlıklar altında hem niceliksel hem de niteliksel olarak sağlanmış; benzerlikler ve farklılıklar mümkün olduğunca ortaya konulmuştur.

Üslubu meydana getiren yapılar üzerindeki incelemeler ve yapılan karşılaştırmalar dönemler içindeki sanatkârların tarzlarının ve etkilenmelerinin genel algıyı ortaya çıkarması bakımından önemli ipuçları kazandırmıştır. Böylelikle hem Nev'î'nin hem de diğer çağdaşı olduğu sanatçıların sanatsal yönü, TEBDİZ sisteminin de sağladığı

kolaylıklar sayesinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tezin inceleme kısmına ek olarak sözlük kısmı da tezin sonuna eklenmiş, bu şekilde çalışmamız tamamlanmıştır.

I. NEV'Î

1. 1. Nev'î'nin Hayatı

Klasik Türk edebiyatının 16. asrının ikinci yarısına damga vuran bilgin şairlerdendir. Nev'î hakkında en teferruatlı bilgi kendisi gibi âlim ve şair olan oğlu Atâyî' nin “Şakâyık Zeyli”ndedir. Bunun haricinde Nev'î'nin hayatı hakkında malumat, devrinin önemli biyografik eserleri sayılan tezkirelerde mevcuttur. Nev'î'nin adının geçtiği tezkireler şunlardır; Beyânî'nin Teşrifat'ş-Şu'arâ (Kutluk, 1997), Kınâlı-zâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş- Şu'arâ (Kutluk, 1989), Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ (Solmaz, 2005), Rızâ Tezkiresi (Zavotçu, 2009), Riyâzî'nin Riyâzu'-Şu'arâ. Âşık Çelebi'nin Meşâirü'ş- Şu'arâ (Kılıç, 1994, s. 481-482), Kâf-zâde Fâizî' nin Zübdetü'l-Eş'âr. Şakâyık Zeyli'ne göre, asıl adı Yahyâ olan Nev'î, H. 940 (M. 1533) tarihinde Edirne'nin Malkara kasabasında doğar. Babası Pir Ali ise, Halvetî şeyhlerinden olup Malkara'da Turhan Bey Camii'nde imamlık yapar. Uzun arayışlar neticesinde, Mısır'a giderek İbrahim Gülşenî'ye intisap eder. Kanunî devrinde davet üzerine İstanbul'a gelen İbrahim Gülşenî Pir Ali'den büyük ilgi görür. Bunun üzerine İbrahim Gülşenî, Pir Ali'yi irfan meclislerinde yanından hiç ayırmayarak ona iltifat eder. “İstanbul'dan Mısır'a dönerken de ona bir oğlunun (Nev'î) olacağı müjdesini verir.” (Mazıoğlu, 2004, s. 134)

Şakâyık Zeyli haricinde Nev'î'den bahseden hiçbir kaynakta onun şeceresi hakkında bu kadar ayrıntılı bilgi verilmez. Bu bilgiler, Nev'î'nin biyografisi için büyük önem arz eder. Oldukça ağdalı bir üslupla anlatılan bu şecereye göre; Nev'î'nin anne tarafından dedesi İstanbul'un bir köyünde günlerini bir mağarada ibadetle geçiren temiz mizaçlı bir kişidir. Bu kişinin üç kızı vardır. Kızlardan biri Ankara'dan gelip Malkara'ya yerleşen Hoca Kemal'in oğlu Nasûh Paşa'yla evlenir. Bu evlilikten de Nev'î'nin babası Pir Ali doğar. Nev'î'nin anne tarafından dedesi kızları evlenirken onlara çeyiz olarak Kur'ân hediye eder. Atâyî, dedelerden tevarüs eden bu Kur'ân'ı hatıra olarak evinde sakladığını söyler. Edebiyat tarihi açısından Klasik şairlerin çoğunun babasının adı bile bilinmezken, söylenti dahi olsa, bu bilgiler Nev'î gibi bir şairin hayatını bilmek açısından önemli bir ayrıntıdır.

Nev'î tasavvuf ağırlıklı ilk tahsilini babası Pir Ali'den alır. H. 957 (M. 1550) 'de eğitimini devam ettirmek için İstanbul'a gelir. İstanbul'da medresede dönemin ünlü hocaları "Ahaveyn" lakaplı kardeşleri Karamanlı Ahmet ve Mehmet Efendi'lerden dersler alır. Bu ünlü hocaların derslerinde, şiirle uğraşan on dört kişiden on birinin adı Şakâyık Zeyli'nde zikredilir (Özcan, 1989, s. 419). Edebiyat tarihine damga vurmuş bu kişiler arasında Bâkî, Hoca Sa'deddîn Efendi, Mecdî Efendi, Vâlîhî gibi zatlar mevcuttur.

Nev'î'nin hocası Mehmet Efendi Edirne'ye tayin olunca Nev'î de hocasının peşinden derslerine devam edebilmek için Edirne'ye gider. Mehmet Efendi'nin tayini tekrar Süleymaniye Medresesi'ne çıkınca Nev'î, hocasıyla İstanbul'a döner ve buradan mezun olarak mülazım olur. H. 974 (M. 1566)'te müderris olarak Gelibolu'ya gider. Burada Balaban Paşa ve Mesih Paşa medreselerinde görev yapar. H. 980 (M. 1572)'de İstanbul'a dönüp çeşitli medreselerde görev yapar. H. 994 (M. 1586)'te Sahn-ı Semân'dan birine, Çınarlı Medresesi'ne, müderris olur. Bu yükselişi Nisârî ve Vâlî Çelebi birer mısrayla teyit eder (Mazıoğlu, 2004, s. 138).

1590 yılında Nev'î hiç memnun olmadığı Bağdat kadılığına tayin olunur. Fakat Atâyî'nin Zeyl'de vurguladığı gibi, yanlış bir hüküm verebileceği kaygısındadır (Özcan, 1989, s. 419). Bu sebeple bu vazifeyi hiç istemez. Fakat yola çıkmak üzereyken padişah III. Murad'ın şehzadesi Mustafa'nın hocalığına tayin olmasına çok sevinir ve şükür manasında yere kapanarak şükür secdesi yapar (Özcan, 1989, s. 422). Nev'î'nin en rahat ettiği dönem padişah III. Murad zamanıdır. Öyle ki özel günlerde saray hocalarının meydana çıkmaları halinde, padişahların ayağa kalkmaları âdet olmamasına rağmen, III. Murad'ın Nev'î huzura çıktığında ayağa kalktığı rivayet edilir. III. Murad diğer şehzadeleri de Nev'î'nin derslerine gönderir. Hatta bizzat kendisi, Nev'î'nin derslerine iştirak eder. Nev'î o kadar mütevazı ve maddeye önem vermeyen bir kişiliğe sahiptir ki padişah dışında kimseden gelen ikramları reddettiği de söylenir (Karahana, 2001, s. 224). Nitekim Nev'î de kendisine gösterilen bu ilgiyi karşılıksız bırakmaz. Divanında en çok kaside sunduğu padişah III. Murad'tır. En tanınmış eseri Netâyicü'l-Fünûn'u III. Murad'a sunar.

III. Murad öldükten sonra yerine oğlu III. Mehmed geçer. Nev'î'nin III. Mehmed için yazdığı şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla, III. Murad öldükten sonra sarayla münasebeti,

kısa sürede olsa, devam eder (Şentürk, 1999, s. 386). Nitekim onun zamanında Nev'î, sekiz yıl daha şehzade hocalığı vazifesini yürütür ve akabinde emekli olur. Zeyl'de padişahın, Nev'î'yi taltif amacıyla, Nev'î'nin emekliliğine rağmen şehzade hocalığı maaşının ömür boyu olması ve buna ilaveten kazasker maaşını almasının emrolunduğu belirtilir (Özcan, 1989, s. 431). Emekliliğinin ardından bir süre de kaynatası Nişancı Mehmed Bey'in tesis ettiği medresede görev yapar ve H. 30 Zilkade 1007 (24 Haziran 1599) yılında vefat eder. Atâyî, babasının Fatih Camii'inde içinde ulu zatların bulunduğu kalabalık bir cemaatle Arab-zâde Arabdurrâuf Efendi'nin cenaze namazını kıldırıldığını ve tüm cenaze masraflarının saray tarafından karşılandığını söyler (Mazıoğlu, 2004, s. 139). Nev'î, hocası Şeyh Şaban Efendi'nin yanına, Şeyh Vefâ Camii'ne gömülür.

1. 2. Nev'î'nin Edebî Kişiliği

Nev'î XVI. asrın ikinci yarısında yetişmiş ilim, fazilet, züht ve takva sahibi bir şairdir. Nitekim ondan bahseden tezkireler de onun meziyetlerinin üstünlüğü hususunda hemfikirdirler. Nev'î'nin rindane mizacı, tasavvufa meyli daha küçük yaşlarda Halvetî şeyhi babasının yanında aldığı terbiyeyle oluşmaya başlar ve kendisi de bu temelin üstüne bir şeyler inşa eder. Hocalık yıllarında ünlü mutasavvıflar Şeyh Sarhoş Bali Efendi, Şeyh Kurd Efendi, Şeyh Şaban Efendi'lere intisap ederek onlardan feyz alır ve kemale erer.

Nev'î, aldığı tasavvufî terbiyeye rağmen hiçbir tarikate mensup olmaz. Ömrünü hocalıkla geçirmiş bilgin biri olarak; son derece mütevazı, olgun, cömert ve yardımsever bir kişiliğe sahiptir. Nev'î'nin bu nitelikleri dönemin padişahı III. Murad tarafından fark edilir ve onun maddi, manevi birçok iltifatına mazhar olur. Atâyî, Zeyl'inde Nev'î'nin hayatına dahil olan ve desteğini gördüğü önemli kişileri hatta onlarla ilgili anılarını da dile getirir (Özcan, 1989, s. 422). Nev'î gördüğü ilgi ve hürmete rağmen, tevazuu elden bırakmaz. Hiçbir zaman gurura kapılmaz. Nev'î'nin mağrur, kendini beğenen, iftiracı, cahil kesime de hakkettikleri cezayı mutlaka ödettiği de Zeyl'de anlatılan bir olayla ispatlanır (Özcan, 1989, s. 424-425).

Nev'î'nin şairliği, Fars şiirinin etkisinin Türk şiiri üzerindeki ağırlığı yavaş yavaş azaldığı ve özgün eserler vücuda getirildiği bir dönemde değeri küçümsemeyecek

mahiyettedir. Aldığı tasavvuf terbiyesinin de etkisiyle Nev'î, Arapça ve Farsçaya hakim bir şairdir. Fakat Türk diline hâkim olduğu, dili çok iyi kullandığı deyim ve atasözlerinin bolluğundan anlaşılır. Sanat kaygısı içinde asla olmamış bir şairdir. Bunu kendisi de şiirlerinde vurgular. Sanat ya da hüner gösterişinde bulunan şairleri “ehl-i sanâyi” sıfatıyla tanımlar. Bu şekilde isimlendirdiği ve eleştirdiği şairler arasında medrese arkadaşı Bâkî de vardır. Dolayısıyla Nev'î'nin daha ziyade içten, doğal ve aşıkane tarzda şiirleri mevcuttur. Nev'î'nin şiirlerindeki söz ve mana zarafeti konusunda Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Riyâzî, Beyânî gibi tezkireciler de müttefiktir. Onun bilhassa gazel ve musammatlarında kullandığı sade ve akıcı üslup sanat endişesi gütmeyeceğini kanıtlar. Fakat kasidelerinin nesip ve teşbip bölümleri sanat açısından büyük önem arz eder (Sefercioğlu, 2006, s. 604). Buna rağmen Nev'î daha ziyade gazel şairidir, denebilir.

Nev'î'nin şiirlerinde ekseriyetle işlediği konu tasavvuf, beşerî aşk, rindlik ve sevgidir. Yani aşk konusuyla örülü şiirleriyle meşhurdur. Aldığı eğitim ve kişiliğine rağmen tamamen mutasavvıf bir şairdir, denemez. Ancak şiirlerdeki rindâne, hakimâne üsluptan onun karakterinin yansımaları anlaşılır. Dolayısıyla ona bir mutasavvıftan ziyade rind şair demek daha makul olur. Şiirlerinden hareketle, rindliğin onun için adeta bir yaşam biçimi olduğu söylenebilir.

Nev'î'nin şiirlerinde kullandığı sade dil de onun kişiliğinin bir tezahürüdür. Şiirlerinde de belirttiği gibi, onun endişesi; şiirlerinin herkes tarafından anlaşılması, Tanrı aşkının heyecanını herkesin hissetmesi, deneyimlerinden kaynaklanan bilgellikten yararlanmasıdır. Hasibe Mazıoğlu, Nev'î'nin bu kaygısını, “*geniş tasavvuf kültüründen gelen toplumcu bir anlayışa*” (Mazıoğlu, 2004, s.139) bağlar. Nev'î kasidelerinde kullandığı Arapça ve Farsça ifadelere rağmen, genel itibarıyla şiirlerinde Türkçe kullanmaya itina gösterir. Arapça ve Farsçanın etkili olduğu bir dönemde Türkçenin sesi olmayı başarır. Hatta İran taklitçisi şairleri de bu hususta sert bir dille eleştirir.

Nev'î, şiirlerindeki sade dile rağmen amaç değil de araç olarak edebî sanatlardan yararlanır. Zaten kullandığı edebî sanatlar kolay anlaşılır mahiyettedir. Edebî sanatları kullanırken deyimlerin gücünden istifade eder. Fakat “tasannuya değil de duygu derinliğine, söyleyiş inceliğine” (Mazıoğlu, 2004, s. 139) ehemmiyet verir. Nev'î'nin şiirlerinde edebî sanatları rahat bir üslupla kullanması dikkate şayandır. Bu durum onun

dile ve aruz veznine hakimiyetini kanıtlar. Bu nitelikleri taşıyan sanatlar, Nev'î'nin daha ziyade gazellerinde görülür. Bunun haricinde kasidelerinin nesip ve teşbip bölümlerinde de kolay anlaşılır özellikte sanatlar kullanır.

Nev'î'nin sade dili, yer yer halk edebiyatının üslup özelliklerini andırır niteliktedir (Sefercioğlu, 2001, s. 10). Örneğin;

Didüm yitirdüm gönlümi dag-ı gamunla dostum

Didi bulundu bendedür söyle nişânun var ise (G390/3)

beytinde olduğu gibi “*dedim, dedi*” şeklinde kullanımları vardır.

Aruz vezninin yirmi beş farklı çeşidini kullanan Nev'î'de vezin hatası yok denecek kadar azdır. Bu durum, onun dile olan hâkimiyetini kanıtlayan diğer bir unsurdur.

Nev'î bir gazel şairidir. Fakat padişahlardan Kanûnî Sultan Süleymân, II. Selim, III. Murâd, III. Mehmed devirlerini görmüş bir şair olarak, bu padişahlara ve bu devirlerin ileri gelenlerine oldukça fazla kaside sunarak edebi geleneğe uyar. Kanûnî Sultan Süleymân'a bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s.30-31), II. Selim'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 88-90), II. Murâd'a on bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 12-13, 33-41, 47-49, 91-94, 116-119, 133-134, 138-139, 140-141, 152-153, 154-155, 158-159), III. Mehmed'e dört (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 28-29, 85, 100-102, 110-111, 135-138); Siyavuş Paşa'ya altı (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 63-64, 68-69, 76-79, 112-115, 146-147, 165-166), İbrahim Paşa'ya beş (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 83-84, 98-99, 126-127, 131-132, 162), Cigala-zade Sinan Paşa'ya iki (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 55-56, 57-59), Şemsi Paşa'ya iki (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. s.50-52, 86-87), Mehmed Paşa'ya bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s.19-21), Ali Paşa'ya bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 120-121), Osman Paşa'ya bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 142-143), Şeyhü'l-islam Bostanzade Mehmed Efendi'ye iki (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. s. 65-67, 160-161), Musahib Celal Bey'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 71-75), Reisü'l-küttâb Feridun Bey'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 144-145), Reisü'l-küttâb Hamza Bey'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 24), Muallim-zade Tuğrayi Mahmud Bey'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 128-130), Hasan Ağa'ya bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 108-109), Mihailoğlu Süleyman Bey'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 17-18); devlet erkânından olmasa da

III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'a iki (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 22-23, 80-81) olmak üzere kırk beş; bunun haricinde hocaları Karamanlı Ahmed Efendi için bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 95-97), Hoca Saadeddin Efendi'ye bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 105-107), Mehmed Efendi için üç (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 9-11, 76-79, 148-149), Şeyh Şaban Efendi için bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 27-28), Şehzade Sultan Mehmed için bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 42-46), Feridun Bey'e bir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 144-145) olmak üzere kişilere ithafen toplam elli üç kaside yazar. Bu kişilere çeşitli amaçlarla sunduğu kasidelerin müşterek yanı Nev'î'nin uzun methiyeler yapmaktan imtina etmesidir. Sevdığı veya faydasını gördüğü kişilere (mesela III. Murad ve Siyavuş Paşa) mübalağalı övgüler yapmaktan geri durmaz; fakat saydığı diğer kişilere ölçülü ve kişiliklerine uygun methiyeler düzer. Dolayısıyla sadece saydığı, sevdiği kişilere yönelik sunduğu kasidelerdeki beyit sayısı 15-30'u geçmez. Daha fazla önemseydiği kişilere sunduğu birkaç kaside ise 35-40 beyit civarındadır. Ayrıca daha fazla mühim tuttuğu kişiler için yazdığı kaside sayısı da diğerlerine oranla daha fazladır. Nev'î'nin kasidelerinin diğer dikkat çeken bir özelliği, klasik divan tertibi anlayışına uymuyor olmasıdır. Diğer divanlarda olduğu gibi tevhid ve na't niteliğinde kasidesi yoktur. Bilakis gazeller kısmı tevhid niteliğinde bir gazelle başlar (Sefercioğlu, 2001, s. 11). Kasideleri içinde III. Mehmed'in düğünü vesilesiyle yazdığı Sûriyye'si meşhurdur (Olgun, 1937). Kaynaklar onun mecazî aşkı tasvir için nazmettiği müsemmenini de över (Şentürk, 1999, s. 386).

Nev'î kendi şiirine olan güven duygusunu, kendi klasisizmini tamamladığı iddiasını ve şiir konusunda geldiği merhaleyi şu beyitle özetler;

Nev'iyâ nazm içre icâd eyledün bir tarz-ı hâs

Rûmî kurtardun Acem eşârına taklidden (G349/7)

1. 3. Nev'î'nin Eserleri

Nev'i-zâde Atâyî'nin ifadesine göre Nev'î'nin tefsir, kelam, tasavvuf, akaid, fıkıh, mantık gibi alanlarda otuzdan fazla eserinin olduğunu söyler. Fakat bunlardan çoğu ele geçirilememiştir. Nev'î'nin bulunan Türkçe eserleri şunlardır;

Hasb-ı Hâl: Tasavvufî aşkı ifade eden küçük bir mesnevidir. Sarhoş Bâlî Efendi'nin isteği üzerine te'lif olunup Sultan III. Murad'a sunulur. Nüshaları nadiren bulunan bir eserdir.

Hadîs-i Erbaîn Tercümesi: Tek nüshası bulunan bu eser manzum bir eserdir. Arapça mensur bir mukaddimeyle başlar. Bu mukaddimede Nev'î, kırk hadisin manasını Türkçeye çevirip dört kısım halinde tertiplelediğini yazar. Sonundaki tarih kıt'asında düşülen tarihe göre, Nev'î'nin eserini Gelibolu'da müderrisen yazdığı anlaşılır. Hadisler de kıt'a nazım şeklindedir. Hadislerin çoğu Câmî'den tercüme edilmiş hadislerden, geri kalanı ise Osmanlıda bilinen hadislerden mürekkeptir.

Netâyicü'l-Fünûn ve vechi'l-kitâb: En tanınmış mensur eseridir. Din, tarih, ilim, hikmet, astronomi, fıkıh usulü, tefsir, rüya tabiri, tıp, gemicilik, yıldız bilimi, fal gibi konularda ansiklopedik bir eser özelliği taşır. Eserin mukaddimesinde Nev'î, ilim ve fenne bağlılığından ve İslami menkıbelere olan sevgisinden bahseder. Eser Sultan III. Murad'a sunulur. Abdülkadir Karahan Beyânî tezkiresinde Nev'î'ye ait olduğu söylenen "Ulumu'l-İsnâ asar" adlı eserin bu eser olduğunu söyler (Karahana, 2001, s. 225).

Keşfü'l-hicâb min vechi'l-kitâb: Muhiddîn-i Arâbî'nin Füsûsü'l-Hikem'inin tercümesidir. Eser, Sultan III. Murad ve onun yakınlarından Zeyrek Ağa'nın teşvikiyle H. 1002 (M. 1593-94) kaleme alınır, esere bu ismi veren de Sultan III. Murad'tır. Tercümenin mukaddimesinde Cendî, Dâvud Kayserî, Molla Câmî'nin şerhlerinden faydalandığı kayıtlıdır. Atâyî Zeyl'inde bu eserde Şeyh Şâban Efendi'nin yardım ve katkılarının olduğunu belirtir (Özcan, 1989, s. 423). İçinde yer yer manzum parçalar olup, oldukça sade bir üslubu vardır. Yirmi yedi fasıldan mürekkeptir. Tasavvufun en karışık mevzuları irdelenir.

Fezâilü'l-vüzerâ ve hasâilü'l-ümerâ: Oldukça ağır bir üsluba sahip bu eser Sinan Paşa'ya ithafen yazan on dört sayfalık küçük bir eserdir. Mukaddime ve "adalet" redifli bir kaside vardır. Eserde ayet, hadis ve Farsça beyitlerden de istifade edilir.

Risâle-i Şikâyet-i Rûzigâr: Sinan Paşa için yazıldığı tahmin edilen dört sayfalık küçük bir eserdir.

Sinan Paşa'ya Mektup: Sinan Paşa'nın şairlerin ilim ehli olmadıkları yönünde iddiasına mukabil şiirin ilim işi olduğu, gerçek şairin ilim sahibi olduğu vurgulanmak amacıyla yazılan sanatlı bir mektuptur.

Nevâ-yı Uşşâk: Münacaatla başlayıp münacaatla biten, manzum parçalarla süslü mensur bir eserdir. Üslubu Sinan Paşa'nın Tazarru-nâme'sini andırır (Sefercioğlu, 2001, s. 3).

Faslün fi fazîleti'l-ışk: Nevâ-yı Uşşâk adlı eserin sonunda aşkın çeşitli hallerinin anlatıldığı mensur bir eserdir.

Bunların haricinde Nev'î'nin "*Terceme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân, Münâzara-i Tûtî bâ-Zağ, Gevher-i Râzî, Kıssa-i Mûsâ vü Hızır*" gibi kaynaklarda zikredilip bulunamayan eserleri mevcuttur. Aynı zamanda kendisine ait olduğu söylenen "*Musîbet-nâme*" ve "*Süleymân-nâme*" adlı eserlerin varlığından da söz edilir (Karahana, 2001, s. 225).

"*Muhassilü'l-kalâm, Şerh-i risâle-i kudsîyye, Şerh-i Heyâkilü'n-nâr ve Sâre-i Mülk Tefsiri*" gibi Arapça eserleri de vardır.

II. ÜSLUP İNCELEMESİ

2. Nev'î Divanı'nda Tamlamalar

2. 1. Farsça Tamlamalar

Klasik Türk edebiyatı içinde gelenekten gelen bir özellik olarak daha ziyade Farsça tamlamalar kullanılır. Farsça tamlamalar, Arapça tamlamalar gibi Türkçenin söz diziminin aksi yönünde yapılardır. Türkçe tamlamalarda olduğu gibi ikili, üçlü, dördü, beşli ve altılı tamlamalar vardır ve bu tamlamaların her nevinden Nev'î Divanı'nda mevcut olup kullanım sıklığı bakımından tabi ki farklılık arz eder. Buna göre, en sık kullanılan Farsça terkipler ikili Farsça terkiplerdir ve toplamda 6233 tanedir. En az kullanılanı altılı Farsça terkiplerdir ve sadece iki tanedir.

Farsça tamlamaların kullanım sıklığı bakımından nazım şekillerine göre dağılımına bakıldığında ikili Farsça tamlamalar gazellerde 3562, kasidelerde 2004, müstezatta 12, müseddeslerde 20, tesdislerde 25, müfredlerde 10, muhammeslerde 5, mesnevilerde 15, terki-i bentlerde 246, terci-i bentlerde 148, tahmislerde 8, mukattalarda 178; üçlü Farsça tamlamalar gazellerde 261, kasidelerde 409, müstezatta 1, müseddeslerde 4, tesdislerde 1, müfredlerde 1, muhammeslerde 1, terki-i bentlerde 36, terci-i bentlerde 21, tahmislerde 1, mukattalarda 33; dördü Farsça tamlamalar gazellerde 51, kasidelerde 80, müseddeslerde 1, tesdislerde 1, terki-i bentlerde 15, terci-i bentlerde 11, muhammeslerde 2; beşli Farsça tamlamalar gazellerde 13, kasidelerde 29, mukattalarda 3, terki-i bentlerde 2, terci-i bentlerde; altılı Farsça tamlamalar ise kasidelerde iki tane kullanılmıştır. Eldeki bu istatistiksel verilere istinaden tamlamalardaki sözcük sayısının artışının kasidelerde diğer nazım şekillerine nazaran daha fazla olduğu görülür. Bu duruma gerekçe olarak kasidelerin yapısı ve içeriği gösterilebilir.

Bazı Farsça tamlamalar özel isimlerle kurulmuştur. Bunlardan kimisi kişi isimleri, kimisi mitolojik varlıklar, kimisi dinî-tasavvufî içerikli olup ya Tanrı ismi ya da peygamber isimleri, kimisi masal kahramanları, kimisi yer adlarından müteşekkildir; *“âb-ı Mesihâ, adû-yı cünd-i İslâm, Ankâ-yı dil, ayn-ı Zemzem, bahâr-ı sünnet-i din-i*

Musammedî, Bi-hakk-ı merhamet ü cûd u lutf-ı Rahmân, Bi-hakk-ı fazl-ı Ebûbekr, Bi-hakk-ı fazl-ı Ebûbekr ü heybet-i Fârûk, Bi-hakk-ı hürmet-i Osmân, Bi-hakk-ı hürmet-i Osmân u ismet-i Hayder, bi-hakk-ı nûr-ı Zebûr, bi-hakk-ı nutk-ı Kelim, bi-hakk-ı sûre-i Tâ-hâ, bi-hakk-ı sûre-i Tâ-hâ vü hurmet-i Bathâ, câm-ı Cem ü tâc-ı Key, câm-ı dide-i Nev'î, cây-i cebhe-i Keyvân, cemâl-i Yûsuf-ı Mısr-ı hüner, dâver-i evreng-i divân-i Süleymânî, dem-i İsi, dil-i mecnun, dil-i Nev'î, du'â-yı devlet-i Sultân Murâd, eser-i ravza-i Rıdvân, Fârûk-ı adl-i asaf-ı sultân-ı Cem-nişân, fikr-i metâ-ı Kande-hâr, gamze-i Tâtâr, hâksâr-ı hayl-i gulâmân-ı Kanber, haşmet-i İskenderî vü heybet-i Zâl, hâtır-ı Nev'î, hikâyet-i sıfat-ı Âsaf, hikâyet-i sıfat-ı Âsaf ü Nizâmü'l-mülk, hiş-i rasûl ü ibn-i Ali murtazâ-yı din, hûn-ı Leylî, İsâ-yı Meryem, iştihâr-ı devlet-i Sultân Mehmed Hân, Kasr-ı Belkis-i Sebâ, kısmet-i Perverdigâr, kuvvet-i İslâm, kühl-i İsfahânî, la'l-i Mesih-âsâ, lutf-ı tabî Hazret-i Pâşâ, mâh-ı Zühal-pây, makâm-ı Mahmûd, makrûn-ı dem-i Hızır u Mesihâ, mazmûn-ı şî'r-i Kâsımu'l-Envâr, Memâlik-i dil-i Nev'î, Meryem-i İsâdur u Belkis-i şirin-menkabet, muciz-i Mûsi, mühr-i Süleymân, müşg-i Hutun, müşir-i feth-i Yemen, nara-i yâ Rab, nişân-ı hükm-i Yezdânî, niş-i belâ-yı tişe-i Ferhâd, Nizâmü'l-mülk-i Selçûkî-sıfat, nutk-ı Mesih, nutk-ı Mesihâ, pâ-yi üştür-i Leylâ, rek-i Mecnûn, sadâ-yı fitne-i Yecûc, sefer-i milk-i Hitâ, seg-i Leylâ, Selmân-ı zaman, sırr-ı engüşt-i Nebî, sırr-ı Hak, simât-ı nimet-i Sultân Mehmed, sûr-ı sünen-i Ahmed, şî'r-i Bâkî, şî'r-i Nev'î, taht-ı Süleymân, tâlib-i iksir ü Ankâ, Tarik-i Kabe, tesir-i nazm-ı Hâce Kemâl, teşne-i mahabbet-i sâki-i Kevser, vezir-i zâir-i Kabe, Yûsuf-ı Kenân, zamân-ı devlet-i Sultân Mehmedî, zer-i dest-i cûd-ı hân-ı Selim, zir-i hâtem-i mühr-i Süleymân.”

Tamlamalar, konuları bakımından tasnif edildiğinde aşk ağırlıklı tamlamaların kullanım sıklığı dikkat çeker. Aşk teması ise ilahî aşk ve beşerî aşk bağlamında çift yönlü işlenir. Nev'î Divanı'nda da aşkın iki yönü, Farsça tamlamaların kuruluşunda mevcuttur. Fakat bazı aşk eksenindeki Farsça tamlamalarda aşk, iç içe geçmiş bir mahiyet taşır. Bu durumda bu tür Farsça tamlamalar kendi içinde bütünsel bir yapı teşkil eder ve bunları kendi içinde tasnif etmek müşküldür.

Nev'î Divanı'nda miktar bakımından mukayese edildiğinde beşerî aşkla ilgili tamlamaların, ilahi aşkla ilgili tamlamalardan daha fazla kullanıldığı görülür.

Nev'î Divanı'nda beşerî aşk eksenindeki Farsça tamlamalar ikili, üçlü, dörtlü, beşli, altılı Farsça tamlamalar sırasına göre genel anlamda şunlardır; “âb-ı ruh, adû-yı bi-dil, ârız-ı gül-gûn, ân-ı ferah, ankâ-yı dil, ârız-ı gül-gûn, arûs-ı gonca, ârzû-yı sine, âsitân-ı yâr, âşık-ı bi-çâre, âşık-ı didâr, âşık-ı pir, ârzû-yı sine, âşık-ı didâr, âşık-ı şeydâ, âşûb-ı cânâ, şûb-ı devran, âyine-i ruhsâr, bahr-i mahabbet, bûy-i vefa, bûy-i zülf, bülbül-i gülzâr, câm-ı la'l, câm-ı mey, câm-ı şarâb, cân-ı uşşâk, cinân-ı ışk u mahabbet, dâg-ı derun, dâg-ı elif, dâg-ı hûn, dehân-ı yâr, derûn-ı sine, dest-i hicran, dil-i efgâr, dil-i mahzûn, dil-i Nev'î, dil-i pür-gam, dil-i şeydâ, dil-i zâr, div-i rakib, ehl-i ışk, ehl-i dil, endişe-i uşşâk, erbâb-ı dil, erbâb-ı gam, evsâf-ı hât, gam-ı agyâr, gam-ı hatt, gam-ı zülf, gedâ-yı zaif, gül-i ranâ, gülsitân-ı ışk u mahabbet, gül-i ter, gülzâr-ı hüsn, hâl-i rûy, halka-i rindân, halka-i zülf, hatt-ı nev-res, hat-ı la'l, havâ-yı gönül, hecr-i leb, hevâ-yı kad, hûn-ı gam, hurşid-i cihân-âsâ, ışk-ı cânân, id-i visâl, inân-ı sabr, izâr-ı yâr, kâkül-i pür-tâb, kâmet-i yâr, kân-ı melâhat, kânûn-ı meri, kâr-ı mahabbet, kelle-i uşşâk, kemân-ı ışk u mahabbet, keyfiyyet-i vasi u firak, la'l-i nâb, lisân-ı ışk u mahabbet, lülü-yi lâîlâ, lülü-yi musaffâ, mâh-ı nev, mâh-ı şeb-ârâ, mâh-ı Zühal-pây, mânend-i serv, Mecnûn-ı mest, mest-i ışk, Mısr-ı hüsn, mihr-i cihân-ârâ, mihr-i gerdûn, mihr-i letâfet, mihr-i ruh, milk-i hüsn, nakş-ı nigâr, rûh-ı revan, savm-ı visâl, seg-i kûy, ser-mest-i gam, serv-i revan, serv-i revân-âsâ, sib-i gabgab, sib-i ranâ, sim-i eşk, sirişk-i andelib, sirişk-i dide, sultân-ı kişver, sûret-i ahabâb, şâh-ı âli-şân, şâh-ı gül, şarâb-ı ışk, şarâb-ı nâb, şeb-i firâk, şeh-i serv-kad, şevk-i la'l, şûh-ı cihan, tâb-ı âfitâb, top-ı gabgab, vasl-ı nigâr, yâr-ı âli-şân, yârân-ı safâ, zebân-ı ışk u mahabbet, zülf-i bünâgûş, zülf-i ham-ender-ham, zülf-i müşgin, zülf-i şeb-bû, zülf-i perişân, zülf-i yâr, zümre-i sâfil, zümre-i uşşâk, zünnâr-ı ışk, âb-ı hayât-ı la'l, âfet-i devr-i zaman, âh-ı âşık-ı şeydâ, ahger-i âteş-i dil, aks-i rûy-i yâr, alem-i leşker-i melâhat, âşiyân-ı bülbül-i cân, âteş-i fikr-i ruh, âşık-ı didâr-ı dilber, âşiyân-ı bülbül-i cân, âteş-i fikr-i ruh, âteş-i ışk-ı gül, ayet-i hatt-ı ruh, aynek-i câm-ı şarâb, ayn-, ı âb-ı hayat, ayn-ı hâl-i izâr, bâd-ı hevâ-yı ışk, belâ-yı ışk-ı yâr, bende-i hüsn-i nazar, bende-zâde-i bâb-ı saâdet, bimâr-ı ışk-ı yâr, b işe-zâr-ı ışk-ı dilber, bûse-i la'l-i yâr, bûs-ı la'l-i cânân, bûs-ı leb-i lâ'l, bûs-ı leb-i la'l, bûy-i anber-i sârâ, bûy-i anber-i sârâ, bûy-i zülf-i dildâr, bülbül-i bâg -ı cinân, câm-ı mey-i ışk, câm-ı mey-i işret, câm-ı şarâb-ı nâb, cenâb-ı hazret-i maşûk, cenâb-ı merkad-i pâk, dâg-ı ışk-ı dilber, dehân-ı mâhi-i şeb, derd-i derûn-ı sin, derd-i dil-i bi-çâre, derd-i gam-ı ışk, derd-i ser-i fûrkat, dil-i pür-hûn-ı âşık, duhân-ı âteş-i dil, dür-i bahr-i melâhat, elif-i âh-

ı seher-gâh, elif-i nâm-ı şehriyar, envâr-ı ışk-ı pâk, esir-i kayd-ı derd ü mihnet, girih-i sünbül-i yâr, gonca-i gülzâr-ı cinânî, gonca-i la'l-i âbdâr, gül-izâr-ı gonca-dehen, hindû-yı hatt-ı ârız, husrev-i hurşid-i rahşân, kad-i serv-i hırâmân, kadr-i lûlû-yı lâlâ, kemâl-i hüsn-i Leylâ, kemend-i kâkül-i cânân, la'l-i leb-i yâr, la'l-i nâb-ı yâr, mâil-i ehl-i hevâ, mâil-i ruhsâr-ı dilber, mâlik-i milk-i mürüvvet, nihâl-i kâmet-i dilber, nukl-i leb-i lâ'l, nûr-ı dide-i hûn-bâr, pâ-yı seg-i dilber, resen-i zülf-i siyeh-kâr, resen-i zülf-i yâr, resm-i dil-i sûzân, sabr-ı hâr-ı gam, safâ-yı câm-ı ışk, ser-i âşık-ı şeydâ, ser-i zülf-i abir-eşân, serv-i bâg-ı nâz, seyr-i cemâl-i yâr, şâm-ı gam-ı uşşâk, şâm-ı gam-ı zülf, şâm-ı gam-ı zülf, şarâb-ı ışk-ı cânân, şarâb-ı ışk-ı dilber, târ-ı zülf-i cânân, tıfl-ı dil-i âvâre, tûti-i mısır-ı melâhat, tûti-yı sebz-i hât, vâsf-ı la'l-i yâr, vâsf-ı kad-i yâr, zencir-i zülf-i yâr, zevrâk-ı bahr-i letafet, âşûb-ı zülf ü hatt-ı yâr, çin-i turra vü zülf-i dü-tâ, evsâf-ı zülf ü kâmet-i dil, fikr-i gazâl-i çeşm-i nigâr, fikr-i hat-ı müşgin-i cânâne, gonca-i kalb-i âşık-ı gam-har, hayâl-i hatt-ı rûy-i yâr, hayâl-i kadd ü zülf-i yâr, hayâl-i miyân u dehân-ı yâr, hayâl-i ruh u zülf-i yâr, şule-i âh-ı dil-i âşık, zümre-i mestân-ı mey-i ışk u cünun, âb-ı hayât-ı câm-ı la'l ü sebz-i hatt, gam-ı nokta-i hâl-i leb-i yâr, mübtelâ-yı elem-i fûrkat ü dil-haste-i gam, Nev'î-i haste-dil ü âşık-ı bi-sabr u mecal, şikâr-ı mürğ-ı dil-i ehl-i ışk, zevrâk-ı câm u leb-i deryâ vü seyr-i cûybâr.”

Nev'î Divanı'nda tasavvuf terimlerinden kurulan ilahi aşk eksenindeki Farsça tamlamalar ise ikili, üçlü, dördlü, beşli, altılı Farsça tamlamalar tasnifine göre genel anlamda şunlardır; “âlem-i fânî, âyine-i kalb, bâg-ı fena, cübbe-i fenâ, dâr-ı dünyâ, dâr-ı fenâ, dâr-ı gurbet, dil-i pür-gam, ehl-i fenâ, ehl-i mezellet, ehl-i salâh, erbâb-ı gam, erbâb-ı hâlet, esrâr-ı ışk, esrâr-ı dil, gevher-i manâ, gubâr-ı dehr, hâk-i fena, hâk-i zillet, hisâb-ı gayb, hisâb-ı gayb, kabâ-yı ömr, Kabe-i maksûd, kalb-i ârif, kavs-i kazâ, kayd-ı suver, kesb-i kemal, kesret-i şehadet, keyfiyyet-i hâl, keyfiyyet-i mey, keyfiyyet-i rez, keyfiyyet-i sahbâ, kûhsâr-ı kevn, kûy-ı harâbât, kûy-i belâ, kûy-i fenâ, künc-i gam, künc-i uzlet, lisân-ı mahv, mabed-i cihan, mâcerâ-yı ışk, menzil-i maksûd, merd-i kamil, merkez-i vahdet, mest-i ışk, mest-i ışk, mest-i lâ-yakıl, meşâm-ı arif, metâ-ı fakr, meyl-i vatan, mikrâz-ı bela, mirât-ı musaffâ, mirât-ı mücellâ, mürğ-ı cân, nimet-i dünya, nukûd-ı ömr, nûr-i tecellâ, râh-ı bela, râh-ı mahabbet, râz-ı dil, râz-ı ışk, ribât-ı dehr, seyl-i fena, sine-i sâf, sûret-i ahabb, sûret-i cân, sûret-i kesret, şâhid-i bâzâr, şâhid-i mümtaz, şehir-i lâ-mekân, şehir-i vücûd, şems-i hakikat, ten-i nâ-tüvân, ten-i uryân, vâdi-i hayret, zulmet-i ten, zümre-i fakr u fenâ, âlûde-i belâ-yı mahabbet, âvâre-i kûy-i hayret

ü hirmân, câm-ı mey-i hayret, deyr-i köhne-i dünya, dür-i ebkâr-ı manâ, garka-i emvâc-ı hayret, gubâr-ı kûy-i fenâ, hatt-ı nüsha-i kesret, kayd-ı gam-ı imrûz u ferda, nikâb-ı cism-i hâkî, nikâb-ı sûret-i esrar, nükte-dân-ı âlem-i gayb, pençe-i dest-i kazâ, pertev-i hurşid-i cihân-ârâ, pertev-i nûr-ı Hudâ, serir-efrûz-ı iklim-i maânî, serir-i milk-i adem, esrâr-ı hatt u hokka-i la'l, feyz-i atâ-yı lutf-ı Rabbânî, Hâk-i dergâh-ı ehl-i irfân, iktizâyı kader-i Hâlik-ı Faâl, kurre-i ayn-i rasûl-i Hak, nâr-ı gayret ü nûr-ı tecellâ semt, teşne-i mahabbet-i sâki-i Kevser, zümre-i mestân-ı mey-i ışk u cünûn, dürr-i kelâm-ı Seyyid-i muhtâr-ı mürselin, esir-i halka-i bezm-i safâ-yı ârifân, râyân-ı Hind ü dâver-i Keşmir ü Kandehâr.”

Klasik edebiyatın aşk üçgenini oluşturan tipleri (sevgili, aşık, rakip) ve tiplerin niteliklerini yansıtan Farsça terkipler, Nev'î Divanı'nda şunlardır; “âb-ı ruh, abd-i bi-günâh, âfet-i cân, âfet-i devran, âfitâb-ı ışk, agyâr-ı bi-nevâ, âhû-yı Hutten, âhû-yı vahşi, andelib-i cân u dil, andelib-i gülsitân, andelib-i hoş-nevâ, andelib-i nâlân, andelib-i zâr u nâlân, andelib-i zâr, ârız-ı dildâr, âşık-ı bi-dil, âşık-ı bi-hâb, âşık-ı didâr, âşık-ı didâr, âşık-ı didâr-ı dilber, âşık-ı dirin, âşık-ı gamnâk, âşık-ı pir, âşık-ı sâhib-nazar, âşık-ı şeydâ, âşık-ı şeydâ, âşık-ı üftâde-i nâlân, âvâz-ı har, bâlâ-yı dilber, bedr-i münir, bende-i mukbil, bezm-i habib, bülbül-i bâg-ı cinân, bülbül-i bi-çâre, bülbül-i dil, bülbül-i güya, bülbül-i güya, bülbül-i nâlân, bülbül-i şeydâ, bülbül-i zâr, büt-i Çin, büt-i sengin-dil, büt-i tersâ, celis-i hâr, cenâb-ı hazret-i maşûk, cûy-ı hoş-refîâr, çeşm-i adû, çeşm-i dilber, çeşm-i mürde, çeşm-i rakib, dehen-i yâr, didâr-ı yâr, dilber-i ranâ, dilber-i simin-ber, dilber-i tannâz, dildâr-ı şirin-leb, dil-i hasta, dil-i mahzûn, dil-rübâ-yı Edrine, ehl-i derd, ehl-i derd, ehl-i dil, ehl-i hüsn, ehl-i ışk, ehl-i ışk, ehl-i nazar, erbâb-ı dil, erbâb-ı gam, erbâb-ı ışk, erbâb-ı mahabbet, erbâb-ı mihnet, esir-i kayd-ı derd ü mihnet, fettân-ı cihan, gazâl-i turfe, gedâ-yı bi-nevâ, gedâ-yı câm-ı mey, gonca-i handân, gubâr-ı hatt, gül-i pür-hâr, gül-i ranâ, gül-i ter, hâr ü has-i ayân, hatt-ı la'l-i yâr, hatt-ı ruh, hat-ı sebz, hatt-ı siyeh-kâr, hezâr-ı çemen, hurşid-i cihan, hüsv-i cemal, kadd-i bâlâ, kadd-i dilber, kadd-i mevzun, kâmet-i dildâr, kâmet-i mevzun, kattâl-i cefâ-kâr, kebk-i deri, kebk-i hoş-hurâm, la'l-i leb, la'l-i cânân, lâ'l-i dilber, la'l-i nâb, la'l-i yâr, lâle-izâr, leb-i dilber, leb-i la'l, mahbûb-ı müstesna, mâh-ı tâbân, mâh-ı Zühal-pâye, mahrem-i hâr, mâh-rû dilber, mâil-i ehl-i hevâ bir serv-refîâr, meh-i tâbân, mey-i lâ'l, mihr-i âlem, mihr-i cihan, mihr-i dirahşân, miyân-ı hâr, mübtelâ-yı mihnet-i ışk, mübtelâ-yı şehd-i leb, müdâvâ-yı hakim, müddei-i har, mürde cism, mürg-ı çemen,

nahl-i çemen, nahl-i dil-ârâ, nahl-i kadd, nahl-i kâmet-i mevzun, nahl-i mevzûn, Nev'î-i çaker, Nev'î-i meftûn, nihâl-i çemen, pâ-yı segûn nakş, pervâne-i sûzân, pir-i mugân, rakib-i bed-likâ, rakib-i har, rûh -ı revan, rûy-i yâr, sâki-i gül-ruh, seg-i dildâr, seg-i kûy, seg-i kûy, seg-i Leylâ, serv-i bâlâ, serv-i bâg-ı nâz, serv-i cûybâr, serv-i çemen, serv-i dil-ârâ, serv-i dil-ârâ, serv-i gül-izâr, serv-i hırâmân, serv-i hırâmân, serv-i hoş-hırâm, serv-i hırâmân, serv-i hoş-hırâm, serv-i nâz, serv-i revân, serv-kadd, sib-i zenahdân, sûret-i agyâr, sünbül-i zülf, şâh-ı felek-cenâb, şâh-ı gül, şâh-ı hûbân, şâh-ı hüsn, şâh-ı ışk, şâh-ı nev-bahâr, şâh-ı serv, şâhid-i bâzâr, şâhid-i Yûsuf-likâ, şâhid-i zîbâ, şâhid-i zibâ, şehenşeh-i âdil, şeh-i âli-cenâb, şeh-i devran, şeh-i gonca-dehân, şeh-i gonca-leb, şeh-i hûbân, şeh-i milk-i melâhat, şehriyar, şehriyâr-ı ışk, şehriyâr-ı nâz, şehsüvâr-ı hüsn, şem-i bezm-ârâ, şûh-ı ayyâr, şûh-ı cihan, şûh-ı siyeh-çer, şûh-ı şive-kâr, tabib-i cân u dil, tabib-i dil ü cân, tıfl-ı nev-res, tir-i nigâr, tûti-yi güya, verd-i ranâ, yâr-ı hevâdâr, yâr-i âli-şân, yâr-i gül-izâr, yâr-i müstesna, zülf-i dilber, zülf-i müşgin, zülf-i perişân, zülf-i siyah, zülf-i yâr, zümre-i erbâb-ı derd."

Çizelge-1: Aşk Çerçevesinde Kurulan Farsça Tamlamalar

Aşk Çerçevesinde Kurulan Farsça Tamlamalar		
Âşık	Sevgili	Rakip
abd-i bi-günâh	âb-ı ruh	agyâr-ı bi-nevâ
andelib-i cân u dil	âfet-i cân	âvâz-ı har
andelib-i gülsitân	âfet-i devran	celis-i hâr
andelib-i hoş-nevâ	âfitâb-ı ışk	çeşm-i adû
andelib-i nâlân	âhû-yı Hutun	çeşm-i rakib
andelib-i zâr u nâlân	âhû-yı vahşi	hâr ü has-i ayân
andelib-i zâr	ârız-ı dildâr	hezâr-ı çemen
âşık-ı bi-dil	bâlâ-yı dilber	miyân-ı hâr
âşık-ı bi-hâb	bedr-i münir	müddei-i har
âşık-ı didâr	bezm-i habib	pây-ı segûn nakş
âşık-ı didâr	büt-i Çin	rakib-i bed-likâ
âşık-ı didâr-ı dilber	büt-i sengin-dil	rakib-i har
âşık-ı dirin	büt-i tersâ	seg-i dildâr
âşık-ı gamnâk	cenâb-ı hazret-i maşûk	seg-i kûy
âşık-ı pir	cûy-ı hoş-reftâr	

Aşk Çerçevesinde Kurulan Farsça Tamlamalar		
Âşık	Sevgili	Rakip
âşık-ı sâhib-nazar	dehen-i yâr	seg-i Leylâ
âşık-ı şeydâ	didâr-ı yâr	sûret-i agyâr
âşık-ı şeydâ	dilber-i ra'nâ	
âşık-ı üftâde-i nâlân	dilber-i simin-ber	
bûlbûl-i bâg-ı cinân	dilber-i tannâz	
bûlbûl-i bi-çâre	dildâr-ı şirin-leb	
bûlbûl-i dil	dil-i hasta	
bûlbûl-i güya	dil-i mahzûn	
bûlbûl-i güya	dil-rübâ-yı Edrine	
bûlbûl-i nâlân	fettân-ı cihan	
bûlbûl-i şeydâ	gazâl-i turfe	
bûlbûl-i zâr	gonca-i handân	
çeşm-i dilber	gubâr-ı hatt	
ehl-i derd	gül-i pür-hâr	
ehl-i derd	gül-i ranâ	
ehl-i dil	gül-i ter	
ehl-i hüsn	hatt-ı la'l-i yâr	
ehl-i ışk	hatt -ı ruh	
ehl-i ışk	hat-ı sebz	
ehl-i nazar	hatt-ı siyeh-kâr	
erbâb-ı dil	hurşid-i cihan	
erbâb-ı gam	hüsrev-i cemal	
erbâb-ı ışk	kadd-i bâlâ	
erbâb-ı mahabbet	kadd-i dilber	
erbâb-ı mihnet	kadd-i mevzun	
esir-i kayd-ı derd ü mihnet	kâmet-i dildâr	
gedâ-yı bi-nevâ	kâmet-i mevzun	
gedâ-yı câm-ı mey	kattâl-i cefâ-kâr	
mübtelâ-yı mihnet-i ışk	kebk-i deri	
mübtelâ-yı şehd-i leb	kebk-i hoş-hırâm	
mürde cism	la'l-i leb	
mürg-ı çemen	la'l-i cânân	
Nev'î-i çaker	la'l-i dilber	

Aşk Çerçevesinde Kurulan Farsça Tamlamalar		
Âşık	Sevgili	Rakip
Nev'î-i meftun pervâne-i sûzân tûti-yi güya zümre-i erbâb-ı derd	la'l-i nâb la'l-i yâr lâle-izâr leb-i dilber leb-i la'l mahbûb-ı müstesna mâh-ı tâbân mâh-ı Zühal-pâye mahrem-i hâr mâh-rû dilber mâ'il-i ehl-i hevâ bir serv-reftâr meh-i tâbân mey-i lâ'l mîhr-i âlem mîhr-i cihan mîhr-i dîrahşân nahl-i çemen nahl-i dil-ârâ nahl-i kadd nahl-i kâmet-i mevzun nahl-i mevzun rûh-ı revan rûy-i yâr sâki-i gül-ruh serv-i bâlâ serv-i bâg-ı nâz serv-i cûybâr serv-i çemen serv-i dil-ârâ serv-i gül-izâr serv-i hoş-hırâm serv-i hırâmân serv-i nâz	

Aşk Çerçevesinde Kurulan Farsça Tamlamalar		
Âşık	Sevgili	Rakip
	serv-i revân serv-kadd sib-i zenahdân sünbül-i zülf şâh-ı felek-cenâb şâh-ı gül şâh-ı hûbân şâh-ı hüs şâh-ı ışk şâh-ı nev-bahâr şâh-ı serv şâhid-i bâzâr şâhid-i Yûsuf-likâ şâhid-i zibâ şehenşeh-i âdil şeh-i âli-cenâb şeh-i devrân şeh-i gonca-dehân şeh-i gonca-leb şeh-i hûbân şeh-i milk-i melâhat şehriyar şehriyâr-ı ışk şehriyâr-ı nâz şehsüvâr-ı hüsn şem-i bezm-ârâ şûh-ı ayyâr şûh-ı cihan şûh-ı siyeh-çer şûh-ı şive-kâr tabib-i cân u dil tabib-i dil ü cân tıfl-ı nev-res	

Aşk Çerçevesinde Kurulan Farsça Tamlamalar		
Âşık	Sevgili	Rakip
	tir-i nigâr verd-i ra'nâ yâr-ı hevâ-dâr yâr-i âli-şân yâr-i gül-izâr yâr-i müstesnâ zûlf-i dilber zûlf-i müşgin zûlf-i perişân zûlf-i siyah zûlf-i yâr	

Klasik edebiyatın içinde mecazlı söyleyişlerle kurulan ve hemen hemen bütün sanatkârlar tarafından müşterek kullanılan genel Farsça terkipler vardır. Bu tür Farsça terkipler; ekseriyetle, Klasik edebiyatın tiplerinin fiziksel veya psikolojik niteliklerini yansıtan yapılardır. Fakat bunun haricinde, yine aşk konusu çerçevesinde, eğlence meclislerini türlü hususiyetleriyle betimleyen Farsça terkipler de mevcuttur. Genel kullanımlar, şairin Klasik edebiyat içinde klasikleşme seviyesini göstermesi bakımından önem arz eder. Nitekim bu tür genel söyleyişler Nev'î Divanı'nda da dikkat çeker; “*âb-ı Mesihâ, bezm-i âlem, bezm-i mey, câm-ı bade, câm-ı Cem, câm-ı ışk, câm-ı mey, câm-ı mey, câm-ı musaffâ, câm-ı pür-sahbâ, câm-ı safâ, câm-ı şarâb, devr-i mey, câm-ı şarâb-ı nâb, devr-i mey, duhter-i rez, erbâb-ı ayş, gûşe-i hammâr, gûşe-i meyhâne, habâb-ı bade, habâb-ı mey, habâb-ı mey, hum-ı mey, keyfiyyet-i ışk, kûy-i harâbât, mey-i gül-gûn, mey-i hamrâ, mey-i nâb, mutrib-i meclis, sâgar-ı ayş, sâgar-ı Cemşid, sâgar-ı la'l, sâgar-ı mey, sâgar-ı sahâb, şarâb-ı ışk, şarâb-ı ışk-ı cânân, şarâb-ı nâb.*”

2. 2. Arapça Tamlamalar

Nev'î Divanı'nda toplam 100 adet Arapça tamlama tespit edilmiştir. Tamlamaların kullanım sıklığı bakımından nazım şekillerine göre adet olarak sırasıyla dağılımı ise gazellerde 39, kasidelerde 45, terki-i bentlerde 9, terci-i bentlerde 5, mukattalarda 2 şeklindedir. Arapça tamlamalardan bir tanesi eser adıdır ve bu eser, bir kasidede bir defa kullanılan 13. asra ait Mantıku't-Tayr'dır (Tulum ve Tanyeri, 1977, 98). Fakat eser orijinal haliyle değil de yazarının adıyla "*Mantık-ı Attar*" yani Farsça bir tamlama olarak zikredilir;

Mantık-ı Attâr okur evrâk-ı gülden andelib

Arz ider mazmûn-ı şî'r-i Kâsımu'l-Envâr gül (K31/11)

Farsça tamlamalar içinde biri devlet erkânından diğeri sanat camiasından olmak üzere *Nizâmü'l-mülk-i Selçûkî* (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 55-58-83-113-114) ve *mazmûn-ı şî'r-i Kâsımu'l-Envâr* (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 98) şeklinde kişi adı olarak iki tane Arapça tamlama yer alır. *Nizâmü'l-mülk*, Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Alp Arslan ve oğlu Melikşah'ın uzun süre görev yapan başarılı vezirlerinden olup divanda beş beyitte geçer. *Kâsımu'l-Envâr* ise, 15. asır şairlerinden olup ismi bir kasidede, bir beyitte zikredilir.

Tekrar eden Arapça tamlamalar; "*ale'l-husûs, alleme'l-esmâ, beytü'l-harem, bihamdi'llah, fi sebili'llâh, fi'l-mesel, fi'l-cümle, fil'l-hâl, Hamdüli'llah, Hâşe li'llâh, mahzenü'l-esrâr, matlau'l-envâr, mâ'ü'l- asel, Nizâmü'l-mülk, ülü'l-ebîsâr*" dır. Bunlar içinde en sık tekrar eden tamlama ise *fi'l-mesel*'dir. Sadece birer kez kullanılan Arapça tamlamalar; "*abûsü'l-vech, Amidü'd-din, aynü'l-kemâl, az'afü'l-ibâd, bi'llâhi, dürretü't-tâc, ebü'l-cihâd, ebü'l-feth, ecle'n-netâyic, el-ânu, el-minnetü li'llâh, emirü'l-mü'minin, fârisu'l-bâl, fi'l-hakika, fi'l-i kabih, ile'l-ân sâfirü'z-zünûb, Hakku'l-yakin, hâlisu'l-fuâd, harimü'l-Kuds, hâtemü'l-velâye, kerimü't-tab, kurretü'l-ayn, lisânü's-sevr, madûmü'l-vücûd, mâ-fi'z-zamir, mahsûletü'l-amâl, makziyyü'l-vatar, mâlikü'r-rikâb, matlau'l-envâr, mâü'l-asel, mâü'l-hayât, Mâverâü'n-nehr, muhiyye'l-izâme, muntazimü'l-hâl, münkesirü'l-bâl, münşiye'r-rüfât, nime'l-bedel, sâbiku'z-zikr, sâhibü's-sükûn, sâtirü'l-uyûb, ser-efrâz u müstakimü'l-hâl, sıfru'l-yed, şakk'ul-kamer, ülü'l-ebîsâr, ümmü'l-kitâb, vâhibü'l-atâ, ve'l-leyle, ve'l-ulâ, zâtül-bürûc*"dür.

“*Hakku’l-yakin, Hâşe li’llâh, Hamdüli’llah, hâtemü’l-velâye, kurretü’l-ayn*” gibi Arapça tamlamalar, tasavvufî mana içerip çoğunlukla Tanrı’yı ima eden terkiplerdir.

Nev’î Divanı’nda genel tamlamalar içinde, diğer divanlarda da olduğu gibi, Arapça tamlamalar en asgarî düzeydedir. Çoğunlukla kalıplaşmıştır ve dinî bir içeriğe sahiptir.

2. 3. Alışılmış Tamlamalar

Klasik edebiyat; üslup bakımından genel itibariyle bir bütünlük içinde, dönemsel ya da bireysel olarak birtakım ufak değişiklikler gösterse de belli başlı kurallar dizgesinden mürekkep hemen hemen müşterek kullanımlardan ibaret lügate sahip bir karakter arz eder. Hangi ifadenin ne mana taşıdığının veya mecaz unsurlarının neyi karşıladığının aşağı yukarı bilinmesi bu kalıplaşmanın bir delili olarak gösterilebilir.

Siyasal ve toplumsal alanlarda olduğu gibi sanatsal bakımdan da 16. asır zirve dönem olarak kabul edilir. Fakat bu asırda her ne kadar üst seviyede nitelikli eserler vücuda getirilse de bazı sanatkârlar bu mükemmelliğin veya kusursuzluğun gerisinde kalmıştır. Nitekim bu tespit edebiyat alanı için de geçerlidir. Edebiyat açısından bu durumun, şairin dili kullanmadaki yetisinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu demektir ki 16. asırda; Klasik şairler genel kaidelerden oluşan bu yapı içinde bile dili yetkin bir şekilde kullanamadığından çağın gerisinde kalmış ve niteliksiz eserler vücuda getirip sönük kalmıştır. Fakat Nev’î gibi şairler, tezkirelerde haklarında yapılan değerlendirme ve tespitlerden de anlaşılacağı üzere sıradan, vasat şairlerin arasından sıyrılarak ismini duyurmayı başarmıştır.

Nev’î; sınırlı ve belli kurallar çerçevesinde şekillenmiş yapı içerisindeki kaidelere elbette ki bağlı kalmış; ortak, kalıplaşmış ifade ve sözcüklerden istifade ederek özgün bir üslup oluşturabilmiş bir şairdir. Bu kanaate dayanarak; Nev’î Divanı’nda genel çerçevede, teşbih yahut istiare gibi çeşitli mecazlı söyleyişler vasıtasıyla “aşk” kavramıyla ilgili klişe tamlamalar şunlardır; “*âfitâb-ı ışk, âteş-i ışk (iki beyitte geçiyor.), âteş-i mahabbet-i evlâd, âyet-i ışk (iki beyitte geçiyor.), bâde-i ışk (iki beyitte geçiyor.), bahr-i ışk, bahr-i mahabbet, bâzâr-ı ışk, bend-i ışk, beyân-ı ışk u mahabbet, bezm-i ışk, bezm-i mahabbet, bimâr-ı ışk-ı yâr, buy-i mahabbet, câm-ı ışk, câm-ı mey-i ışk, dâg-ı ışk, dâr-ı ışk, derd-i gam-ı ışk, derd-i ışk (üç beyitte geçiyor.), deryâ-yı ışk (iki beyitte geçiyor.), ehl-i ışk (üç beyitte geçiyor.), erbâb-ı ışk (iki beyitte geçiyor.), erbâb-ı*

mahabbet, esrâr-ı ışk (üç beyitte geçiyor.), gam-ı ışk (üç beyitte geçiyor.), gark-ı deryâ-yı mahabbet, gark-ı miyân-ı bahr-i ışk, gûlsitân-ı ışk u mahabbet, hâdis-e ışk, hâlet-i ışk, hâl-i ışk, hasta-i ışk, hevâ-yı ışk (üç beyitte geçiyor.), hevâ-yı mahabbet, ışk-ı cânân, ıztırâb-ı ışk, kitâb-ı ışk, lezzet-i ışk, lisân-ı ışk u mahabbet, manâ-yı ışk, maraz-ı ışk, mariz-i illet-i ışk, meczub-ı ışk, mekteb-i ışk, mest-i ışk (iki beyitte geçiyor.), mest-i ışk, meydân-ı ışk, mey-i ışk, mübtelâ-yı mihnet-i ışk, nâme-i mihr ü mahabbet, nâr-ı ışk, nâr-ı ışk, nâr-ı mahabbet, râh-ı ışk, râh-ı mahabbet, râz-ı ışk (iki beyitte geçiyor.), rebâb-ı ışk, reh-i ışk (iki beyitte geçiyor.), sâlik-i ışk (üç beyitte geçiyor.), sırr-ı ışk (üç beyitte geçiyor.), şâh-ı ışk (üç beyitte geçiyor.), şarâb-ı ışk (beş beyitte geçiyor.), şarâb-ı mahabbet, tarik -i ışk (iki beyitte geçiyor.), tarik-i mahabbet, tekye-geh-i ışk, tekye-i ışk, tir-i mahabbet, vâdi-i ışk u cünûn, zebân-ı ışk u mahabbet, zümre-i mestân-ı mey-i ışk u cünûn.”

Klasik edebiyatta aşk beşerî ve ilahî aşk olmak üzere iki yönlü işlenir. Nitekim Nev'î de şiirlerinde aşk konusunu her iki açıdan işlemiştir. Yine dönemin sanat anlayışının şair üzerindeki tesiri düşünüldüğünde, orijinal tamlamaların dışında genel kalıpların kullanımı Nev'î'nin şiirlerinde mevcuttur. İlahî aşk bağlamında alışılmış tamlamalar şu şekilde tespit edilmiştir; “âlem-i bâlâ, milk-i fenâ, âb-ı revân, âlem-i ervâh, âlem-i fânî, âlem-i kevn, âlem-i vahdet, Ankâ-yı dil, âyine-i dil, âyine-i kalb, ayn-ı ârif, ayn-ı eşya, ayn-ı hakikat, bahr-i kesret, bâg-ı fenâ, bahr-i maânî, bezm-i visâl, cübbe-i fenâ, dâr-ı fenâ, deryâ-yı ışk, deyr-i fânî, dil-i ârif, ehl-i cünun, ehl-i dünyâ, ehl-i fenâ, ehl-i hârâbât, erbâb-ı fenâ, erbâb-ı hâlet, hâk-i fenâ, hâne-i cism, hicâb-ı cism, hicâb-ı mahizenü'l-esrâr-ı manâ, hükm-i kazâ, kabâ-yı cism, Kabe-i maksud, kalb-i şeydâ, katra-i ten, kayd-ı nefis, kesret-i şehadet, kesret-i zulmet, keyfiyyet-i sahbâ, kuy-i bela, kuy-i fena, künc-i uzlet, lutf-ı Hudâ, menzil-i maksud, mest-i lâ-yakıl, mürşid-i ışk, nâr-ı ışk, nur-ı hakikat, nur-ı Hak, râhat-ı cân, râh-ı bela, râh-ı mahabbet, sâlik-i ışk, seyl-i fenâ, suret-i cân, suret-i kesret, suret-i kesret, şâhid-i bâzâr, şâhid-i mani, şehir-i vücud, şems-i hakikat, takdir-i ezel, tarik-i Kabe, tarik-i mahabbet, vâdi-i hayret, yed-i beyzâ, zıdd-ı eşya, zulmet-i kesret, zulmet-i ten, zümre-i fakr u fenâ.”

Beşerî aşk bağlamında düşünüldüğünde Klasik edebiyatta aşkı vücuda getiren kişiler ve bu kişilere has özellikleri ifade eden yayılgan tamlama kullanımları Nev'î Divanı'nda hatırı sayılır ölçekte mevcuttur. Aşk mevzusunun daha ziyade gazel nazım şeklinde

işlendiği hakikatine istinaden ve Nev'î Divanı'nda gazel nazım şeklinin oldukça fazla kullanılmasından dolayı bu miktarın fazla olduğu söylenebilir. Yani şair bu bakımdan kaçınılmaz olarak tekrarlardan istifade etmek mecburiyetinde kalır.

Nev'î Divanı'nda, genel itibarıyla, aşkın merkezini temsil eden sevgiliye ve onun fiziksel, psikolojik hususiyetlerine dair Türkçe ve Farsça alışılmış tamlamalar şunlardır; “âşub-ı zülf, hatt-ı leb, nâzük-beden, zibâ güzel, âb-ı ruhi, âfet-i cân, âfet-i devran, âfitâb-ı ışk, âfitâb-ı ruhisâr, âhu-yı vahişi, ârız-ı dildâr, ârız-ı gül-gûn, âşub-ı cihân, âteş-i ruy, bahir-i ruhi, bâlâ kad, bâlâ-yı dilber, büt-i tersâ, câm-ı la'l, câm-ı leb, cilve-i didâr, çâh-ı zekan, çâh-ı zenahdân, çeşm-i cefâ-cû, çeşm-i dilber, çeşm-i fettan, çeşm-i mahmur, çeşm-i tâtâr, dehen-i yâr, didâr-ı yâr, dürr-i dendân, ebru-yı siyeh, ehl-i ışk, elif-kad, elif-kâmet, fettân-ı cihan, gamze-i gammâz, gisu-yı siyah, gonca-dehân, gonca-i handân, gonca-i handân, gönlümün sürurî, gözümün nuri, gubâr-ı hatt, gülgun-ı ruh, gül-i ranâ, gül-i ter, gül-izâr, gül-ruhsâr, gün yüz, hâl-i ruhi, hat-ı anber-fâm, hat-ı ârız, hat-ı cânân, hat-ı dilber, hat-ı lal, hat-ı müşgin, hat-ı ruhsâr, hat-ı ruhsâre, hat-ı ruhsâr-ı dilber, hat-ı sebz, hatt -ı ruhi, hatt-ı gubâr, hatt-ı la'l, hatt-ı la'l-i yâr, hatt-ı nigâr, hatt-ı ruh-ı dilber, hatt-ı sebz-i cânân, hatt-ı sebz-i cânâne, hatt-ı siyeh-fâm, hatt-ı siyeh-kâr, hatt-ı yâr, hevâ-yı hatt, hindû-yı hatt-ı ârız, id-i cemal, iki gözüm, ince bel, kadd-i bâlâ, kadd-i dilber, kadd-i hırâmân, kadd-i mevzun, kadd-i sanevber, kadd-i yâr, kad-i bâlâ, kad-i nigâr, kâmet-i arar, kâmet-i dildâr, kâmet-i yâr, kara göz, kebk-i deri, kebk-i hırâmân, kemân-ebru, lâle-izâr, lâle-ruhsâr, lâl-i cânân, lâl-i dilber, lal-i leb, lal-i nâb, lal-i nâb, lal-i nâb, lal-i yâr, leb-i dilber, leb-i mey-gun, mâh-cebin, mâh-ı şeb-ârâ, mâh-ı tâbân, mâh-ru, mâh-ru dilber, mazmun-ı vücud, mihr-i âlem, mihr-i cihan, mihr-i dırahşân, mihr-i ruhsâr, mu-miyân, mürğ-ı çemen, müşgin saç, nahl-i bâlâ, nahl-i çemen, nahl-i kad, nahl-i kâmet-i mevzun, nahl-i mevzun, nergis-i bimâr, nihâl-i çemen, nihâl-i kadd, ömrümün varı, pâdişeh-i kişver-i hüsn, peri-ru, pir-i mugân, resen-i sünbül, ruh-ı revan, ruhsâr-ı âl, ruy-i yâr, sâki-i gül-ruhi, sâye-i kadd, sehi kâmet, sehi-kad, sehi-serv, ser-i zülf, serv- kadd, serv-i âzâd, serv-i bâğ-ı nâz, serv-i bâğ-ı nâz, serv-i bâlâ, serv-i cuybâr, serv-i çemen, serv-i dil-ârâ, serv-i hırâmân, serv-i hoş-hırâm, serv-i nâz, serv-i revân, serv-kad, serv-kâmet, sib-i zenahdân, simin- zekan, sim-ten, siyâh ebrû, sultân-ı kişver, sünbül-i cânân, sünbül-i zülf, şâhi -ı gül, şâh-ı hubân, şâh-ı hüsn, şâh-ı ışk, şâh-ı nev-bahâr, şâhid-i bâzâr, şeh-i âli-cenâb, şeh-i gonca-dehân, şeh-i hubân, şeh-i hubân, şeh-i milk-i melâhat, şehri güzel, şehriyâr-ı ışk,

şehsüvâr-ı hüsn, şem-i bezm-ârâ, şirin-dehen, şirin-leb, şuh-ı cihan, şuh-ı şive-kâr, tabib-i cân u dil, tabib-i dil ü cân, talat-ı ruy, târ-ı zülf-i cânân, tâze nihâl, tir-i nigâr, top-ı zekân, vâsf-ı lal-i yâr, verd-i ranâ, yâr-i gül-izâr, zülf-i anber-fâm, zülf-i dilber, zülf-i girih-gir, zülf-i müşgin, zülf-i perişân, zülf-i semen-sâ, zülf-i siyah, zülfün gamı, zülfün ucu.”

Nev’î Divanı’nda Klasik edebiyatın tiplerinden âşığı ve onun niteliklerini tasvir eden alışılmış tamlamalar şu şekildedir; “*abd-i bi-günâh, andelib-i cân u dil, andelib-i gülsitân, andelib-i hoş-nevâ, andelib-i nâlân, andelib-i zâr u nâlân, âşık-ı bi-çâre, âşık-ı bi-hâb, âşık-ı didâr, âşık-ı dil-teşne, âşık-ı gamnâk, âşık-ı mecrûh, âşık-ı pir, âşık-ı sâdik, âşık-ı şeydâ, âşık-ı zâr, baht-ı siyah, bende-i âl-i abâ, bende-i hüsn-i nazar, bende-zâde-i bâb-ı saâdet, bend-i ışk, bimâr-ı ışk-ı yâr, bülbül-i bâg-ı cinân, bülbül-i bi-çâre, bülbül-i dil, bülbül-i güya, bülbül-i gülzâr, bülbül-i nâlân, bülbül-i şeydâ, bülbül-i zâr, cân bülbüli, cân-ı uşşâk, cân-ı zaif, cism-i bimâr, cism-i nizâr, cism-i zaif, cism-i zerd, çeşm-i mürde, derd ehli, derd-i derun-ı sin, derd-i dil-i bi-çâre, derd-i gam-ı ışk, derd-i hâlet-i ışk, derun-ı kalb, derun-ı sine, derun-i dil, dide-i cân, dil-efgâr, dil-hasta, dil-haste, dil-i âbâd, dil-i âşık, dil-i efgâr, dil-i hasta, dil-i mahzûn, dil-i Nev’î, dil-i pür-gam, dil-i pür-hun-ı âşık, dil-i şeydâ, dil-i virân, dil-i zâr, dud-ı âh, dür-i eşk, dür-i nâyâb, dür-i şebnem, ehl-i derd, ehl-i devlet, ehl-i dil, ehl-i fenâ, ehl-i ışk, ehl-i keyf, ehl-i mezellet, ehl-i nazar, ehl-i zâhir, endişe-i uşşâk, erbâb-ı dil, erbâb-ı divân, erbâb-ı gam, erbâb-ı ışk, erbâb-ı mahabbet, erbâb-ı sagâir, esir-i kayd-ı derd ü mihnet, garib ü âşık u üftâde, gedâ-yı bi-nevâ, hâl ehli, hasta-i ışk, hâtır-ı nâ-şâd, hâtır-ı virân, ışk ehli, ışk eri, kadd-i hamide, kafes-i sine, kalb-i mahzûn, kalb-i perişân, kalb-i şeydâ, mahabbet ehli, mest-i harâb, mest-i ışk, mübtelâ-yı mihnet-i ışk, mürde cism, mürde-diller, mürğ-i cân, mürğ-ı dil, nakd-i cân, nakd-i kalb, nukud-ı ömr, pervâne-i suzân, resm-i perişân, rind-i mey-perest, ruh-ı revân, ruy-ı zerd, sermâye-i hicrân, ser-mest-i gam, seyl-i eşk, sine-i mecrûh, sine-i sâf, sine-i zerd, suz-ı dil, şâhid-i bâzâr, şeh-i hubân, ten-i bimâr, ten-i efgâr, ten-i zaif, ten-i zerd, ten-i zerd ü nizâr, teşne diller, tıfl-ı dil, tuti-yi güyâ, visâl- zümre-i uşşâk, zümre-i bi-çâre, zümre-i erbâb-ı derd, zümre-i uşşâk.*”

Klasik edebiyatın aşk üçlemesinin taraflarından rakibi ve onun niteliklerini betimleyen alışılmış tamlamalar, Nev’î Divanı’nda genel itibariyle şöyledir; “*âvâz-ı har, cemâl-i*

gayr, çeşm-i adû, esir-i hâr, gam-ı agyâr, müddei-i har, rakib-i seg, seng-i adu, seng-i hâr, seng-i hârâ, ser-i adu.”

Arapça, Farsça tamlamaların haricinde Türkçe tamlamalarda da alışlagelmiş terkiplere Nev’î Divanı’nda sık rastlanır. Bunlar genel itibariyle; *âh okı, âh odı, âhum yeli, âşık kanı, ayagı tozu, belâ bezmi, belâ deşti, bela kuyu, belâ kühsârı, bezm ehli, bûlbûl sohbeti, cân gözü, cân kulagı, cân metâi, cân nakdi, cevr oku, ciger kanı, cihân bâgı, dâg penbesi, derd ehli, dil murgı, dünyâ şarabı, fânî cihân, fenâ ehli, fenâ yolu, gönül kuşu, gönül murgı, gönül mülki, göz merdümü, gözüm yaşı, harâbât ehli, ışk bâzârı, ışk ehli, ışk eri, ışk eri, ışk odı, kara yazı, letâfet bağı, mahabbet câmı, mahabbet ehli, mahabbet nârı, mahabbet odı, mahabbet şehri, melâmet ehli, melâmet taşı, murg âşiyânı, nalçen nakşı, tane taşı, yüregi yâğı*’dır.

Netice itibariyle Nev’î Divanı’nda alışılmış tamlamalar oldukça fazla kullanılmıştır. Tamlamalar içerisinde de ikili Farsça tamlamaların yoğun olarak kullanıldığı görülür. Tamlamaların ise genellikle; “*âlem, ârız, aşk, âşık, âteş, âyine, bâde, belâ, bende, bûlbûl, fenâ, bût, câm, cân, cânân, cemâl, çeşme, dâg, dâm, dendân, deryâ, dil, dilber, dildâr, dîr, eşk, gam, gamze, gonca, gonce, gül, hadd, hadeng, hâl, hatt, havâ, hicrân, hüsn, kadd, kâkûl, kuy, lal, lâle, leb, mâh, mey, mihr, mahabbet, müje, müjgân, nahil, nâr, nergis, nihâl, peykân, râh, ruh, ruhsâr, ruy, ser, serv, sünbül, şâh, şarâb, şemşir, ten, tig, yâr, zülf*” gibi sözcüklerin sıklıkla kullanılarak kurulduğu tespit edilmiştir.

3. Nev'î Divanı'nda Kalıp İfadeler

Klasik edebiyatın metinlerinde; tam manasıyla deyim yahut atasözü olarak sınıflandırılmayan fakat gelenek içerisinde ufak farklılıklar göstererek değişikliğe uğrasa da hemen hemen ortak bir manayı ima eden ifadeler mevcuttur. Bu söyleyişler; Klasik edebiyat geleneği içerisinde sanatkârlar tarafından kendi üslubunca ya da kendi sanatsal yetkinliğince atasözleri veya deyimler gibi kullanılarak zaman içerisinde kalıplaşma özelliği göstermiş ve yeni söz grupları haline gelmiştir. Genel olarak kalıp ifadeler olarak tanımlanabilecek bu söz grupları ya da söyleyişler, kullanım sıklığı bakımından sanatçıdan sanatçıya farklılık arz etmiştir.

Kalıp ifadelerin tasnifi konusunda hangi kaidelerin baz alındığı hususunda kesin hüküm vermek zordur. Çünkü bu bağlamda yapılmış açık ve net bir çalışma mevcut değildir. Dolayısıyla Nev'î Divanı'nı incelerken kalıp ifadeleri deyim, atasözü diye sınırlı bir başlık altında değerlendirmenin uygun olmayacağı düşüncesiyle “veciz” (Sefercioğlu, 2001, s. 11) ya da “kalıp” ifadeler başlığını kullanmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür. Yine başlık altındaki söz gruplarının tespitinde yaygın olarak kullanılmaları ve aşinalık dereceleri dikkate alınmıştır.

Nev'î Divanı'nda, yapılan tarif ve tavsife göre, kalıp ifadeler denebilecek deyim, atasözü veya halk söyleyişleri oldukça fazla oranda kullanılmıştır. Kalıp ifade ya da gündelik dile ait söylemleri kullanırken Nev'î, hem etkilendiği şairlerin hem de yetiştiği kültürel çevrenin tesirinde kalmıştır. Yani içinde bulunduğu sanatsal, kültürel ortam ve aldığı eğitim onun üslubunu şekillendirmiştir.

Bu ifadelerin divanda yer alışı kısmen iktibas yoluyla ve anlam açısından olmuştur. Kalıp ifadelerde ekseriyetle kelimelerin yerleri değiştirilmez ya da kelimelerin yerine aynı manayı verecek kelime pek kullanılmaz. Fakat Nev'î vezne uydurma mecburiyetinden bilhassa atasözlerindeki kelimelerin hem yerlerini hem de kendisini değiştirmiş ya da kelime tasarrufuna kaçmıştır. Divanda kullandığı bu ibarelerin atasözü olduğu ise şairin beyitlerde kullandığı “gerçi dirler kim”, “meseldür söylenür”, “bu meseldür ki”, “mukarrerdür bu” gibi ifadelerden anlaşılır. Aynı zamanda şairin beyitlerde kullandığı bu ifadeler; o sözlerin şairin yaşadığı devirde yaygın olarak kullanıldığı kanısını uyandırır. Nev'î Divanı'nda genel değerlendirmeler ışığında, veciz

ifadeler dışında 20 civarında atasözü mahiyetinde ibare tespit edilmiştir. Bunların nazım şekillerine göre dağılımı, yine gazel nazım şeklinin daha fazla kullanılmasından kaynaklı olarak, gazelerde daha yoğundur.

“Arif gönlü yapmak Kabe yapmaktır.” atasözünün karşılığı olarak “*Ârif gönli yapmak Kabe yapmaktır (K4/14)*”; “Ârife bir gül yeter.” atasözünün karşılığı olarak “*Nev’î bu meseldür ki yeter ârife bir gül (G361/5)*”; “Aşığa Bağdat ırak gerekmez.” atasözünün karşılığı olarak “*Kıldum revâne âşika Bağdâd ırak degül (MÜF14/1)*”; “Bal bal demekle ağız tatlanmaz.” atasözünün karşılığı olarak “*Bâdenün feyzi sebû vü sâgara kılmaz eser (K12/74)*”; “Bugün bana ise yarın sanadır.” atasözünün karşılığı olarak “*Bugün bana ise yarın ey dost sanadur (G161/4)*”; “Cihân tutuşsa içinde hasırı yok.” atasözünün karşılığı olarak “*Cihân pür-âteş-i sûzân olursa gam degül Nev’î / İçinde Âteş-efrûz olmağa bir bûriyâmuz yok (G229/6)*”; “Dikensiz gül olmaz.” atasözünün karşılığı olarak “*Hârsuz gül gözleme agyârsuz yâr isteme (G420/3)*”; “Dünya başına dar geliyor.” atasözünün karşılığı olarak “*Vüsat istersem geniş dünyâ başuma tar olurg (G121/2)*”; “Dünya rüya gibidir.” atasözünün karşılığı olarak “*Ayş-ı dünyâ göz yumup açmışça gelmez âh kim (G220/3)*”; “El elden üstündür.” atasözünün karşılığı olarak “*Ko gırralığı olur el üstinde el ey mâh (G394/4)*”; “Güneş balçıkla sıvanmaz.” atasözünün karşılığı olarak “*Güneşi balçık eylemez mestûr (TERC6/48)*”; “Hacı hacıyı Mekke’de bulur.” atasözünün karşılığı olarak “*Hâci Hâciyi Mekke de bulsun (G320/1)*”; “Hangi taş katı ise başını ona vur.” atasözünün karşılığı olarak “*Kangı taş katıysa ursun başını ana rakib (G13/7)*”; “Her ağlamanın bir gülmesi olur.” atasözünün karşılığı olarak “*Acebdür her Hazânun bir bahârı irişür âhır (G179/3)*”; “Kanı kan ile yumazlar, kanı su ile yurlar.” atasözünün karşılığı olarak “*Kanlar ağlatma beni kanı yumazlar kan ile (G404/4)*”; “Kapıdan kovsan bacadan düşer.” atasözünün karşılığı olarak “*Kapudan kovarlar düşer baca[sın]dan (K2/8)*”; “Meyveli ağacı taşlarlar.” atasözünün karşılığı olarak “*Ham eylemeyüp nahl-i kadin serkeş olanun /Bezl itmek için mivelerin taşlaruz biz (G193/4)*”; “Ne göz belli ne kaş belli” atasözünün karşılığı olarak “*Şöyledür çihre-i âşık ki ne göz belli ne kaş (G203/2)*”; “Su aktığı yere akar.” atasözünün karşılığı olarak “*Su akduğı yire yine akar (K59/10)*”; “Yanlı hesap Bağdattan döner.” atasözünün karşılığı olarak “*Yanlı döner Bağdâddan dirler (K47/9)*”; “Altın yere düşmekle pul olmaz.” atasözünün karşılığı olarak “*Zer hâke düşse eksilmek olmaz (K21/18).*”

Kalıp ifadeler içinde tam olarak atasözü olarak adlandırılmayan fakat verdiği genel iletiler doğrultusunda “veciz ifade” ya da “özlü söz” olarak adlandırılabilir yargılar Nev’î Divanı’nda azımsanamayacak ölçüdedir. Divanda tespit edilen veciz ifadeler şunlardır;

Âcebür her hazânun bir bahârı irişür âhır (G179/3)

Âdem oğlu günâh ile cennete girmez (G453/5)

Âdem olana mihnet ile gam mı bulunmaz (G169/2)

Âdet budur âhırda gelür bezme ekâbir (G144/1)

Arturur malını çün eyleyen tüccar sefer (G158/2)

Ber-dâr olan manide ber-hurdâr olur (G121/5)

Bimâr sefer eylese bâ’is-i sıhhat olur (G158/5)

Bir avuç toprak ile yüz kabe bünyâd eylesün (TERKB1/50)

Bir noktadur nihâyeti devr-i maârifün (G52/5)

Biri geçerse belânun bini ider ikbal (G45/2)

Bu denlü çevrine devr-i zamânun taglar döymezi (G315/4)

Didi divânesin sen ehl-i ışkun aklı yâr olmaz (G179/4)

Dost satduğunu düşmene satmaz (G518/2)

Düşmen ü dost güler girye kılur âşık-ı zâr (TERC4/6)

Ehl-i keyfün işi hep kanda ise kemlikdür (G157/6)

Elbette kâfir illeri hisârsuz olmaz (G192/4)

Ey gönül gam yime **her nesnenün düşeri olur** (G429/3)

Gam çekme girür cennete erbâb-ı sagâir (G144/2)

Gelmez cihânda çünkü yalın yüzlüden vefâ (K11/22)

Gerçi dirler kim **olur hastaya sefer düşvâr** (G158/1)

Gerçi ki **şeb-târ sefer âdeme müşkil olur** (G158/3)

Göstermez imiş sanatını illere üstâd (G48/3)

Hâci Hâciyi Mekke de bulsun (G320/1)

Hak tasavvur kıldugum bâtil çıkar (G121/4)

Her ayş ü işretün sonı yani humârdur (G71/2)

Her bahârün hazânı olur (K52/8)

Her hazânun bir bahârı irişür âhır (G179/3)

Her zamân devr murâdınca döner mi kişinün (G423/2)

Iraklara düşer serv-i bülendün sâyesi ekser (K21/21)

Kâfir illeri hisârsuz olmaz (G192/4)

İki şey vaz olunsa mizâna

Karınca bassa öldürmez ayağı (MES1/13)

Kârbân bâng-i ceres gûş itmese güm-râh olur (G162/5)

Kendü aslın bilmede nâfi degül ilm-i usûl (G386/6)

Kılmaz hüner assı kişide olmasa tâli (G212/1)

Kim **âdem oğlu günâh ile cennete girmez** (G453/5)

Ki cevher eskimez **eksilmez olmaz zer hâke düşse** (K21/18)

Kişi deyr-i cihânda bir iki günlük müsâfirdür (G99/2)

Kişiye bir âşinâ yegdür hezârân yardan (MUK3/5)

Kul müsteârı geyse mâlikine âr olur (K52/15)

Mahabbet neşesin hergiz başından geçmeyen bilmez (G194/2)

Mahabbet özge deryâdur görünmez karalar (G73/4)

Makbûl olur ikrâr-ı sabi-i âkil (R10/2)

Mâni olmaz pirlık sofî cüvânlar seyrine (G480/2)

Mivede kalmaz halâvet kesret-i bârân ile (G456/2)

Mahabbet özge deryâdur görünmez karalar (G73/4)

Nahcîr olunca hâzır atılmaz yabana tîr (G58/1)

Nâkıs olan tamâma gâlib olur (MUK23/4)

Nev'iyâ çâre nedür kâr-ı cihân böyle imiş (G206/5)

Önine bakma işün fikr-i âkıbet eyle (K32/17)

Sikke-dâr olsa olur kadri füzûn altunun (G233/3)

Su bulunmadığı yirlerde teyemmüm caiz (G180/4)

Sinek tartsa sanur yüklendi tagı

Şitâda bir surâhi mey yig olur kîse-i zerden (G198/3)

Su bulunmadığı yirlerde teyemmüm caiz (G180/4)

Şitânun şiddeti tesir ider mi rind-i mey-hâra (G198/4)

Tıflun kuyûdı hâceden âzâd olıncadır (MUK5/2)

Zirâ şarâba tâbi olan bi-hicâb olur (MUK19/1)

Zirâ ki hâmı puhte kılur tâb-ı âfitâb (G18/3)

Şeb târ olunca sefer müşkil olur (G78/5)

Dilin söz varlığı içinde o dile özgü anlatım yollarının en tipik taşıyıcıları olarak düşünülen deyimler, atasözleri gibi, dilde anlatım çekiciliğini ve zenginliğini artıran yapılardır. Deyimlerin bir dildeki asıl mahiyeti ise bir durum, davranış ya da hadiseyi çeşitli benzetme ve aktarma yollarıyla daha kuvvetli ve etkili bir şekilde aktarabilmektir.

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde de çeşitli yollarla tahminden daha fazla deyim kullanılması, bu metinlerde kullanılan dilin ve üslubun gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Arapça ve Farsçanın Klasik edebiyattaki tesirinin zirve yaptığı dönem olan 16. asırda bile hem Türkçe hem de bu iki lisanla kurulan deyimlerin oldukça fazla kullanılması dikkat çekicidir. Bu dönemin saray şairlerinden biri olan Nev'î'nin de divanında kullandığı deyim miktarı oldukça fazladır. Divanda kullanılan deyim sayısı 1730'dur. Bu rakam veciz ifade ve atasözleriyle mukayese edildiğinde aralarındaki farkın ne kadar yüksek olduğunu gösterir. Divandaki bu özellik, Nev'î'nin dili kullanma becerisini gösterdiği gibi kullanılan dilin zenginliği ve anlatımın gücünü de kanıtlar.

Nev'î Divanı'nda kullanılan deyimler, kuruluşları ve anlamları bakımından tasnif edilebilir. Bu açıdan bakıldığında hem genel olarak Türkçede hem de divanda dikkate şayan ilk durum organ isimlerinin deyim yapıları içinde işlek biçimde kullanılmasıdır. Bunun gerekçesi olarak anlatılması güç soyut bir durumu daha kolay bir biçimde ifade edilebilmesi için somut bir örneğe başvurulması ve bunun için de en basit benzetme aracı olan baş, kaş, göz, kulak burun, el, diz, ayak gibi kavramlardan istifade yoluna gidilmesi gösterilebilir (Korkmaz, 2003, s. 176). Nev'î Divanı'nda bu şekilde organ isimleri kullanılarak tespit edilen deyimler takriben 512 tanedir ve şunlardır; “*agız aç-, agız açup kal-, agız bir eyle-, agız bir et-, agız eg-, agzın açdur-, agzını açup kal-, agzın di-, agzından bûs u kinâre gel-, agzını sulandur-, ayag altına firâş ol, ayaga düş-, ayaga düşür-, ayaga sal-, ayagı altına al-, ayagı tolaş-, ayagı yirlere bas-, ayagın al-, ayagın öp-, ayagın tut-, ayagina ak-, ayagina düş-, ayagını dâmına çek-, ayagum al-, ayagun bas-, ayagun öp-, ayaga düş-, ayak bağı ol-, ayak bas-, ayakda kal-, ayaklarda gör-, ayaklarda kal-, ayagina düş-, ayaklarda gör-, ayaga sal-, ayagın al-, ayaklarda kal-, âyine-i kalbin sı-, aynuna al-, aynuna âlem gel-, aynuna gel-, bagrına bas-, bagruma seng-i hâralar bas-, baş aç-, baş çek-, baş çık-, baş eg-, baş kaldır-, baş koş-, baş koy-, baş üstinde yir it-, baş üzere, baş üzre tut-, başa câna deg-, başa çık-, başa gamını al-, başa ilet-, başa irişdür-, başa işin ilet-, başda yir it-, başdan aş-, başdan ayaga, başdan çevir-, başdan çevür-, başdan çık-, başdan geç-, başı göge ir-, başı göklere ir-, başı göklere iriş-, başı kayısı, başı taşra ol-, başın kaldur-, başına buhûr yak-, başına devlet kon-, başına gümüş teller takın-, başına kara sar-, başına kıyâmetler kopar-, başına odlar yak-, başına sar-, başına sarın-, başına sultân eyle-, başına tâc eyle-, başına*

türâb saç-, başına ür-, başında âşikâr ol-, başından geç-, başını eg-, başını göklere
 irgür-, başını hoş eyle-, başlar üzre yiridür, başum düş-, başum git-, başum hoş ol-,
 başuma tâc eyle-, başuma tar it-, başuma tog-, başuma ur-, başuma üş-, başun ortaya
 atıl-, beli bükül-, belümüz bük-, benzi şarar-, beste-dehen, bilin kuç-, bir ayak üzre tur-,
 bir baş ile kal-, bir göze muhtâc ol-, bir kıl ile anı yet-, bir pâyeye ayak bas-, bi-zebân
 ol-, bogazdan geçür-, boynın eg-, boynına as-, boynuna asıl-, boynuna bâr ol-, boynuma
 tak-, cân at-, cân bağışla-, cân bul-, cân çık-, cân ditret-, cân erit-, cân gözi, cân gözin
 aç-, cân ile gûş it-, cân kasdın it-, cân kılca kal-, cân nakdın vir-, cân oynat-, cân sayd
 it-, cân u cihândan geç-, cân u dilden murâd eyle-, cân u gönülden, cân u ser vir-, cân
 vir-, cân virebil-, cânâ gel, cânâ gir-, cânâ minnetler, cânâ safâ, cânâ ur-, cânâ tasvir
 it-, cânı gin it-, cânı nisâr kıl-, cânı tenden ayır-, cânı vir-, cânı yirine gel-, cânı yirine
 otur-, cânıma geç-, cânın erit-, cânını gergin it-, cânlar fedâ, cânlar vir-, cânından
 usandur-, cânım halâs ol-, cânım koy-, cânım tol-, cânımdan usan-, cânımız gel-,
 cânımuza su serpil-, cânımün âteşine su sep-, ciger del, ciger delin-, ciger hûn ol-,
 ciger yak-, cismi lâgar ol-, cismümi taksim kıl-, çeşm-i hân-bârı agar-, dehân aç-,
 dehânı nutka gel-, dehânına mühr ur-, dehânımdan sırrı çık-, dest sun-, dest ü kûha
 düş-, dest-i ihtiyâc aç-, dest-i kahr, dest-i kudret, destine sun-, destümden al-, destünden
 aldur-, destünden halâs ol-, dest-yâr, didâr göster-, didesin dik-, dil açıl-, dil ak-, dil al-,
 dil bagla-, dil bil-, dil nakdini destine al-, dil ol-, dil olup söyle-, dil şişesini sı-, dil uzat,
 dil ü cân revân ol-, dil ü cân vir-, dil vir-, dilden ayır-, dilden çıkar-, dilden dûr it-,
 dilden süpür-, dile gel-, dili aşüfte kıl-, dili kan dol-, dil-i Nev'î alın-, dil-i Şirini yap-,
 dilin ağır eyle-, dilinden ko-, dillerde söylen-, dillere düş-, dilüm geçür-, dilümüz
 pârele-, dilünden tırâş kıl-, dimâg vir-, dürr-i binâgûş it-, dürr-i gûş eyle-, dü-rûy ol-,
 ebrûların çin eyle-, ebrûların kemân kur-, ebrûların kemân kur-, ebrûnı çat-, el çek-, el
 ir-, el kes-, el kaldur-, elöp-, el sal-, el ucuyla merhabâ, el üstinde el ol-, el üzre tut-, el
 vir-, el yu-, elde de mevcûd, elde fırsat var, elde kaşınacak tırnagumuz yok, elde sim
 olma-, elde sim ol-, elde varı, elde de mevcûd, elde fırsat var, elden ko-, elden tut-,
 elden ele düş-, elden ko-, ele baş eg-, ele al-, ele getir-, ele gir-, eli açıklığı, eli ditre-,
 eli yufka, elin aç-, elin al-, elinde büyü-, elinden al-, elinden çek- elinden içür-, elinden
 kan iç-, eline al-, eline gir-, eline sun-, elini sun-, elini yu-, ellerinden gel-, eline al-,
 eline sun-, elüm al-, elüm dâmânundadır, elüm dir dir ditre-, elüm ir-, elüm irişmek ol-,
 elüm semâya güşâde, elümden halâs ol-, elüme gir-, elüme vir-, elümüzden ne gelir,

elün deg-, elün öp-, elünden al-, elünden bûse alın-, elünden geldüğe, elünden hiç halâs
 yok, elüne al- elüni öp-, etfâl elinden, evvelden başumda yazu, gögsin ger-, gögsüni aç-,
 gönli açıl-, gönli gonca aç-, gönli gözi çün, gönli pest ol-, gönlin aç-, gönlin imâret
 eyle-, gönline gir-, gönlini yaz- gönlüm âbâd ol- gönlüm ak-, gönlüm al-, gönlüm âzâd
 ol-, gönlüm ber-bâd ol-, gönlüm gözi açıl-, gönlüm mutâd ol-, gönlüm nâ-şâd ol-,
 gönlümden çıkar-, gönlüme gel-, gönlümi aç-, gönlümi eglendür-, gönlümi şâd eyle-,
 gönlümi yık-, gönlümi yitür-, gönlümüz akıt-, gönlümüz düş-, gönlün hoş eyle-, gönlün
 iste-, gönlünde yir it- gönlüne nesne getir-, gönlünü hoş it-, gönlünü tuş it-, gönül
 âyinesin aç-, gönül bagla-, gönül eglenmez ol-, gönül eğlen-, gönül nakdin al-, gönül
 vilayetini aç-, gönül vir-, gönülden gider-, gönülden sür-, gönülden tırâş it-, gönlümden
 çıkar-, gönülden sür-, göz aç-, göz açup yummuşça gel-, göz açup yummuşça, göz dik-,
 göz göre, göz iriş-, göz karart-, göz kulag yok, göz kuyruğı ile nigâh it-, göz uciyla
 merhabâ, göz uciyla nazar it-, göz uciyle bir nigâh it-, göz uciyle nazar it-, göz yum-,
 göz yumup açınca, gözden çıkar-, gözden geçür-, gözden ırak, gözden nihan ol-, gözden
 sürmeyi sil-, göze görünür, göze göster-, gözi açıl-, gözi açuk, gözi gönli açıl-, gözün
 dik-, gözünden dūr it-, gözine getir-, gözine sürme-i sitem çek-, gözünü yum-, gözünü
 zarardan sakla-, gözlerden nihân ol-, gözleri çakmaklan-, gözleri deg-, gözleri görmez
 ol-, gözleri yire dikildi kaldı, gözlerini kan it-, gözlerini kana döndür-, gözlerüm agar-,
 gözüüm agar-, gözüüm dikil-, gözüüm hûn eyle-, gözüüm tut-, gözüümde yaş kalma-,
 gözüümden deryâlar çık-, gözüümden nihân ol-, gözüüme gel-, gözüüme görün-, gözüüme tur-,
 gözüümüz boya-, gözüümüz gönlümüz açıl-, gözüümüz kes-, gözüümüz yaşın akıt-, gözüün
 yum-, gözüünden dūr ol-, gözüüne gel-, gûş eyle-, gûş it-, gûşe-i çeşm ile selâm vir-,
 gûşına degür-, gûşum kapuda, gûşuma çalın-, gûşuma iriş-, gûşuna gevherler as-,
 gûşuna ir-, gûşuna mengûş it-, iki gözüüm kan ol-, iki yüzlü, iki gözüüm pür gubâr, kadem
 bas-, kadem ur-, kadem-i hazret-i sâhib-kereme düş-, kalb-i virânı âbâd it-, kalbini sâf
 eyle-, kalbinün virânesi âbâd ol-, kâmeti çeng ol-, kâmeti lâm it-, kâmetüm keman ol-,
 kâmetümi dâl it-, kan agla-, kan akıt-, kan bulaş-, kan derle-, kan içici, kan it-, kan ol-,
 kan yalaş-, kan yut-, kan yutdur-, kana boyanuk ol-, kana döndür-, kana gark it-, kana
 gir-, kanı din-, kanı kuru-, kanını heder it-, kanını yirde ko-, kanlar derle-, kanlara
 boyan-, kanuma ekmek togra-, kara yüzlü, keş aç-, keşini maden-i men it-, kulag tut-,
 kulagın çek-, kulagina çalın-, kulagina tak-, kulagun tut-, kulaguna çalın-, kulagunda
 gûşvâr ol-, kulagundan penbeyi çıkar-, kulak çek-, kulak tut-, kulakdan âşık idi,

kulaguna çalın- kulagunda gûşvâr ol-, kulagundan penbeyi çıkar-, lâl ü beste-dehân, miyânını kuç-, nabzını tut-, parmaga dola-, pâý bas-, pâýine yüz sür-, pâýün öp-, redd eli, sakalı agar-, sakalı bit-, salâ kâmet eyle-, sem vir-, ser vir-, serden geç-, sine döğ-, sinem açıl-, sinemi çâk eyle, teni cân ol-, tenin sad-çâk it-, tenün ditre-, vechüni göster-, vücûda getir-, yarım ağız bir kelam, yufkalıkda elüm, yüregi yağın erit-, yüregüm del-, yürek oyna-, yüz agart-, yüz berkit-, yüz bul-, yüz çevir-, yüz göster-, yüz karalığ, yüz sür-, yüz süre gel-, yüz tut-, yüz vir-, yüze getir-, yüzi gül-, yüze gülici, yüzi gözi gül-, yüzi gül-, yüzi kara, yüzi sarar-, yüzi suyına yüzini sür-, yüzün gör-, yüzine bakıl-, yüzine ur-, yüzüm gül-, yüzüm hake sür-, yüzüm hâk-sâr it-, yüzüm paya sür-, yüzüm ur-, yüzüm zerd ol-, yüzüme bak-, yüzün ag ol-, yüzün gör-, yüzün suyına, yüzün suyını dök-, yüzüne perde it-, yüzünü gör-, yüzünü gör-, zebân ol-, zebân uzat-, zebânum bilin-, zebânum söyle-, zebânum yan-, zir-i pâý olmak.”

Ayak; ayag altına firâş ol, ayaga düş-, ayaga düşür-, ayaga sal-, ayagı altına al-, ayagı tolaş-, ayagı yirlere bas-, ayagın al-,ayagın öp-, ayagın tut-, ayagina ak-, ayagina düş-, ayagını dâmına çek-, ayagum al-, ayagun bas-, ayagun öp-, ayaga düş-, ayak bağı ol-, ayak bas-, ayakda kal-, ayaklarda gör-,ayaklarda kal-, ayagina düş-, ayaklarda gör-, ayaga sal-, ayagın al-,ayaklarda kal-, bir ayag üzre tur-, bir pâýeye ayak bas-, kadem bas-, kadem ur-, kadem-i hazret-i sâhib-kereme düş-, zir-i pâý olmak, pâý bas-, pâýine yüz sür-, pâýün öp-

Ağız; ağız aç-, ağız açup kal-, ağız bir eyle-, ağız bir et-, ağız eg-,agzın açdur-, agzını açup kal-, agzın di-, agzından bûs u kinâre gel-, agzını sulandur-, beste-dehen, dehan aç, dehânı nutka gel-, dehânına mühr ur-, dehânumdan sırrı çık-, lâl ü beste-dehân, yarım ağız bir kelam

Kalp; âyine-i kalbin sı-, kalb-i virânı âbâd it-, kalbini sâf eyle-, kalbinün virânesi âbâd ol-

Göğüs; bagrına bas-,bagruma seng-i hâralar bas-, göğsin ger-, göğsünü aç-

Baş; baş aç-, baş çek-, baş çık-, baş eg-, baş kaldır-, baş koş-, baş koy-, baş üstinde yir it-, baş üzere, baş üzre tut-, başa cânâ deg-, başa çık-, başa gamını al-, başa ilet-, başa irişdür-, başa işin ilet-, başda yir it-, başdan aş-, başdan ayağa, başdan çevir-, başdan çevür-, başdan çık-, başdan geç-, başı göğe ir-, başı göklere ir-, başı göklere iriş-, başı

kayusu, başı taşra ol-, başın kaldur-, başına buhûr yak-, başına devlet kon-, başına gümüş teller takın-, başına kara sar-, başına kara sar-, başına kıyâmetler kopar-, başına odlar yak-, başına sar-, başına sarın-, başına sultân eyle-, başına tâc eyle-, başına türâb saç-, başına ür-, başında âşikâr ol-, başından geç-, başını eg-, başını göklere ırgür-, başını hoş eyle-, başlar üzre yiridür, başum düş-, başum git-, başum hoş ol-, başuma tâc eyle-, başuma tar it-, başuma tog-, başuma ur-, başuma üş-, başun ortaya atıl-, bir baş ile kal-, evvelden başumda yazu, ser vir-, serden geç- yabana atmak, yabana atılmak, yabana bırakmak, yabana çıkmak, yabana söylemek, yabana tir atılmak, yabanda kalmak, yelken açmak, yelkeni açmak, yelkenini aşaga komak.

Bel; beli bükül-, belümüz bük-, bilin kuç-, miyânını kuç-

Ten, beniz; benzi şarar-, teni cân ol-, tenin sad-çâk it-, tenün ditre-

Kıl; bir kıl ile anı yet-

Dil; bi-zebân ol-, zebân ol-, zebân uzat-, zebânüm bilin-, zebânüm söyle-, zebânüm yan-

Boğaz; boğazdan geçür-

Boy; boynın eg-, boynına as-, boynuna asıl-, boynuna bâr ol-, boynuma tak-, salâ kâmet eyle-.

Boyun; kâmeti çeng ol-, kâmeti lâm it-, kâmetüm kemân ol-, kâmetümi dâl it-

Can; cân at-, cân bağışla-, cân bul-, cân çık-, cân ditret-, cân erit-, cân gözi, cân gözin aç-, cân ile gûş it-, cân kasdın it-, cân kılca kal-, cân nakdın vir-, cân oynat-, cân sayd it-, cân u cihândan geç-, cân u dilden murâd eyle-, cân u gönülden, cân u ser vir-, cân vir-, cân vir-, cân virebil-, cânâ gel-, cânâ gel-, cânâ gir-, cânâ minnetler, cânâ safâ, cânâ ur-, cânâ tasvir it-, cânı gin it-, cânı nisâr kıl-, cânı tenden ayır-, cânı vir-, cânı yirine gel-, cânı yirine otur-, cânıma geç-, cânın erit-, cânını gergin it-, cânlar feda, cânlar vir-, cânından usandur-, cânum halâs ol- cânum koy-, cânum tol-, cânumdan usan-, cânumuz gel-, cânumuza su serpil-, cânumün âteşine su sep-

Ciğer; ciger del-, ciger delin-, ciger hûn ol-, ciger yak-

Beden, cisim; cismi lâgar ol-, cismümi taksim kıl-, vücûda götür-

Çeşm; çeşm-i hân-bârı agar-

Yüz; didâr göster-, dü-rûy ol-, iki yüzlü, kara yüzlü, vechüni göster-, yüz agart-, yüz berkit-, yüz bul-, yüz çevir-, yüz göster-, yüz karalığ, yüz sür-, yüz süre gel-, yüz tut-, yüz vir-, yüze getür-, yüzi gül-, yüze gülüci, yüzi gözi gül-, yüzi gül-, yüzi kara, yüzi sarar-, yüzi suyına yüzini sür-, yüzün gör-, yüzüne bakıl-, yüzüne ur-, yüzüm gül-, yüzüm hake sür-, yüzüm hâk-sâr it-yüzüm paya sür-, yüzüm ur-, yüzüm zerd ol-, yüzüme bak-, yüzün ag ol-, yüzün gör-, yüzün suyına, yüzün suyını dök-, yüzüne perde it-, yüzünü gör-, yüzünü gör-

Gönül; dil açıl-, dil ak-, dil al-, dil bagla-, dil bil-, dil nakdini destine al-, dil ol-, dil olup söyle-, dil şişesini sı-, dil uzat-, dil ü cân revân ol-, dil ü cân vir-, dil vir-, dilden ayır-, dilden çıkar-, dilden dûr it-, dilden süpür-, dile gel-, dili aşüfte kıl-, dili kan dol-, dil-i Nev'î alın-, dil-i Şirini yap-, dilin ağır eyle-, dilinden ko-, dillerde söylen-, dillere düş-, dilüm geçür-, dilümüz pârele-, dilünden tırâş kıl-, gönli açıl-, gönli gonca aç-, gönli gözi çün, gönli pest ol-, gönlin aç-, gönlin imâret eyle-, gönline gir-, gönlini yaz- gönlüm âbâd ol- gönlüm ak-, gönlüm al-, gönlüm âzâd ol-, gönlüm ber-bâd ol-, gönlüm gözi açıl-, gönlüm mutâd ol-, gönlüm nâ-şâd ol-, gönlümden çıkar-, gönlüme gel-, gönlümü aç-, gönlümü eglendür-, gönlümü şâd eyle-, gönlümü yık-, gönlümü yitür-, gönlümüz akıt-, gönlümüz düş-, gönlün hoş eyle-, gönlün iste-, gönlünde yir it- gönlüne nesne getür-, gönlünü hoş it-, gönlünü tuş it-, gönül âyinesin aç-, gönül bagla-, gönül eğlenmez ol-, gönül eğlen-, gönül nakdin al-, gönül vilayetini aç-, gönül vir-, gönülden gider-, gönülden sür-, gönülden tırâş it-, gönlümden çıkar-, gönülden sür-, sine döğ-, sinem açıl-, sinemi çâk eyle-

Zihin; dimâg vir-

Kulak; dürr-i binâgûş it-, dür-i gûş eyle-, gûş eyle-, gûş it-, gûşe-i çeşm ile selâm vir-, gûşına degür-, gûşum kapuda, gûşuma çalın-, gûşuma iriş-, gûşuna gevherler as-, gûşuna ir-, gûşuna mengûş it-, sem vir-

Kaş; ebrûların çin eyle-, ebrûların kemân kur-, ebrûların kemân kur-, ebrûnı çat-

El; dest sun-, dest ü kûha düş-, dest-i ihtiyâc aç- dest-i kahr, dest-i kudret, destine sun-, destümden al-, destünden aldur-, destünden halâs ol-, dest-yâr, kef aç-, kefini maden-i

men it-, redd eli, el çek-, el ir-, el kes-, el kaldur-, el öp-, el sal-, el ucuyla merhabâ, el üstinde el ol-, el üzre tut-, el vîr-, el yu-, elde de mevcûd, elde fırsat var, elde kaşınacak tırnagumuz yok, elde sim olma-, elde sim ol-, elde varı, elde de mevcûd, elde fırsat var, elden ko-, elden tut-, elden ele düş-, elden ko-, ele baş eg-, ele al-, ele getür-, ele gir-, eli açıklığı, eli ditre-, eli yufka, elin aç-, elin al-, elinde büyü-, elinden al-, elinden çek- elinden içür-, elinden kan iç-, eline al-eline gir-, eline sun-, elini sun-, elini yu-, ellerinden gel-, eline al-, eline sun-, elüm al-, elüm dâmânundadır, elüm dir dir ditre-, elüm ir-, elüm irişmek ol-, elüm semâya güşâde, elümden halâs ol-, elüme gir-, elüme vîr-, elümüzden ne gelür, elün deg-, elün öp-, elünden al-, elünden bûse alın-, elünden geldüğe, elünden hiç halâs yok, elüne al- elüni öp-, etfâl elinden, yufkalıkda elüm

Göz; göz aç-, göz açup yummuşça gel-, göz açup yummuşça, göz dik-, göz göre, göz iriş-, göz karart-, göz kulag yok, göz kuyruğı ile nigâh it-, göz ucuyla merhabâ, göz ucuyla merhabâ, göz ucuyla nazar it-, göz uciyle bir nigâh it-, göz uciyle nazar it-, göz yum-, göz yumup açınca, gözden çıkar-, gözden geçür-, gözden irak, gözden nihân ol-, gözden sürmeyi sil-, göze görünür, göze göster-, gözi açıl-, gözi açuk, gözi gönli açıl-, gözün dik-, gözünden dūr it-, gözine getür-, gözine sürme-i sitem çek-, gözünü yum-, gözünü zarardan sakla-, gözlerden nihân ol-, gözleri çakmaklan-, gözleri deg-, gözleri görmez ol-, gözleri yire dikildi kaldı, gözlerini kan it-, gözlerini kana döndür-, gözlerüm agar-, gözüm agar-, gözüm dikil-, gözüm hûn eyle-, gözüm tut-, gözümde yaş kalma-, gözümünden deryâlar çık-, gözümünden nihân ol-, gözüme gel-, gözüme görün-, gözüme tur-, gözümüz boya-, gözümüz gönlümüz açıl-, gözümüz kes-, gözümüz yaşın akıt-, gözün yum-, gözünden dūr ol-, gözüne gel- bir göze muhtâc ol-, didesin dik-, iki gözüm kan ol-, iki gözüm pür gubâr

Kan; kan agla-, kan akıt-, kan bulaş-, kan derle-, kan içici, kan it-, kan ol-, kan yalaş-, kan yut-, kan yutdur-, kana boyanuk ol-, kana döndür-, kana gark it-, kana gir-, kanı din, kanı kuru-, kanını heder it-, kanını yirde ko-, kanlar derle-, kanlara boyan-, kanuma ekmek togra-

Sakal; sakalı agar-, sakalı bit-

Yürek; yüregi yağın erit-, yüregüm del-, yürek oyna-

Parmak; parmaga tola-

Tırnak; elde kaşınacak tırnagumuz yok

Çizelge-2: Organ İsimleriyle Kurulan Deyimler

Organ	Deyimler
Ağız	agız aç-, agız açup kal-, agız bir eyle-, agız bir et-, agız eg-, agzın açdur-, agzını açup kal-, agzın di-, agzından bûs u kinâre gel-, agzını sulandur-, beste-dehen, dehan aç-, dehânı nutka gel-, dehânına mühr ur-, dehânumdan sırrı çık-, lâl ü beste-dehân, yarım agız bir kelam
Ayak	ayag altına firâş ol, ayaga düş-, ayaga düşür-, ayaga sal-, ayagı altına al-, ayagı tolaş-, ayagı yirlere bas-, ayagın al-, ayagın öp-, ayagın tut-, ayagina ak-, ayagina düş-, ayagını dâmına çek-, ayagum al-, ayagun bas-, ayagun öp-, ayaga düş-, ayak bağı ol-, ayak bas-, ayakda kal-, ayaklarda gör-, ayaklarda kal-, ayagina düş-, ayaklarda gör-, ayaga sal-, ayagın al-, ayaklarda kal-, bir ayag üzre tur-, bir pâyeye ayak bas-, kadem bas-, kadem ur-, kadem-i hazret-i sâhib-kereme düş-, zir-i pây olmak, pây bas-, pâyine yüz sür-, pâyün öp-
Baş	baş aç-, baş çek-, baş çık-, baş eg-, baş kaldır-, baş koş-, baş koy-, baş üstinde yir it-, baş üzere, baş üzre tut-, başa câna deg-, başa çık-, başa gamını al-, başa ilet-, başa irişdür-, başa işin ilet-, başda yir it-, başdan aş-, başdan ayağa, başdan çevir-, başdan çevür-, başdan çık-, başdan geç-, başı göge ir-, başı göklere ir-, başı göklere iriş-, başı kayusu, başı taşra ol-, başın kaldur-, başına buhûr yak-, başına devlet kon-, başına gümüş teller takın-, başına kara sar-, başına kara sar-, başına kıyâmetler kopar-, başına odlar yak-, başına sar-, başına sarın-, başına sultân eyle-, başına tâc eyle-, başına türâb saç-, başına ür-, başında âşikâr ol-, başından geç-, başını eg-, başını göklere ırgür-, başını hoş eyle-, başlar üzre yiridür, başum düş-, başum git-, başum hoş ol-, başuma tâc eyle-, başuma tar it-, başuma tog-, başuma ur-, başuma üş-, başun ortaya atıl-, bir baş ile kal-, evvelden başumda yazı, ser vir-, serden geç- yabana atmak, yabana atılmak, yabana bırakmak, yabana çıkmak, yabana söylemek, yabana tir atılmak, yabanda kalmak, yelken açmak, yelkeni açmak, yelkenini aşaga komak
Beden Cisim	cismi lâgar ol-, cismümi taksim kıl-, vücûda getir-

Organ	Deyimler
Bel	beli bükül-, belümüz bük-, bilin kuç-, miyânını kuç-
Boğaz	boğazdan geçür-
Boy	boynın eg-, boynına as-, boynuna asıl-, boynuna bâr ol-, boynuma tak-, salâ kâmet eyle-
Boyun	kâmeti çeng ol-, kâmeti lâm it-, kâmetüm keman ol-, kâmetümi dâl it-
Can	cân at-, cân bağışla-, cân bul-, cân çık-, cân ditret-, cân erit-, cân gözi, cân gözün aç-, cân ile gûş it-, cân kasdın it-, cân kılca kal-, cân nakdin vir-, cân oynat-, cân sayd it-, cân u cihandan geç-, cân u dilden murâd eyle-, cân u gönülden, cân u ser vir-, cân vir-, cân vir-, cân virebil-, cânâ gel-, cânâ gel-, cânâ gir-, cânâ minnetler, cânâ safâ, cânâ ur-, cânâ tasvir it-, cânı gin it-, cânı nisâr kıl-, cânı tenden ayır-, cânı vir-, cânı yirine gel-, cânı yirine otur-, cânıma geç-, cânın erit-, cânını gergin it-, cânlar fedâ, cânlar vir-, cânından usandur-, cânım halâs ol- cânım koy-, cânım tol-, cânımdan usan-, cânımız gel-, cânımuza su serpil-, cânımün âteşine su sep-
Ciğer	ciger del-, ciger delin-, ciger hûn ol-, ciger yak-
Çeşm	çeşm-i hân-bârı agar-
Dil	bi-zebân ol-, zebân ol-, zebân uzat-, zebânum bilin-, zebânum söyle-, zebânum yan-
El	dest sun-, dest ü kûha düş-, dest-i ihtiyâc aç- dest-i kahr, dest-i kudret, destine sun-, destümden al-, destünden aldur-, destünden halâs ol-, dest-yâr, kef aç-, kefini maden-i men it-, redd eli, el çek-, el ir-, el kes, el kaldur-, el öp-, el sal-, el uciyla merhabâ, el üstinde el ol-, el üzre tut-, el vir-, el yu-, elde de mevcûd, elde fırsat var, elde kaşınacak tırnagumuz yok, elde sim olma-, elde sim ol-, elde varı, elde de mevcûd, elde fırsat var, elden ko-, elden tut-, elden ele düş-, elden ko-, ele baş eg-, ele al-, ele getir-, ele gir-, eli açıklığı, eli ditre-, eli yufka, elin aç-, elin al-, elinde büyü-, elinden al-, elinden çek- elinden içür-, elinden kan iç-, eline al-eline gir-, eline sun-, elini sun-, elini yu-, ellerinden gel-, eline al-, eline sun-, elüm al-,

Organ	Deyimler
	elüm dâmânundadır, elüm dir dir ditre-, elüm ir-, elüm irişmek ol-, elüm semâya güşâde, elümden halâs ol-, elüme gir-, elüme vir-, elümüzden ne gelür, elün deg-, elünöp-, elünden al-, elünden bûse alın-, elünden geldüğe, elünden hiç halâs yok, elüne al- elüniöp-, etfâl elinden, yufkalıkda elüm
Göğüs	bagrına bas-,bagruma seng-i hâralar bas-, gögsin ger-, gögsünü aç-
Gönül	dil açıl-, dil ak-, dil al-, dil bagla-, dil bil-, dil nakdini destine al-, dil ol, dil olup söyle-, dil şişesini sı-, dil uzat-, dil ü cân revân ol-, dil ü cân vir-, dil vir-, dilden ayır-, dilden çıkar-, dilden dûr it-,dilden süpür-, dile gel-, dili aşüfte kıl-, dili kan dol-, dil-i Nev'î alın-, dil-i Şirini yap-, dilin ağır eyle-, dilinden ko-, dillerde söylen-, dillere düş-, dilüm geçür, dilümüz pârele-, dilünden tırâş kıl-, gönli açıl-, gönli gonca aç-, gönli gözi çün, gönli pest ol-, gönlin aç-, gönlin imâret eyle-, gönline gir-, gönlini yaz- gönlüm âbâd ol- gönlüm ak-, gönlüm al-, gönlüm âzâd ol-, gönlüm ber-bâd ol-, gönlüm gözi açıl-, gönlüm mutâd ol-, gönlüm nâ-şâd ol-, gönlümden çıkar-, gönlüme gel-, gönlümi aç-, gönlümi eglendür-, gönlümi şâd eyle-, gönlümi yık-, gönlümi yitür-, gönlümüz akıt-, gönlümüz düş-, gönlün hoş eyle-, gönlün iste-, gönlünde yir it- gönlüne nesne getür-, gönlünü hoş it-, gönlünü tuş it-, gönül âyinesin aç-, gönül bagla-, gönül eğlenmez ol-, gönül eğlen-, gönül nakdin al-, gönül vilâyetini aç-, gönül vir-, gönülden gider-, gönülden sür-, gönülden tırâş it-, gönlümden çıkar-, gönülden sür-, sine döğ-, sinem açıl-, sinemi çâk eyle-
Göz	göz aç-, göz açup yummuşça gel-, göz açup yummuşça, göz dik-, göz göre, göz iriş-, göz karart-, göz kulag yok, göz kuyruğı ile nigâh it-, göz uciyla merhabâ, göz uciyla merhabâ, göz uciyla nazar it-, göz uciyle bir nigâh it-, göz uciyle nazar it-, göz yum-, göz yumup açınca, gözden çıkar-, gözden geçür-, gözden ırak, gözden nihan ol-, gözden sürmeyi sil-, göze görünür, göze göster-, gözi açıl-, gözi açuk, gözi gönli açıl-, gözün dik-, gözünden dûr it-, gözine getür-, gözine sürme-i sitem çek-, gözünü yum-, gözünü zarardan sakla-, gözlerden nihân ol-, gözleri çakmaklan-, gözleri deg-, gözleri görmez ol-, gözleri yire dikildi kaldı, gözlerini kan it-, gözlerini kana döndür-, gözlerüm agar-, gözüm agar-, gözüm dikil-, gözüm hûn eyle-, gözüm tut-, gözümde yaş kalma-, gözümden deryâlar çık-, gözümden nihân ol-, gözüme gel-, gözüme görün-, gözüme tur-, gözümüz boya-, gözümüz

Organ	Deyimler
	gönlümüz açıl, gözümüz kes-, gözümüz yaşın akıt-, gözün yum-, gözünden dür ol-, gözüne gel- bir göze muhtâc ol-, didesin dik-, iki gözüm kan ol-, iki gözüm pür gubâr
Kan	kan agla-, kan akıt-, kan bulaş-, kan derle-, kan içici, kan it-, kan ol-, kan yalaş-, kan yut-, kan yutdur-, kana boyanuk ol-, kana döndür-, kana gark it-, kana gir-, kanı din-, kanı kuru-, kanını heder it-, kanını yirde ko-, kanlar derle-, kanlara boyan-, kanuma ekmek togra-
Kalp	âyine-i kalbin sı-, kalb-i virânı âbâd it-, kalbini sâf eyle-, kalbinün virânesi âbâd ol-
Kaş	ebrûların çin eyle-, ebrûların kemân kur-, ebrûların kemân kur-, ebrûnı çat-
Kıl	bir kıl ile anı yet-
Kulak	dürr-i binâgûş it-, dür-i gûş eyle-, gûş eyle-, gûş it-, gûşe-i çeşm ile selâm vir-, gûşına degür-, gûşum kapuda, gûşuma çalın-, gûşuma iriş-, gûşuna gevherler as-, gûşuna ir-, gûşuna mengûş it-, sem vir-
Parmak	parmaga tola-
Sakal	sakalı agar-, sakalı bit-
Ten Beniz	benzi şarar-, teni cân ol-, tenin sad-çâk it-, tenün ditre-
Tırnak	elde kaşınacak tırnagumuz yok
Yürek	yüregi yagın erit-, yüregüm del-, yürek oyna-
Yüz	didâr göster-, dü-rûy ol-, iki yüzlü, kara yüzlü, vechüni göster-, yüz agart-, yüz berkit-, yüz bul-, yüz çevir-, yüz göster-, yüz karalığ, yüz sür-, yüz süre gel-, yüz tut-, yüz vir-, yüze getür-, yüzi gül-, yüze gülici, yüzi gözi gül-, yüzi gül-, yüzi kara, yüzi sarar-, yüzi suyına yüzini sür-, yüzün gör-, yüzine bakıl-, yüzine ur-,

Organ	Deyimler
	yüzüm gül-, yüzüm hake sür-, yüzüm hâk-sâr it-yüzüm paya sür-, yüzüm ur-, yüzüm zerd ol-, yüzüme bak-, yüzün ag ol-, yüzün gör-, yüzün suyına, yüzün suyunu dök-, yüzüne perde it-, yüzünü gör-, yüzünü gör-
Zihin	dimâg vir-

Organ adlarıyla kurulan deyimler yukarıdaki tabloya göre değerlendirildiğinde, şairin en fazla “baş” ve “el” isimleriyle kurulan deyimleri kullandığı görülür. Zaten Nev’î Divanı’nın tamamında en dikkat çeken özelliklerden birisi de “el” kelimesinin hem gerçek anlamı hem de türlü mecaz yollarıyla kazandığı yeni anlamlarıyla sık kullanılmasıdır. Bu bakımdan “el” kelimesi somut anlamından sıyrılıp soyut anlam kazanarak “yoluyla, vasıtasıyla, tarafından, sayesinde” gibi bağlayıcı anlamlarıyla divanda bir nevi edat işlevi görür.

Dilin gelişim süreci içerisinde doğadaki varlıklar, unsurlar ve onların türlü fiziksel vasıfları aktarma, benzetme gibi mecaz yoluyla insan davranışları veya insanların içinde bulunduğu durumları tarif edebilmek maksadıyla deyimlerin yapısal özelliklerinden yararlanılır. Söz sanatları vasıtasıyla kurulan deyimlerin taşıdığı bu yapısal özellik; “âfâkı tutmak, ahter muvâfık olmak, bagruma seng-i hâralar basmak, başı göge irişmek, bûlbûl ol-, cemre düş-,dâne dökmek, deryâ-dil olmak, dümeni tutmak, elmasın dökmek, eyer urmak, ferâg esmek, fûls-i ahmere değmek, girdâba düşürmek, girdâba salmak, gonca-sıfat pirehenün çâk olmak, göge çıkmak, göklere peyveste kılmak, gömgök delü kılmak, gönli gonca açmak, hâr tutmak, jeng tutmak, keş geçmek, pâyesi çarha irişmek, pençe tutmak, per dökmek, per ü bâl açmak, pertev salmak, revzen saçmak, sâye salmak, sinek kadrince, suyu çekilmek, taş yasdanmak, taş çalmak, taşı taş üzre konmak, zûr-i pençe” gibi örneklerde olduğu gibi Nev’î Divanı’ndaki birçok deyimde mevcuttur.

Klasik şiirde; söz sanatları ve bilhassa teşbih, eğretileme yoluyla kimi durum ya da fiziksel nitelikleri betimlemek maksadıyla Arap harflerinden deyim kuruluşlarında yararlanılır. Nev’î Divanı’nda bu şekilde kurulan deyimler şunlardır; “elif çek-, kaddi lâm ol-, kaddin lâm it-, kâmeti lâm it-, kâmetümi dâl it-, yâ çeküp tir at-, yay it-.”

“Deyimlerin atasözleri gibi kalıplaşmış sözlerdir ve bir deyim sözçükleri değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözçükler getirilip söz dizimi bozulamaz.”(Aksoy, 2014, s. 38) şeklindeki genel kaideye rağmen deyimler, zaman içerisinde dilin değişim sürecine bağlı olarak birtakım değişikliklere uğrayabilir. Bu özellik, organ adlarıyla kurulan deyimlerde Nev’î Divanı’nda da görülür. Türkçe sözçüklerle kurulan deyimler, aynı manayı verecek Türkçe ya da Farsça kelimeler kullanılarak değiştirilmiştir. Örneğin; “başına karalar bağlamak” deyimini *“başına kara sarmak”*; “benzi atmak”, *“benzi sararmak”*; “bir kula muhtaç olmak”, deyimini *“bir göze muhtâc olmak”*; “ağız açmak” deyimini *“dehân açmak”*; “el sunmak” deyimini *“dest sunmak”*; “yüz göstermek” deyimini *“didâr göstermek”*; “dilinden düşürmemek” deyimini *“dilinden komamak”*, “gönülden (hatırdan) çıkarmak” deyimini *“dilünden tırâş kılmak”*; “yüreğinin/içinin yağı erimek” deyimini *“derûnumdaki yağum yanmak”*; “kaş çatmak” deyimini *“ebrûnı çatmak”*; “el üstünde tutmak” deyimini *“el üzre tutmak”*; “kulağı kırışte” deyimini *“gûşum kapuda”*; “ayak basmak” deyimini *“kadem basmak”* veya *“pây basmak”*; “el (avuç) açmak” deyimini *“kef açmak”*; “kulağına küpe olmak” deyimini *“kulagında gûşvâr olmak”*; “ayak öpmek” deyimini *“pâyün öpmek”*; “dil uzatmak” deyimini *“zebân uzatmak”*; “kulak vermek” deyimini *“sem virmek”*; “ayak altında kalmak” deyimini *“zir-i pâ y olmak”* şeklinde şiirlerde geçer.

“Elde kaşınacak tırnagumuz yok, elümden halâs olmaz, elümüzden ne gelür, elünden hiç halâs yok, gam-ı dünyâyı yimez, kapudan kovarlar baca[sın]dan düşer” gibi sayılı birkaç örnek olmasına rağmen, cümle biçiminde kurulan deyimler de Nev’î Divanı’nda vardır.

Türkçede deyimler en az iki sözçüğün kalıplaşmasıyla oluşur. Bu kalıp ifadeler, çeşitli yollarla vücuda getirilir. Bunlardan kimisi isim veya sıfat tamlaması, ikileme gibi söz öbeği şeklindedir. Tam bir cümle ya da yargıya bağlanma niteliği taşımaz. Yani eksiltilidir. Nev’î Divanı’nda da bu tür örneklerle sınırlı sayıda da olsa rastlamak mümkündür; *aç u eli yufka, ağır başlu, başı kayısı, başı taşra, baş üzere, bugün bana ise yarın sana, cân gözi, cânâ minnetler, depesi üstine, dü cihan, dünya değer, eli açıklığı, eli yufka, elde de mevcûd, etfâl elinden, gönli gözi çün, göz göre, göz uciyla merhabâ, gözden ırak, gözi açuk, gûşum kapuda, hâk ile yeksan, hâtır şikest, hâtır-ı âşık şikest, iki yüzlü, kan içici, kanuma teşne, kanuma teşne, kara günlüler, kara yazı,*

*lâ'l ü beste-dehân, reh-güzâr, seng-dil, sûret ugrusu, şikeste-dil, teşbih destinde, yarım
ağız bir kelam, yıkuk gönlin, yufkalıkda elüm, yüze gülici, yüzi kara, yüz karalığ, yüzi
suyına, zûr-i pençe.*

Türkçede farkında olmadan kullanılan; tasavvuf inançları ve bu inançtan peyda olan
adetleri, gelenekleri ihtiva eden birçok deyim ve atasözü vardır. Nev'î de şiirlerinde
hem beşeri hem de ilahi aşkı terennüm eden bir şair olarak, bilhassa ilahi aşkı işlediği
şiirlerinde, tasavvufî ifadeleri; tasavvufa ait kelimelerle kurulmuş terkip, atasözü ve
deyimleri kullanmıştır. Bunlardan divanda şu şekilde derlenmiştir; “*abâlara gir-, allar
geydür-, ârif gönli yapmak Kabe yapmakdur, arşa çık-, aslın bil-, aşinalardan kesil-,
aşinası çık-, âteş işleri göster-, bâbına semerkandi urul-, başına buhûr yak-, başına
kara sar-, başına odlar yak-, bir demin vir-, bir hâlet it-, bir katlu kapu açıl-, bir nefes
irgür-, bünyâd ur-, cân al-, cân bağışla-, cân bul-, cân çık-, cân erit-, cân gözi, cân
gözin aç-, cân kılca kal-, cân nakdin vir-, cân sayd it-, cân u cihândan geç-, cân u
dilden murâd eyle-, cân u gönülden, cân u ser vir-, cân vir-, cân virebil-, cânâ gel-,
cânâ gir-, cânâ safâ, cânâ ur-, cânâ tasvir it-, cânâdan usan-, cânı gin it-, cânı nisâr
kıl-, cânı tenden ayır-, cânı vir-, cânın erit-, cânını gergin it-, cânlar fedâ, cânım halâs
ol-, cânım koy-, cânımuza gel-, cânımuza su serpil-, cânımün âteşine su sep-, cefâların
çek-, cefâsını çek-, ciger del-, ciger delin-, ciger hûn ol-, ciger yak-, cihân gözümde
degül, cihândan göç-, cihânı dut-, cismi lâgar ol-, cismümi taksim kıl-, cübbe vü destâra
bakma-, cümle varını bâda vir-, çâk it-, dâg ol-, dâg ur-, dâg urın-, dâg yak-, dehânına
mühr ur-, dehânımdan sırrı çık-, dehr elinden silleler yi-, dem çek-, dem iriş-, dem ur-,
demi gel-, depesi üstine, derûnı kân ol-, derûnumdaki yagum yan-, derya eyle-, deryâ-
dil ol-, dest sun-, dest ü kûha düş-, destâr sar-, destârdan çık-, dest-i kudret, destine
sun-, destümden al-, devr usûlin tut-, devr usûlin tut-, devrân boz-, devrân tut-, devrânı
döndür-, devrânı geşt it-, devre başla-, dil al-, dil bagla-, dil nakdini destine al-, dil ol-,
dil ol-, dil olup söyle-, dil şişesini sı-, dil ü cân al-, dil ü cân revân ol-, dil ü cân vir-, dil
vir-, dilden ayır-, dilden çıkar-, dilden dür it-, dilden süpür-, dilin ağır eyle-, dünyâ vü
ukbâdan geç-, dünyâdan geç-, dünyâdan taalluk sûretin boz-, dünyânun minnetini eyle-,
efsûn oku-, efvâha düş-, egnüme post gey-, elem çek-, elem vir-, eli yufka, elif çek-, elife
dön-, elif-veş togrul-, elin aç-, elüm semâya güşâde, erbain çek-, erbain çıkar-, esrâr
arz eyle-, esrâr-ı ıskı sakla-, evvel kalemde yazıl-, evvelden başımda yazı, fenâ küncine
gir-, fenâ sûretlü bul-, fenâ ver-, fenâyâ var-, gam bagla-, gam çek-, gam çek-, gam yi-,*

gam-ı dünyâyı yi-, garib kal-, gayra açıl-, gınâ-yı kalb bul-, girdaba düşür-, girdâba sal-, giribânın çâk it-, girihler bagla-, gonca-sıfat pirehenün çâk ol-, gönli açıl-, gönli gözi çün, gönli pest ol-, gönlin aç-, gönlin imâret eyle-, gönline gir-, gönlüm ber-bâd ol-, gönlüm gözi açıl-, gönlüm nâ-şâd ol-, gönlümden çıkar-, gönlüme gel-, gönlümi aç-, gönlümi eglendür-, gönlümi şâd eyle-, gönlümi yık-, gönlümi yitür-, gönlümüz akıt-, gönlümüz düş-, gönlümüzi yaz-, gönlün hoş eyle-, gönlün iste-, gönlünde yir it-, gönlüne nesne getir-, gönlünü hoş it-, gönlünü tuş it-, gönül âyinesin aç-, gönül bagla-, gönül nakdin al-, gönül vilayetini aç-, gönül vir-, gönülden gider-, gönülden sür-, gönülden tırâş it-, hâk içre nihân it-, hâkde piçide ol-, hâkden götür-, hâkister kal-, halâvet kalma-, hâlet kalma-, hâlet vir-, halvetine koy-, harâba vir-, ıška düş-, kalb-i virânı âbâd it-, kalbini sâf eyle-, kalbinün virânesi âbâd ol-, kara daglar yak-, oda yan-, râh bul-, râh-ı belâya çek-, secde kıl-, sine döğ-, ten bir yana cân bir yana âvâre ol-, ten şikest ol-, teni cÂN ol-, tenin sad-çâk it-, tevbe sı-, tevbesin darb u şikest eyle-, tiryâkı bul-, tiryâkı yi-, tokuz felek devr eyle-.”

Nev’î Divanı’nda deyimlerin kullanım sıklığı da değişkenlik gösterir. Kimi deyimler sadece birer kez kullanılırken kimi deyimler bazen aynı versiyonları bazen de ufak kelime değişiklikleriyle yine aynı manayı verecek şekilde birden fazla kullanılmıştır. Buna göre; divanda birden fazla kullanılan deyim ve kullanım miktarı şöyledir; ağız aç-(5), ağız bir eyle-/ağız bir it- (3), âlâya sal- (2), aradan götür-(2), arasın kes-(2), ayaga düş-(2), ayaga sal- (2), ayak bas-(2), ayak çek- (3), bâki kal-(2), bâl aç-(2), bâlâya çek-(2), bâlâya çık-(2), baş eg-(5), başa çık-(6), başa ilet-/başa irişdür-/başa işin ilet-(5), başdan çevir- sar-, başı göge ir-/ başı göklere ir-/ başı göklere iriş-/ başını göklere irgür-(9), başına sar-/ sarın-(2), başına tâc eyle-(2), beli bükül-/belümüz bük-(2), bir yol bul-(2), cân bul-(3), cân erit-(2), cân u dilden /cân u gönülden(2), cân u ser vir-/cân vir- /cân virebil-(9), câna gel-(2), câna ur-(3), cânı yirine gel-/ cânı yirine otur-(5), cânlar vir- (3), cefâsını çek-(2) ciger del-/delin-(2), cihanı tut-(2), dâğ ur-(2), dâma düş-(2), dâmânın al-(2), dehân aç-/ dehânı nutka gel-(4), dem çek-(2), dem iriş-(2), derde düş-(2), derde ugrat-(2), dil al-(2), dil bagla-(3), dil bil-(2), dil ol-(3), dil uzat-(4), dil vir-(3), eflâke çık-(2), el çek-(2), el ir-(2), el vir-(12), elden ko-(3), ele al-(3), ele gir-(2), elem çek-(3), elem vir-(3), eli ditre-(2), elif çek-(2), elinden al-(2), eline al-(2) , elini yu-(2), elüm ir-/elüm irişmek ol-(2), elünöp-(3), elünden al-(2) etfâl elinden(2), ezber okı-(4), ferdâya sal-(3), feyz iriş-(2), fırsat düş-(2), gam çek-(6), gam vir-(2), gam yi-(3), gamın çek-

/çekdür-(4), girihler bagla-(2), göge çık-(2), gökden in-(4), gökler üstinde çık-/göklere çık-/göklere çıkar-(4), göklere ir-/göklere ırgür-(2), gönline gir-(2), gönül eglen-(2), gönül vir-(5), göz aç-(2), göz açup yummuşca gel-(2), göz göre(5), göz ucuyla merhabâ(2), göz ucuyla nazar it-/göz uciyle bir nigâh it-(3), göz yum-(3), göz yumup aç-(2), gözden nihan ol-(2), göze göster-(2), gözi açuk(2), gözini yum-(2), gözlerüm agar-(2), gözüme gel-(2), gözüme görün-(2), gözün aç-(5), gûş eyle-/it-(2), haber vir-(2), hâk içre nihan it-/hâk içre pinhân ol-(2), hâk ile yeksan it-/hâk ile yeksân ol-/hâk ile yeksân(5), hançer çek-(2), hâr tut- (2), hayât vir-(3), hoş gel-(3), huzûrî uç-/uçur-(3), ışka düş-(2), ibret al-(2), iki yüzlü(2), insâfa gel-(2), istignâ sat-(2), ışigin ko-/koy-(2), iştihar bul-(3), itidâl vir-(2), jeng tut-(3), kaddi lâm ol-/it-/ kâmeti lâm it-/ kâmetümi dâl it-(4), kadem bas-(3), kadrin bil-(7), kan agla-(4), kan bulaş-(2), kan yalaş-(3), kan yut-/yutdur-(4), kana gir-(2), karşı tur-(2), kaşun çin it-/kaşun çin ol-(2), keder vir-(3), kef geç-, kef kef geç-(2), kefen sar-/kefen sarıl-(2), kenâra çık-(2), kılıç çek-(2), kıymetin bil-(2), kinâra çek-(3), kulagina çalın-(3), kulak çek-(7), kulag tut-(5), münâsib düş-(2), nâm u nişânum söyle-/söylen-(2), nişân çek-(2), nişân vir-(2), nutka gel-(2), oda/odlara yan-(2), odlara yak-(2), ögüp göge çıkar-(2), ölçer döker(2), ömre sür-(2), parmaga dola-(2), pençe tut-(2), pertev sal-(4), pir etegin tut-(2), rast gel-(2), revâ gör-(2), revzen aç-(4), safâ gel-(3), safâ vir- (2), safâlar/safâsı sür-(2), sâye sal-(2), serden geç-(2), serfûrû it-(2), sevdâsına/sevdâyâ düş-(2), sıhhat/sıhhatler bul-(2), sille/silleyi ur-(2), sözümüz tut- (2), sûrete koy-(2), şöhrat bul-(2), talâk vir-(2), taş üzre taş kon-/ taşı taş üzre kon- (2), taşra/taşrada kal-(2), ter düş-/düşür-(6), tig çek-(2), tugrâ çek-(2), vade it-/vadeler eyle-(2), vilâyet aç-(2), yabana at-/atıl-(2), yanuna oku-(3), yaralar açıl-(2), yardan uç-/uçur-(2), yaşlar dök-(2), yelken aç-(2), yirlere çal-(2), yokdan var eyle-/it-(2), yol az-(2), yol bul-(4), yol gözet-/gözle-(4), yollar it-(2), yolların tut-(2), yüz bul-(2), yüz çevir-(2), yüz sür-/süregel-(5), yüz tut-(3), yüz vir-(5), yüzine ur-(3), zarar vir-(2), zencire çek-(3).

Nev'î Divanı'nda tespit edilen bütün deyimler şunlardır; “*abâlara gir-, aç u eli yufka, ad kal-, âdet ol-, adumuz kal-, âfâkı tut-, ağır başlu ol-, ağız aç-, ağız açup kal-, ağız bir eyle-, ağız bir it-, ağız eg-, aqlamakdan gözü çık-, agzın açdur-, agzını açup kal-, agzın di-, agzından bûs u kinâre gel-, agzını sulandur-, âh çek-, ahd ü amân bil-, ahdini peymânını yalan idici, ahdünde dürüst ol-, ahter muvâfik ol-, akça kes-, aklum al-, al eyle-, alâ gözet-, alâya çık-, âlâya sal-, alçaga düş-, alçak gönüllü ol-, âlem açıl-, âlem*

bul-, alem çek-, âleme âşûb sal-, âleme destân ol-, âlem-i istigrâka düş-, âlemi kul it-, âlemi tut-, allar geydür-, âlûde-dâmân eyle-, âlûde-dâmân ol-, amân vir-, ara yirde keder ol-, arada kan ol-, arada yirden göge fark var iken, aradan çık-, aradan götür-, arasın kes-, ardunca git-, ârı koy-, arkası üzre uyu-, arşa çık-, arşa ırgürür ol-, arz -ı hâl, aslın bil-, âsûde-dil ol-, âşikâr görün-, aşinâlardan kesil-, âşinâsı çık-, âşiyânımdan uçur-, âteş işleri göster-, âteş sal-, âteşe düş-, âvâze salın-, ayag altına firâş ol-, ayaga düş-, ayaga düşür-, ayaga sal-, ayagı altına al-, ayagı tolaş-, ayagı yirlere bas-, ayagın al-, ayagın öp-, ayagın tut-, ayagina ak-, ayagina düş-, ayagını dâmına çek-, ayagum al-, ayagun bas-, ayagun öp-, ayaga düş-, ayak bağı ol-, ayak bas-, ayak çek-, ayak sun-, ayakda kal-, ayaklarda gör-, ayaklarda kal-, âyine-i kalbin sı-, aylak bahası, aynuna al-, aynuna âlem gel-, aynuna gel-, âzâr ir-, bâbına semerkandi urul-, bâdem açıl-, bag tut-, bagrına bas-, bagruma seng-i hâralar bas-, bahâ bul-, bahâlara çık-, bahâmuz ağır, bahâne çıkar-, bahâne iste-, bahâne-cû ol-, bahâra düş-, bahâsın bul-, baht-ı ser-nigûn bidâr ol-, bâki kal-, bâl aç-, bâl aç-, bâl ü per aç-, bâlâlık sat-, bâlâya çek-, bâlâya çık-, barmaga tola-, basup geç-, baş aç-, baş açık abdal, baş çek-, baş çık-, baş beg-, baş kaldur-, baş koş-, baş koy-, baş üstinde yir it-, baş üzere, baş üzre tut-, başa câna deg-, başa çık-, başa gamını al-, başa ilet-, başa irişdür-, başa işin ilet-, başda yir it-, başdan aş-, başdan ayaga, başdan çevir-, başdan çık-, başdan geç-, başı göge ir-, başı göge iriş-, başı göklere ir-, başı göklere iriş-, başı kayusu, başı taşra ol-, başın kaldur-, başına buhûr yak-, başına devlet kon-, başına gümüş teller takın-, başına kara sar-, başına kıyâmetler kopar-, başına odlar yak-, başına sar-, başına sarın-, başına sultân eyle-, başına tâc eyle-, başına türâb saç-, başına ür-, başında âşikâr ol-, başından geç-, başını eg-, başını göklere ırgür-, başını hoş eyle-, başlar üzre yiridür, başum düş-, başum git-, başum hoş ol-, başuma tâc eyle -, başuma tar it-, başuma tog-, başuma ur-, başuma üş-, başun ortaya atıl-, bâzâr it-, bâzâra düş-, bâzâra gel-, bâzârı eyle-, bâzârı germ eyle-, bedel bulunmaz, belâsı çek-, beli bükül-, belümüz bük-, benden yana gel-, bendi açıl-, benzi şarar-, berâber gel-, berk ür-, beste koy-, beste-dehen, bezmi kurul-, bi-akl ü hûş eyle-, bi-fer kal-, bilin kuç-, bilmez geçin-, bi-nâm u nişân ol-, bi-nişân gitmez, bir ayag üzre tur-, bir baş ile kal-, bir demin vir-, bir gel-, bir göze muhtâc ol-, bir gözet-, bir haber gel-, bir hâlet it-, bir katlu kapu açıl-, bir kıl ile anı yet-, bir kulpı yok, bir nefes ırgür-, bir pula almaz, bir pula geçmez, bir pula say-, bir say-, bir yire çek-, bir yol bul-, bir yol bul-, birbirin bil-,

biri geçerse belânun bini ider ikbâl, biribirinün muâsırı ol-, bi-zebân ol-, bogazdan geçür-, boynın eg-, boynına as-, boynuma tak-, boynuna asıl-, boynuna bâr ol-, bûy al-, bûy-i üstühân ir-, bûlbûl ol-, bünyâd ur-, bünyâdsuz gör-, bütûn kal-, cân al-, cân at-, cân bağışla-, cân bul-, cân çık-, cân ditret-, cân erit-, cân gözi, cân gözün aç-, cân kasdın it-, cân kılca kal-, can nakdin vir-, cân oynat-, cân sayd it-, cân u cihândan geç-, cân u dilden murâd eyle-, cân u gönülden, cân u ser vir-, cân vir-, cân virebil-, cânâ gel-, cânâ gir-, cânâ minnetler, cânâ safâ, cânâ ur-, cânâ ur-, cânâ tasvir it-, cânâdan usan-, cânı gin it-, cânı nisâr kıl-, cânı tenden ayır-, cânı vir-, cânı yirine gel-, cânı yirine otur-, cânıma geç-, cânın erit-, cânını gergin it-, cânlar feda, cânlar vir-, cânım halâs ol-, cânım koy-, cânım tol-, cânımdan usan-, cânımız gel-, cânımuza su serpil-, cânımün âteşine su sep-, cefâların çek-, cefâsını çek-, cemre düş-, cevâb aç-, cevâbın vir-, cevher it-, ciger del-, ciger delin-, ciger hûn ol-, ciger yak-, cihân düken-, cihân gözümde degül, cihân turdukça, cihâna bağışla-, cihâna gel-, cihânda adumuz kal-, cihândan göç-, cihânı dut-, cihânı kirpige as-, cihânı konukla-, cihânı tut-, cilveler it-, cismi lâgar ol-, cismümi taksim kıl-, cûşa gel-, cübbe vü destâra bakma-, cümle varını bâda vir-, çâk it-, çar unsur-ı terkibün ol-, çarhına tokun-, çenber bağlan-, çerâğ ile ara-, çeşm-i hân-bârı agar-, çeşmüm hâk-i rehi ol-, çeşmün agar-, çetr-i fenâ vü fakrı kur-, dâg ol-, dâg ur-, dag urın-, dâg yak-, dâkum ur-, dâl ol-, dâma düş-, dâmâna sundur-, dâmânın al-, dâmen der-meyân, dâmen-gir ol-, dâmenini çek-, dâmenüm çâk eyle-, dâmenüne ir-, damına düş-, dâne dök-, dâne düken-, dâra çek-, dâr-ı ukbâya irtihâl it-, dâsitân it-, defter it-, defterin dūr-, dehân aç-, dehânı nutka gel-, dehânına mühr ur-, dehânımdan sırrı çık-, dehr elinden silleler yi-, dem çek-, dem iriş-, dem ur-, demi gel-, depesi üstüne, depesin del-, der ü divâr ol-, derde düş-, derde ugrat-, derden sür-, derdine dermân ol-, derdüne dermân, der-i beste açıl-, derler döküp kızar-, dermânı bul-, dermânumuz gel-, derûnı kân ol-, derûnumdaki yagum yan-, deryâ eyle-, deryâ-dil ol-, dest sun-, dest ü kûha düş-, destâr sar-, destârdan çık-, dest-i ihtiyâc aç-, dest-i kahr, dest-i kudret, destümden al-, destünden aldur-, destünden halâs ol-, dest-yâr, devr usûlin tut-, devrân boz-, devrân tut-, devrânı döndür-, devrânı geşt it-, devre başla- devrün inkisârın çek-, didâr göster-, didesin dik-, dik gelmez ol-, dil açıl-, dil ak-, dil al-, dil bagla-, dil bil-, dil bilür, dil nakdini destine al-, dil ol-, dil olup söyle-, dşışesini sı-, dil uzat-, dil ü cân al-, dil ü cân revân ol-, dil ü cân vir-, dil vir-, dilden ayır-, dilden çıkar-, dilden dūr it-, dilden süpür-, dile gel-, dili aşüfte kıl-, dili kan dol-,

dil-i Nev'î alın-, dil-i Şirini yap-, dilin ağır eyle-, dilinden koma-, dillerde söylen-, dillere düş-, dilüm geçür-, dilümüz pârele-, dilünden tırâş kıl-, dimâg vir-divân tut-, diyâr-ı gurbete gel-, duzag kur-, dü cihân, dü pâre eyle-, düğüne oku-, dümeni tut-, dünya değer, dünyâ vü ukbâdan geç-, dünyâdan geç-, dünyâdan taalluk sûretin boz-, dünyânun minnetini eyle-, dür-i gûş eyle-, dürr-i binâgûş it-, dürr-i bünâgûş eyle-, dü-rûy ol-, düriüst bağla-, düşinde gör-, ebkem ol-, ebrûların çin eyle-, ebrûların kemân kur-, ebrûnı çat-, eceli ir-, ecza döğül-, efgânım göge çık-, eflâkden geç-, eflâke çık-, efsaneyi bagla-, efsûn oku-, efvâha düş-, egnüme post gey-, el çek-, el ir-, el kaldur-, el kes-, el öp-, el sal-, el ucuyla merabâ, el üstinde el ol-, el üzre tut-, el vir-, el yu-, elde de mevcûd, elde fırsat var, elde sim olma-, elde varı, elden ele düş-, elden ko-, ele al-, ele baş eg-, ele getir-, ele gir-, elem çekh-, elem vir-, eli açıklığı, eli ditre-, eli yufka, elif çek-, elife dön-, elif-veş togrul-, elin aç-, elin al-, elinde büyü-, elinden al-, elinden çek-, elinden içür-, elinden kan iç-, eline al-, eline gir-, eline sun-, elini yu-, ellerinden gel-, elmasın dök-, elüm al-, elüm dâmânundadur, elüm dir dir ditre-, elüm ir-, elüm irişmek ol-, elüm semâya güşâde, elümden halâs ol-, elüme gir-, elüme vir-, elümüzden ne gelür, elün deg-, elün öp-, elünden al-, elünden bûse alın-, elünden geldüğe, elünden hiç halâs yok, elüne al-, elüni öp-, emek çek-, emn ü emân vir-, envâr göster-, epsem sâkit ol, erbâb-ı tab ol-, erbain çek-, erbain çıkar-, esrâr arz eyle-, esrâr-ı ışkî sakla-, etfâl elinden, evvel kalemde yazıl-, evvelden başumda yazı, eyer ur-, ezber okı-, fâik çık-, farkuma tâc eyle-, fâsid ol-, fenâ küncine gir-, fenâ sûretlü bul-, fenâ ver-, fenâyâ var-, fer bul-, fer vir-, ferâg es-, ferâgat gel-, ferdâyâ sal-, ferdâyı an-, feyz iriş-, fitne kop-, fırsat düş-, fûls-i ahmere deg-, galtan olup gez-, gam bagla-, gam çek-, gam vir-, gam yi-, gam-ı dünyâyı yi-, gamın çek-, gamını çekdür-, gamzeler okı çek-, garib kal-, gavgâ belür-, gayra açıl-, gelüp geç-, geniş dünyâbaşuma tar ol-, gerdiş-i meh ü sâl, geri kal-, gevher bul-, gevher mi hâsıl idebil-, gınâ gel-, gınâ-yı kalb bul-, giceyi gündüze kat-, giden gitsün kalan kalsun, girân gel-, girdaba düşür-, girdâba sal-, giribânın çâk it-, girih düş-, girih-i gussamı çöz-, girihler açıl-, girihler bagla-, gonca-sıfat pirehenün çâk ol-, göge çık-, göge mi çık-, gögsin ger-, gögsünü aç-, gökde istediklerini yirde bul-, gökden in-, gökden in-, gökden in-, gökler üstinde çık-, göklere çık-, göklere çıkar-, göklere ir-, göklere irgür-, göklere peyveste kıl-, gömgök delü kıl-, gömgök der ol-, gönli açıl-, gönli gonca aç-, gönli gözi çün, gönli pest ol-, gönlin aç-, gönlin imâret eyle-, gönline gir-, gönlini yaz-, gönlüm âbâd ol-, gönlüm ak-, gönlüm al-, gönlüm âzâd

ol-, gönlüm ber-bâd ol-, gönlüm gözi açıl-, gönlüm mutâd ol- gönlüm nâ-şâd ol-, gönlümden çıkar-, gönlüme gel-, gönlümi aç-, gönlümi eglendür-, gönlümi şâd eyle-, gönlümi yık-, gönlümi yitür-, gönlümüz akıt-, gönlümüz düş-, gönlümüzi yaz-, gönlün hoş eyle-, gönlün iste-, gönlünde yir it-, gönlüne nesne getir-, gönlünü hoş it-, gönlünü tuş it-, gönül bagla-, gönül eglenmez ol-, gönül eğlen-, gönül nakdin al-, gönül vilayetini aç-, gönül vir-, gönül yaz-, gönülden gider-, gönülden sür-, gönülden tırÂş it-, görmeze ur-, göz aç-, göz açup yummuşça gel-, göz açup yummuşça, göz dik-, göz göre, göz iriş-, göz karart-, göz kulag yok, göz kuyruğı ile nigâh it-, göz uciyla merhabâ, göz uciyle bir nigâh it-, göz uciyle nazar it-, göz yum-, göz yumup açınca, gözden çıkar-, gözden geçür-, gözden ırak, gözden nihan ol-, gözden sürmeyi sil-, göze görünür, göze göster-, gözi açıl-, gözi açuk, gözi gönli açıl-, gözün dik-, gözinden dūr it-, gözine getir-, gözine sürme-i sitem çek-, gözini yum-, gözini zarardan sakla-, gözlerden nihÂN ol-, gözleri çakmaklan-, gözleri deg-, gözleri görmez ol-, gözleri yire dikildi kaldı, gözlerini kan it-, gözlerini kana döndür-, gözlerüm agar-, gözüm agar-, gözüm dikil-, gözüm hûn eyle-, gözüm tut-, gözümde yaş kalma-, gözümünden deryâlar çık-, gözümünden nihÂN ol-, gözüme gel-, gözüme görün-, gözüme görün-, gözüme tur-, gözümüz boya-, gözümüz gönlümüz açıl-, gözümüz kes-, gözümüz yaşın akıt-, gözün aç-, gözün yum-, gözünden dūr ol-, gözüne gel-, gözüne gönlüne gir-, gubâr ol-, gurûr vir-, gûş eyle-, gûş it-, gûşe-i çeşm ile selâm vir-, gûşına degür-, gûşum kapuda, gûşuma çalın-, gûşuma iriş-, gûşuna gevherler as-, gûşuna ir-, gûşuna mengûş it-, güftâra gel-, gül açıl-, gülbâng-i âh-ı âşıkân çek-, gülüp açıl-, güm it-, gün gel-, gün geldügince, günâhın bağışla-, günüm kıyâmete dönder-, günüm siyah eyle-, hâb aç-, haber al-, haber bil-, haber sor-, haber uçur-, haber vir-, haberi gel-, haberlerin vir-, haberün al-, haddüni bil-, hadise gel-, hâk içre nihân it-, hâk içre pinhân ol-, hâk ile yeksan it-, hâk ile yeksân ol-, hâkde piçide ol-, hâkden götür-, hâke at-, hâk-ile yeksân, hâkister kal-, hakk it-, hakk-ı nazarı kal-, halÂs bul-, halâvet kalma-, hâlet kalma-, hâlet vir-, hâletin bil-, hâl-i bünâgûş it-, hâlüm agla-, halvetine koy-, ham eyle-, hançer çek-, hançer ur-, hançerini göster-, hâne-i kalbini yap-, hâr tut-, harâba vir-, arâret vir-, harca sürül-, harcına yit-, harf at-, hasmunı uyut-, hasr it-, hat çek-, hatar çek-, hâtem takın-, hâtır şikest, hâtır-ı âşık şikest, hâtırum sor-, havâdis uçur-, havâlar güzellen-, havâları mülayim kıl-, havf u recâ kaydına düş-, hayât vir-, hayâtından recâ kes-, hayli dem ol-, hayrân bul-, hazer kıl-, her hâzânun bir bahârı irişür âhır, hevâdan geç- hevâlar mutedil ol-,

hevâsına uy-, hevâyâ yilt-, hevâ-yı akla uy-, hevâ-yı gayra uy-, hınnâ yakın-, Hızırılık
 seyrine çık-, hicâb aç-, hicâza başla-, hilâl it-, hisâba gel-, hisâba sığma-, hor bak-, hoş
 geç-, hoş gel-, hoş tut-, huçeste-nÂm ol-, hurûşa gel-, huzûra gel-, huzûrı uç-, huzûrın
 uçur-, ıraklara düş-, ıraklardan bakdur-, ırzın şikest it-, işka düş-, işka uy-, ibret al-, id
 it-, ifâkat bul-, ihtilâl ü fesâd gel-, ihtiyâc kal-, ihtiyâr kal-, ihtiyârından geçür-, iki
 hâlemi tut-, iki gözüm kan ol-, iki gözüm pür gubâr, iki yüzlü, iktidâr bul-, iktirân bul-,
 imama uy-, imânı gevre-, inkıyâd göster-, inkisar gel-, inkisar it-, inkisar vir-, insâfa
 gel-, insâfa gel-, intizâr çek-, ipligümüz bâzâra çık-, istignâ sat-, istignânun dâmenin
 elden koma-, işi bit-, ışığın ko-, ışığın koy-, ışığıne yüz sür-, işin başa ilet-, iştihar bul-,
 iştirâk ko-, işüm bit-, itdügi peymân, itibâr bul-, itidâl vir-, itidalin bul-, itmam kıl-,
 ittihâd bul-, jeng tut-, kaddi lâm ol-,kaddi râst ol-, kaddin lâm it-, kaddini am kıl-,
 kaddün bükül-, kadeh tut-, kadem bas-,kadem ur-, kadem-i hazret-i sâhib-kereme düş-,
 kadr ile şân anla-, kadr ü itibâr bul-, kadri bâlâyâ ırgür-, kadri füzûn altunun ol-, kadri
 vir-, kadrin bil-, kafâ-dârı ol-, kafesden kurtul-, kalb-i virânı âbâd it-, kalbini sâf eyle-,
 kalbinün virânesi âbâd ol-, kâmeti çeng ol-, kâmeti lâm it-, kâmetüm keman ol-,
 kâmetümi dâl it, kan agla-, kan akıt-, kan bulaş-, kan derle-, kan içici, kan it-, kan ol-,
 kan yalaş-, kan yut-, kan yutdur-, kana boyanuk ol-, kana döndür-, kana gark it-, kana
 gir-, kanı din-, kanı kan ile yumazlar, kanı kuru-, kanını heder it-, kanını yirde ko-,
 kanlar derle-, kanlara boyan-, kanuma ekmek togra-, kanuma teşne, kânûn-ı vefayı
 bagla-, kapudan duHûl it-, kapudan kovarlar baca[sın]dan düşer, kapum aç-, kapuna
 gel-, kapuya seg ol-, kara daglar yak-, kara görün-, kara günlüler, kara haber ilt-, kara
 teller takın-, kara yazı, kara yüzlü, karalar gey-, karaya at-, karinün ol-, karşı tur-,
 karşı tur-, kâse-lis ol-, kaşun çin it-, kaşun çin ol-, katâm saç-, kavli berkit-, kayd olur
 gör-, kebâb ol-, kec bak-, keder gel-, keder git-, keder vir-, kef aç-, kef geç-, kef kef geç-,
 kefen sar-, kefen sarıl-, kefin aç-, kefini maden-i men it-, kem bul-, keman çek-, kemanı
 kurulu tut-, kemer-i hizmeti bagla-, kenâr tut-, kenara at-, kenara çık-, kenardan
 bakdur-, kendü gölgemden kaç-, kendüden geç-, kendüne döndür-, kendüni sat-,
 kendüsine döndür-, kesr-i adû, kılıcın sal-, kılıç çek-, kılıçdan geçür-, kıyâmet kopar-,
 kıyâmetden haber vir-, kıyâmete ir-, kıyâmeti kopar-, kıymeti efzûn ol-, kıymetin bil-,
 kıymetüm bil-, kızılı çık-, kibr ile ilerü geç-, kinâra çek-, kitâbete kes-,kosunlar buğz u
 kin, koynına gir-, koynına koy-, kulag tut-, kulagın çek-, kulagina çalın-,kulagina tak-,
 kulagun tut-, kulaguna çalın-, kulagunda gûşvâr ol-, kulagundan penbeyi çıkar-, kulak

çek-, kulak tut-, kulakdan âşık idi, kûteh gel-, kuvvet-i bâzû-yi zûrkâr, küdüreti gider-,
 küfri ezber oku-, kürsiye çık-, lâ ile illâda kal-, lâ'l ü beste-dehân, lâyük gör-, lezzet-i
 fenâ gel-, leşker çek-, letâfet bagla-, letâfet kalma-, libâsın pârele-, likâ göster-, livasını
 dik-, lutf ile dâd eyle-, mahrem geç-, mâil bil-, mâil bul-, makbûle geç-, mani bul-,
 mâsivâdan geç-, mazhar düş-, mazûr tut-, mehâr-ı mahmil eline gir-, meheke çalın-,
 menzil al-, mesned-i hurşide vir-, mevc-i hevâ kesil-, meydâna gir-, meydana al-,
 mezâhir bul-, mihnet-i sefer çek-, minneti çek-, mislin gör-, miyâncı ol-, miyâncılık eyle-,
 , miyânını kuç-, mizâna ur-, mum eyle-, mutedil kıl-, mührini aç-, mükâfî bulun-,
 mümtâzlık semtin tut-, münÂsib düş-, mürdeyi ihyâ it-, müşkil bil-, nabzını tut-, nakd-i
 cânı al-, nâm kon-, nÂm u nişan bul-, nâm u nişan gözle-, nâm u nişânüm bilin-, nâm u
 nişânüm söyle-, namına yazıl-, nazar düş-, nâz-ı arûsı sat-, nazire düş-, nazirün bulun-,
 ne assı ne ziyân çek-, ne çek-, ne perdeden âgâz it-, necât iriş-, nemed-pûş eyle-, netice
 vir-, nevmidlikden öl-, nigûn-sâr eyle-, nikâb as-, nişân çek-, nişân kal-, nişân vir-,
 nişane kal-, nizâm vir-, noksânı vir-, nutka bâis ol-, nutka gel-, nutka gel-, nüh felek
 yıkıl-, oda yan-, odlara yak-, odlara yan-, ögüp göge çıkar-, ölçer döker, ölçüp dök-,
 ömre sür-, ömri başına ilet-, ömri geç-, ömr-i nâ-hemvâr harc ol-, ömrümüz encama ir-,
 ömür vefâ it-, önine düş-, önünce ser-firâz ol-, örnek al-, pâmâl kal-, paraya çal-,
 parmaga dola-, pâý bas-, pâye bul-, pâyemüze iriş-, pâyesi çarha iriş-, pâyine düş-,
 pâyine yüz sür-, pâyün öp-, pâyüne düş-, pençe tut-, per dök-, per ü bâl aç-, pergârdan
 çık-, perişânlık kes-, pertev sal-, pervaza gel-, peyâmın vir-, peymâna tur-, peymâneyi
 döndür-, pir etegin tut-, pireheni sat-, râh bul-, râhat mı ko-, râh-ı belâya çek-, râh-ı
 ısk-ı cüvânâna gir-, rakam dök-, raks ur-, raksa gir-, raksa koy-, râst bak-, râst gel-,
 râygân bul-, râygân git-, râygâna çık-, râzun perdesin aç-, redd eli, reha bul-, revâ gör-,
 , revân gel-, revnâkı bul-, revzen aç-, rifat bul-, rifatlere ir-, rifatün art-, rûbeh-i mekkâr
 elinden, rûh-i revân vir-, rumh u sihâm at-, rûze-dâr ol-, sabrumı tebâh it-, sad hezâr
 ol-, saf bagla-, saf tut-, safâ gel-, safâ kesb it-, safâvir-, safâlar sür-, safâsın bul-,
 safâsın süregör-, safhâ-i dilden tırâş eyle-, sahrâlar düş-, sahrâya sal-, sakalı agar-,
 sakalı bit-, sakalından utan-, salââ kâmet eyle-, salup sâye sal-, saru tozlu bir kemân
 çek-, sâye sal-, sâyem gelme-, sâyesi üstüne düş-, secde kıl-, sed yap-, selam vir-, sem
 vir-, semâa gir-, sem-i kabûle tak-, semtini tut-, seng irgür-, seng-dil, ser vir-, serden
 geç-, ser-efrâz eyle-, ser-fürû it-, serseri gez-, sevdâlara uğrat-, sevdasına düş-, , sevdâ-
 yı hûbi başında ol-, sezâ gör-, sıfr u sinin-i ömr sittin ol-, sıhhat bul-, sıhhatler bul-,

sırrımı fâş eyle-, sikke kaz-, sille ur-, simâ'tın kaldur-, sine döğ-, sinek kadrince, sinem açıl-, sinemi çâk eyle-, sirâb it-, siyeh şala dolan-, söz geçmez ol-, söz götür-, söz uza-, söz yok, sözi uzat-, sözün dinle-, sözünden açıl-, sözünden geç-, sözüm gûş it-, sözümüz tut-, sözün turkur-, su gibi ak-, su gibi alçaga vü ok gibi yabana düş-, su gibi alçaklara tenezzül it-, su gibi ednâya bak-, sûret ugrusu, sûrete koy-, sûrete koy-, sûret-i aybına perde kıl-, sûret-i kurbâna gir-, suya bat-, suyu çekil-, sübhada geç-, sükûn gel-, sükûn vir-, süst ü râcil ko-, şâh mât it-, şarâb-ı âl dök-, şarka çekil-, şeh mât it-, şehâdetden düş-, şeikle koy-, şeref bul-, şeref gel-, şeref vir-, şerhalar aç-, şeş cihâta sığ-, şevket bul-, şeyh u şâb dime-, şiddet it-, şikeste-dil, şirin göster-, şive sat-, şöhret bul-, şöhret bul-, şule sal-, şûriş ü gavgâ sal-, taalluk kes-, tâb-ı âfitâb hâmu puhte kıl-, tâbi-i tavr-ı cünûn ol-, tâc ile dülbendi terk it-, tâc-ı devlet idin-, tahrike uy-, tahta geç, tâkat kal-tâkatini tâk eyle-, talâk vir-, tamam bildür-, tane taşın at-, târ bagla-, tarâvet kalma-, tasvirüm al-, taş üstüne taş kal-, taş üzre taş kon-, taş yasadn-, taş çal, taşı taş üzre kon-, taşra kadem bas-, taşra kal-, taşrada kal-, tâze cân bahş eyle-, tâze havâ bagla-, tâze nakş bagla-, tehi-deste bulun-, temâşâ çık-, ten bir yana cân bir yana âvâre ol-, ten şikest ol-, tenhâ bul-, tenhâ vü garib koy-, teni cân ol-, tenin sad-çâk it-, tenün ditre-, ter düş-, ter düşür-, ter ol-, teşbih destinde, tevbe sı-, tevbesin darb u şikest eyle-, tevsen-i çarha takıl-, tig çek-, tirün at-, tiryâkı bul-, tiryâkı yi-, tokuz felek devr eyle-, top at-, topraga sal-, tozını çıkar-, tigrâ çek-, tigrâ yazıl-, tıgyân it-, tıgyâna meyl it-, uç vir-, ukde-güşâ ol-, ukdeyi aç-, unvânda kal-, unvânı bul-, usûle uymadı gitdi, uyhusını al-, ümidüm kes-, üslûb-ı aklı koy-, üstine ditre-, üstine dön-, üstine döner ol-, üstine düş-, üstine kalem çek-, üstine sâye sal-, üstine üfür-, üstüme tur-, vade it-, vadeler eyle-, vademüz yet-, vadeye tur-, varını yol-, vâsfını işit-, vâz gel-, vechüni göster-, vefâ it-, vefâdan geç-, vilâyet aç-, vird-i zebân it-, vücûda getir-, vüsat vir-, yâ çeküp tir at-, yabana at-, yabana atıl-, yabana bırak-, yabana çık-, yabana söyle-, yabana tir atıl-, yabanda kal-, yad illere düş-, yâdigâr kal-, yakamuz al-, yakası çâk ol-, yakasın çâk it-, yakasuz âvâre kıl-, yakup kül eyle-, yalanı kılca yok, yanuna oku-, yâr ol-, yara açıl-, yara düş-, yaralar açıl-, yaramuz onul-, yardan uç-, yardan uçur-, yarım ağız bir kelam, yaşlar dök-, yaşum dök-, yaşum kan ol-, yay it-, yelken aç-, yelkenini aşaga ko-, yıkuk gönlin, yıllar geçer, yir eyle-, yirde kalmaz, yire çal-, yire geç-, yire indür-, yire mi geç-, yiri düş-, yirin bul-, yirine getir-, yirine sayıl-, yirlerde kal-, yirlere çal-, yokdan var eyle-, yokdan var it-, yol az-, yol bul-, yol gözet-, yol gözle-, yol vir-, yolu düş-,

yolında kurbân ol-, yolını kehkeşân it-, yollar gözet-, yollar it-, yollara düş-, yolların tut-, yoluma kurbân ol-, yolumuz tut-, yolun düş-, yolunda perçemini at-, yufkalıkda elüm, yükin tut-, yüksek uç-, yüregi yağın erit-, yüregüm del-, yürek oyna-, yüz ağart-, yüz berkit-, yüz bul-, yüz çevir-, yüz göster-, yüz inkılâb göster-, yüz karalığ, yüz sür-, yüz süre gel-, yüz tut-, yüz vir-, yüze getir-, yüze gülici, yüzi gözi gül-, yüzi gül-, yüzi kara, yüzi sarar-, yüzi suyına, yüzün döndür-, yüzün gör-, yüzün sür-, yüzine bakıl-, yüzine gül-, yüzine ur-, yüzine ur-, yüzini sür-, yüzüm gül-, yüzüm hake sür-, yüzüm hâk-sâr it-, yüzüm paya sür-, yüzüm ur-, yüzüm zerd ol-, yüzüme bak-, yüzün ag ol-, yüzün gör-, yüzün suyunı dök-, yüzüne perde it-, yüzünü gör-, zafer bul-, zahmet çek-, zahmet vir-, zahmet-i seher çek-, zamân-ı rûze git-, zamân-ı üsri vakt-i yüsr kıl-, zamiründen geç-, zar gel-, zarar çek-, zarar vir-, zebân kesil-, zebân ol-, zebân uzat-, zebânum bilin-, zebânum söyle-, zebânum yan-, zeber-desti bas-, zemin ü zamân tur- zencire çek-, zer yasdanup yat-, zevk al-, zindânda kal-, zir-i zemine sal-, zuhûra gel-, zulmet göster-, zûr-i pençe.”

4. Fiiller

Nev'î; divanında tanımsal olarak iş, oluş, hareket bildiren fiillerin hem Türkçe hem de Farsça ya da Arapça kökenli olanlarını kullanır. Farsça ya da Arapça eylemler birleşik fiiller başlığında ayrıca değerlendirilecektir.

Nev'î'nin divanında toplamda 1293 eylem kullanılmakla birlikte bunlar çeşit olarak 293 tanedir ve bu fiillerden bazıları şunlardır; “aç-, açıl-, ak-, al-, aldan-, alın-, alur kaç-, an-, anıl-, anla-, anlat-, ara-, arala-, art-, artur-, asıl-, at-, atlandur-, ayır-, bağla-, bağlan-, bağlanup satıl-, bağışla-, bağlan-, bak-, bakatur-, bas-, başla-, bat-, batur-, bekle-, belür-, benze-, benzet-, berkit-, besle-, beslen-, biç-, biçil-, bil-, bildür-, bilin-, bin-, bit-, bitür-, boşan-, boyan-, bozul-, bul-, bulandur-, bulun-, çağla-, çağlar ak-, çal-, çek-, çık-, çıkar-, çiğnet-, çözül-, deg-, del-, demlen-, di-, dik-, dikil-, dile-, dilleş-, din-, dinle-, dişle-, ditre-, diz-, dizil-, dokun-, döğ-, dök-, dökül-, dön-, döndür-, döse-, dösen-, dut-, düken-, düril-, düş-, düşür-, egil-, egle-, eğil-, eğlen-, eksil-, elle-, em-, eri-, erit-, es-, esirge-, eyle-, ezberle-, geç-, geçin-, gel-, gerüp çek-, getir-, gey-, gez-, gider-, gir-, git-, gönder-, gör-, görmezlen-, görün-, göster-, götür-, gözet-, gözle-, gül-, güzellen-, havâlan-, ısıt-, ısmarla-, içil-, içür-, il-, ilt-, inan-, inle-, ir-, iriş-, iste-, işit-, işle-, it-, kal-, kan-, kap-, karar-, kaz-, kazı-, kes-, kesil-, kızar-, ko-, kok-, kolla-, kon-, konukla-, konul-, konuş-, kopar-, koy-, köhne-, kucul-, kuç-, kur-, kurtar-, kurtul-, kurul-, kurut-, kuşan-, oku-, ol-, oldur-, on-, onul-, oyna-, oynay-, öğret-, öğüd-, öldür-,öp-,öpüş-, öykün-, özen-, özle-, pârele-, reviş, saç-, saçıl-, sakın-, sal-, salın-, san-, sar-, sarar-, sarıl-, sat-, satıl-, say-, sayıl-, seç-, sev-, sevin-, sı-, sığ-, sın-, sokul-, sol-, sor-, sorul-, soy-, soyun-, söğ-, söyle-, söylen-, söyleş-, söylet-, söyün-, sun-, suv-, sür-, sürül-, sürün-, tagıl-, tak-, takıl-, tartıl-, taş-, taşla-, tayan-, tâzele-, tazelen-, tog-, togrul-, tokun-, tol-, tolan-, tolaş-, toldur-, ton-, toy-, tur-, tut-, tutuş-, tuy-, tuyur-, tüken-, uç-, uğra-, um-, unut-, ur-, urul-, usan-, uslan-, uy-, uyandur-, üş-, var-, vir-, yag-, yagmala-, yak-, yalvar-, yan-, yandur-, yapıl-, yapış-, yar-, yara-, yaraş-, yasdan-, yaşa-, yat-, yaz-, yazıl-, yen-, yet-, yık-, yıkıl-, yi-, yil-, yit-, yitiş-, yitişil-, yoklan-, yolun-, yörü-, yumul-, yun-, yut-, yürüt-, zann it-”

İstatistiksel olarak bakıldığında Nev'î'nin farklı manalara gelmek koşuluyla en sık “görmek” eylemini; gazellerde 75, kasidelerde 83, kıt'alarda 19, murabbalarda 1, tarihte 1, terhib-i bentlerde 12, terci-i bentlerde 9, müfredlerde 2, rübailerde 2 defa toplamda

194 defa kullandığı ve bu eylemden türetilen “görölmek, görönmek” eylemlerini de çok tercih ettiğı fark edilir. Görmek eylemini Nev’î örneğın;

Seni görönce hevâ-yı kadüne mâil olup

Gönlümüz düşmege ol çâh-ı zekândur bâis (G38/2)

beytinde “göz yardımıyla birinin ya da bir şeyin varlığını seçmek” anlamında,

*Şâhid-i maniye **görür** ârif olan hicâbsuz*

Kim ruhi ayına anun âyineden nikâb olur (G65/4)

beytinde “düşünmek, idrak etmek” anlamında,

Zerd oldı yüzüm gül ruhunu görmez olaldan

***Görsen** bana eyyâm-ı firâkun neler itdi (G545/4)*

beytinde “şahit olmak” anlamında kullanarak aynı kelimenin anlamsal çağrışım zenginliğinden istifade eder. “Görmek” fiilini “gözle sezmek” anlamının yanında “görüşmek, bir arada olmak” gibi işteşlik anlamını vererek iki anlamı da kastedecek şekilde kullanır;

Görmeyelden Nev’iyâ bir ay olupdur ol mehi

Şehr içinde ana benzer meh-lika gördün mi hiç (G40/7)

“Bilmek” eylemi de ikinci olarak Nev’î Divanı’nda sıkça geçen eylemlerdendir. Gazellerde 31, kasidelerde 33, terki-i bentlerde 4, terci-i bentlerde 7, tesdiste 1, tarihte 1, tahmiste 1, murabbalarda 7, kıt’alarda 15, müseddeste 7 tane olmak üzere 110 defa kullanılmıştır. “Bildürmek” ve “bilinmek” gibi eylemler de “bilmek” eyleminden türetilmiş varyasyonlar olarak divanda geçer. “Bilmek” eylemi genellikle “anlamak, idrak etmek, farkında olmak, haberdar olmak, düşünmek, tanımak, haberdar olmak” gibi anlamlardan birini karşılar.

Niçün ışk ehlini yâd itmez ol la'l-i Mesih-âsâ

Bilür hod âlem-i ervâha nisbet yâdumuz yokdur (G126/2)

beytinde Nev'î, Hz. İsa dudaklı sevgilinin âşıkları hatırlamamasını âşıkların ruhlar âlemi kadar değerinin olmadığına farkında olmasına bağlayarak, “*bilmek*” eylemini “*idrak etmek, bilincinde olmak*” manasıyla kullanır.

*N'olırsar hiç **bilmezin** kâr-ı mahabbet âkıbet*

Ehl-i ışkun sabrı yok dilber cefâ-hûdur aceb

beytinde aşığın sabırsız, sevgilininse cefa çektiren bir huyda olması neticesinde “*çaresizlik*” ve “*ikilem*” içinde kalmayı ifade etmek için “*bilmek*” eylemi “*kavramak, anlamak*” anlamında geçer.

Sûret-i zibâlara bilmem ne pertev saldı hiç

Âşık-ı şeydâları bi-sabr u meyyâl eyleyen (G324/3)

beytinde ise “*bilmek*” eylemi “*haberdar olmak*” anlamındadır.

Nev'î'nin sık kullandığı eylemlerden bir diğeri “*sanmak*” eylemidir. Gazellerde 85, kasidelerde 5, rübailerde 1, müfredlerde 1, terki-i bentlerde 1, tahmislerde 1, murabbalarda 1, kıt'alarda 3, mesnevîde 1 olmak üzere 99 defa ve daha ziyade “*zannetmek, şüphelenmek, düşünmek*” anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılır;

Bâdâm u şeker dilleri âşüfte kılurdu

San her birisi çeşm ü leb-i dilber-i ranâ (K3/14)

*Döker berg-i hazânı **sanmanuz** seher gâhi*

İrişdi bâg-ı dehre bülbül-i bi-çârenün âhı (G504/1)

Hasb-ı hâlüm yazıcak nâmeye feryâd eyler

Sanma bi-hûde sen ey hâce sarir-i hâme (G401/3)

Genelde içki meclislerinin tasviri için tercih edilen “*sunmak*” eylemi de Nev’î Divanı’nda “*takdim etmek, uzatmak, ikram etmek*” anlamıyla en çok kullanılan eylemlerdendir;

Minber-i şâh üzre bûlbüller salâ-yı ayş ider

*Sâkiyâ mey **sun** degül Nev’î ne vâiz ne hatib (G22/5)*

Hatt-ı bâki bulmaga gülzâr-ı fâniden bugün

*Nev’iyâ sâgar **sunar** bir lâle-ruhsâr isterüz (G183/5)*

Câna gelmiş hasta diller var iken ol gonca-leb

*Şerbet-i la’lin **sunar** agyâra hikmet bundadır (G82/5)*

Nev’î bir beytinde ölümün kaçınılmaz gerçek olduğunu ve hiçbir şekilde ondan kaçış olmadığı hakikatini “*sunmak*” eylemiyle vurgular ve eyleme soyut bir anlam yükler;

*Gam çekme câm-ı mergi yeksân **sunar** zamâne*

Ol zehri Cem de çekmiş gerdûn-ı dîn elinden (G372/2)

Türkçe eylemlerden ahenk açısından genellikle tek ya da iki heceli eylemleri tercih eden Nev’î, “*güzellenmek, esirgemek, pârelemek, bağışlamak, görmezlenmek, benzetmek, yağmalamak, havalanmak, atlandurmak, tazelemek, konuklamak, ısmarlamak*” gibi iki heceden fazla olan eylemleri de kullanır.

Nev’î’nin Eski Türkçeden tevarüs eden fakat Türkiye Türkçesinde pek kullanımda olmayan eylemleri divanında kullandığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları; “*berkit-, il, ilt-, sı-, sin-, sor-, söyün-, suv-, ur-, urul-, üş-, yun-*”dır. Bu eylemlerden “*sor-*” eylemi sesteş bir niteliğe sahiptir;

Sorarsan hâliyâ keyfiyyet-i ahvâl-i Nev’iden

Ol iki goncanun bir andelib-i zâr u nâlânı (G495/5)

beytinde “sormak” eylemi “herhangi bir konuda soru yoluyla bilgi istemek” manasına gelirken,

Mâl-i rişvet kim emerler şîr-i mâderden elez

Sorsalar şer‘ ile ammâ zehr-i kâtilden emer (K12/68)

beytinde “*emmek*” anlamını verecek şekilde kullanılır.

Aynı durum “*okumak*” eylemi için de geçerlidir. “*Okumak*” eylemi;

Gördüm kenâr-ı cûda seher andelib zâr

*Bir mutedil havâda **okur** şî‘r-i âbdâr (MUK1/1)*

beytinde “güzel şiir söylemek” anlamındayken,

Okuyup yanuna tutsan el üzre yaraşur anı

Senünçün kendüsin illerde Nev‘î dâsitân itdi (G525/5)

beytinde “çağırarak, seslenmek” anlamını karşılar ve sesteşlik özelliği gösterir. Eylemin bu anlamı iki beyitte daha geçer.¹ Aynı zamanda aynı eylem kalıp ifade olarak deyim içinde de geçerek yeni anlamlar kazanır;

Ol iki hasta çeşmüne def-i gezend için

Efsûn okur² müjen hat u hâlün kitâb açar (G114/2)

Nihân oldu gözümünden zülf-i dilber

*Aceb midür **okursam küfri ezber³** (G118/1)*

Günümüz Türkçesinde “sövmek” karşılığı olarak Eski Türkçeden günümüze “v<g” ses değişikliğiyle ulaşan ve hala Türkiye Türkçesi ağızlarında “söymek” olarak geçen

¹ “Okumak” eylemi kaside 13/2 ve gazel 504/4’te “çağırarak, seslenmek” anlamındadır.

² “Sihir, büyü yapmak” anlamında bir deyimdir.

³ “Ezberden küfür okumak; kötü, fena sözler söylemek” anlamında bir deyimdir.

“sögmek” eylemi anlamsal bakımdan değişikliğe uğramaksızın Türkiye Türkçesindeki anlamını karşılar şekilde Nev’î Divanı’nda kullanılır;

Ol çeşm-i cefâ-cû o leb ü ol yed-i beyzâ

Öldürse revâ sögse duâ dögse atâdur (G160/4)

beytinde Nev’î, tezat sanatının inceliklerinden yararlanarak “sögmek” eylemine “kötü söz söylemek” anlamını verir.

4. 1. Birleşik Fiiller

Bir düşünceyi, ifadeyi tamamlama, yargı bildiren tek eylemle olur. Fakat isim soylu sözcüklerin de başka bir eylemle birlikte kullanılarak bir yargı bildirmesi sağlanabilir. Bu amaçla kullanılan fiillere yardımcı eylem adı verilir. Türkçede her fiilin yardımcı fiil vazifesi görmesi beklenmez. Yardımcı eylemler “*etmek, eylemek, olmak, kılmak*” eylemleridir. Bu eylemlerle kurulan yapılar, ayrı yazılışlar da kalıp ifadeler olarak birleşik eylem şeklinde tanımlanır.

Klasik şiirde birleşik fiiller daha ziyade Arapça ve Farsça kelimelerin yardımcı fiillerle kullanılmasıyla olur. Nev’î Divanı’nda tekrar eden birleşik eylemler de dahil olmak üzere toplamda 4838 tane birleşik eylem tespit edilmiştir. Bu da divandaki tüm eylemler düşünüldüğünde, hiç de azımsanamayacak bir rakamdır. Birleşik fiillerin Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerle kurulan her çeşidi Nev’î Divanı’nda mevcuttur. Türkçe sözcüklerle kurulan birleşik eylemler şunlardır; “*âteş etmek, âteş kılmak, beraber olmak, beyâz etmek, beyâz kılmak, bir olmak, eksük etmek, eksük olmak, irer olmak, sâf olmak, tamâm etmek, tamâm olmak, ter kılmak, terk etmek, terk eylemek.*” Tüm birleşik fiiller içinde kullanılan Türkçe birleşik fiiller görüldüğü gibi çok az bir miktarı kapsar.

Birleşik fiil örneklerinde yardımcı fiillerin her çeşidi kullanılır. “*Etmek*” eylemiyle kurulan birleşik eylemler Nev’î Divanı’nda “*etmek*” olarak geçer. Bu yardımcı eylemle tespit edilen birleşik eylemler şunlardır; “*ayb etmek, raks etmek, âbâd etmek, acele etmek, âciz etmek, ad etmek, add etmek, âdet etmek, âgâz etmek, âhır etmek, âl etmek, alâ etmek, âlûde etmek, âr etmek, arz etmek, ârzû etmek, âşîkâr etmek, âşîyân etmek, atâ etmek, âteş etmek, âvâze etmek, ayâr etmek, ayb etmek, ayş etmek, âzâd etmek, azm etmek, bahs etmek, bâzâr etmek, ber-dâr etmek, beyan etmek, bezl etmek, bi-hürmet etmek, binâ etmek, bi-nûr*

itmek, biş itmek, bülend itmek, bünyâd itmek, câdûlık itmek, cem itmek, cerr itmek, cevr itmek, cezb itmek, cılve itmek, cûş itmek, cûybâr itmek, cüda itmek, cünbiş itmek, çâk itmek, çâk itmek, dâd itmek, davâsın itmek, davet itmek, def itmek, delâlet itmek, demsâz itmek, der-kenâr itmek, dermân itmek, dil-pezir itmek, dirig itmek, dirlik itmek, duâ itmek, duhûl itmek, efgân itmek, eser itmek, esir itmek, ezber itmek, fahr itmek, fark itmek, fâş itmek, fehmi itmek, ferâgat itmek, ferâmûş itmek, feryâd itmek, feyz itmek, fikr itmek, fîrûzân itmek, füzûn itmek, gaflet itmek, gamdan itmek, gamgin itmek, gâret itmek, gark itmek, gâş itmek, gavgâ itmek, gaybet itmek, gerdis itmek, geşt itmek, gîlzet itmek, gîrbâl itmek, gulû itmek, gurûb itmek, gûş itmek, güzer itmek, güzergâh itmek, hacil itmek, hâk itmek, halâs itmek, hâlet itmek, hamide itmek, haml itmek, harâb itmek, harâb itmek, hare itmek, hareket itmek, haridâr itmek, hasıl itmek, haşr itmek, hatm itmek, havf itmek, hayâl itmek, hayrân itmek, hazer itmek, hâzır itmek, helâk itmek, hemdemlik itmek, hem-râz itmek, hercâyî itmek, hıffet itmek, hıfz itmek, hırs itmek, hicâb itmek, hikâyet itmek, himmet itmek, hizmet itmek, hoş itmek, hûn itmek, hurrem itmek, huşk itmek, hutûr itmek, huzûr itmek, hücum itmek, ırâk itmek, ıslâh itmek, ıyân itmek, icrâ itmek, id itmek, idrâk itmek, igmâz itmek, ihtirâz itmek, ihtiyâr itmek, ihyâ itmek, ihzâr itmek, ikâmet itmek, ikrâr itmek, ilâm itmek, illet itmek, ilticâ itmek, iltifât itmek, inâyet itmek, inkâr itmek, insâf itmek, insilâh itmek, isbât itmek, isticâl itmek, istigfar itmek, istihdâm itmek, istihsân itmek, istikbâl itmek, istinâd itmek,istirâhat itmek, istiskâl itmek, işrâb itmek, işret itmek, itibâr itmek, ittifâk itmek, izhâr itmek, izzet itmek, kabûl itmek, kabz itmek, kabz u bast itmek, kadem itmek, kadr itmek, kan itmek, kanâ'at itmek, kanzil itmek, kâr itmek, karâr itmek, kasd itmek, katl itmek, kebâb itmek, kem itmek, kenar itmek, keramet itmek, kerem itmek, kesb itmek, kesr itmek, keşf itmek, kırâ'et itmek, kırân itmek, kıyâm itmek, kıyâs itmek, kifâyet itmek, kil ü kâl itmek, kul itmek, kullug itmek, kurbân itmek, kühl idinmek, kühl itmek, küstah itmek, leng itmek, lutf itmek, maglûl itmek, mahv itmek, mâ'il itmek, makar itmek, maksûd itmek, manzar itmek, manzûr itmek, mât itmek, mâtem itmek, me'nûs itmek, mebzûl itmek, medh itmek, meftûh itmek, men' itmek, mesdûd itmek, mesken itmek, meşk itmek, meyl itmek, meyl ü mahabbetler itmek, meyyâl itmek, mezâd itmek, mezkûm itmek, muhâl itmek, muhassâ itmek, muhtâc itmek, mukâbele itmek, mübtelâ itmek, mükedder itmek, münevver itmek, müşerref itmek, müyesser itmek, müzeyyen itmek, nahif itmek, nâkıs itmek, nakl itmek, nakş itmek, nara vü âh itmek, nasib itmek, nâtüvân itmek, nâ-yâb itmek, nâz itmek,

nazar itmek, nesh itmek, nevaları itmek, nevâziş itmek, nigâh itmek, nihân itmek, nisâr itmek, nisbet itmek, nişân itmek, nişest itmek, niyyet itmek, nukl itmek, nûş itmek, nüzûl itmek, ögdül itmek, pâ-der-gil itmek, pâk itmek, pâ-mâl itmek, pâ-y-dâr itmek, perişân itmek, pertâb itmek, peydâ itmek, peykân itmek, pister idinmek, pür itmek, raks itmek, râm itmek, râygân itmek, recâ itmek, redd itmek, ref itmek, reftâr itmek, resm itmek, reşk itmek, riayet itmek, rivâyet itmek, rûşen itmek, sabr itmek, sa'd itmek, sadâlar itmek, sâf itmek, sarf itmek, sarf itmek, say itmek, sayd itmek, sebkat itmek, sefer itmek, senâ itmek, sengin itmek, ser-âgâz itmek, ser-fürû itmek, ser-menzil itmek, ser-nigûn itmek, ser-sebz itmek, ser-sebz ü hurrem itmek, setr itmek, seyr itmek, sihr itmek, siyâh itmek, sûz ile âh itmek, sürât itmek, şâd itmek, şerh itmek, şikâyet itmek, şikest itmek, şitâb itmek, şükrin itmek, şümûl itmek, tââkub itmek, tahammül itmek, tahkik itmek, tahrir itmek, tahrir itmek, tahsil itmek, tahsin itmek, takaddüm itmek, takrir itmek, tâlân itmek, talim itmek, tamâm itmek, tamir itmek, tarif itmek, tasdi itmek, tasvir itmek, tazim itmek, tebdil itmek, tecavüz itmek, tefâvüt itmek, tefsir itmek, telh itmek, telh-kâm itmek, temâşâ itmek, temevvüc itmek, tercih itmek, terk itmek, tertib itmek, tesbih itmek, teshir itmek, tesir itmek, tesir itmek, teskin itmek, teşbih itmek, teşrif itmek, tevzi itmek, tırâş itmek, timâr itmek, tire itmek, tiz itmek, tulû itmek, tuş itmek, urûc itmek, uryân itmek, ümid itmek, vadeler itmek, vahşet itmek, vasf itmek, vefâ itmek, virân itmek, yâd itmek, yâr itmek, yeksân itmek, yir itmek, zâhir itmek, zâil itmek, zamm itmek, zebûn itmek, zerd itmek, zeyn itmek, zibâ itmek, zinet itmek, zişt itmek, ziyâd itmek, ziyâfet itmek, ziyân itmek, zuhûr itmek.”

“Eylemek” yardımcı eylemiyle kurulan birleşik eylemler Nev’î Divanı’nda şunlardır; “âli eylemek, âbâd eylemek, acele eylemek, adâvet eylemek, add eylemek, ades eylemek, âdet eylemek, ahd eylemek, ahdi eylemek, âl eylemek, arz eylemek, âşinâlık eylemek, ayb eylemek, ayş eylemek, âzâd eylemek, azm eylemek, bahş eylemek, bâr eylemek, bâridlik eylemek, bedidâr eylemek, bend eylemek, berbâd eylemek, bi-bâl ü per eylemek, bidâr eyle, bi-hâsıl eylemek, bi-ihyâr eylemek, bin şükr eylemek, bünyâd eylemek, câ eylemek, cây eylemek, cemiyyet eylemek, cevri eylemek, cezb eylemek, cûş eylemek, cüda eylemek, cür’et eylemek, çâk eylemek, dâ’im eylemek, dâd eylemek, davet eylemek, dellâl eylemek, der-âgûş eylemek, devr eylemek, devvâr eylemek, duâ eylemek, dûr eylemek, düriüst eylemek, düşnâm eylemek, eser eylemek, ezber eylemek, fark eylemek, fazl eylemek, fehm eylemek, ferâmûş eylemek, fikr eylemek, fîrûzân eylemek, gaflet

eylemek, gâret eylemek, gayret eylemek, gerdân eylemek, germ eylemek, geşt eylemek, giriftâr eylemek, gûş eylemek, güzâr eylemek, güzer eylemek, hak eylemek, hâl eylemek, halâs eylemek, halk eylemek, harc eylemek, haşr eylemek, hatâ eylemek, hayâl eylemek, hazz eylemek, helâk eylemek, hem-dem eylemek, hem-nefes eylemek, hışm eylemek, hicâb eylemek, himmet eylemek, himmet eylemek, hizmet eylemek, hizmetin eylemek, hudâ-bin eylemek, hûn-bâr eylemek, hurrem eylemek, hürmet eylemek, isgâ eylemek, ışk eylemek, ihsân eylemek, ihyâ eylemek, ihzâr eylemek, ikbâl eylemek, ilticâ eylemek, iltifat eylemek, imâret eylemek, imtizâc eylemek, inâyet eylemek, inkâr eylemek, insâf eylemek, irşâd eylemek, isgâ eylemek, isrâr eylemek, istigfâr eylemek, istigna eylemek, istikbâl eylemek, istimâ eylemek, istinâd eylemek, işâret eylemek, işret eylemek, itiraf eylemek, izân eylemek, kâl eylemek, kanâat eylemek, kâr eylemek, karâr eylemek, kasd eylemek, kattâl eylemek, kesr eylemek, keşf eylemek, kul eylemek, kûr eylemek, kühl eylemek, kül eylemek, küşâd eylemek, lutf eylemek, macûn eylemek, mahv eylemek, mâil eylemek, mamûr eylemek, manzûr eylemek, mecnûn eylemek, medâr eylemek, meftûn eylemek, memûr u münkâd eylemek, men eylemek, mesken eylemek, mest eylemek, meyl eylemek, mihmân eylemek, muhkem eylemek, murâd eylemek, murassa eylemek, musâhib eylemek, mutâd eylemek, muzâaf eylemek, muzmer eylemek, mübarek eylemek, mücellâ eylemek, müheyyâ eylemek, müşg-bâr eylemek, müşgin-dem eylemek, nahcir eylemek, nakş eylemek, nalçen eylemek, nâliş eylemek, nara vü cûş eylemek, nasib eylemek, nazar eylemek, nerdübân eylemek, neşf eylemek, nigâh eylemek, nigâh eylemek, nigûn eylemek, nilgûn eylemek, nisâr eylemek, nisbet eylemek, niyyet eylemek, niyyet eylemek, nûş eylemek, pâ-mâl eylemek, pergâr eylemek, pervaz eylemek, peyda eylemek, pinhân eylemek, pür eylemek, pür-hûn eylemek, rahm eylemek, rahşân eylemek, raks eylemek, recâ eylemek, redd eylemek, ref eylemek, reftâr eylemek, rencûr eylemek, revân eylemek, rivâyet eylemek, rizân eylemek, rüsva eylemek, sad pâre eylemek, sad-pâre eylemek, sâf eylemek, sâkin eylemek, salâ eylemek, sarf eylemek, say eylemek, sayd eylemek, sâz-kâr eylemek, sefer eylemek, ser-geşte hayrân eylemek, sevâd eylemek, seyr eylemek, seyran eylemek, sohbet eylemek, suâl eylemek, sûrat eylemek, şad eylemek, şehâdet eylemek, şemm eylemek, şikâr eylemek, şikâyet eylemek, şikest eylemek, şitâb eylemek, şitâb ü şiddet eylemek, şükr eylemek, şümâr eylemek, taalluk eylemek, tahammül eylemek, takâzâ eylemek, taleb eylemek, tamam eylemek, tamir eylemek, târ eylemek, târâc eylemek, tasavvur eylemek, tasvir eylemek, tebdil eylemek,

tecahül eylemek, tecâvüz eylemek, tecellâ eylemek, tedbir eylemek, teessüf eylemek, tefâvüt eylemek, tegâfûl eylemek, tekellüm eylemek, telkin eylemek, temâşâ eylemek, terahhum eylemek, terâne eylemek, tercih eylemek, tergib eylemek, terk eylemek, teshir eylemek, tesir eylemek, teskin eylemek, teşrif eylemek, tezkir eylemek, tulû eylemek, ubûdiyyet eylemek, ûmâc eylemek, üstâd eylemek, vâsf eylemek, yâd eylemek, yemin eylemek, zahir eylemek, zâr u giriftâr eylemek, zevk eylemek, zeyn eylemek, ziyân eylemek.”

“Kılmak” yardımcı eylemiyle kurulan birleşik eylemler Nev’î Divanı’nda şunlardır; “assı kılmak, âşikâr kılmak, âşüfte kılmak, atâ kılmak, âteş kılmak, âzâd kılmak, beyâz kılmak, bidâr kılmak, bi-hod kılmak, bi-karâr kılmak, bi-merâm kılmak, cefâ kılmak, cevânı kılmak, cilve kılmak, çâk çâk kılmak, davet kılmak, duâ kılmak, dü tâh kılmak, dürüst kılmak, eżûn kılmak, enver kılmak, erzâni kılmak, eser kılmak, fâş kılmak, ferâgat kılmak, feryâd kılmak, fütâde kılmak, galat kılmak, gencûr kılmak, girih-gir kılmak, gubâr kılmak, gûş kılmak, gûlsitân kılmak, gûşâd kılmak, güzêr kılmak, hâb-nâk kılmak, hamâil kılmak, hande kılmak, hazer kılmak, hidâyet kılmak, ihyâ kılmak, ikâmet kılmak, inâbet kılmak, istigna kılmak, işâret kılmak, işveler kılmak, itâ kılmak, itibâr kılmak, itimâd kılmak, kadem-rencê kılmak, kadem-rencide kılmak, karin kılmak, kazâ kılmak, kıyâs kılmak, lâyık kılmak, lezzet kılmak, mahal kılmak, mazhar kılmak, menzil kılmak, muattar kılmak, mutedil kılmak, müheyya kılmak, münadim kılmak, münevver kılmak, münkesir kılmak, müyesser kılmak, nagme kılmak, nâkıs kılmak, nâle kılmak, nâ-paydâ kılmak, nasib kılmak, nazar kılmak, nisâr kılmak, nisbet kılmak, nûrâni kılmak, pâ-y-mâl kılmak, pejmürde kılmak, perde kılmak, pest kılmak, peydâ kılmak, pür kılmak, rağbet kılmak, râst kılmak, rehber kılmak, rûşen kılmak, sâbit kılmak, sâbit-kadem kılmak, sabr kılmak, sad pâre kılmak, sefer kılmak, sevâhil kılmak, siper kılmak, süllem kılmak, süvâr kılmak, şermsâr kılmak, şikâyet kılmak, şikest kılmak, tahallüf kılmak, tahammül kılmak, taleb kılmak, tasavvur kılmak, tebâh kılmak, tecelli kılmak, tefâvüt kılmak, teferrüc kılmak, tekrâr kılmak, temâşâ kılmak, tenâvül kılmak, teng ü tar kılmak, ter kılmak, terâne kılmak, terbiyet kılmak, terennüm kılmak, terkib kılmak, teveccüh kılmak, ticaret kılmak, urûc kılmak, üstüvâr kılmak, yâd kılmak, yagma kılmak, zâil kılmak, ziver kılmak.”

Son olarak “*olmak*” yardımcı eylemiyle yapılan birleşik eylemler Nev’î Divanı’nda şunlardır; “*âbâd olmak, âciz olmak, âdem olmak, adil olmak, âgâh olmak, âhır olmak, âkıbet-bin olmak, âkil olmak, al olmak, alâmet olmak, âlem olmak, arif olmak, arz olmak, âsân olmak, âşık olmak, âşık-perest olmak, âşikâr olmak, âşinâ olmak, âşiyâne olmak, ayb olmak, ayık olmak, âzâd olmak, âzüürde olmak, ba’id olmak, bâis olmak, bâhis olmak, bahş olmak, baid olmak, bâis olmak, bakâ olmak, bâki olmak, bâlig olmak, bâr olmak, bârân olmak, behre-dâr olmak, bellü olmak, belürsüz olmak, bend olmak, bende olmak, bendesi olmak, berâber olmak, berbâd olmak, ber-dâr olmak, berdevâm olmak, berg ü bâr olmak, ber-hurdâr olmak ber-karâr olmak, ber-murâd olmak, ber-taraf olmak, bezl olmak, bidâr olmak, bi-dest ü pây olmak, bi-gam u bi-melâl olmak, bi-haber olmak, bi-hûş olmak, bi-itibâr olmak, binâb olmak, bi-nâm u nişân olmak, bi-nişân olmak, bi-nûr olmak, bir olmak, bi-sabr u sükûn olmak, bi-ser ü sâ mân olmak, bi-şân olmak, bi-şümâr olmak, bi-zebân olmak, bülend olmak, bünyâd olmak, câiz olmak, cân-bahş olmak, câri olmak, câzib olmak, cem olmak, ceng olmak, cerâhat olmak, cûyân olmak, cüdâ olmak, cüvân olmak, çâk çâk olmak, çâk olmak, çaresi olmak, dâim olmak, dâd olmak, dâhil olmak, dâim olmak, dâir olmak, def olmak, dellâl olmak, demsâz olmak, deng ü hâmûş olmak, denk olmak, der-bend olmak, derc olmak, derkenâr olmak, der-miyân olmak, dest-gir olmak, dest-mâl olmak, dırâz olmak, diger-gûn olmak, dil-şâd olmak, dil-teng olmak, divân olmak, divâne olmak, dûn olmak, dûr olmak, dûr-bin olmak, duş olmak, dür olmak, dürd-âşâm olmak, dürüst olmak, düşvâr olmak, ebter olmak, eksük olmak, elif olmak, emin olmak, esir olmak, fagfûr olmak, fagfûr u hâkân olmak, fâ’ik olmak, fâ’ik olmak, fârig olmak, fenâ olmak, fer olmak, ferman olmak, feth olmak, firâvân olmak, fudûl olmak, fırsat olmak, fûrûzân olmak, füzûn olmak, gâfil olmak, gâlib olmak, gam-hâr olmak, gârib olmak, gark olmak, gayb olmak, gedâ olmak, gerd olmak, germ olmak, gıdâ olmak, gızzetler olmak, gırre olmak, giriftar olmak, girih olmak, gönlekçek olmak, güm olmak, güşâde olmak, güzerân olmak, hâdis olmak, hâil olmak, hâk olmak, hakikatsüz olmak, hâkister olmak, halâs olmak, halka halka olmak, hall olmak, ham olmak, hamâil olmak, hâmûş olmak, hâr olmak, harâb olmak, harâm olmak, harâm olmak, harc olmak, haridâr olmak, harif olmak, hâsıl olmak, haşr olmak, hâtır-şikest olmak, hatm olmak, hayâl olmak, hayr olmak, hayrân olmak, hâzik olmak, hazz olmak, heba olmak, heder olmak, helâk olmak, hem- sohbet olmak, hem-dem olmak, hem-nişin olmak, hem-sâye olmak, hem-ser olmak,*

hem-sifâl olmak, hem-tâ olmak, hevâ-dâr olmak, hurâmân olmak, hicâb olmak, hilâl olmak, hisse-dâr olmak, hiz-âb olmak, hoşnûd olmak, hûb-nefes olmak, hûn olmak, huzûr olmak, hüşyâr olmak, ırag olmak, ışk olmak, ıyân olmak, ibret olmak, id olmak, id-gâh olmak, ihtiyâr olmak, ikâmet olunmak, iltifat ol-, imâd olmak, imkân olmak, imtilâ olmak, intizâm olmak, irer olmak, istihlâl olmak, itibâr itmez olmak, jeng olmak, kâbil olmak, kabûl olmak, kafâ-dâr olmak, kâil olmak, kâl olmak, kâmrân olmak, kan olmak, kâni olmak, kâr olmak, karib olmak, karin olmak, karz olunmak, kâse-lis olmak, kâsır olmak, kelâm olmak, kem gulâm olmak, kemter olmak, kısmet olmak, kul olmak, kûr olmak, kurbân olmak, kûr-çeşm olmak, kût olmak, kûteh olmak, kül olmak, lâle-gûn olmak, lâmi olmak, lâ-nazir olmak, lâ-yakıl olmak, lâyık olmak, lâzım olmak, lerzân olmak, lutfun olmak, mabûd olmak, mādûn olmak, mâ-fevk olmak, magrûr olmak, mahdûm olmak, mahfûz olmak, mahlûk olmak, mahrem olmak, mahzûn olmak, mâil olmak, malik olmak, malûm olmak, mamûr olmak, mâni olmak, mansıb olmak, mâr olmak, mariz olmak, masnû olmak, mazhar olmak, mazûl olmak, mecâzi olmak, mecmû olmak, mecmû olmak, mecnûn olmak, medâr olmak, medh itmiş olmak, meftûn olmak, mehcûr olmak, melûl olmak, merbût olmak, mergûb olmak, merhamet olmak, mest olmak, mestûr olmak, meşal-fürûz olmak, meşgûl olmak, meşhûr olmak, mevâ olmak, mevcûd olmak, meyyal olmak, mihmân olmak, mive-dâr olmak, muâdil olmak, muhâl olmak, muhâlif olmak, muhallâ olmak, muhkem olmak, mukâbil olmak, mukaddem olmak, mukayyed olmak, mukim olmak, mûnis ü yâr olmak, munsarîf olmak, mûr olmak, murâd olmak, musahhar olmak, mûsil olmak, mutâd olmak, mutahher olmak, muteber olmak, muti olmak, muzaffer olmak, muztarib olmak, mübeddel olmak, mübtelâ olmak, mübtelâ olmak, mücib olmak, müdâm olmak, müfid olmak, mükedder olmak, mülâyim olmak, mümkün olmak, mümteli olmak, münceli olmak, mûnkalib olmak, mûnkatı olmak, mûnker olmak, müntehi olmak, mürekkeb olmak, müsâid olmak, müsâvi olmak, müseccel olmak, müsmir olmak, müstaid olmak, müsteâr olmak, müstedâm olmak, müstevli olmak, müşâbih olmak, müşkil olmak, müyesser olmak, nâ-bedid olmak, nâ-binâ olmak, nâbûd olmak, nâ-çâr olmak, nâdân olmak, nâfi' olmak, nahcir olmak, nâkıs olmak, nâkıs u kâmil ayâr olmak, nâ-murâd olmak, nâ-peydâ olmak, nasb olmak, nasib olmak, nasr olmak, nâz u itâb olmak, nâzır olmak, nev-arûs olmak, nev-ciüvân olmak, nevmid olmak, ney-şeker olmak, nigûn olmak, nihân olmak, nikâb olmak, nil-reng olmak, nisâr olmak, nisbet olumak, nişân olmak, nüh-ser olmak, nümayân olmak,

nümûdâr olmak, özür-leng olmak, pâ-bend olmak, pâ-der-gil olmak, pâk olmak, pâk-meşreb olmak, pâ-mâl olmak, pâsbân olmak, pâydâr olmak, pây-mâl olmak, perde-der olmak, perde-sâz olmak, perişân olmak, perişâni olmak, pervane olmak, perverde olmak, pest olmak, peşimân olmak, peydâ olmak, pinhân olmak, pûşîş olmak, pür olmak, pür-tâb olmak, pür-zâd olmak, râm olmak, râst-kirdâr olmak, râst-rev olmak, râygân olmak, ref olmak, reftârı olmak, reh-nümûn olmak, reva olmak, revân olmak, revâne olmak, rizân olmak, rûhâni olmak, rûh-bahş olmak, rû-siyâhiler olmak, rûşen olmak, rûzi olmak, sâbit-kadem olmak, sabr u karâr olmak, sad âferin olmak, sad pare olmak, sâf olmak, sâfi-dil olmak, said olmak, sâ'im olmak, sarf olmak, sayd olmak, sebak-dâş olmak, sebz olmak, sefid olmak, selâm olmak, seng ü pûlâd olmak, serd olmak, serdâr olmak, ser-efrâz olmak, ser-firâz olmak, serkeş olmak, ser-mest olmak, ser-nigûn olmak, sevdâyi olmak, siper olmak, sir olmak, sirâb olmak, sirişt olmak, sûde olmak, sultân olmak, sûretâ olmak, sûret-perest olmak, sûzân olmak, süvâr olmak, şâd olmak, şâdân olmak, şâhid olmak, şebih olmak, şem olmak, şifâ-sâz olmak, şikâf olmak, şikâr olmak, şikest olmak, şitâb olmak, şûride olmak, tâbân olmak, tabir olunmak, tâb-nâk olmak, tahmir olunmak, tahrik olunmak, tâib olmak, tâk olmak, takrir olunmak, taksim olunmak, tâli olmak, tamâm olmak, târ olmak, târumâr olmak, târ-ü-mâr olmak, tayy olmak, tehi-dest olmak, teng olmak, teng olmak, tıfl olmak, tıraş olmak, timâr olmak, timâr olunmak, tire-gûn olmak, tiryâk olmak, tugyân olmak, uryân olmak, üftâde olmak, üftâdesi olmak, üryân olmak, üstüvâr olmak, vâcib olmak, vâkıf olmak, var sag olmak, vârid olmak, vâsıl olmak, vatan olmak, vaz olunmak, vefâdâr olmak, virân olmak, vüsat olmak, yâd olunmak, yadigâr olmak, yâr olmak, yig olmak, zâhir olmak, zâhirde olmak, zâil olmak, zamm olmak, zâr olmak, zâr u perişân olmak, zâr ü münhâni olmak, zâr ü pây-mâl olmak, zâyi olmak, zebun olmak, zenbûr olmak, zerd olmak, zerre-vâr olmak, zevâ'id olmak, zeyn olmak, zibâ olmak, zikr olmak, ziyâde olmak, zuhûrî olmak, zünnâr olmak.”

Nev'î Divanı'nda Farsça ya da Arapça terkiplerin yardımcı eylemlere bağlanarak birleşik fiil oluşturduğu örnekler de mevcuttur. Derlenen Farsça ve Arapça terkipli birleşik eylemler şunlardır; “*abdâl-ı ışk olmak, abd-i bi-günâh olmak, abd-i hakir olmak, abd-i ihtiyar olmak, abd-i memûr olmak, âb-ı hayvân olmak, âb-ı revân olmak, abûsü'l-vech olmak, âgâh-ı ışk itmek, agyâr-ı bed-likâ olmak, agyâr-ı bed-likâ olmak, akl-ı âşir eylemek, âheng-i nedâmet itmek, âhû-yi Çin olmak, akdem-i eşrâf-ı ibâd*

eylemek, aks-i rikâb-ı simin düşmek, âlât ü esbâb-ı nazar itmek, âlûde-i bûs u kinâr kılmak, ân-ı kadim olmak, ankâ-yı kanâat olmak, ârif-i cân olmak, arz-ı cemal itmek, arz-ı didâr eylemek, arz-ı hâl itmek, arz-ı nişter itmek, arz-ı niyâz eylemek, arz-ı niyâz itmek, arz-ı nûr itmek, arz-ı suhan kılmak, arz-ı ubûdiyyet itmek, ârzû-yı la'l-i Şirin eylemek, asl-ı şerif olmak, âşık -ı zâr u zâifin olmak, âşık-ı bi-sim olmak, âşık-ı didâr eylemek, âşık-ı didâr olmak, âşık-ı ser-geşte vü şeydâ eylemek, âşık-ı şeydâ olmak, âşık-ı zâr olmak, âşık-ı zâr u dil-efgâr u taleb-kâr eylemek, âşinâ-yı sır olmak, âşûb-ı cihan olmak, âşûb-ı devrân eylemek, âşûb-ı devrân olmak, atâ-yı Sübhâni olmak, ayn-ı id olmak, ayn-i derman itmek, ayn-i tenbih olmak, aziz-i kâmrân eylemek, aziz-i Mısır olmak, azm-i bâlâ kılmak, azm-i diyâr-ı adem itmek, azm-i gülşen kılmak, azm-i kenar itmek, azm-i kuds itmek, azm-i sefer kılmak, bâd-ı havâ kılmak, bahr-i maâni olmak, bâis-i cem-iyyet olmak, bâis-i cemiyyet-i yârân olmak, bâis-i güftâr olmak, bâis-i id olmak, bâis-i kibr ü fudûl olmak, bâis-i nazar itmek, bâis-i sıhhat olmak, bârân-ı letâfet yagdurmak, bâr-ı gamın çekmek, bâr-ı girân eylemek, bende-i refâtârın olmak, behr-i sâil olmak, berdâr-ı ışk olmak, berg-i hazân itmek, berg-i kâh itmek, beyza-i al itmek, beste-i zencir-i rûsum olmak, bezl-i sim itmek, bi-intizâr-ı feth kılmak, bim-i agyâr olmak, bim-i cân çekmek, bim-i ser olmak, bûy-i fenâyı almak, câm-ı hoş-güvâr olmak, cârûb-ı hâk-i der olmak, cârûb-ı der-i hâne-i hammâr olmak, cellâd-ı kazâ eylemek, cem-i cedit olmak, cem-i sim itmek, cilde-gâh-ı sıdk olmak, cüyende-i dâmân olmak, çâh-ı zulmâni kılmak, çar unsur-ı terkiübün olmak, dâr-ı feth kılmak, dâr-ı niam olmak, davâ-yı ışk kılmak, davâ-yı mahabbet eylemek, davi-i himmet eylemek, davi-i hubb-i ali kılmak, davi-i hüsn eylemek, def-i gam itmek, def-i gam kılmak, def-i gam-ı eyyamı kılmak, def-i harâret itmek, def-i melâl itmek, def-i şerâr-ı nâr-ı hicrân eylemek, def-i teb-i hazân eylemek, delil-i reh-güzer olmak, dem-i bahâr olmak, dem-sâz-ı ışk olmak, dem-sâz-ı ışk olmak, derd-i firâk-ı dost olmak, dest-gir-i Hazret-i Sultân olmak, devât-ı zer olmak, dilir-i arsa-i hayl ü sipâh-ı ışk olmak, duâ-yı devletün eylemek, dürr-i gûş eylemek, dürr-i binâgûş itmek, dürr-i bünâgûş eylemek, evgâr-ı mest olmak, ehl-i hârâbât olmak, elem-i hâr olmak, emin-i hazân olmak, endişe-i rûz-ı kıyâmet kılmak, esbâb-ı gam olmak, eser-i vâcib olmak, esir-i kayd-ı zencir olmak, esir-i lutf u ihsânı kılmak, esir-i zülfün olmak, esrâr-ı dili bulmak, eşref-i metâlib olmak, evgâr-ı mest olmak, fasl-ı mümeyyez olmak, Ferhâd-ı kûh u Kays-ı beyâbân olmak, fesâd-ı mizâc-ı zamane olmak, feth-i bâb olmak, feth-i bâb olmak, feth-i bâb-ı beyan kılmak, feyz-ı nûr

itmek, feyz-i ezeli olmak, feyz-i nâmiye itmek, fikr-i âkıbet eylemek, fikr-i rûz-ı id olmak, fikr-i zen ü sevdâ-yı ferzend olmak, gam-ı ısk-ı mû-miyân olmak, gâret-i cân itmek, garik-i bahr-i istignâ olmak, garka-i bahr-i irfân kılmak garka-i bahr-i mahabbet itmek, garka-i hûn eylemek, garka-i hûn itmek, garka-i hûn olmak, garka-i bahr-i irfân kılmak, garka-i nil-i fena eylemek, garka-i tûfân itmek, gark-ı hûn itmek, gark-ı hûn itmek, gark-ı hûn olmak, gark-ı şühûd olmak, gark-ı zer ü ziver eylemek, gavnâs-ı bahr-i marifet olmak, gedâ-yı câm-ı mey olmak, gedâ-yı sâgar-ı sahbâ olmak, gehvâre-i sıbyân olmak, geşt-i lâ-mekân eylemek, gevher-i rahşân olmak, gonca-i handân olmak, gubâr-ı zerk itmek, gussa-i ferda kalmak, gûş-ı nasihat kılmak, gûyende-i Sübhân olmak, gürz-i girân olmak, hâb-nâk-i merg itmek, habs-i kafes eylemek, habs-i kafes itmek, hadd-i kemal bulmak, hâdi-i râh-ı yakın olmak, hâk-i der itmek, hâk-i deri olmak, hâk-i râh eylemek, hâk-i râh itmek, hâk-i râh olmak, hâl-i bünâgûş itmek, hâlisu'l-fuâd olmak, halvâ-yı va'dün itmek, hame-i zer olmak, hâne-i sıfır-itibâr olmak, hârâb-ı ısk olmak, harâb-ı saltanat olmak, hâr-ı hasret eylemek, hevâ-yı hûr u kusûr eylemek, hevâ-yı mive-i vasl itmek hevâ-yı nasb ü cer eylemek, hevâ-yı şirket-i devlet kılmak, hevâ-yı zülf-i anber-pâşına bağlanmak, heves-i bûs u kinâr eylemek, heves-i sâgar-ı gül-fâm itmek, hicâb-ı rüyet-i didâr olmak, hicrân-ı şarâb-ı ergavân çekmek, hilâl-i id olmak, hisâb-ı leşkerün eylemek, hûb-nefes olmak, hurşid-i evc-i nâz u istigna eylemek, husrev-i sâhib-kırân olmak, husrev-i sâhib-serir olmak, hüsn-i senâyı eylemek, icâd-ı derd ü râhat itmek, icrâ-yı adâlet kılmak, icrâ-yı sünnet eylemek, ictinâb-ı saltanat eylemek, tesbih-i nazmın itmek, id-i Ramazân olmak, igmâz-ı ayn itmek, ihtiyâr-ı câm-ı mey itmek, ihyâ-yı vazife olmak, iksir-i zer olmak, iktisâb-ı saltanat eylemek, ile'l-ân olmak, iltimâs-ı lutf-ı âm eylemek, iltimâs-ı nân itmek, isbât-ı vahdet itmek, izhâr-ı şefkat itmek, izhâr-ı talat eylemek Kabe-i ulyâ olmak, kâbil-i sûret olmak, kâdi-i hâcât-ı asker olmak, kâmet-i yâre irer olmak, kâmrân-ı ferâh olmak, kayd-ı kafes eylemek, kandil-i menâr olmak, kâni-i nakd-i hayât olmak, kâr-ı düşvâr eylemek, kâr-ı müstahsen olmak, karin-i mâh olmak, karin-i mihr-i visâlün olmak, karin-i nûr-ı adlün olmak, karin-i silk-i kabûl kılmak, kasd-ı Mâverâü'n-nehr itmek, kat-ı lisân itmek, kat-ı lisân kılmak, kat-ı taalluk itmek, kayd-ı cismâni olmak, kayd-ı kafes eylemek, kefil-i mesâlih-i cumhur itmek, kesb-i nûr itmek, kemân-ı Rüstem olmak, kerimü't-tab olmak, kesb-i âb-ı rûy eylemek, kesb-i feyz itmek, kesb-i hâl eylemek, kesb-i hâli itmek, kesb-i kemâl itmek, kesb-i maâş itmek, kesb-i nûr itmek, kesb-i nûr itmek, kesb-i safâ eylemek, kesb-i safâ itmek, kesb-i sürûr

eylemek, kesb-i zarâfet itmek, kesret-i zulmet olmak, kesr-i asnâm-ı cünûd-ı müşrikin olmak, kilim-i fakr itmek, kühl-i dide-i cân kılmak, küşte-i hâr-ı gam olmak, küşte-i pâ-mâlün olmak, küşte-i şemşir-i hicrân olmak, lâyük-ı hirmân-ı adâlet olmak, lâyük-ı hirmân-ı adâlet olmak, lisân-ı hâl olmak, lutf-ı Süleymân itmek, lücce-i amik itmek, maden-i men itmek, mâder-i eyyâm kılmak, mahbûb-ı müstesnâ olmak, mahbûs-ı devât olmak, mâh-ı id olmak, mahmûr-ı mey-i ışk olmak, mahrem-i agyâr itmek, mahrem-i irfân olmak, mahrûm-ı didâr eylemek, mahsûd-ı dâs-ı lâ-tezer olmak, mahv-i cânân itmek, mahzen-i ahzân itmek, mahzen-i esrâr-ı Hudâ olmak, mahzen-i gencine-i irfân olmak, mahz-ı hayâl ü hâb olmak, mâil-i hâk-i mezellet olmak, makbûl-i hazret olmak, makdûr-ı beşer olmak, makrûn-ı dem-i Hızr u Mesihâ olmak, mâlik-i bahr-i kemâl olmak, mâlik-i dinâr olmak, matla-ı envâr-ı didâr olmak, matlau'l-envâr kılmak, matlau'l-envâr kılmak, mâverâ-yı heft ü çehâr eylemek, mâye-i nakd-i hayât olmak, mazhar-ı âsâr-ı saâdet eylemek, mazhar-ı envâr-ı kuds olmak, mazhar-ı kudret kılmak, mazhar-ı nazar-ı şefkat olmak, mazhar-ı nûr-ı şühûd itmek, mazhar-ı sırr-ı Mesih eylemek, meclâ-yı envâr olmak, Mecnûn-ı şeydâ kılmak, medâr-ı zillet olmak, meddâh-ı saltanat kılmak, medh-i şerifün olmak, meh-i tâbân olmak, memûr-ı emr-i fes-takim olmak, mensûb-ı tâs-ı gerdiş ü nat-ı zemin olmak, merd-i nâ-binâ olmak, merd-i zû-fünûn olmak, mesken-i div eylemek, mest-i hevâ-dârun olmak, mest-i ışk olmak, mest-i müdâm olmak, mestûr-ı zir-i perde-i râz eylemek, meşal-efrûz-ı der-i divân olmak, medh-i şerifün olmak, mey-i gül-gûn itmek, meyl-i âlem-i bâlâ itmek, meyyâl-i nâdân eylemek, mihr-i âlem-ârâlık kılmak, mihr-i dırahşân olmak, mihr-i ruhsâr olmak, mihr-i sipihr-i âlem-i utlak olmak, mihr-i tâb-nâk olmak, misâl-i sedd-i İskender olmak, muin-i devlet olmak, mukim-i merkez-i hilm ü vakâr olmak, muntazimü'l-hâl olmak, muntazamü'l-hâl itmek, mûr-ı zaif ü ricl-i cerâd olmak, mutekif-i künc-i melal olmak, mübtelâ-yı hâl-i ruhsâr olmak, müdâvâ-yı vazife olmak, müsmir-i murâd olmak, müşg-i tâtâr olmak, nâfe-i müşg olmak, nagme-i hezâr eylemek, nahl-i ber-hurdâr olmak, nakş-ı kabeteyn-i âlem-i kevn ü fesâd kılmak, nâ-murâd-ı gam olmak, nâr-ı halil olmak, nasb-ı nefis itmek, nâyib-i sultân-ı hurşid olmak, nazar-ı merhamet ü şefkat itmek, nâzır-ı hâk-i mezellet olmak, nehr-i selsebil olmak, neş'e-i feyz-i dem-i Sultân Mehemed eylemek, nev-i kalem olmak, nişân-ı kadem itmek, nize-i âteş-zebân olmak, noksân-ı hatt olmak, nokta-i burc-ı hamel olmak, nukl-i meclis itmek, nûr-ı basar itmek, nûr-ı hikmet olmak, nûr-ı pâk olmak, nûş-ı câm-ı sahbâ olmak, pâdişâh-ı ışk olmak, pâ-mâl-i gamı olmak,

pâ-mâl-i rikâb-ı saltanat olmak, pâye-i ulyâ kılabilmek, pertev-i lâmi olmak, peydâ-yı vazife itmek, peymâne-i bezm-i sürûş eylemek, pey-rev-i Mecnûn u Ferhâd eylemek, pür-âşık-ı zâr olmak, pür-âteş-i sûzân olmak, pür -ham-ı merg olmak, raks-künân olmak, râyet-i İslâm itmek, recâ-yı lutfun itmek, ref-i hevâ vü heves eylemek, ref-i hicâb-ı marifet eylemek, resm-i sebât itmek, reşk-i cinân olmak, reşk-i riyâz-ı İrem itmek, reşk-i zümre-i ihvân itmek, rişte-i tevhid olmak, rûz-i id itmek, rücûm-i ehl-i dalâl olmak, rüsvâ-yı bâzâr olmak, rüsvâ-yı cihân olmak, rüsvâ-yı cihân olmak, sâbiku'z-zikr olmak, sâbit-kadem kılmak, Sadi-i Şirâz-ı gülsitân olmak, sad-pâre-i şemşir-i hicrân eylemek, saff-ı nal olmak, safvet-i bâtin eylemek, sâgar-ı Cemşid olmak, sâim-i hecr olmak, sâlik-i milk-i adem olmak, sarây-ı Edrine olmak, sâtirü'l-uyûb olmak, sayd-ı kemend-i zülfün olmak, say-i belig itmek, sebz ü nev-cüvân kılmak, Selmân-ı zamân itmek, semâ-ı vaz itmek, serdâr-ı belâ olmak, serdâr-ı çemenzâr olmak, ser-girân-ı hâb olmak, serheng-i kemter olmak, ser-i mû olmak, ser-leşker u sâlâr-ı çemenzâr olmak, sermâye-i rûz-ı Elest olmak, ser-mest-i mey-i ıskun olmak, serv-i hırâmân eylemek, serv-i hırâmân olmak, serv-i ser-efrâz olmak, sevâd-ı azam olmak, sevdâ-yı uzlet kılmak, seyl-i eşk-i pür-hûnum tutmak, seyl-i firâvân olmak, seyr-i bâg itmek, seyr-i bahâr itmek, seyr-i lâle-zâr olmak, seyr-i kenâr eylemek, seyr-i kenâr itmek, seyr-i lâle-zâr olmak, Simurg -ı Kâf-ı himmet olmak, sipihr-i pir olmak, sohbet-i hâs itmek, sûk-ı attâr olmak, sübha-i mercân itmek, şâh-ı devrân olmak, şâhid-i bâzâr olmak, şâhid-i zibâ olmak, şâm-ı hicrân eylemek, şâmil-i külliyyet-i irfân olmak, şeh-i âlem olmak, şekl-i âşiyân itmek, şekl-i âşiyân olmak, şekl-i bâzâr olmak, şekl-i divân-ı hümayun olmak, şekl-i hûb olmak, şekl-i kemân olmak, şekl-i mehâr olmak, şem-i bezm-ârâ eylemek, şem-i bezme olmak, şem-i fîrûzân olmak, şem-i şebistân olmak, şevk-i lezzet-i la'l-i şeker-hand olmak, şikâr-ı cân itmek, şir-i jeyân olmak, şitâb-ı saltanat itmek, şöhre-i âfâk olmak, şöhre-i devrân olmak, tâb-ı çerâg-ı âh olmak, tâbi-i tavr-ı cünûn olmak, tâc-ı hâkân olmak, tâc-ı ser eylemek, tahsil-i mizâc itmek, takâzâ-yı zuhûr itmek, tâlib-i iksir olmak, tâlib-i Simurg u iksir olmak, tama '-ı hâm itmek, târ-ü-mâr-ı feth itmek, tasvir-i nişân-ı zülfün eylemek, tayy-i mekân eylemek, tecellâ-yı cemâl itmek, telh-kâm-ı ecel itmek, telkin-i din itmek, temennâ-yı kenâr eylemek, temennâ-yı visâl itmek, ten-i zerdüm olmak, terk-i cân eylemek, terk-i diyar itmek, terk-i kabâ kılmak, terk-i nâm itmek, terk-i ser itmek, terk-i ser kılmak, terk-i tâc ü taht kılmak, terk-i vücûd itmek, terk-i zer kılmak, tesbih-i nazmın itmek, tevki-i refi olmak, tıf-lı sebak-hân olmak, tırâz-ı câme-i hûbi olmak, tig -ı melâhat

olmak, tig-ı bürrân olmak, tûtiyâ-yı dide-i erbâb-ı irfân eylemek, tûtiyâ-yı 'illet-i çeşm-i ülü'l-ebîsâr olmak, urûc-ı âsümân itmek, urûc-i âlem-i bâlâ kılmak, üftâde-i ışk kılmak, ülü'l-ebîsâr olmak, ümid-i izz ü câh itmek, ümmid-i kenâr itmek, ümmid-i visâl eylemek, üstür-i mest olmak, vade-i vuslat eylemek, vâkıf-ı esrâr itmek, vâkıf-ı esrâr olmak, vâkıf-ı esrâr olmak, vâkıf-ı gencine-i esrâr-ı nihân olmak, vasf-ı hatun eylemek, vasf-ı hatun itmek, vâsıl olmak, vâsıl-ı hamsin olmak, yâr-i gül-i zâr olmak, Yûsuf-ı Kenân olmak, Yûsuf-ı Mısri kılmak, Zâhid-i huşk olmak, zahm-ı rumh u sinân olmak, zâr u giriftârun olmak, zât-ı şerifün kılmak, zencir-i sim olmak, zevk-i asel-i lezzet-i dünya eylemek, zevrak-ı bahr-i lutf olmak, zinet-i destâr itmek, zir-dest-i dehr-i dün olmak, zir-i bâl eylemek, zir-i dest olmak, zir-i hâk eylemek, zir-i hâk kılmak, zir-i hâk olmak, zir-i pây olmak, zir-i zemin olmak, ziver-i tâc-ı ser-i hakan olmak.

Çizelge-3: Arapça ve Farsça Tamalamalarla Kurulan Birleşik Fiiller

Arapça ve Farsça Tamalamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
âgâh-ı ışk itmek	akl-ı âşir eylemek	abdâl-ı ışk olmak	âlûde-i bûs u kinâr kılmak
âheng-i nedâmet itmek	akdem-i eşrâf-ı ibâd eylemek	abd-i bi-günâh olmak	arz-ı suhan kılmak
âlât ü esbâb-ı nazar itmek	arz-ı didâr eylemek	abd-i hakir olmak	azm-i bâlâ kılmak
arz-ı cemal itmek	arz-ı niyâz eylemek	abd-i ihtiyar olmak	azm-i gülşen kılmak
arz-ı didâr itmek	ârzû-yi la'l-i Şirin eylemek	abd-i memûr olmak	azm-i sefer kılmak
arz-ı hâl itmek	âşık-ı didâr eylemek	âb-ı hayvân olmak	bâd-ı havâ kılmak
arz-ı nişter itmek	âşık-ı ser-geşte vü	âb-ı revân olmak	bi-intizâr-ı feth kılmak
arz-ı niyâz itmek	şeydâ eylemek	abûsü'l-vech olmak	çâh-ı zulmânî kılmak

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
arz-ı nûr itmek	âşık-ı zâr u dil-efgâr u taleb-kâr eylemek	agyâr-ı bed-likâ olmak	dâr-ı feth kılmak
arz-ı ubûdiyyet itmek	âşûb-ı devrân eylemek	âhû-yi Çîn olmak	davâ-yı ışk kılmak
ayn-i derman itmek	aziz-i kâmrân eylemek	ân-ı kadim olmak	davi-i hubb-i Ali kılmak
azm-i diyâr-ı adem itmek	bâr-ı girân eylemek	Ankâ-yı kanâat olmak	def-i gam kılmak
azm-i kenar itmek	cellâd-ı kazâ eylemek	ârif-i cân olmak	def-i gam-ı eyyam ı kılmak
azm-i kenâr itmek	davâ-yı mahabbet eylemek	asl-ı şerif olmak	endişe-i rûz-ı kıyâmet kılmak
azm-i kuds itmek	davi-i himmet eylemek	âşık -ı zâr u zaifin olmak	esir-i lutf u ihsânı kılmak
bais-i nazar itmek	davi-i hüsn eylemek	âşık-ı bi-sim olmak	feth-i bâb-ı beyan kılmak
berg-i hazân itmek	def-i şerâr-ı nâr-ı hicrân eylemek	âşık-ı didâr olmak	garka-i bahr-i irfân kılmak
berg-i kâh itmek	def-i teb-i hazân eylemek	âşık-ı şeydâ olmak	garka-i bahr-i irfân kılmak
beyza-i al itmek	duâ-yı devletün eylemek	âşinâ-yı sır olmak	gûş-ı nasihat kılmak
bezl-i sim itmek	duâ-yı devletün eylemek	âşûb-ı devrân olmak	hevâ-yı şirket-i devlet kılmak
cem-i sim itmek	duâ-yı devletün eylemek	atâ-yı Sübhâni olmak	icrâ-yı adâlet kılmak
def-i gam itmek	dür-i gûş eylemek	ayn-ı id olmak	karin-i silk-i kabûl kılmak

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
def-i harâret itmek	dürr-i bünâgûş eylemek	aziz-i Mısır olmak	kat-ı lisân kılmak
def-i melâl itmek	fıkr-i 'âkıbet eylemek	ayn-i tenbih olmak	kühl-i dide-i cân kılmak
dürr-i binâgûş itmek	garka-i hûn eylemek	bahr-i ma'âni olmak	mâder-i eyyâm kılmak
feyz-ı nûr itmek	garka-i nil-i fena evlemek	bâis-i cem-iyyet olmak	matlau'l-envâr kılmak
feyz-i nâmiye itmek	gark-ı zer ü ziver eylemek	bâis-i cemiyet-i yârân olmak	mazhar-ı kudret kılmak
gâret-i cân itmek	geşt-i lâ-mekân eylemek	bâis-i güftâr olmak	Mecnûn-ı şeydâ kılmak
garka-i bahr-i mahabbet	habs-i kafes eylemek	bâis-i id olmak	meddâh-ı saltanat kılmak
garka-i hûn itmek	hâk-i râh eylemek	bâis-i kibr ü fudûl olmak	mihr-i âlem- ârâlık kılmak
garka-i tûfân itmek	hâr-ı hasret eylemek	bâis-i sıhhat olmak	nakş-ı kabeteyn- i âlem-i kevn fesâd kılmak
gark-ı hûn itmek	hevâ-yı hûr u kusûr eylemek	bende-i refâtun olmak	pây-e-i ulyâ kılabilmek
gubâr-ı zer itmek	hevâ-yı nasb ü cer eylemek	behr-i sâil olmak	sâbit-kadem kılmak
Hâb-nâk-i merg itmek	heves-i bûs u kinâr eylemek	berdâr-ı ışk olmak	sebz ü nev- cûvân kılmak
habs-i kafes itmek	hisâb-ı leşkerün eylemek	beste-i zencir-i rûsum olmak	sevdâ-yı uzlet kılmak
hâk-i der itmek	hurşid-i evc-i nâz u istiğna eylemek	bim-i agyâr olmak	terk-i kabâ kılmak

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
hâk-i râh itmek	hüsn-i senâyı eylemek	bim-i ser olmak	terk-i ser kılmak
hâl-i bünâgûş itmek	icrâ-yı sünnet eylemek	câm-ı hoş-güvâr olmak	terk-i ser kılmak
halvâ-yı va'dün itmek	ictinâb-ı saltanat eylemek	cârûb-ı hâk-i der olmak	terk-i tâc ü taht kılmak
hevâ-yı mive-i vasl itmek	iktisâb-ı saltanat eylemek	cârûb-i der-i hâne-i hammâr olmak	dâr-ı niam olmak
heves-i sâgar-ı gül-fâm itmek	iltimâs-ı lutf-ı âm eylemek	cem-i cedid olmak	terk-i zer kılmak
icâd-ı derd ü râhat itmek	izhâr-ı talat eylemek	cilve-gâh-ı sıdk olmak	urûc-i âlem-i bâlâ kılmak
tesbih-i nazmın itmek	kâr-ı düşvâr eylemek	cûyende-i dâmân olmak	üftâde-i ışk kılmak
igmâz-ı ayn itmek	kesb-i âb-ı rûy eylemek	çar unsur-ı terkebün olmak	Yûsuf-ı Mısri kılmak
ihtiyâr-ı câm-ı mey itmek	kesb-i hâl eylemek	dâr-ı niam olmak	zât-ı şerifün kılmak
iltimâs-ı nân itmek	kesb-i safâ eylemek	delil-i reh-güzer olmak	zir-i hâk kılmak
isbât-ı vahdet itmek	kesb-i sürûr eylemek	dem-i bahâr olmak	
izhâr-ı şefkat itmek	mahrûm-ı didâr eylemek	dem-sâz-ı ışk olmak	
kasd-ı Mâverâü'n-	mâverâ-yı heft ü çehâr eylemek	dem-sâz-ı ışk olmak	
kat-ı lisân itmek	mazhar-ı âsâr-ı sa'âdet evlemek	derd-i firâk-ı dost olmak	
kat-ı ta'alluk itmek	mazhar-ı sırr-ı Mesih eylemek	kesb-i sürûr eylemek	

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
kefil-i mesâlih-i cumhur itmek	mestûr-ı zir-i perde-i râz eylemek	dest-gir-i Hazret-i Sultân olmak	
kesb-i nûr itmek	meyyâl-i nâdân eylemek	devât-ı zer olmak	
kesb-i feyz itmek	nagme-i hezâr eylemek	dilir-i arsa-i hayl ü sipâh-ı ışk olmak	
kesb-i hâli itmek	neş'e-i feyz-i dem-i Sultân Mehmed	evgâr-ı mest olmak	
kesb-i kemâl itmek	peymâne-i bezm-i sürûş evlemek	ehl-i hârâbât olmak	
kesb-i maâş itmek	pey-rev-i Mecnûn u Ferhâd eylemek	elem-i hâr olmak	
kesb-i nûr itmek	ref-i hevâ vü heves eylemek	emin-i hazân olmak	
kesb-i safâ itmek	sad-pâre-i şemşir-i hicrân eylemek	esbâb-ı gam olmak	
kilim-i fakr itmek	seyr-i kenâr eylemek	eser-i vâcib olmak	
kilim-i fakr itmek	şâm-ı hicrân eylemek	esir-i kayd-ı zencir olmak	
lutf-ı Süleymân itmek	şem-i bezm-ârâ eylemek	esir-i zülfün olmak	
lücce-i amik itmek	tâc-ı ser eylemek	eşref-i metâlib olmak	
ma'den-i men' itmek	tasvir-i nişân-ı zülfün eylemek	evgâr-ı mest olmak	
mahrem-i agyâr itmek	tayy-i mekân eylemek	fasl-ı mümeyyez olmak	

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
mahv-i cânân itmek	temennâ-yı kenâr eylemek	Ferhâd-ı kûh u Kays-ı beyâbân olmak	
mahzen-i ahzân itmek	tûtiyâ-yı dide-i erbâb-ı irfân eylemek	fesâd-ı mizâc-ı zamane olmak	
mazhar-ı nûr-ı şühûd itmek	ümîd-i visâl eylemek	feth-i bâb olmak	
mey-i gül-gûn itmek	vade-i vuslat eylemek	terk-i cân eylemek	
meyl-i âlem-i bâlâ itmek	zir-i bâl eylemek	feth-i bâb olmak	
nasb-ı nefis itmek	zir-i hâk eylemek	feyz-i ezeli olmak	
nazar-ı merhamet ü		fıkr-i rûz-ı id olmak	
nişân-ı kadem itmek		fıkr-i zen ü sevdâ-yı ferzend olmak	
nukl-i meclis itmek		gam-ı ışk-ı mû-miyân olmak	
nûr-ı basar itmek		garik-i bahr-i istignâ olmak	
râyet-i İslâm itmek		garka-i hûn olmak	
reşk-i riyâz-ı İrem itmek		gark-ı hûn olmak	
rûz-ı id itmek		gark-ı şühûd olmak	
sa'y-i belig itmek		gavvâs-ı bahr-i marifet olmak	

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
Selmân-ı zaman itmek		gedâ-yı câm-ı mey olmak	
sema-ı va'z itmek		gedâ-yı sâgar-ı sahbâ olmak	
şikâr-ı cân itmek		gehvâre-i sıbyân olmak	
şitâb-ı saltanat itmek		gevher-i rahşân olmak	
tahsil-i mizâc itmek		gonca-i handân olmak	
takâzâ-yı zuhûr itmek		gûyende-i Sübhân olmak	
tama-ı hâm itmek		gürz-i girân olmak	
târ-ü-mâr-ı feth itmek		hâdi-i râh-ı yakın olmak	
tecellâ-yı cemâl itmek		hâk-i deri olmak	
telh-kâm-ı ecel itmek		hâk-i râh olmak	
telkin-i din itmek		hâlisu'l-fuâd olmak	
terk-i diyar itmek		hame-i zer olmak	
terk-i nâm itmek		hâne-i sıfr-itibâr olmak	
terk-i ser itmek		harâb-ı ışk olmak	
urûc-ı âsümân itmek		harâb-ı saltanat olmak	

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
ümid-i izz ü câh itmek		hicâb-ı rü'yet-i didâr olmak	
ümmid-i kenâr itmek		hilâl-i id olmak	
zinet-i destar itmek		hûb-nefes olmak	
		husrev-i sâhib-kırân olmak	
		husrev-i sâhib-serir olmak	
		id-i Ramazân olmak	
		ihyâ-yı vazife olmak	
		ile'l-ân olmak	
		Kabe-i ulyâ olmak	
		kâbil-i sûret olmak	
		kâdi-i hâcât-ı asker olmak	
		kâmrân-ı ferâh olmak	
		kandil-i menâr olmak	
		kâni-i nakd-i hayât olmak	
		kâr-ı müstahsen olmak	
		karin-i mâh olmak	
		karin-i mihr-i visâlün olmak	
		karin-i nûr-ı 'adlün olmak	
		kayd-ı cismâni olmak	
		kemân-ı Rüstem olmak	

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
		kerimü't-tab' olmak	
		kesret-i zulmet olmak	
		kesr-i asnâm-ı cünûd-ı müşrikin olmak	
		mahbûb-ı müstesnâ olmak	
		mahbûs-ı devât olmak	
		mahmûr-ı mey-i 'ışk olmak	
		nâzır-ı hâk-i mezellet olmak	
		nehr-i selsebil olmak	
		nûr-ı hikmet olmak	
		nûr-ı pâk olmak	
		nûş-ı câm-ı sahbâ olmak	
		pâ-mâl-i gamı olmak	
		pâ-mâl-i rikâb-ı saltanat olmak	
		perdev-i lâmi' olmak	
		reşk-i cinân olmak	
		rişte-i tevhid olmak	
		rûsvâ-yı bâzâr olmak	
		sâbıku'z-zikr olmak	
		Sa'di-i Şirâz-ı gülsitân olmak	
		şâh-ı devrân olmak	
		şâhid-i bâzâr olmak	
		şekl-i mehâr olmak	
		şöhre-i âfâk olmak	
		şöhre-i devrân olmak	
		tâb-ı çerâğ-ı âh olmak	

Arapça ve Farsça Tamlamalarla Kurulan Birleşik Fiiller			
Etmek	Eylemek	Olmak	Kılmak
		tâbi'-i tavr-ı cünûn olmak	
		tâc-ı hâkân olmak	
		tâlib-i iksir olmak	
		tâlib-i Simurg u iksir olmak	
		ten-i zerdüm olmak	
		tevkî'-i refî' olmak	
		tıfl-ı sebak-hvân olmak	
		tırâz-ı câme-i hûbi olmak	
		tig -ı melâhat olmak	
		tig-ı bürrân olmak	
		vâkıf-ı esrâr olmak	
		vâkıf-ı esrâr olmak	
		vâkıf-ı gencine-i esrâr-ı nihân olmak	
		yâr-i gül-'i zâr olmak	
		Yûsuf-ı Ken'ân olmak	
		zir-i dest olmak	
		zir-i hâk olmak	
		zir-i pây olmak	
		zir-i zemin olmak	
		ziver-i tâc-ı ser-i hakan olmak	

5. Nev'î Divanı'nda Edatlar / Bağlaçlar

Edatlar, tek başlarına anlamları olmadığı halde cümle içinde kendinden önceki ve sonraki kelimelerle anlam ilişkisi kuran, sadece gramer vazifeleri bulunan kelime çeşididir (Ergin, 2000, s. 348). Tek başlarına bir sözcük olabilecekleri gibi bir ekle kendinden önceki kelimeye bağlanıp öbekleşen edatlar da vardır.

Edatların görevleri cümle içinde kazandıkları ya da kattıkları anlama bağlıdır. Özellikle şiir metinleri içinde anlam ve görevlerinin ne olduğu, metne bütünsel bir yapı kazandırıp kazandırmadığı gibi konular metnin anlamını belirlemede önem arz eder. Bazı edatlar cümlede farklı işlevler üstlendiği için cümleye ya da metne hangi anlamı kazandırdığının yanında hangi durumlarda kullanıldığının da tespit edilmesi gerekir.

Nev'î Divanı'nda edatlar şiire kattığı anlamlardan hareketle tasnif edilmiştir. Ayrıca üstlendikleri anlama göre metin içindeki işlevleri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre genel olarak değerlendirildiğinde benzerlik ilgisi kuran edatlar, karşılaştırma ilgisi kuran edatlar, açıklama veya sebep-sonuç bildiren edatlar, belirsizlik ve kesinlik edatları, zaman bildiren edatlar, yer-yön edatları, soru edatları, miktar (ölçü) bildiren edatlar, koşul bildiren edatlar, araç-birliktelik zarfları olmak üzere birkaç başlık altında toplanabilir.

Bu tasnife göre zaman bildiren edatlar; “*şol dem ki, şol demler ki, artuk, bir vakt ola, bir zaman, niçe bir, bir gün gelür, niçe dem, bir nazar, bu gündən, inen, sabâh, her gice, o gün, bu demde, her yıl başında, şimdi, bu gice, şimden girü, gündüz, yeksan, gün bugündür, gâhi, geh, bir kaç gün, hâliyâ, şeb-tâ-seher, bugünden, bugün, hemişe, gice, bir gün, ezel, o dem, her gün, hem-vâre, er, evvela, muttasıl, âkıbet, bir kez, müdâm, nâgeh, bir iki gün âkıbet, bir kez, bir kerre, bir nefes, her sâat, her subh-dem, defaten, her gün, âhır, bir gün, bir dem, bu dem, seherden, tâ kim, haşre denlû, tâ ki, her demde, niçe demdür, niçe dem, hep, bunca yıllardur, dün gice, ezelde, dem gelür, bir ay, haşre dek, en son, sonra, yıllarca, o gice, ol dem, dün gice, gâhi, gehi, dün gice, bir demde, bir dahı, her dem, zamân, hemân, her lahza, bir lahza, şimdi, her kaçan, kaçan kim, kaçan, ahşama karşı, niçe gündür, niçe bir, bunca demlerdür, hemân, bir, yine, bir iki günlük, ferda, dâim, bugün, bir gün, şu dem, ile'l-ân, niçe demdür, hergiz, tâ kim, hep, şimdiye dek, şimden girü, âhır, ezelden, min, her şeb, akabince, henüz, âhır, niçe bir,*

hayli zaman, her ân, her ay, bir niçe zamândur, bir ân öndin, demidür, vaktidür, kıyâmete dek, tâ ezelden, ale's-sabâh, bu gün, her şeb, bunca dem, yılda bir kerre, ol gün ki, bir nefes, tâ subh-ı haşr, haşre dek, subha dek, sonra, te zamân, inen, nihayet, bir gün ola kim, niceye dek, imdi, nâ-geh, şol gün, hayli demdür, şol nefesde, yılda bir, niçe yıllar, bir gicecük, bir sâat içre, bir iki lahza, nice zamân, her yılda bir gün, günde bin kez, el-ân, her gün, beri, gayrı"; yer-yön bildiren edatlar; *"karşu, üzre, arada, içre, yanunda, yanına, üstinde, üstine, öninde, akabince, içinde, her gûşe, her cânib, her yana, bir cihetden, her kıta, şeş cihetden,"*; belirsizlik, tahmin ve kesinlik edatları; *"tutalum, sanki, meger, sakın, hiç, elbette, güya, mukarrer, bâri, muhakkak, zinhar, gibi, hergiz, belki, katâ, ancak, tek, asla"*; benzerlik ilgisi kuran edatlar; *"gibi, sanki, misâli, güya, nitekim, çü"*; karşılaştırma ilgisi kuran edatlar; *"özge, göre, nisbet, ise, kadar, gayrı, yirine"*; miktar (ölçü) edatları; *"yeter, bin kerre, şol denlü, cevce, bir katra, ne denlü fazla, birez, hayli, boyunca, toyınca, bir pare, gitdükçe, çokdan, zerre kadar, ne denlü, ne kadar, hayli, bir pare, giderek"*; soru edatları; *"mı, aceb mi, aceb midür, aceb degül mi, acebdür, aceb, acebâ, nice, nasıl, kanda, kanı, ne aceb, ne lazım, kangı, ne vech ile, lâyıık mıdur, tan mı, revâ mıdur"*; araç-birliktelik edatları; *"ile"*; koşul bildiren edatlar ise; *"egerçi, gerçi, ise, yohsa, ancak, şayet, üzre"* tir. Sınıflandırmada bilhassa zaman ve soru edatlarında zarf, zamir gibi kullanımların ağırlıklı olduğu görülür. Aynı zamanda *"şimden gerü, ne denlü, zerre kadar, haşre dek, camdan gayrı"* gibi öbekleşmiş kullanımlar da gruplar içinde mevcuttur. *"Gibi, sanki, ise, ancak, üzre"* gibi edatlar da metin içinde kullanımlarına göre kesin bir grup içine dahil edilmeyip farklı gruplarda değerlendirilmiştir. Genel sınıflamanın haricinde divanda yaklaşık 40 binin üzerinde edat kullanıldığı belirlenmiştir. Bunlardan, farklı fonksiyonlar üstlenmekle birlikte, en sık kullanılan edatlar *"gibi, ile, içre, ise, meger, hele, üzre, güya"* dır.

Çizelge-4: Edatların Dağılımı

Edatlar								
Zaman	Belirsizlik, Tahmin ve Kesinlik	Benzerlik	Karşılaştırma	Miktar (Ölçü)	Soru	Araç-Birliktelik	Koşul	Yer-Yön
beri	Tutalum	gibi	özge	yeter	mı	ile	egerçi	karşı
gayrı	sanki	sanki	göre	bin kerre	aceb		gerçi	üzre
tâ kim	meğer	misâli	nisbet	şol denlü	aceb degül mi		ise	arada
haşre dek	sakın	güya	ise	cevce	acebâ		ancak	içre
niceye dek	hiç	nitekim	kadar	bir katra	nice		şayet	yanunda
bir sâat içre	elbette	çün	gayrı	ne denlü	kanda		yohsa	yanına
gâhi	güya		yirine	fazla	kanı		hele	üstinde
geh	mukarrer			birez	kangı		üzre	üstine

Edatlar								
Zaman	Belirsizlik, Tahmin ve Kesinlik	Benzerlik	Karşılaştırma	Miktar (Ölçü)	Soru	Araç-Birliktelik	Koşul	Yer-Yön
ile'l-ân	bâri			hayli				öninde
kıyâmete dek	muhabakkak			toynca				akabince
	zinhar			bir pare				içinde
	gibi			çokdan				her cânib
	hergiz			zerre kadar				her yana
	belki							bir cihetden
	kat'â							her kıt'a
	ancak							şey cihetden
	tek							her gûşe

Edatlar								
Zaman	Belirsizlik, Tahmin ve Kesinlik	Benzerlik	Karşılaştırma	Miktar (Ölçü)	Soru	Araç-Birliktelik	Koşul	Yer-Yön
	asla							

Araç-birliktelik edatı ile kendinden önceki isimlerle öbekleşerek durum bildiren zarf oluştururlar. Divanda bu tür kullanımlar hayli çoktur;

Çün hâtemü 'l-velâye olup hâdi-i yakın

*Geldi cihâna **zahmet ile** Mehdi-i zamân (TERKB4/55)*

***Riyâ vü zerk ile** meşhûr olursın halk-ı âlemde*

*Tutalum **ışk ile** Mansûr-ı vakt ol zühd ile Edhem (K34/25)*

Büyükleme sen ey mâh-ı dü-hefte haddüni bildük

*Hisâba sığmadı **hüsni ile** ol mihr-i cihân-ârâ (G3/3)*

“*Sûretâ*” Farça kökenli kelime “*zahiren, görünüşte, görünüşe göre*” anlamlarıyla edat görevi üstlenen bir kelime olup divanda iki beyitte geçer;

***Sûretâ** Nev’î egerçi yok kemâlüm nâkışam*

Harf-i illetden hele levh-i zamirüm sâdedür (G81/5)

Dâne-i dâmına mâil olmadun alçakların

***Sûretâ** kebk-i deri ammâ hümmâ-pervâzsın (G325/3)*

“*Gibi*” edatı divanda en çok kullanılan edatlardandır. Şiirlerde farklı anlam ilgileri kurarak farklı görevler üstlenir;

Cism-i pâkiün bagrına basmaga mânend-i nigin

*Mâh-ı nev hâtem **gibi** kaddin büker hânum Kaya (G13/2)*

beytinde belin bükülmesi mühüre benzetilir. Benzetme ilgisini kuran edat da “*gibi*”dir.

*Hecrûn **gibi** ışk ehline mhlik maraz olmaz*

*Vaslun **gibi** yok nite ki dr-yı mücerreb (G19/2)*

beytinde tezat sanatı üzerinden “*gibi*” edatı karşılaştırma ilgisi kurar.

Tabum kapunda dökdi mani güherlerin

*Harc itdi yoluna **su gibi** şir-i bdr (K53/4)*

beytinde “*gibi*” edatı su kelimesiyle kalıplaşarak “*oka, kolaylıkla, bol bol*” anlamlarında sz öbeği kurar.

Sfi meyi kor bahsi msellesden idermiş

*Vaizde **gibi** hdisenn şimdi koyusı (G488/2)*

*Nev’iy dem-sz-ı ışk oldun **gibi***

Hayli söz ile srdn var senün (G267/5)

Bu iki beyitte de “*gibi*” edatı “*olasılık, ihtimal*” anlamlarını katar.

Nev’i divanında benzetme ilgisi kurduğu “*gibi*” edatının yerine “*misal*” edatını da kullanır;

Sirişk-i l ile rengin gözümdeki merdüm

*Ya ayn-ı hl-i izrı yahud **mislidr** (G109/4)*

beytinde “*misal*” edatı benzetme görevindedir. Bu beyitten hareketle Nev’i’nin edatlara zarf, sıfat gibi görevlerin yanı sıra yüklem işlevi de yüklediği söylenebilir.

Divanda “*misal, gibi*” edatları gibi “*n*” edatının da benzerlik ilgisi kurduğu görülür;

Khken n rz-yı la’l-i şirin eylemiş

Bistnda kan ile her sengi la’lin eylemiş (G200/1)

“*Hemen, derhal, o anda*” anlamlarını karşılayan “*hemân*” sözcüğü aslında zarf görevindedir. Nev’î Divanı’nda bazı beyitlerde ise “*gibi*” edatı işlevini görerek benzetme yapar;

Dem-beste ideli nefes-i serd ile âdû

Nev’î hemân şu bülbüle döndi sürûdî yok (G222/5)

“*Garaz*” kelimesi de amaç bildirmek göreviyle cümle ya da mısra başında kullanılan bir edat olarak, iki tanesi kasidede, diğerleri gazelde olmak üzere toplam on iki defa kullanılır;

Misâl-i mâh-ı nevi meşk ider debir-i felek

Garaz bu kim çeke menşûr-ı fazluna tigrâ (K1/11)

Garaz gün ruhların cân içre tasvir itmedür ömrüm

Kişî deyr-i cihânda bir iki günlük müsâfirdür (G99/2)

Nev’î; cümleye “*uğruna, amaç, görelilik*” gibi anlamlar yükleyen “*için*” edatını da “*içün*” şekliyle “*garaz*” edatı gibi kullanır. Aynı anlam ve işlevle “*çü, çün, nitekim*” gibi edatları da tercih eder;

*Lâ’lün öpünce vaslun **içün** dil cevâb açar*

Zirâ şarâb-ı nâb efendi hicâb açar (G114/1)

*Gam-ı dünyâ vü mâl ü câh **içün** hergiz melâlüm yok*

Kemâle kudretüm var hamdû li’llah gerçi mâlüm yok (MUR1/3)

Benüm ol bi-vefâ yaşum terahhum eyleyüp silmez

*Anun-**çün** girye vü zârum demâdem artar eksilmez (MÜF16)*

Nev’i Divanı’nda kullanılan edatların, dilin her unsurundan yararlanılarak farklı yapılarda ve görevlerde oldukları görülür. Örneğin “-den başka, -den özge, başka, gayrı” edatları bu amaçla şiirde verilmek istenen manaların yanında yardımcı işlevleri de vardır;

Güftâr-ı ratb u yâbisi hârc itme ey tabib

*Ölmekden **özge** derd-i gam-ı ışka yok deva (G2/2)*

Yaka biriniün çerâg-ı bahtın

Söyündüre gayrınınun ocagın

Yaka biriniün çerâg-ı bahtın

*Söyündüre **gayrınınun** ocagın (MUK9)*

Belli bir durumun ya da olayın kesinliğini sorgulamak ya da doğrulamak maksadıyla “şaşılır mı” manasındaki “aceb” edatı da “aceb mi, aceb midür, aceb degül mi, acebdür” gibi farklı kullanımlarıyla Nev’i Divanı’nda sıkça geçer. Aynı amaca hizmet eden diğer soru edatı da “aceba”dır.

***Acebâ** sen ne gülistân gülisin*

Sad hezâr oldı gülşenünde hezâr (TERC2/21)

bu beyitte “acebâ”, “şaşılır mı?” anlamında değildir; fakat bilinen bir durumu sorgular.

“Olasılık, varsayım yahut kabullenme” gibi anlamlarıyla “meger, sanki” edatları da divanda hemen hemen aynı maksatla kullanılır. Yine doğrulama ya da kesinleştirme gibi anlam ilgilerini sağlayan “her ne kadar, ise de” anlamlarındaki “gerçi” edatı da divanda aynı vazifeyi görür.

Nev'î'nin bazı edatları, ahenk sağlamak maksadıyla redif olarak kullanır. Bu durum şairin, edatlardan yalnızca anlamsal işleviyle değil farklı amaçlarla da yararlandığını gösterir. Bu edatlar ve kullanıldıkları şiirler şunlardır; “*aceb (G21), hiç (G40), ancak (G227), mi (G56, G377), ile (G386, G400, G404, G434, G452, G453, G456, G409, G438, G447, G448, G459, MUK68), üzere (G394, G429, G442), ise (G396), hele (G452, G434), gibi (G466, G468, G513, G521, G541, MUK39), -den gayrı (G497, G515).*”

Klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan edatlar şairin tarzını ve şiirinin niteliklerini tespit seviyesinde önem arz eder. Bu bakımdan, Nev'î Divanı'nda kelime grupları içinde edatların farklı anlam ilgilerini üstlendiği, uzun ifade edilebilecek duygu veya düşünceleri şiir gibi sıkıştırılmış bir yapı içinde kelime tasarrufuyla karşıladığı fark edilir. Bu durum, kelimelerin bağlamsal anlamlarıyla oluşturulan sözlük çalışmasında bir edatın yalnızca sözlükte karşıladığı tek anlamla değil diğer kelimelerle bir araya geldiğinde yeni anlamlar yüklendiğini kanıtlar. Dolayısıyla edatlar da dâhil bütün sözcük gruplarının değişik anlam katmanlarıyla metinlerin nasıl derinleşip zenginleştiğini tespit etmek, hem zaman içindeki dildeki dönüşüm, etkileşimin hem de sanatçının dil ve anlatım tarzının sergilenmesinde çok fayda ve kolaylık sağlayacağı kesindir. Buna göre, Nev'î Divanı'nda bağlaçların da irdelenmesi gerekir.

Bağlaçlar, cümle içinde aynı görevdeki ya da anlamca birbirine yakın ifadeleri birbirine bağlama işlevi gören sözcüklerdir. Edatlar gibi tek başlarına anlamı yoktur; fakat kullanılış şekillerine göre farklı anlam ilgileri kurabilirler. Fakat edatlar gibi orijinal anlamlar üretmek yerine var olan anlamı ufak değişikliklerle birbirine bağlar. Nev'î Divanı'nda tespit edilen bağlaçlar şunlardır; *ki, geh... geh, ne...ne, ile, kim, çün, de, veli, geh... geh, gâh...gehi, geh... gâh, gâh... gehi, gâh... gâh, gehi... geh, gehi... gehi, geh... gehi, kimisi...kimi, hem...hem, ü, vü, de, dahı, zirâ ki, nite ki, nitekim, kimisi...kimisi, ammâ ki, amma, hâsılı, ya, eger, çünkim, çünki, ya...ya, yahûd, bir elde... bir elde, yani, yâ, yâ...yâ, geh... gâh, gâhi... gâh, likin, lik, ancak, yohsa, bir yana... bir yana, illâ ki, hem...hem, gerekse...gerek, gerekse... gerekse, kimine... kimine, kimi... kimi, birisi...birisi, birisi...biri, birinde... birinde, biri... biri, husûsâ, ne...ne...ne, ne...ne, bir vech ile, bu vech ile, bir yüzden, kiminden... kiminden, kiminün... kiminün, yâhûd , hem, yâ, velikin, velik, zirâ kim, kimine... kimine, birisin ...*

birin, birisi ... birisi, bir yana... bir yana, birisi... biri, ne böyle... ne böyle.” Görüldüğü gibi, divanda ekseriyetle ikili yapılar şeklindeki bağlaçlar daha çok tercih edilir.

“Çün, çünkim, çünkü, yani, zirâ, zirâ kim, zirâ ki, bir yüzden” bağlaçları bir durumun ya da hadisenin sebebini ve sonucunu ortaya koyan bağlaçlardır ve Nev’î Divanı’nda da bu amaçla kullanılır;

Yoluna Nev’î dür-i ebkâr-ı ma’nâ harc ider

*N’eylesün **çün** sâhibin elbette dünyâ söyledür (G57/5)*

beytinde bir şairin orijinal anlamlarda sözler sarf etmesinin nedeni “çün” bağlacıyla dünya işlerine bağlanır.

*Revâdur hoş geçe sâyende erbâb-ı hüner **çünkim***

Nihâl-i bahtunı ser-sebz idüpdür zıll-ı Yezdânî (G550/4)

beytinde de yetenekli kişilerin huzurlu olmasının sebebi “çünkim” bağlacıyla Tanrı’nın inayetiyle açıklanır.

*Benümle nisbet itme sûret-i agyârı **zirâ kim***

Netice virmeyen şekl-i beşer manen olur ebter (K21/16)

*Yüz çevürdi yâr bizden hâl **bir yüzden** dahı*

*Baht yüz göstermedi ikbâl **bir yüzden** dahı (G477/1)*

İhdâ kılup cenâb-ı şerife tabak tabak

Dürr-i kelâm-ı Seyyid-i muhtâr-ı mürselin

***Yani** kapunda vâsıl-ı hamsin olam diyü*

Nev’î çıkardı gûşe-i uzletde erbain(MUK41)

Bu kıt’ada “yani” bağlacı “diyü” sözcüğüyle birlikte “amacıyla” anlamında kullanılır. “Yani” bağlacının Nev’î Divanı’nda hep dize başlarında bulunması dikkat çekicidir.

Yâ nice olmaz hevâ-yı nefsüne hissün muti

Çünkü her dervâzedden bâd-ı havâ eyler güzer (K12/25)

beytinde olduğu gibi “yâ” bağlacının da zaman zaman dize başlarında kullanıldığı görülür.

Divanda “bu vech ile”, “bir vech ile” ifadeleri “bu sebeple, bu yüzden, bu amaçla” anlamlarında bağlaç olarak kullanılır;

Tâli bu vech ile dîn serkeş nigâr böyle

Bi-çâre âşıkı gör baht öyle yâr böyle (G446/1)

Almaga bir vech ile Leylî vücûdından haber

Nev’iyâ Mecnûn olup düşdüm adem sahrâsına (G462/6)

Nev’î Divanı’nda ikili yapılar şeklinde bağlaçların yoğun olarak kullanıldığı görülür. Dolayısıyla bunların şiirlere kattığı anlamlar üzerinde durmak gerekir. Genel olarak bakıldığında, bu bağlaçlar şiirlere “karşılaştırma, birliktelik ve olumsuzlama” anlamları kazandırır;

Hûn-i eşkümlle libâs-ı cism-i zerdüm dir gören

Nev’î-yi üftâdeye bu hem düşer hem yaraşur (G147/8)

beytinde “hem...hem” bağlacı yakın anlamlı eylemleri birleştirerek beyte birliktelik anlamı katar.

Zalâm-ı Çeşme-i hayvân idi meger ol şeb

Yâ çin-i turra-i hûri yâ müşg-i nâf-i gazâl (K29/3)

beytinde “yâ...yâ” bağlacı “*ikisinden biri*” anlamında kullanılarak bir ayırt etme, seçme durumundan bahseder.

Rûh-ı Ali vü kurre-i ayn-i rasûl-i Hak

Ne böyle pâk gevher ü ne böyle kân ola (TERKB4/28)

Ne arz-ı hâle meded var ne dilde sabra mecâl

Ne çâre n’eyleyeyin bilmezem ne hâlet idem (G309/2)

beyitlerinde de “ne böyle... ne böyle, ne...ne” bağlaçları olumsuzluk anlamları katar.

“*Kimine... kimine, kimi...kimi, birisi...birisi, birisi...biri, birinde...birinde, biri...biri*” ikili bağlaçları zamirlerle oluşturulmuş karşılaştırma bağlaçlarıdır;

Dil hevâ-yı leb-i lalinüine akdı su gibi

Kimisi âteşe tapdı kimisi bâde-perest (G33/4)

Bu bezmün bâdesi bir câmı bir sâkisi bir ammâ

Kimi ceng ehli mestânun kimi sulh u müdarada (TERCB 3/16)

Benüm nâmemle hâmem yügrügidür şimdi meydânun

Birinde peyker-i ablak birinde şive-i edhem (K34/21)

Nev’î, bir ahenk unsuru olarak, edatlar gibi bağlaçlardan da yararlanır ve redif olarak kullanır. Fakat divanında bağlaçların redif olarak kullanıldığı sadece üç şiir belirlenmiştir. Bu bağlaç ve bulundukları şiirler şunlardır; eger (MUR2), de (G396), bir yüzden dahı (G477)’ dir.

6. Nev'î Divanı'nda Ünlemler

Dilde korku, üzüntü, şaşkınlık, sevinç, heyecan gibi herhangi bir duygu halini belirtmek ya da seslenmek maksadıyla genellikle taklitten mütevellit yansımalarından oluşan sözcüklerden istifade edilir. Ünlem diye adlandırılan bu sözcükler çoğu zaman edat grubu içinde değerlendirilir. Fakat cümle ya da metin içinde üstlendikleri görevler ve anlamlar sebebiyle ayrı bir tasnif altında değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Muharrem Ergin'in; *"His ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk gibi ruh hallerini; tabiat seslerini seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır."* (Ergin, 2000, s. 349) şeklindeki ünlem tanımına yakın tanımlar yapan dil uzmanlarının görüşlerine istinaden varılan ortak nokta ünlemlerin bireyin herhangi bir duygusal durumunun söz ya da sözcük grubuyla ifadesidir. Fakat edebî açıdan değerlendirildiğinde ünlemler, bilhassa şiir metinlerinde, sadece hislerin açığa vurulmasını sağlayan bir vasıta değil, aynı zamanda hislerin muhatabına intikal etmesini sağlayan bir araçtır.

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi ünlemlerin ifadeleri ekseriyetle ses yapılarına dayanır. Yani ünlemler; *"his ve heyecanlarla tabiattaki seslerin ses halindeki tezahürleridir."* (Ergin, 2000, s. 349) Fakat isimken ünlem olarak kullanılabilen *aman, yazık, heyhat* gibi sözcükler de vardır. Ayrıca ünlemler tek sözcüğe yönelik kullanılabildikleri gibi bazen bir cümledeki duyguyu yansıtacak şekilde de kullanılabilir.

Altı asır boyunca teşekkül eden ve bir gelenek haline gelen Klasik edebiyat, lügatini oluştururken ünlemleri de ihmal etmemiştir. Duyguların ses yansımaları, bu uzun süreç içerisinde tüm sanatçılar arasında kalıplaşarak ortak ifadeler haline dönüşmüş ve eserlerinde bireysel ustalıklarının el verdiği ölçüde kullanılmıştır. Böylelikle hemen her divanda görülebilecek ve sayıca azımsanmayacak miktarda ünlem çeşidi ortaya çıkmıştır. Aşağı yukarı hemen her divanda kullanılan ünlemlerden bazıları şunlardır; *"ey, eyâ, hây, hey, behey, -a, -e, vay, vâh, veh, be, âh, oh."* Bu ünlemlerden kimisi seslenme amaçlı kimisi de herhangi bir duyguyu iletme maksadıyla kullanılmıştır.

Nev'î Divanı'nda tespit edilen ünlemler genel itibarıyla değerlendirildiğinde; bazılarının Klasik şiirin genel karakteristiğine uygun düşerek yansıma seslerden türediği, bazılarının herhangi bir duygu halini vermemesine rağmen metin içinde ünlem işlevi

gördüğü, bazılarının tek kelimeden bazılarının da birden fazla sözcükten oluştuğu hatta cümle şeklinde olduğu; öyle ki tek sesle dahi karşılanabildikleri görülür.

Ünlemleri seslenme ve duygu ünlemleri olmak üzere iki grupta tasnif ederek Nev'î Divanı incelendiğinde seslenme ünlemleri olarak “-e /-a, ey, be, be hey, bire, el-vedâ, eyâ, dostum, gel, gel berü, merhabâ, göz uciyla selâm, hey, hoş geldün, yâ, yâ-hû, yûri” tespit edilmiştir. Bunlardan en çok kullanılan ünlem “ey” olup toplamda 318 defa kullanılmıştır. “Ey” ünlemi divanda sık geçtiği gibi farklı kullanımlarla da yer alır. En çok seslendiği sözcükler “dil, gönül, hâce, saki, gafil, gonca” gibi kelimelerdir. Bunun haricinde ünlemin en çok sevgiliye hitap amaçlı tercih edildiği görülür;

Gün yüzüne arz eyle ki hattun gelür âhır

*Bugün bana ise yarın ey **dost** sanadur (G161/4)*

*Açıl bizümle hicâb itme ey **gül-i cennet***

Cemâlünü görelüm eyle arz-ı didârı (G473/2)

*Âdemler öldürür bakışun gerçi ey **sanem***

Bir kez yüzüme bakmadun öldüm niyâz ile (G459/2)

Bâlâ kadün kuculmaga çün mâil olmadı

*Bâri tudagun öpelüm ey **serv-i nâz** eğil (G490/2)*

*Hatt-ı rûyun olup ey **mâh-ı şeb-ârâ** hâdis*

Oldı başumda yine bir yeni sevda hadis (G35/1)

Okun revzenlerinden kıl nazar bâri dil-i zâra

*Ten-i efgârı çün kim ey **kaşı yâ** eyledün ûmâc (G39/4)*

Ey melâmet-dideler bizden selâm olsun size

Âlemi tutdı elem semt-i selâmet kalmadı (G529/4)

örnek beyitlerden anlaşılacağı üzere; “ey” ünleminin sevgiliye hitaben kullanıldığı beyitlerin ortak özelliği, seslenişin bizzat sevgilinin kendisine değil betimlemek amacıyla kullanılan sıfatlar ya da güzellik unsurlarına yönelik olmasıdır.

Sevgilinin yanı sıra, Klasik şiirin aşk üçlemesinin diğer tiplerinden aşığa yönelik “ey” kullanımları da mevcuttur;

Çün degül vuslat müyesser itme sen dinâr harc

*Söz güherdür eyleme ey **âşık-ı didâr** harc (G41/1)*

Aks-i rûy-i yârsın âyîne

*Sanma ey **âşık** vücûdun var senün (G267/3)*

*Tutuşdı mı bu gice şehr-i gülşen ey **bülbül***

Nedür menâre-i şâh üzre bâng ü efgânun (G234/3)

Klasik şiirin aşk üçlemesinin üçüncü ayağını teşkil eden rakibe de “ey” ünlemiyle seslenilir;

Yârün işigine varan hep sana mübtelâ olur

*Sen bize benzer ey **adû** gökden iner azâbsın (G364/4)*

Bir yalvarış, bir yakarış amacıyla Tanrı’ya seslenişlerde “ey” ünlemi kullanılır;

*Her ibtidâya evvel ü âhırsın ey **Ehad***

Oldı elif niteki ser ü pâ-yı ibtidâ (G1/6)

*Merhabâ ey **netice-i erkân***

*Habbezâ ey **hulâsa-i imkân** (TERCB2/11)*

Sadece insan ya da Tanrı'ya değil soyut somut her varlığa yönelik seslenmelerde dahi “ey” ünlemi geçer;

*Yâr işi ey **dil** kolay ammâ gam-ı agyâr güç*

Vasl-ı gül âsân veli sabr-ı cefâ-yı hâr güç (G42/1)

*Kimsenün üstine düşmez getir ey **bâd** bize*

Kimyâya o mehûn izi tozu elyakdur (G103/3)

*Nedür ey **nây** sebep nâlene bimâr mısın*

Yâhud ol kâmeti şimşâda hevâdâr mısın (G357/1)

Râm ider aglayarak âşık-ı bî-çâresini

*Gözi yaşı anun ey **kebk-i deri** yemlikdür(G157/2)*

Eyledün fâş sırrımı yâre

Göreyin onma bitme ey yara (G410/1)

Mahmûr-ı meyün âdet odur kim eli ditrer

*La'lün meyi cân ditredür ey **kân-ı melâhat** (G28/4)*

Nev'î mahlas beyitlerinde kendine yönelik seslenişlerde “ey” ünlemini kullandığı toplam 40 beyit tespit edilmiştir;

Görüp bu nakş ü nigârı ilenme ey Nev'î

Ki kubh-ı sireti hüsn ü binâsına değmez (G182/5)

İzârından lebin öpmek bana hoş geldi ey Nev'î

Bu gülşendür koparsun isteyen gül isteyen gonca (G430/5)

O tersâ-beççeyi büt-hânede seyr itdi ey Nev'î

Tayandı kaldı sûretler der ü divâra hayretten (G322/5)

“Ey” ünlemi bazı beyitlerde direk isme hitaben kullanıldığı gibi bazılarında sıfatlarıyla anılan varlıklara yönelik kullanılır;

Ey kapısı penâh-ı cân Ahmed

İşigi mabed-i cihân Ahmed (G50/1)

Ey murâdum aksine devr eyleyen kej-rev felek

Şimdi gönlüm nâ-murâd olmak diler n'itsen gerek (MÜSED2/3)

Yüri ey vade idüp sonra peşimân olıcı

Yüri ey ahdini peymânını yalan idici (G486/3)

Ey kapısı melâz-ı mehcûrân

Lâ-mekân ehline ışığı mekân (TERCB2/1)

Dideden mestûr olur bir hâli yokdur âşıkun

Hâne-i hammârdan esrâr umarsın ey gönül (G278/3)

Tir-veş yüksek uçup n'eyleyesin ey gâfil

Akıbet seng-i mezârı idicek ser-menzil (G283/1)

“Be, behey, bire, eyâ, hey,” seslenme ünlemleri Nev’î Divanı’nda aşağı yukarı eşit miktarda geçer ve kullanım şekilleri, amaçları aşağı yukarı “ey” le aynı doğrultudadır;

Reh-i ışk içre sevdâ-yı hat-ı cânânda kalmışsın

Be hey miskin irüp hengâm-ı şeb yabanda kalmışsın (G330/1)

Pür itdi seng-i gamun sahn-ı sinemi bereden

Beni be körpe kuzı kara gözüün ala gibi (G493/2)

Sâyesi üstüne düşsün dir isen ol [servün]

Hâk-i râh ol [bire] Nev’î sana oldur düşeri (G548/5)

“Bire” ünlemi, sadece bu beyitte Nev’î’nin kendisine yönelik olarak kullanılmıştır.

Eyâ sipihr-i atânun meh-i dırahşânı

Bahâr-ı madiletün gonca-i gülistanı (K51/1)

*Bu derdün çâresin **hey** dostlar hiç kimse bilmez mi*

Meded bilmem nedür hiç sinede bir inkisârım var (MUR1/6)

Bazı sözcükler aslında isim oldukları halde cümle ya da metin içinde kullanımına göre ünlem işlevi görebilir. Nev'î Divanı'nda sevgiliyi teşbihen kullanılan “*dostum*” kelimesi beş beyitte aynen bu şekilde ünlem görevindedir;

Zâhir olurdu zahm-ı müjen dilde dostum

Hançer dile gelüp agız açsa beyâna tir (G58/3)

Nev'î Divanı'nda “*gel, gel berü, yûri*” eylemleri “*davet, çağrı*” gibi düşünülüp “*haydi*” anlamında kullanılarak ünlem işlevi görür;

*Gözüün aç **gel berü** Yakûb-sıfat aglama zâr*

Yûsuf-ı Mısr-ı cemâl eyledi 'arz-ı didâr (K23/10)

*Penbeyi **gel** çıkar kulagundan*

Sana da irişür peyâm-ı ecel (TERCB1/20)

***Yûri var** gel makâmun mutribâ her dem ırâk itme*

Hicâza başlayup say eyle kûy-i yârdan çıkma (G463/3)

Nev'î Divanı'nda selamlama ifadesi olarak “*merhabâ, göz ucuyla selâm, hey, hoş geldün*” sözcükleri de seslenme ünlemi olarak geçer;

***Hoş geldün** ey niş ü taab var sag ol ey ayş ü tarab*

*Ehlen ve sehlen ey gam-ı kalb-i perişân **merhabâ** (G10/4)*

*Ne **göz ucuyla selâm** ü ne hışm ile düşnâm*

Ne hatt-ı bûs u kinâr u ne sohbət-i didâr (G135/5)

bu beyitteki “göz *ucuyla selam*” aslında ünlem ifadesiyken deyimleşerek isim özelliği kazanmıştır.

“*Yâ, yâ-hû*” ifadeleri de “*ey*” anlamını karşılayan ünlemler olarak Nev’î Divanı’nda yer alır;

Çün kim didün cânâ gelüp ey ışk-ı cânân merhabâ

Sabr u sükûn yâ-hû disün derd-i firâvân merhaba (G10/1)

Yâ nice olmaz hevâ-yı nefsüne hissün muti

Çünkü her dervâzededen bâd-ı havâ eyler güzer (K12/25)

Eklendiği sözcüğü işaret eden “-â” sesi de seslenme ünlemi olarak Nev’î Divanı’nda geçer. Buna örnek kullanımlar şunlardır; “*cânâ, dilâ, dilberâ, hukemâ, husrevâ, nigârâ, rakibâ, sâkiyâ, sanemâ, serverâ, sûfiyâ, şâhâ, şehâ, tabibâ, tûtiyâ, zâhidâ*”. Bu tür seslenmeler en fazla “*can*” kelimesiyle sevgiliye, “*server*” kelimesiyle devrin sultanı ya da devlet büyüğüne yönelik yapılır. Ayrıca, Nev’î’nin mahlas beyitlerinde, kendisine hitaben, bu şekilde ünlemleri çok sık kullandığı görülür. “*Nev’iyâ*” ünlemi, Nev’î Divanı’nda 113 beyitte bulunur.

Herhangi bir duyguyu yansıtmak maksadıyla kullanılan ünlemler Nev’î Divanı’nda şunlardır; “*âh, âh kim, âh ne müşkil, assı var, derdâ ki, dirig, dirigâ, gözün aydın, hâşâ, hayf, kâşki, meded, ne assı var, ne assı, ne bela, ne çare, ne fâide, ne gam, ne gussa, ne hâsıl, ne keder, ne mezhebsin ne milletsin, ne söz, ne zarar, sakın, yazuk, yeter.*”

Divanda en sık kullanılan duygu ünlemi “*âh, âh kim*” ünlemleridir. Ünlem olarak 17 yerde geçer. Cümle ya da metin içinde kullanımlarına göre “*hayıflanma, üzüntü, pişmanlık, özlem, yakınma, öfke*” gibi duyguları karşılar. Klasik şiirde de en çok kullanılan duygu ünlemi olup daha ziyade âşığın sevgiliye kavuşmaması durumunda çektiği hasret ya da sevgilinin aşığa kötü muamelesinden, rakibe yakın davranışlarından şikâyet gibi duyguları yansıtır.

Sormadun bir kez benüm hâlüm cihânda dilberâ

Âh kim kaldum yine ben dâr-ı gurbetde garib (G24/3)

beytinde “âh kim”, sevgilinin ilgisinden şikâyeti vurgulamak amacıyla kullanılır.

Pençe-i şîr-i kazâ pir ü cüvân fark eylemez

Âh kim elde degül hergiz zimâm-ı ihtiyar (TERKB1/30)

beytinde “âh kim”, çaresizlikten yakınmayı ifade eder.

Mansıb-ı ıskun gelür bâd-ı hevâsı muttasıl

Âh besdür dirhem-ı eşk-i dem-â-dem gelmesün (G367/4)

beytinde “âh” ünlemi ise beklenti, temenni bildirmek için bir nevi özlem duygusunu karşılar.

“*Ne mezhebsin ne milletsin*” aslında ünlem olmayıp metin içinde kullanımından kaynaklı “ne...ne” bağlacının ve “*behey*” seslenme ünleminin de yardımıyla “*öfke, kırgınlık*” duygularını yansıtan ünlem ifadesine dönüşür;

Adâvet dostlık kılmaz tefâvüt hiç yanunda

Ne mezhebsin ne milletsin be hey zâlim be hey kâfir (G125/3)

Nev’î Divanı’nda “*yazuk*” ünleminin sadece bir beyitte geçer ve kullanım şekliyle dikkat çeker. Bu beyitte hem “*acıma, merhamet etme*” gibi bir duyguyu verir hem de önündeki ismi niteleyen bir sıfat olur;

Tıfl-ı eşkin gam ile yirlere çaldı Nev’î

Kana gark itdi yazuk cismini bir masûmun (G254/5)

“Assı var, ne assı var, ne assı, ne bela, ne çare, ne fâide, ne gam, ne gussa, ne hâsıl, ne keder” duygu ünlemleri de divanda yoğun olarak kullanılan ünlemler olup hemen hemen aynı duyguyu yansıtır. Bu deyimlerin diğer ortak özelliği ise aslında isim olup metin içinde ünlemleşen ifadeler oluşlarıdır.

Nev’î Divanı’nda en çok kullanılan ünlemler sayıca bakıldığında seslenme ünlemlerinin ağır basar. Ünlemlerin şiirler içinde kullanımları arttıkça kullanım alanları ve şekilleri de farklılık arz eder. Bunun en güzel örneklerini Nev’î Divanı’nda görmek mümkündür. Ayrıca seslenme ünlemlerinin yalnız bir kişi ya da kavramı muhatap alması durumunu Nev’î farklı kullanımlar sergileyerek aşmıştır. Ünlemler divanda miktar olarak önemli bir oranı karşılamamasına rağmen şiirlerde üstlendikleri görev ve şiire kattıkları değer yadsınamaz.

7. Nev’î Divanı’nda İkilemeler

İkilemeler; anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek gibi amaçlarla aynı sözcüğün tekrar edilmesi, eş anlamlı ya da anlamları birbirine yakın hatta karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılarak söylenmesine denir. Muharrem Ergin ikilemeleri kelime grupları içinde tekrar gruplarına dahil eder ve ikilemelerin görevlerini “*kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık*” şeklinde üç temel kavramla sınırlandırır. Bunlara bir de “*benzerlik ve beraberlik*” görevini yükler (Ergin, 2000, s. 377). Fakat bütün tanımlamalardaki ortak nokta ikilemelerin ifadeye zenginlik ve güç kattığıdır.

Klasik edebiyatta da ikilemeler; anlamı kuvvetlendirmek veya daha etkili kılmak amaçlarıyla bilhassa mübalağa sanatına teşviken sıklıkla kullanılmıştır. Hatta bazen söyleyiş ve ahenk güzelliği sağlamak için de şiirlerde redif olarak ikilemeler tercih edilmiştir. En çok kullanılan ikileme çeşidi ise aynı sözcüğün tekrarıyla oluşturulan ikilemelerdir. Fakat şiirlerde bilinen ikilemelerin yanı sıra şaire göre değişen yapılardan kurulmuş ve kalıplaşmış ifade grupları da olabilir. Ayrıca sadece estetik kaygıyla değil, değişik anlam ilişkileri kurmak maksadıyla da şiirlerde ikilemelerden yararlanılmıştır.

Nev’î Divanı’nda tespit edilen ikilemeler ise şunlardır; “*ağlayı gör ağlayı gör, ağlayu ağlayu, âheste âheste, akçalarla pullarla, al var, bir bir, bir iki, câ-be-câ, çâk çâk, çanak çanak, çifte çifte, dâg dâg, dâne dâne, dâne dâne, dem-â-dem, der-be-der, döne döne, eglendi kaldı, eksik gedik, el-intizâr el-intizâr, el-itibâr el-itibâr, fevc fevc, gelür gider, gice gündüz, gide gide, gök gök, gönlüm gözüm, güne güne, gül gül, günden güne, gündüz gice, halka halka, hatı ârız, hem-zânu, hüsnî talatı, izi tozu, izün gubârı, kanı kanı, kanlu bıçaklı, kanlu kanlu, kat kat, katra katra, keş keş, kulı kurbânı, mâl-â-mâl, manâyı gör manâyı gör, niçe niçe, ruhi mizacı, ser-â-pâ, ser-â-ser, ser-be-ser, ser-te-ser sora sora, su-be-su, surâh surâh, şerha şerha, tabak tabak, tayandı kaldı, tâzelik terlik, tolu tolu, ucuz bahâlu, yahşî yaman, yalvara yalvara, yana yana, yap yap, yir yir, yirlü yirinde, yitişdi geldi, zâr zâr.*” Bu ikilemeler, tekrar edilenler dahil olmak üzere, 113 defa kullanılmıştır.

Divanda en sık geçen ikilemeler beşer defa olmak üzere; “*bir bir, halka halka, izi tozu, kat kat*” ikilemeleridir. Kullanılan ikilemeler hem Türkçe hem de Farsçadır. Kullanım

miktarı olarak bakıldığında Farsça ikilemelerin Türkçe ikilemelere hemen hemen yakın miktarda, azımsanmayacak orandadır.

Divandaki ikilemeler yapısal özelliklerine göre değerlendirildiğinde, Klasik edebiyatta genel olarak kullanılan ikileme çeşidine uygun olarak, aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemelerin daha çok tercih edildiği görülür;

Nâz ile âheste âheste yürür ol şeh-süvâr

San nesim-i subh ile gül-berg-i ranâdur gider (G150/2)

Şikest olmuşdı evvelden dahı fevc fevc âdu amma

Şikest-i şişedür âhır olur her biri nişter (K17/12)

Aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemelerin yanı sıra eş ya da yakın anlamlı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemeler de divanda yoğun kullanılır;

Sâgar-âsâ dem-be-dem hun-pâşdur gönlüm gözüm

Zümre-i erbâb-ı derde başdur gönlüm gözüm (G302/1)

Beden ki olmaya ruhu mizâcı fâsid olur

Ki tende cân gibidür pâdişâh-ı niku-nâm (K32/28)

Sınırlı sayıda da olsa zıt anlamlı sözcüklerle kurulmuş ikilemeler de divanda mevcuttur;

Ucuz bahâlu gerekdür metâ-ı dehr-i deni

Bahâmuz ağır anunçün revâcumuz yokdur (G142/3)

Gözi hunilere vü gamzesi tâtârlara

*Bir olur **yahşı yaman** dirler idi gerçek imiş (G202/5)*

“Ağlayı gör ağlayı gör, eğlendi kaldı, gelür gider, manâyı gör manâyı gör, tayandı kaldı, yap yap, yitişdi geldi” örneklerinde olduğu gibi eylemler tekrar edilerek ya da birbirine yakın anlamlı eylemler bir araya getirilerek oluşturulan ikilemeler de divanda sık kullanılan ikilemelerdendir;

Nev’iyâ çeşm-i basiret kur olurmuş gülmeden

*Görmek istersen Hakı **ağlayı gör ağlayı gör** (G113/4)*

*Nev’î gönülde hayliden **eğlendi kaldı** ışk*

Öğrendi gibi tabı bu şehrin hevâsına (G461/5)

“El-intizâr el-intizâr, el-itibâr el-itibâr” gibi Arapça kökenli sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikileme örnekleri divanda yer alır;

*Ey basiretsiz göz aç **el-itibâr el-itibâr***

*Mevtden göz yummadın **el-intizâr el-intizâr** (TERKB1/34)*

Nev’î Divanı’nda sözden tasarruf ve anlamı daha kısa yoldan etkili, yoğun kılmak için Farsça ikilemelerden yararlanılır. Farsça ikilemeler ise “-â-, -tâ/te-, -be-, -der-, ender” edatları ile oluşturulur. Fakat Nev’î Divanı’nda “-â-” edatı ile kurulan ikilemeler daha fazla mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır; “dem-â-dem, mâl-â-mâl, ser-â-pâ, ser-â-ser”. “-be- “ edatıyla kurulan ikilemeler; “câ-be-câ, der-be-der, ser-be-ser, su-be-su”; “-te-“ edatıyla kurulan ikileme sadece “ser-te-ser”dir ve iki beyitte geçer (G298/2, K11/13). “Ender” edatıyla kurulan ikileme de sadece bir tane olup bir beyitte vardır;

Yârsuz dil mürği tarh-ı gülşene mâil degül

Tutalum teshir için konmuş hezâr-ender-hezâr (K15/3)

Divanda “ender” edatıyla kurulmuş bir de Farsça tamlama vardır;

Hâkister-i ebr açdı güneş âyinesin âh

Ruyundaki ol zülf-i ham-ender-ham açılmaz (G170/4)

Divanda en sık kullanılan “izi tozı” ikilemesi “izün gubârı” olarak da geçer;

Basiret ehli degül mi gözin diküp hâke

İzün gubârını iksir-i zer sezer nergis (K28/16)

Divanda şekil olarak değil de anlam itibariyle “hem-zânu” kelimesi ikileme özelliği gösterir;

Ol mehi agyâr ile ayb itme hem-zânu görüp

Çâk idüp pirâhenin nâmusı pehludur aceb (G21/2)

Divanda birleşik fiil ya da bir deyim içinde yer alan ikileme örnekleri de vardır;

Nev’iyâ ışk hevâsı ile mânend-i çenâr

Elüm ol servi kaçan kim göre dir dir dîtrer (G108/5)

Düşüp elden ele âyine-i kadrün şikest itme

Ser-efrâz ol surâhi-vâr u ayak gibi pest olma (G411/3)

Güzeller sünbül-âsâ halka halka oldu sohbetde

Güzellendi çemenler geşt-i gülzârın zamânıdır (G138/2)

Nev’î Divanı’nda eylemler ya da deyim içinde yer alan ikilemeler, Farsça tamlamalar içinde de isim görevi üstlenerek yer alır. Bu tür kullanımlar Farsça ikilemeler için geçerlidir;

Mansıb-ı ıskun gelür bâd-ı hevâsı muttasıl

Âh besdür dirhem-i eşk-i dem-â-dem gelmesün (G367/4)

Gerdenin maghul idüp zencir-i kayd-ı keşmekeş

*Mahzen-i tahkika yol virmez **suâl-i der-be-der** (G367/4)*

Nev'î, farklı yapılarıdaki ikilemelerin hemen her çeşidini kullanırken yansımalarından oluşan, biri anlamlı diğeri anlamsız ya da her ikisi de anlamsız ikileme çeşitlerini hiç kullanmaz. Fakat kullandığı bütün ikilemeleri farklı görevlerde kullanmaya özen gösterir;

*Râst geldüm **bir iki** rind-i mey-âşâma bugün*

Deve gördün mi didiler bana ey rind-i cihan (MUK22/2)

beytinde “*bir iki*” ikilemesi sıfat,

Benüm ol bi-vefâ yaşum terahhum eyleyüp silmez

*Anun-çün girye vü zârum **dem-â-dem** artar eksilmez (MÜF16)*

beytinde “*dem-â-dem*” ikilemesi zarf,

Buldum o mâhı kalmadı tarife ihtiyâc

*Zirâ ki **hüsni talatı** hadden ziyâdedür (G120/2)*

beytinde ise “*hüsni talatı*” isim görevindedir.

Divanda mübalağa sanatına yönelik bir durumun, varlığın niteliksel ya da niceliksel özelliğini olduğundan fazla ya da eksik göstermek için ikilemelerden yararlanılır;

***Katra katra** dökdüğüm sanma arak hammâmda*

Sineden def-i şerâr-ı nâr-ı hicrân eyledüm (MUK13/1)

*İhdâ kılup cenâb-ı şerife **tabak tabak***

Dürr-i kelâm-ı Seyyid-i muhtâr-ı mürselin (MUK41/1)

Nev'î Divanı'nda dikkat çeken bir başka husus da ikilemelerin redif olarak hiç kullanılmamış olmasıdır.

8. Nev'î Divanı'nda Edebî Sanatlar

Dilbilgisi kaidelerine göre doğru ve açık sözün zaman, mekân, maksadına hatta muhatabına göre uygun ve güzel bir şekilde ifade edilmesini inceleyen bilime belagat adı verilir. Klasik belagat ilmi “meanî”, “beyan” ve “bedî” den oluşur. Bedî ilmi ise anlam ve sözü güzelleştiren söz sanatlarını ihtiva eder. Altı asırlık bir dönemi kapsayan Klasik edebiyatta sanatkârların bedî ilminden yararlanmaları hem sanatkârane bir söyleyiş, estetik bir üslup oluşturmak hem de bu ilmi bir araç olarak kullanarak, farklı söylemlerle orijinal hayaller kurup diğer sanatçılarla rekabet edebilme seviyesini yakalayabilme gayesidir. Fakat Klasik her sanatkâr eserinde söz ve anlam sanatlarını kullanarak özgün ve farklı olamamıştır. Yani sanatlardan istifade etmek orijinallik hususunda bir vasıtaadır; ama tek belirleyici kıstas değildir. Çünkü bazı sanatkârlar kullandıkları sanatlarla tekrardan öteye gidememiştir. Sanatlı üslup sanatçının, bireysel kabiliyet ve yaratım kudretine de bağlı olarak, çağrışım ve hayal dünyasını zenginleştirir, geliştirir.

Klasik edebiyatta söz ve anlam sanatlarının hemen hepsi farklı miktar ve düzeyde de olsa sanatçılar tarafından kullanılmıştır. Fakat orijinallik, hüner ya da ustalık seviyesini gösterme bağlamında bazı sanatlar diğer sanatlardan daha belirleyici bir rol üstlenir. Örneğin teşbih, istiare, mübalağa, hüsn-i ta'lil, tezat, kinaye gibi sanatlar Klasik şiirde hem daha fazla kullanılmış hem de şairleri bir adım öte taşımıştır. Çünkü bu sanatlar; gerçek dünyadan maddi ve manevi oluşturulan hayaller benzerliklerden istifade edilerek ya da ima yoluyla kısa, öz ve derin imge, imajlarla bezenerek, abartılarla zenginleşerek, zırtlıklarla farklılıklara gönderme yaparak sözü en güzel şekilde ifade etmeyi kolaylaştıran sanatlardır. Bu kolaylık, şairi diğer şairlerin önüne geçme konusunda ona bir basamak teşkil eder.

Nev'î için söz sanatları şiirin amacı değil aracıdır. Bu sebeple yaptığı sanatlarda kolay anlaşılabilir bir sadelik göze çarpar. Şiirde anlam kapalılığından ziyade duygu derinliği ve üslup inceliğini önemser. Nev'î söz sanatlarını, nazım şekillerine göre bakıldığında, en fazla gazellerde kullanır. Bunların dışında sanat değeri bakımından önem arz eden kasidelerin nesib bölümlerinde kullandığı sanatlar da hüner gösterişine kapılmaksızın kolay anlaşılabilen nitelikte sadeliğe sahiptir. Aynı zamanda şiirlerinde, herkesin

kullanmadığı, kendi buluşı niteliğinde, orijinal söz sanatları da mevcuttur. Nev'î'nin Divanı'ndan alınan şu dört örnek bu savı kanıtlar;

Nefs ucından ayru düşdüm cennet-i kûyinden âh

Bana da Âdem gibi gendümden oldu hep günah (MUK37/1)

beytinde “gendüm” kelimesi tevriyeli bir kullanımdır ve iki manası vardır; kendi, buğday.

Şebnem iletdi müjde-i ruhsârını meger

Gülşende güllerün yine çekdi kulagını (G478/2)

bu beyit farklı teşhis ve teşbih sanatının güzel bir örneğidir. “Şebnem” ve “gül” kelimeleri farklı bir yolla, “kulağını çekmek” deyiimiyle kişileştirilir. “Gül” ile “kulak” arasında şekil benzerliğinden aralarında teşbih sanatı vardır.

Rûy zerd ü sine çâk ü dil hırâş u ten figâr

Başa çıkmış ışkun ile bir benem bir şânedür (G155/4)

bu beyitte de “başa çıkmak” hem deyim olarak “mücadele etmek, üstesinden gelmek” hem de tarağın (şâne) “başta olması, tarağın saçı sonuna kadar taraması” anlamlarını karşılayacak şekilde tevriyeli kullanılır.

Dâma sordum ki nedür dâne döküp gözledüğün

Didi sayd olmaz o şehbâz diyü aglaruz (G185/2)

son olarak bu beyitte ise “dâne dökmek” ibaresi deyimdir. Deyimde “gözyaşı” açık istiare yoluyla “dâne” kelimesiyle imlenir.

Nev'î'nin; sanatçılık yetisini, sanatları uygulamadaki başarısını, şiirlerindeki duygu ve anlam derinliğinin ne kadar sağlam olduğunu gösteren şu üç beyiti de dikkate şayandır;

Zâhide mihrâb-ı mescid ârife ebrû-yı yâr

Cilve-gerdür pertev-i nûr-ı Hudâ her gûşeden (G333/4)

beytinin tasavvufî bir beyit olduğu “zâhid, mihrâb-ı mescid, arif, pertev-i nûr-ı Hudâ” ifadelerinden anlaşılır. Zahid ve arif karşılaştırması yapılarak; nasıl ki zâhid mihraba durup Tanrı’nın ışığına nail olmak isterse ârif de sevgilinin kaşına hayrandır. Her ikisi de Tanrı’ya ve Tanrı’nın yarattığı güzelliklere hayrandır. Beyite bu anlam çeşitli sanatlar vasıtasıyla yüklenir. “Mihrâb-ı mescid” ve “ebrû-yı yâr” terkipleri arasında şekil münasebetinden teşbih; “zâhid, ârif, cilve-ger, pertev-i nûr-ı Hudâ” ifadeleri arasında tenasüp; “zâhid-ârif” arasında anlamsal açıdan tezat sanatları vardır. Bu sanatların kullanımı Klasik edebiyatın estetiğine uymaktadır.

Kef keş geçer denizler ışık ile muztarib-hâl

Taglar şikâyet eyler sabr u sükûn elinden (G372/4)

beytin bütününden hareketle beyitte ilahi aşkın işlendiği söylenebilir. Beyitte kelime bazında değil de beyitteki anlamsal çağrışımdan hareketle çok başarılı bir tezat sanatı görülür. Tanrı’ya ulaşma bağlamında doğadaki iki varlık, denizler ve dağlar, mukayese edilir. Denizler, Tanrı’ya kavuşmak için aşk ile (Tanrı aşkı) köpük köpük dalgalar saçarken dağlar, sessizce yerinde durarak Tanrı aşkını yaşarlar. İkinci dizede “şikâyet eylemek-sabr u sükûn” arasında da kelime bazında tezat sanatı vardır. Beyitte tezat sanatının yanında teşhis ve kapalı istiare sanatları da başarıyla uygulanır. Dolayısıyla beyit, sanatların uygulanmasındaki mükemmellik ve beyitteki mana, his derinliğinden ötürü beytü’l-gazel örneği teşkil eder (Mazıoğlu, 2004, s. 165).

Bezm-i visâl-i şeme bu denlû karin iken

Pervânenün yine nazar it ızırâbına (MUK7/2)

bu beyit ise “şem” ve “pervane” kelimelerinin beyitteki anlamsal çağrışımları Şem ü Pervâne anlatısına gönderme yapar ve güzel bir telmih örneği teşkil eder.

Nev’î’nin Divanı söz sanatlarının kullanım oranı bakımından irdelendiğinde en fazla teşbih, istiare, mübalağa, tezat gibi anlamı kuvvetlendirici sanatları yoğun olarak kullandığı görülür. Bu durum onun zihnindeki mazmun dünyasına, söyleyiş tarzına, dünya görüşü ve sanat anlayışına dayandırılabilir. Şairin sanatlardan faydalanma tarzı, hem onun üslup konusunda beslendiği kaynak ya da kullandığı kavramları hem de psikolojik ve sanatçı duruşunu tespit etmeyi sağlar. Yani şairin diğer şairlerle olan

müşterek yanlarını ve onu onlardan ayıran, farklı kılan yönlerini ortaya çıkarır. Bu gerekçeyle Nev'î'nin şiirlerinde kullandığı bütün sanatlar yerine en çok kullandığı bu söz sanatları tek tek ele alınarak değerlendirilecektir.

8. 1. Teşbih

Kaynaklarda hemen hemen birbirine yakın tanımları olan teşbih sanatının en genel tanımı; *bir kavramın herhangi bir özellik bakımından kendisinden daha üstün veya daha meşhur bir kavrama benzetilmesidir* (Coşkun, 2012, s. 43). Teşbih benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı gibi dört unsurdan oluşur. Benzeyen ve benzetilen teşbihin iki temel ögesidir; kullanım tasarrufuna göre benzetme yönü ve benzetme edatı değişir. Teşbihin iki temel ögesinden oluşan benzetmelere “teşbih-i belîğ (güzel benzetme)”; dört ögesinden oluşan benzetmelere de “mufasssal teşbih (tam teşbih)” adı verilir. Sanatkârlar eserlerinde her iki teşbihi de örnekler.

Her şair kendi üslubunca, sanatkârane yetkinliğince, hayal dünyasının zenginliği oranında kelime dünyasından tercihler yapar ve aynı ölçütlerle istinaden benzetimler kurar. Dolayısıyla şairin şiirlerinde benzetme yoluyla yaptığı mecazlar, onun belli başlı kullandığı ortak bir kelime kadrosu oluşturmaya zemin hazırlar. Bu demektir ki şairin bir şiirinde benzetme unsuru olarak kullandığı sözcüklerin değişik şekillerde başka bir şiirinde rastlanması muhtemeldir. Nitekim Nev'î de şiirlerinde teşbihler yaparken hem benzeyen hem de benzetilen bağlamında oluşturduğu belli bir kelime havuzundan seçim yapar; “âfitâb, âh, ârız, âyine, bâdâm, bade, bâğ, bahr, bâzâr, beden, bezm, câm, cân, cihan, cism, cûy, cûybâr, çarh, çemen, çeşm, dâg, dâm, dehen, derya, dil, dûd, dürr, elif, encüm, eşk, gam, gamze, geda, gonca, gönül, göz, güher, gülşen, gülzâr, hâne, har, hat, hilal, hurşid, hüsn, kad, kalb, kâmet, kaş, kemân, kıyâmet, la'l, lafz, lâle, leb, lûlû, mâh, mâhi, melek, mey, milk, mirât, murg, nahl, nakd, necm, nergis, ok, peri, rakib, ruh, rûy, safha, sâgar, seng, serv, seyl, sim, sine, sirişk, söz, su, şarâb, şeh, şem, şemşir, şişe, tıfl, tir, tûti, vadi, yaş, zülf.”

Teşbih sanatının unsurlarından benzetme edatı ve anlamsal açıdan edat görevini üstelenen ekler “gibi, kadar, sanki, kadar, tek, çün, manend, gûyâ, misal, -laş, -layın, -CAsIna, -veş, -âsâ, -vâr”dır. Fakat bazı cümlelerde “benzetmek, dönmek, andırmak, sanmak, görünmek” gibi kelimeler de benzetme edatı işlevi görebilir. Nev'î de

şiiirlerinde benzetme edatı olarak en çok gibi edatını kullanır. Nitekim divanında gibi edatıyla kurulan iki yüze yakın teşbih tespit edilmiştir. Bunun haricinde;

Nev'îye gösterüp reh-i ışkî nücûm-i eşk

Gûyâ tarik erenleridür pire çekdiler (G79/5)

*Seyl-i fenâda **sanki** tokuz göz bir âsiyâb*

Turmaz öğütmede dimeyüp şeyh u şâb çarh (G46/4)

Ayş-ı dünyâ göz yumup açmışça gelmez âh kim

*Kasr-ı ömrün bir habâb-ı mey **kadar** bünyâdı yok (G220/3)*

*Şimdi ben deryâ-**sıfat** hâmûş olursam âkıbet*

*Cûy-**veş** dillerde bu nazm-ı revânum söylenür (G128/3)*

*Kazınursa nokta-**veş** tig-ı gam-ı hecr ile baş*

Olmaya resm-i mahabbet safha-i dilden tıraş (G200/1)

Sirişk-i âl ile rengin gözümdeki merdüm

*Ya ayn-ı hâl-i izârı yahud **misâlidür** (G109/4)*

Şu bülbül kim çemende hâr-ı mihnet âşiyânıdur

*Benüm gibi belâ-keş bir garibün kuş**ça** cânıdur (G138/1)*

Ele baş egme ey dil hâme gibi zir-i dest olma

*Cihân harf atsa sana nâme-**veş** hâtır-şikest olma (G411/1)*

Tûtiyâ itmege hâk-i rehûn erbâb-ı nazar

*Göz açup yol gözedür her birisi nergis-**vâr** (K23/27)*

*Âşık-ı şeydâ olaldan andelib-**âsâ** şehâ*

Andelibler başuma üşüp bana dirler rakib (G24/2)

Şöyle nâzükdür o simin-bedenün elleri kim

*Neye **benzer** gör-e parmakları yanında kamış (G206/2)*

*Tiga **döndi** yine buz pâreleri hiddet ile*

Câm için kış yaragın görmeli Nev’î âdem (G311/5)

örneklerinde olduğu gibi, Nev’î benzetme edatlarının hemen hemen hepsini şiirlerinde farklı oranlarda kullanır.

Nev’î’nin şiirlerinde benzeyen ya da benzetilen unsuru olarak tercih ettiği kelimelerin yoğunluğu açısından bakıldığında daha ziyade Klasik edebiyatın aşk konusu üzerinden “aşk, sevgili, aşık ve rakip” kavramları üzerinden benzetmeler yaptığı görülür. Teşbihlerin yapıldığı aşk konusu hem tasavvufi hem de beşeri aşk üzerindendir. Genel bir kavram olarak aşk, Nev’î Divanı’nda; “âfitâb-ı ışk, âteş-i ışk, âyet-i ışk, bâde-i ışk, bahr-i ışk, bahr-i mahabbet, bahr-i şevk, bâzâr-ı ışk, bâzâr-ı şehir-i ışk, bişe-zâr-ı ışk-ı dilber, câm-ı ışk, cevher-i ışk, çârşû-yı ışk, çerâğ-ı şevk, dâğ-ı ışk, deryâ-yı ışk, deryâ-yı mahabbet, gark-ı miyân-ı bahr-i ışk, germâbe-i mahabbet, gülsitân-ı ışk u mahabbet,

hânkâh-ı ışk, ışk âyet, ışk şarabı, ışk vadi, ışkunun deryası, kemân-ı ışk u mahabbet, kitâb-ı ışk, mâcerâ-yı ışk, mahabbet âteşi, mahabbet badesi, mahabbet badesi, mahabbet bâg, mahabbet meyi, mahabbet mihri, mahabbet okları, mahabbet riştesi, mahabbet yüğü, meclis-i ışk, mekteb-i ışk, mey-i ışk, mey-i ışk, mihr ü mahabbet kılıcı, nâr-ı ışk, nâr-ı ışk-ı habib, nâme-i mihr ü mahabbet-hat, nâr-ı mahabbet, nâr-ı şevk, nâz ü letâfet libas, nerd-i mahabbet-zar, ney-i ışk, peymâne-i mahabbet, râh-ı ışk, râh-ı mahabbet, reh-i ışk, silk-i ışk, şarâb-ı ışk, şarâb-ı ışk-ı dilber, şarâb-ı şevk, şemşir-i ışk, şerbet-i ışk, şerer-i ışk, tekye-geh-i ışk, yem-i ışk, zuhûr-ı ışk- şuûr.” örneklerinden de anlaşılacağı üzere “*ışk, mahabbet, şevk*” gibi kelimelerle benzeyen unsuru olarak, genellikle çoğunlukla “*deniz, ateş ve şarap*” kavramları ya da onları ima eden kelimelere benzetilir. Bunun haricinde “*yol (reh/râh)*” kelimesi de benzetilen unsuru olarak aşk kavramının benzetiminde sık kullanıldığı görülür. Aşkın “*yol*”a benzetildiği şiirlerde ise İlâhi aşk konusu işlenir. Böylelikle soyut bir kavram olan “*aşk*” kavramı daha müşahhas bir hale dönüştürülür.

Nev’î Divanı’nda, aşk konusunda, İlâhî ya da beşerî güzelliği simgeleyen “*hüsn, letâfet, melâhat*” gibi soyut kelimeler de “*arsa-i hüsn, bahr-i letâfet, bâg-ı hüsn, bâg-ı melâhat, divân-ı hüsn, bârân-ı letâfet, bâzâr-ı hüsn, fülk-i melâhat, güzellik bâgı, güzellik milki, hân-ı hüsn, Kabe-i hüsn, kasr-ı melâhat, kebk-i melâhat, kitâb-ı hüsn, letâfet cûyı, letâfet gökleri, letâfet mushafı, letâfet sebze-zârı, melâhat gülşeni, melâhat zevrak, mevc-i melâhat, meydân-ı hüsn, mısır-ı hüsn, mısır-ı melâhat, mir’ât-ı hüsn, nâme-i hüsn, şeh-i milk-i melâhat, şehir-i hüsn, tûti-i mısır-ı melâhat-hat, zevrâk-ı bahr-i letâfet.*” örneklerinde de görüldüğü gibi, somut kavramlara benzetilir. Benzetilen unsurları her ne kadar alışılmış bağdaştırma özelliği gösterse de çağrışımı zihinde daha net kılar.

Nev’î teşbih sanatını, diğer sanatlar da olduğu gibi, beyitler içerisinde kısa ya da uzun Farsça tamlamalarda kullanır. Fakat Türkçe tamlamalarda ya da beyit içerisinde benzeyen, benzetilen ve diğer unsurlarını dağınık şekilde kullandığı teşbih örneklerini de verir;

Hak bâg-ı tenün âb-ı hayat ile suvarsun

Kim halka vücûdun sebab-i nazm-ı bakâdur (K14/30)

Hazer kıl Nev'iyâ **dil** şişesinin inkisârından

İçüp ol seng-dil bi-rahm ile evgâr-ı mest olma (G411/5)

Tenüm zahm-ı tirünle döndi **neye**

Derûnumda nâlem ne benzer neye (MÜF8/1)

Nev'î, şiirlerinde “sevgili, âşık ve rakib”i ve onlara has vasıfları çeşitli benzetmeliklerle tasvir eder. Sevgiliyi ve sevgilinin güzellik unsurlarını genellikle şu örneklerde görüldüğü gibi teşbih eder; “câdû kaş, kaşı yâ, sünbül-i zülf, adem milki- ince beller, âfitâb-ı ruhsâr, âhû göz, âhû-sıfat-sen, ârız-ı gül-gûn, âteş-i rûy, beden-yâkût-ı musaffâ, bezm-i rûy, boyı azad, boyı serv-i gülsitân, boyı şimşâd mâh-çihre, câdû göz, câm-ı la'l, câm-ı leb, cellâd-ı müje, çengâl-i mahabbet-kaş, çerâg-ı ruh, çeşm-âsiyâb, çeşmi bâdâm, çeşmi gazâl, çihre -mihr-i cihân-sûz, darb-ı şemşir-i müje, dehân-nokta, dehan-nükte-i mübhem, dehânun-gonca-i sirâb, dişlerün-lûlûsi, dür diş, dür-i dendân, dürr-i dendân- lûlû-yi Aden, ebrûları tigrâ, ebrûların kemani, ebru-tigrâ, elif-kad, gamzeler okı, gamzesi tâtâr, gonca leb, gonca-dehen, gonca-leb, gonca-veş yâri, gökler üstinde Mesihâsın sen, gözi âhû, gözi bâdâm, gözi hûni, gözi mekkâr, gözi tâtâr, gözün sâhir, gül ruh, gül yüzlü, gülistân gülisin-sen, gül-izâr, gün yüz, güneş yüzlü, güzellik tahtının sultânı-Yûsuf, hâ- çeşm, hâl- fitne, hâne-i kalb, hat-Hızr, hatı pirûze, hatları- âyât-ı hüsn, hilâl-i meh-i şevval- dâl, hokka-i la'l, hokka-i la'lin, hurşid-yüz, hümâ-peyker, iki ârız-iki dâne gül, kad kıyâmet, kad-elif, kad-i yâr-kıyâmet, kad-nahl-i tûbâ, kâmet-Tûbâ, kâmeti serv, kâmeti şimşâd, kâmeti- yâ, kâmet-nahl-i bâdâm, kaşı keman, kaşı mihrâbı, kaşı yâ, kaş-kemân, kaşun câdû, kaşun hilâli, kaş-unvan, kirpügi ok, kumri-sıfat, lâle-izâr, la'l-i leb- rûh, la'l-i lebün- halvâ, la'l-i yâr-şekker, la'lün şarâb, la'lünden ırmağı, lâmlar turrallar, leb-i mey-gûn, leb-İsâ, lebleri şeftâlû, mâh-cemâl, mâh-ı ruh, mâh-ı şeb-ârâsın sen, mâh-rûlar, meh-i nev-ebru, meh-i ruh, meh-rû, melek didârı, melek-siret, mihr-i ruh, mim-i dehan, mirât-ı ruhsâr, mû-miyân, müjen hûni, nahl-i kad, nefes- dem-i İsâ, nergis-âsâ-göz, Nil yaş, nokta-dehân, örümcek ağı-müjgân, parmaklar- kamış, peri-rû, peri-sûret güzel, peymâne-i çeşm, pûlâd-gönlün, ruh-gül-nâr, ruhların bahar, saç- urgan, saçun fitne, saçun zencir, sâgar-ı la'l, sâhir göz, sen peri, sen şehriyar, seng-dil, ser kâsesi, serv-kâmet, sihâm-ı gamze, sim ten, simin-beden,

su gibi hercâyi dildâr, sünbül-i zülf, şehbâz-ı gamze, şeker-leb, şem-i bezm-ârâ –sen, şem-i ruh-ı dilber, şerbet-i la’l, şirin zülal-dehen, tıfl-ı dil, tig-ı gamze, tir-i gamze, tir-i müje, top u çevgân-zülf ü zenahdân, top-ı gabgab, tûti hat, vücûdun nihâl-i bâğ-ı kıdem, Yûsuf-cemâl, yüz- gümüş, yüzi mâh, zencir-i zülf-i yâr, zücâc-ı kalb, zülfünün zâgı.” Bunlardan da anlaşılacağı üzere, Nev’î, Klasik edebiyatın üslup geleneğine bağlı kalarak, kendisine benzetilen unsur olarak alışılmış bağdaştırmalardan istifade eder; fakat;

Gözüm şu yaraya benzer ki dinmege kanı

Örümcek agıdır üstinde sanki müjgânım (G308/2)

beytinde olduğu gibi “göz” ve “yara” arasında şekil ve renk ilgisinden hareketle gözü yaraya, kirpikleri (müjgân) de aynı ilgiden hareketle “örümcek ağı”na benzetir. Aynı benzetilen unsurunu âşığın zayıf bedenini betimlemek maksadıyla da kullanır;

Cigerde turmaz akar hûn-ı zahm-ı tir-i nigâr

Örümcek ağı basar üstüne bu cism-i nizâr (G92/1)

Nev’î bir beytinde de sevgilinin yüzünü deniz ya da su olarak tasavvur edip kaşlarını da şekil itibariyle suya dalan balıklara teşbih eder;

İki tâlibdür egilmişler kitâb-ı hüsnüne

Yâ iki mâhiye dönmiş suya tâlib kaşlarun (G246/2)

böylelikle farklı teşbihleri de örneklemiştir.

Nev’î; aşık ve onun fiziksel, psikolojik niteliklerini tasvir ederken hem klişe benzetmelerden hem de alışılmamış bağdaştırmalardan faydalanır. Genel olarak Nev’î Divanı’nda aşıkla alakalı tespit edilen benzetmelikler şunlardır; “*ahger-i dil, âhum yili, akça- gözleri yaşı, âşık-ı şeydâ, andelib-âsâ, âyine-i kalb, ayyâşlar-biz, bahr-i sirişk, ben bende, ben gedâ, ben gedâ, ben-micmer, ben-ney, beyt-i kalb, cism-i Nev’î-çarh-ı harâb, cûy-i eşk, cûy-veş-sâf-dil, çeşmüm-çerâğ, dâğ üzre elif resmi, dâğ-çerâğ, dâğ-elif resmi, dâğ-ı elif, dâğ-karanfûl, daglar-şekl-i âşiyân, dil âyinesi, dil hâne, dil-meh-i nev, dil- mekes-misâl, dil mısır, dil safha, dil şâhbâz, dil şemi, dil tıflı, dil zevrak, dirhem-i*

eşk, dürr-i eşk, ev- gönül, gevher-i eşk, gonca-sıfat her yakası çâk oldu, gonca-veş hûn-ı ciger, gönlüm- hazine-i esrâr-ı gayb, gönlüm tehi kâse, gönlümüz yaz, gönül âyine, gönül -mahzen-i gencine-i irfân, gönül milki, gönül murgı, gönül -Yakûb-ı nâ-binâ, gönül-şişe, göz yaşı- galtân, göz yaşın encüm, gözümün yaşı- ayn-ı Zemzem, gül-ruhsâr, hâtır şikest -sınuk sadeğ, hüccetdür hat, kafes-i sine, kalb-âyine, kemân ebruları, kûsfend-i beden, lâle-dâğ-ı bela, mürğ-ı dil, necm-i sirişk, Nil yaş, nücüm-i eşk, sadeğ-i dil, safha-i dil, sâgar-âsâ- gönlüm gözüm, semâ-yı dil, seyl-i eşk, sim-tenler, sine-mirât-ı mücellâ, sine-çukur hammâmı, sine-kabr, sine-mâh, şehir-i vücûd, şem-i dil ü cân, tenüm- nihâl-i ergavâni, tenüm-sûret-i divâr, tıfl-ı dil, tıfl-ı eşk, tıfl-ı sirişk, top-kafâ, yaşın cûybâr, yaşumun elmas, yetim-i sirişk, yoldaşlaruz-biz, zencir-i dūd-ı âh, zevrak-ı dil, zücâc-ı hâtır-ı âşık, zücâc-ı kalb.” Belirlenen örneklerden de anlaşıldığı gibi, Nev’î, âşıkla ilgili benzeyen unsuru aşkın tecelli mekânı olarak onun gönlü, kalbi tercih eder. “Gönül” veya “kalb”i de ekseriyetle “ayna”, “kuş” ya da “çocuğa” benzetir. Bunun haricinde şair, aşğın aşkın tesiriyle zayıf düşmüş, aciz bedenini ve sevgiliden ayrı olmaktan duyduğu aşırı teessürü benzeyen unsuru olarak kullanır.

Harâreti dil-i âşık gibi sükûn bulmaz

Ne âteş ile urulmuş binâsı kaplıcanun (G265/4)

beytinde Nev’î; aşğın gönlünü ve kaplıcayı sıcaklık, ateş veya hararet bakımından ilişkilendirerek alışılmışın dışında bir benzerlik ögesi bulur. Aynı benzerlik münasebetini;

Baksam ol çâh-ı zenahdânun muallak câmina

Nâr-ı şevkümden döner sinem çukur hammâmına (G402/1)

beytinde de kurar. Gönül bu beyitte de ateş, sıcaklık yönünden hamama teşbih edilir.

Aşk üçlemesinin üçüncü cephesi “rakip” bağlamında ise, Nev’î sınırlı benzetmeler yapar ve yine yettiği edebiyat geleneğinin müşterek mahsulü benzetilen unsurlarını kullanır;

Felek rakib-i segi gerçi saldı sahrâya

Bize ol âhû-yı vahşi degül şikâr yine (G449/3)

Mest olup câm-ı lebinden olmasun kan arada

İt rakibinden hazer kim bile şeytân arada (G451/1)

*Cânıma geçdi **seg-i kûyünün** istignâsı*

Sabrumı hâcibinün gûşeleri itdi tebâh (G427/2)

*Geh ü bi-gâh okur **zâg-ı rakibi** yanına*

Hiç bizi da 'vet idüp gönlümüzi yazmaz o şâh (G427/4)

*Cânâ hele sen sür kapudan **div-i rakibün***

Firdevs-i ser-i kûyüne âdem mi bulunmaz (G169/3)

Bum şive kitâbında yazar mı ey püser bilmem

*Okursın lutf ile **zâg-ı rakibi** yanına gâhi (G504/4)*

Nev'î tasavvufu ya da ilahî aşkı işlediği şiirlerinde “*cism, fenâ, cân, adem, ten, manâ, gayret, taalluk, tevhid, şehadet, varlık, hicâb, gayb, tevekkül*” gibi tasavvufî kavramları genellikle doğaya ait kavramları aktarma yoluyla benzetmeler yaparak kullanır; *adem milki, adem sahrâsı, bâg-ı ten, bahr-i fenâ, cân mürği, cân-pervâne, cânun rişte, cism-nây-veş, cismîn çâk it-, deryâ-yı istigna, deyr-i fenâ, dil âyinesi, fânûs-ı cism, fenâ bâg, fenâ şalı, fülk-i ten, gayret âteşi, girdâb-ı gam, gönlüm-hazine-i esrâr-ı gayb, gülşen-i vahdet, gülzâr-ı cân, hakikat gülşeni, hâne-i cism, hâne-i ten, hevâ-yı div-i nefis, hicrân yüki, irâdet arsa-gâh, kûhsâr-ı kevn, leşker-i Yecûc-ı nefis, libâs-ı ten, mahzen-i sırr-ı Hudâ-hâne-i kalb, marifet çarhı, mecmûa-i cism, milk-i manâ, milk-i suret, mûm- cism-i musaffâ, nâr-ı gayret, rızâ semti, rişte-i cism, rişte-i ten, riyâzat âteşi, sefine-i ten, seng-*

i fena, seng-i melamet, ser-rişte-i tevhid, şehâdet bâğı, taalluk riştesi, ta'ayyün perdesi, tâbût-ı ten, tan okı, tane taşı, ten cübbesi, ten hâne, ten zevrak, tenüm -sûret-i divâr, tig-ı tevekkül, tûfân-ı gayret, vâdi-i gam, vâdi-i ıtlâk, varlık hicâbı, varlık- metâ, zâg-ı nefis, zevrak-ı cism.”

Kasidelerin “nesib” veya “teşbib” bölümleri başta olmak üzere gazellerde veya diğer nazım biçimlerinde doğa betimlemelerinde teşbih sanatından ziyadesiyle istifade edilir. Nitekim Nev’î de hem kapsayıcı bir kavram olan “dünya” hem de dünyadaki bütün varlıkları veya doğa hadiselerini, kasidelerinde ağırlıklı olmakla birlikte, teşbih sanatını kullanarak tasvir eder. Nev’î Divanı’nda tespit edilen doğaya dair benzetmeler şunlardır; “*buz pare-tig, kullâb- mâh-ı nev, âsiyâb-ı çarh, ay akçası, bâg-ı cihan, bezm-i cihan, bezm-i dünya, bûstân-ı cihan, câmekân-ı dünya, câriye-i mâh, cihân bezmi, cihân gülzâr, cihân gülzârı, cihân milki, cûybâr- minâ-sarây-ı çeşm-i ter, cûylar-âyine-i âlem-nümâ-yı Edrine, cünd-i bahar, çemen-deryâ-yı ahzar, çemenler-gülzâr-ı cinân, çenâr desti-yufkalıkda elüm, dâmân-ı şafak, dünyâ evi, dünyâ evi, dünyâ sarayı, encüm jâle, encüm- tokuz hisâr, etfâl-i encüm, evrâk-tokuz feleg, gerdûn- üstür-i ser-mest, gül-fâtiha-i mushaf-ı ruhsâr-ı çemenzâr, gül- hâtime-i mushaf-ı ruhsâr-ı çemenzâr, gül-serdâr-ı çemenzâr, gülsitân- büt-hâne, gülşen-i âlem, gülzâr-ı dehr, gümüş sini- mâh-ı şeb-ârâ, güneş âyinesi, güneş zerrin livası, güneş-nakâre-i zer, hâkister-i ebr, hat-ı benefşe, hurşid ü kamer-nân, iksir-i zer-cûy, jâlenün akçaları, kamer mader, kandil-i kevkev, kâse-lis-hurşid-i tâbdâr, kitâb-ı gülşen, kubbe-i hammâm-asumân, lâle-ahger, lâleler-hizmetkâr, leşker-i ezhâr, leşker-i mâhi, leşker-mevvâc derya, meşal-i ahter, mey-i hurşid, mihr yûnusu, nergis- yeniçeriler, nergis-çerâğ, nergis-esir, nergis-kullukçı, nergis-sıfat, nevrûz sultân, penbe-i ebr, safha-i gülşen, sandûka-i gerdûn, sim ü zer şekli- berg-i hazân, sipihr âyinesi, sofrâ-gerdûn, sultân-ı gül- kırmızı yelkenler, sûsen gibi bir tig-ı güher-dâr-ı çemenzâr, sûsenün tig, sünbül-cârûb, şişe-i çarh, tâs-ı felek, tersâ sünbül, tonanma-çiçekler, yaprak-yelken, yeniçerilerin ezhârı, zen-i dünya.*” Bu benzetmelerde benzeyen “dünya”, genellikle “bezm, milk, bag, bostân, gülzâr, ev, saray” gibi kavramlara benzetilir. Nev’î klişeleşmiş dünya benzetmeliklerinin haricinde;

Koya libâs-ı teni câmekân-ı dünyâda

Senün eger göre Nev’î bürehne endâmun (G256/5)

İlahi aşkı işlediği beytinde bireyin masivadan arınmayı, vahdete yönelmeyi “*câmekân-ı dünyâ*” terkinde “dünya”yı “*câmekân*”a benzeterek dünyanın gelip geçiciliğini ima eder.

Yazdı hat-ı reyhâni ile hâme-i bustân

Gül fâtiha-i mushaf-ı ruhsâr-ı çemenzâr (K19/7)

Sünbül sıfat-ı besmele-i nüsha-i gülşen

Gül hâtîme-i mushaf-ı ruhsâr-ı çemenzâr (K19/9)

aynı kasideden seçilen iki beytin birincisinde “*reyhân*”ı “*yazı*”ya, “*bostân*”ı “*kalem*”e ve “*çimenliği*” “*yüz kitabı*”na benzeterek “*gül*”ü bu kitabın “*Fatiha Suresi*”ne; ikinci beyitte ise “*sünbül*”ü gül bahçesi sayfasının “*besmele*”si ve yine “*gül*”ü “*çimenliğin yüz kitabı*”nın “*sonuç*” bölümü hayal ederek farklı bağdaştırmalar yapar.

Bu tür istisnai örneklere rağmen Nev’î’nin; insan doğaya, doğadan doğaya aktarmalar vasıtasıyla yaptığı eşbihler çoğunlukla Klasik edebiyatın geleneksel teşbih kurulumlarına uyar.

Nev’î çeşitli duyguları da ihtiva eden soyut kavramları doğadaki somut kavram ya da varlıklardan beslenerek anlatımı daha gerçekçi, müşahhas ve etkileyici kılmak ister. Divanda belirlenen bu tür bağdaştırmalar şunlardır; “*âteş-i hasret, âyine-i kadr, bâg-ı ümmid, bahr-i hilm ü ihsân, bahr-i kâmil, bahtun güneşi, bâzâr-ı saâdet, belâ tir, bustân-ı ömür, cefâ top, cübbe-i nâmûs u âr, çârsû-yı derd ü gam, çemen milketi, çûb-ı cefa, dâg-ı heves, dâmân-ı adâlet, dâne-i ömr, devlet câme, dürr-i fâzıl, ebr-i lutf, envâr-ı saâdet, esb-i murâd, gülistân-ı mürüvvet, ışk vadisi, iffet libas, izzet libas, kadr ü izzet câmesin, libâs-ı ismet, mekteb-i gam, meşal-i izzet, mihr ü mahabbet kılıcı, mim-i meram, mive-i mihr ü vefa, mürğ-ı hayâl, nahl-i hurrem, nakd-i cân, nâr-ı âh, nâr-ı gussa, necm-i izzet, nesim-i lutf, sarây-ı zevk u şâdi, sözün güherleri, şîşe-i nâmûs, şîşe-i nâmûs, tevsen-i murâd, tig-ı hasret, tig-ı hasret, zindân-ı gussa.*” Görüldüğü gibi Nev’î, somutlama yoluyla yaptığı benzetmeleri genelde tamlamalar içinde kullanır. Seçtiği somut kelimeler ise, diğer benzetmelerden de anlaşılacağı üzere, aşağı yukarı

standarttır; “*bâg, bahr, câme, libâs, şişe, vadi, gülistân.*” Nev’î bu tür teşbihleri genelde kasidelerin fahriye veya methiye bölümlerinde örnekler.

Tarihî, efsanevî, dinî, edebî, siyasî kişiler, varlıklar Klasik şiirde sıkça işlenen hususiyetleriyle benzerlik ilgisi kurularak Nev’î’nin teşbihlerinde yerini alır. Bu şekilde tespit edilen teşbih örneklerine bakıldığında; “*âşûb-ı devrân-Hasan, bîkr-i nazm-nümûne-i Meryem, câm-ı leb-i Leylâ, dürr-i dendân- lûlû-yi Aden, gökler üstinde Mesihâsın sen, gülsitân-Beytü’l-harem, güzellik tahtının sultânı-Yûsuf, Hân Murâd-âfitâb-ı memleket-hâver-zemin ü bâhter, hevâ Mesih-nefes, Hüma pervâzsın, Hüma-peyker, İsi-sıfat, kâmet- Tûbâ, kevkeb-i rahşân- Yûsuf, leb-İsâ, lebünün hâleti- Şir-i Hassân, mâlik-i Dînâr-şem, nefes- dem-i İsâ, Nil yaş, saç-Leyle-i Berât, Selmâ-meh-i şirin-leb, sermâye-i velâyet ü şir-i Hudâ-Ali, sultân-ı âli-şân-Yûsuf, şebdiz-i zülf-i serkeş, şem-Mansûr, şive-i Behrâm- hûn-ı şafak vakt-i seher, Yûnus-ı hurşid, Yûsuf-cemâl*” Nev’î’nin özel isimlerden en fazla Hz. İsa’nın niteliklerini ve mucizelerini kullandığı görülür. Özel isimlerle bağdaştırılarak yapılan benzetmelere yine en fazla kaside, terhib-i bent ve terci-i bentlerde rastlanır.

“*Arûs-ı şir, bahr-i nazm, bahr-i nazm, bahr-i nazm, dürr-i elfâz -ı Nev’î, dürr-i kelam-güher, dürr-i nazm, dürr-i mani, gıdâ-yı rûhdur tâze gazeller, kaside-lücce-i bahr-i hakâyık, kelâmı dürr-i, kelâm-ı Nev’î- zikr-i benât-ı leb-i şeker-hand, lûlû-yi nazm, maânî güherlerin, nazm-ı Nev’î- jâle-veş, nesim-i nazm-ı gevher-bâr, Nev’î- tûti, sıfat-ı serv-i revan-bu kaside, sözüüm çerâğı, suhan-güher, şem-i nazm, şemşir-i nazm, tesbih-i nazm, tig-ı belagat*” örneklerine bakıldığında; Nev’î’nin edebiyat ve sanatla ilgili fikirlerini beyan ettiği kasidelerin fahriye bölümlerinde ve gazellerin son beytinde benzetilen unsuru olarak en fazla “*güher, tûti, bahr*” gibi kelimeleri kullandığı fark edilir.

Nev’î Divanı teşbih ve mecazlar yönünden bütüncül perspektiften değerlendirildiğinde, şiirlerde belli başlı mazmunların sıkça kullanılmasının yanında yer yer orijinal söyleyişler de dikkate şayandır. Alışılmamış ya da zorlama bağdaştırmalar istisna edilirse, şairin genel itibarıyla ve doğa ekseninde bir duyuş ve algıya sahip olduğu anlaşılır.

8. 2. İstiare

Teşbih sanatı bir anlam aktarımı sanatı iken istiare hem anlam hem de ad aktarımı sanatıdır. Sözlükte kelimenin tanımı; “*bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretileme*”(Türkçe Sözlük, 1998, s. 1106) olarak geçer. Doğan Aksan ise istiareye “*deyim aktarması*” diyerek “*sözcüğün dile getirdiği kavramla onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarma olayı*” (Aksan, 2000, s. 183) diye tanımlar. İki temel tanıma istinaden kelimenin ödünç alma işlevi olduğu anlaşılır. Yani istiare sanatında benzerlik ilgisiyle bir kavramın adı başka bir kavram için ödünç olarak alınır ve geçici kullanılır (Coşkun, 2012, s. 65). Bu bakımdan istiare sanatı “deyim aktarması, ödünçlenme, eğretileme” gibi kavramlarla isimlendirilir. Batı literatüründeki karşılığı da “*metafor*”dur.

İstiare, sanatı daha anlaşılır şekilde izah edilecek olursa, teşbihin iki temel unsuru “benzeyen” veya “benzetilen” unsurlarından birinin tercih edilmesidir. Unsurlardan biri gizlenerek ödünçlenen kavrama dair ipuçları vasıtasıyla ima edilir ya da sezdirilir. İşte bu açıdan değerlendirildiğinde istiare; zengin hayaller, duyuşlar ve çağrışımlar üretmeye elverişli bir sanat olarak telakki edilir. “Teşbihten bozma” bir sanat olarak tabir edilen istiare sanatının iki çeşidi vardır: Benzeyen unsurunun kullanıldığı istiareye “kapalı”, benzetilen” unsurunun kullanıldığı istiareye de “açık” istiare adı verilir. Klasik edebiyatta bu sanatın kullanımı açık istiare örneklerine dayanır. Çünkü temel benzerliklerden yola çıkılarak vücuda getirilen örnekler, zaman içerisinde sanatkârların ortak kullanımı haline gelip neyin hangi mefhumu çağrıştırdığı anlaşılagelmıştır. Nitekim Nev’î de divanında Klasik edebiyatın müşterek kullanımlarından doğan açık istiare örneklerini sıklıkla kullanmıştır.

Nev’î Divanı’nda sevgiliyi hatta şairin kasidelerinde methettiği padişahları ve devlet erkanını simgeleyen açık istiare örneklerinden bazıları şunlardır; “*âfitâb-ı ışk âfitâb-ı hüsn, âhû-yı vahşî, aks-i hilal, bir destê reyhân, cân, cânâ, cûy-ı hoş-reftâr, dilber, dil-rübâlar, dûd-ı sünbül, ebr-i siyah, girih-i sünbül, gonca, gonca-fem, gonca-i handân, gonca-i lâle, gonca-i mahcûb, gûy-i ser-gerdân, gül, gül gonca, gül-i hamrâ, gül-i ranâ, gül-i ter, güneş, hançer-i hûn-riz-i hurşid-i cihân-âsâ, iki hilal, iki mestâne dilber, kebk-i hoş-hırâm, kebk-i hüâm-kadr, kebûter-bâz, keman, la’l, la’l-i musaffâ, la’l-i nâb, mâh, mâh-ı tâbân, meh-i cihân-ârâ, meh-i nev, meh-pâre, meh-pâregül-i ranâ, mâh-ı şeb-*

ârâ, meh-i nev, meh-lika, melek, mihr, mihr-i âlem, mihr-i cihân-ârâ, mihr-i rahşân, müşgin dâm, nahl-i dilârâ, nahl-i mevzun, nergis, peykân, ok, okların peykânı, peykân, resen-i sünbül, sâki-i gül-çihre, saru tozlu keman, servi, serv-i nâz, serv-i dil-ârâ, serv-i bâlâ, serv-i revân-âsâ, sultân, sünbül, sünbül-i cânân, sünbül-i müşgin, sünbül-i şeb-reng, şâh-ı serv-kad, şâhbâz-ı ışk, şeh, şehâ, şehbâz, şeh-i iklim-i derd, şeh-i serv-kad, şeh-süvâr, şem, tabib-i cân, tersâ-beççe, tig, tir, tir-i nigâr, tir ü keman, tigrâ, yâkût-ı leb, zencir-i şaşaa, zülfün reseni.” Klasik bağdaştırmaların yanı sıra Nev’î, aşk konusunda sevgilinin güzellik unsurlarını tarif ederken farklı kullanımlardan da yararlanır.

Cânlar virürler almaga hep gonca-lebler müşteri

Yok mu şîrâsı la'lünün söyle dehânun var ise (G390/2)

beytinde Nev’î sevgilinin dudağından akan suyu “şîrâ”ya benzeterek farklı bir benzetim kurar.

Nev’î Divanı’nda âşık ve onun çeşitli hallerini, rakibi tarif veya tavsif eden açık istiare örneklerinden bazıları şunlardır; “*abdâl, âb-ı hayât-ı cism-i adû, adû, ahger-i âteş-i dil, âlû-yı siyah, andelib, âteş, âteş-i dil, bende, bülbül, cân-ı aziz-i bülbül-i şeydâ, cân bülbülü, defter-i uşşâk, duhân-ı âteş-i dil, gedâ, çerâğın gözümün, gam-hâne, gözüm câmi, har, has ü hâşâk, it, jâle, kara günlüler, kebûter-hâne kul, mirât-ı zamir, mürğ -ı per-şikeste, od, pervane, seg, pâ-yı segün nakşı, seng-i adû, tıfl, tıfl -ı mekteb, tûti-yi şeker-hâ.*”

Nev’î Divanı’nda tabiata dair betimlemelerin teşbih veya açık istiare yoluyla en yoğun kullanıldığı nazım şekli kasidelerdir. Fakat gazellerde de bu tür örneklerle sık rastlanır. Nev’î Divanı’nda doğayla ilgili bazı açık istiare örnekleri şunlardır; “*berât-ı şâh-ı bahar, cünd-i şita, gök pirehen, gümüş sırma, hamel burcı, kubbe, meclis-i fâni, mive-i simin, mürğ-ı ser-gerdân, nüh hisâr, on iki burç, libâs-ı sebz-i hûni, pertev-i lâmi, pirâhen, şâh-ı nev-bahâr, zer tügme, zerrin şükûfe.*”

Nev’î’nin açık istiare yoluyla şiir, sanat ya da şair, sanatçı hakkındaki görüşlerini beyan ettiği ifadeler şunlardır; “*dürr-i Aden, dürr-i nâ-yâb, dürr-i pâki, dürr sadefî, dürr-i yek-dâne, girih, güher, güher-bâr, har-ı nâdân, kand-i mükerrer, lûlû-yi musaffâ, pençe-i*

mercan, sûz-ı kelam, şâh-ı edâ, şeker, tûti, tûti-i güya, tûti-i şekker-feşân.” Nev’î, aslında birçok şiirinde şair ve şiire dair kişisel düşüncelerini ifade etmiş ve kendini mukayese ettiği, örnek aldığı ünlü şairleri zikretmiştir. Fakat ödüncleme yoluyla şiir ve şair hakkındaki fikirlerini ifade ettiği kavramlar bunlardır. Bunlara ilaveten Nev’î’nin kendisini çağdaşı ve aynı zamanda okul arkadaşı Bakî’yle karşılaştırdığı birkaç beyit de vardır. Nev’î bu beyitlerin bazılarında Bakî’nin ismini direk olarak söylemez ve bunun için ödüncleme yoluna gider;

Her zâg u zegân ref-i hevâ vü heves eyler

Tûtiyi sühan-dânlığı habs-i kafes eyler (G98/1)

Yah-pâreler düşürdi felek cemre yirine

Bâgun göründi nagme-i zâg u hezârı bir (G75/4)

Kahr-ı dehr ile olur tûti gurâba hem-nişin

Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır (G82/6)

beyitlerinde Nev’î’nin “tûti” ve “hezâr” ile kastettiği kendisi, “zâg” ya da “gurâb” ile kastettiği ise Bakî’dir.

İlahî aşkın tasavvuf çerçevesinde işlendiği belli başlı açık istiare örnekleri Nev’î Divanı’nda şunlardır; “âfitâb, âyine, bâd-ı fena, bir nokta, çâr tâk-ı beden, dâr-ı fenâ, deryâ, gubâr, gubâr-ı dehr, gülzâr-ı fânî, halkâ-i mim-i adem, hân, hicap, Hümâ-yı izzet, özge şem, rûşen mâh, ser-çeşme, Simurg-ı Kâf-ı himmet, son nefes, sun nakkâş, şâh-ı ışk, şarâb, şem-i dırahşân, şem-i şeb-ârâ şems-i hakikat, zerre-i ser-geşte.”

Teşbihin benzeyen unsurunun bizzat söylendiği, benzetilen unsurunun da bir niteliğinin yer aldığı istiare çeşidi kapalı istiare, anlatıma zenginlik ve çarpıcılık katması bakımından şiirlerde sıkça kullanılan bir edebî sanattır. Açık istiarenden çağrışımsal ve sezgisel olarak bir kademe daha zorlayıcı olup şiirde kendini hemen belli eder. Doğadaki varlıklara insanî vasıfların yüklenmesiyle oluşturulan sanata “teşhis” adı

verilir. Benzeyen unsuru varlığın kullanılıp, benzetilen unsuru insanın kullanılmadığı durumlardaki teşhis sanatında aynı zamanda kapalı istiare vardır ve sanatkârların bu bakımdan sıkça başvurduğu sanatlardan biridir. Nitekim Nev'î Divanı'nda tespit edilen istiare örnekleri daha ziyade teşhis sanatının kullanıldığı kapalı istiarelerdir;

Saçı çözüldi sünbülün yolundı evrâkı gülün

Gülşende kârı bülbülün feryâd ü efgân oldu âh (K44/9)

beytinde “sünbül” ve “bülbül”, “saçı çözülmek” ve “feryâd ü efgân” benzetme yönleri bakımından kişileştirilerek kapalı istiare örneği teşkil eder. Yine “sünbül” kelimesinin kişileştirilerek kapalı istiare oluşturduğu başka beyitler de vardır. Mesela Nev'î bir kasidesinin beytinde sünbülü bir asker gibi tasavvur eder;

Sefer yaragını ihzâr ider meger sünbül

Elinde nîze vü başında âhenîn migfer (K16/10)

Kıldı nazar cemâline ol serv-kâmetün

Ursa n'ola kıyâmete dek âfitâb raks (G207/2)

beytinde “âfitâb” dans eden biri olarak kapalı istiare örneği oluşturur.

Üns eyler âdem oğlu-y-ile şimdi vahş ü tayr

Âhûlar ile sohbet ider şîr ü ejdehâ (TERKB4/73)

beytinde de hayvanlar üzerinden kişileştirme yapılarak kapalı istiare sanatı yapılır.

Teşhis sanatına başvurularak yapılan kapalı istiare örnekleri Nev'î Divanı'nda genellikle beşerî aşkın terennüm edildiği şiirlerde ve doğa betimlemelerinde mevcuttur. Seçilen belli başlı kapalı istiare örnekleri şunlardır; “âsumân (G480/4), bâd-ı sabâ (K15/9), cûybâr (K15/5), çarh-ı felek gaddârlık (MUHAM1/1), çiçekler (G510/3), dehr-i

nâ-bekâr(K26/4), deryâ (G474/1), devr elinden (G201/3), dünyâ-yı dîn (G372/1), ecrâm-ı çarh (G219/5), felek gaddâr (K16/39), ferzin-i çarh-ı hile-ger (TERKB1/1), fitne-i hâl (MUK1/35), gerdûn (MUK1/23), hakikatsüz vefâsuz dehr-i dîn (TERKB1/11), hançer dile gel-(G58/3), hûrşid (G453/3), hurşid-i felek (K23/23), kalb-i cihan (K40/1), kebk (G557/6), mâh (G349/1), mehûn alnında (K1/15), mûrg-ı çemen (G194/3), nergis(K28/2), nesim (G440/3) mâh (G349/1), nesim (G440/3), ten-i âlem (TAR1/1), çeşm-i cûybâr ağlar, kış(K26/2), serv ü çenâr (TERKB2/9), serv(K13/2), tig , hançer(G457/2).”

Sadece insandan doğaya değil de doğadan doğaya aktarma yoluyla da kapalı istiare yapılabilir. Nev’î Divanı’nda bu türden kapalı istiare örnekleri vardır;

Ne bûy-i mihr ü ne reng-i vefâ var berg ü bârında

Düşüpdür bâg-ı dehr adlu gönül bir özge gülzâra (G445/4)

beytinde “bûy-i mihr” ve “reng-i vefa” terkiplerinde “sevgi” ve “vefa” kokusu, rengi olan bir varlığa benzetilir; fakat benzetilen varlıklar kullanılmaz. Yine başka bir beyitte “yalan” rengi olan bir varlığa teşbih edilerek kapalı istiare yapılır.

Sûfî bize salâh ile arz itme rûy-i zerd

Reng-i riyâyı sâfî götürmez şarâb-ı ışk (G219/4)

“Bûy-ı lutf (G214/3), ekşi suret (G239/1) dest-i ecel (G182/4), ışk elinden (G230/4), pençe-i mihr (G247/6), pençe-i dest-i kazâ (G189/2)” terkiplerinde de doğadan doğaya aktarma yoluyla kapalı istiare yapılmıştır.

Genel itibariyle; Nev’î Divanı’nda insandan doğaya, doğadan doğaya ödünçlenerek yapılan kapalı istiareler Klasik edebiyatın alışılmış bağdaştırmalarından ibaret olup sıklıkla kullanılan bir sanattır.

8. 3. Mübalağa

Anlatımı çarpıcı hale getirmek, karşı tarafı etkilemek, yanıltmak ya da ikna edebilmek gibi nedenlerle sıkça başvurulmuş bir sanat olup bir şeyi, durumu ya da olayı olduğundan fazla ya da az göstermek olarak tanımlanır. Muhatabı etkilemek bağlamında en tesirli

sanat olarak telakki edilir. Zira sade ya da kuru bir üslupla yazılan metinler hakikate bağlılıklarından ötürü sanat eseri hüviyeti taşımaz. Sıra dışı, aykırı olduğu koşulda tesir kudreti yüksek olur. Nitekim mübalağa sanatı da bu bakımdan oldukça elverişlidir. Sanatçı orijinalliğini, aykırılığını, özgünlüğünü ispatlamak istiyorsa abartma yöntemini kullanır.

Şair, mübalağa sanatını yaparken teşbih, istiare sanatlarından beslenir. Bu demektir ki şair; karşılaştırma yoluyla, bir şey ya da durumun üstünlük, eksiklik derecesini ortaya koyar. Karşılaştırmanın oranı seviyesinde mübalağa sanatı “tebliğ”, “iğrak” ve “gulüv” isimlerini alır. Akıl ve inanışlara uyarsa tebliğ, yalnız akla uyarsa iğrak, her ikisine de uymadığı takdirde gulüv derecesinde mübalağa yapılır. Mübalağa kısmen yalan demektir ve yalanın boyutu arttıkça şairin okuyucu zihninde yarattığı tesir yükselir. Nev’î’nin de çeşitli yöntemlerle yaptığı mübalağalar dikkat çekicidir.

Mecazlı söyleyişlerden deyimler, Nev’î’nin üslubunda mübalağa yapmaya araç konumundadır;

Büyüklenme sen ey mâh-ı dü-hefte haddüni bildük

Hisâba sığmadı hüsn ile ol mihr-i cihân-ârâ (G3/3)

beytinde “hisâba sığmamak” deyimini “hesaba (hesaba kitaba) gelmemek” deyiminin karşılığı olarak “sayısız, pek çok” anlamlarına gelir. Ay ve güneş mefhumları mukayesesini üzerinden sevgilinin güzelliği bahis konusu olur. Güzellik derecesi, sınırsız olması münasebetiyle, bu deyimle abartılır.

Cihân dükenise beyân-ı ışk u mahabbet dükenmez (G32/1)

dizesi sınırsızlığı vurgulaması bakımından mübalağalı bir ifade örneğidir. “Sınırsızlık” veya “sonsuzluk” abartma ölçütü sayılırsa “Mümkin degül beyâna hisâb u kitâb-ı ışk (G219/1)” dizesi de buna misal verilebilir.

Ögüp göge çıkarsam n’ola hurşid-i cihân-âsâ

Letâfet kesb idüpdür şimdi hayli ol melek-simâ (G5/1)

beytinde de sevgilinin hoşluğu güneşle karşılaştırılarak “göğ*e* çıkarmak” deyimiyile mübalağa edilir.

Bir başka beyitte sevgilinin davranışlarından muzdarip bir âşğın serzenişı ve sevgilinin cefası “âfâk*ı* tutmak” deyimiyile mübalağa yapılarak dile getirilir;

Tâb-ı hurşîd-i cefâ âfâk*ı* tutmuş Nev’iyâ

Sâyesine varacak bir nahl-i hurrem bulmaduk (G223/5)

“Yaksa âhum aceb mi âfâk*ı* (TERCB1/2)” mısrasında “âfâk*ı* yakmak” deyim*i* ve “alâya çıkmak, arşa çıkmak, eflâke çıkmak” gibi deyimler de bu deyim*in* anlamıyla eşdeğerde kullanılan mübalağalı diğ*er* kullanımlardır.

Psikolojik hallerden ağlamanın boyutu gözlerden kan akıtacak seviyeye getirilmesi “kanlar ağlatmak” deyimiyile ifade edilir;

Ger suçum la’lün emüp kan itdügümse sâkıyâ

Kanlar aglatma beni kanı yumazlar kan ile (G404/4)

“Gözüm*den* deryalar çıkmak, yaşum yollar itmek” deyimleri de ağlama eyleminin şiddetini abartan ifadelerdir ve Nev’î Divanı’nda bu şekilde kullanılan deyimler ziyadesiyle fazladır.

Dil-i senginini âhum eridüp taglarun

Akıdur bahr-i sirişküm yaşın ırmaglarun (G251/1)

beytinde âşğın feryadının dağları eritmesi mübalağalı bir söylemdir.

Vâdileri toldurmuş idi eşk-i revânı

Ferhâd nice eylesesün tagları mesken (G353/4)

beytinde de ağlamanın çokluğu Ferhad ile Şirin hikâyesine telmih yapılarak “vadileri doldurmak” ifadesiyle; “Yaşumun seyl-i firâvân oldugın (G363/1), Şol cûybâra kim iriş*e* gözlerüm yaşı (G207/1)” mısralarında da gözyaşı sele, ırmağa benzetilerek abartılır. “Gözüm*den* çık*sa* deryalar”ifadesinde de ağlamak denizle ilişkilendirilerek çoğaltılır.

Arak sanman derûnumda yanan nârun şerârından

Tenümde her kılum hammâma girsem zâr zâr ağlar(G68/6)

beytinin ikinci mısrasında mübalağa yapılırken istiare sanatından istifade edilir. “Terlemek” eylemi “ağlamak” olarak düşünülür ve her kılın ağlaması olarak yorumlanır. “Sıgar mekân-ı ışk u mahabbet zarf-ı noktaya sığar (G32/4)” mısrasında da bu beyite emsal teşkil edecek gulûv derecesinde mübalağa yapılır.

Egler ten-i âşüfteyi efgân-ı dil-i zâr

Perr-i mekes âvâzı virür âşıkâ hâlet (G28/3)

beytinde de gulûv derecesinde mübalağa vardır.

“Bir kıla dönmek”, “kılca kalmak”, “zafum şu hâle vardı ki kaldum görünmeden”, “gözlerde kaldı zaf ile ancak hayâlümüz” deyimleri ve dizeleriyle, aşığın aşk ıstırabından duyduğu elem yüzünden zayıf düşen bedeni karşılaştırma ve teşbih vasıtasıyla abartılır.

Nev’î Divanı’nda sayısal verilerin miktarı kişi, diğer varlıklar veya eylemler üzerinden gereğinden fazla söylenerek mübalağa sanatı yapılır;

Zebân olmaga âriyet mümkün olsa

*İdeydüm senâ **bin zebân ile** vâfir* (K55/3)

*Yaraşur sana olsan günde **yüz bin âşıkâ** hem-dem*

Şeh-i milk-i melâhatsin kulundur cümleten âlem (G306/1)

Ne cânı var ki mukâbil ola bize agyâr

*Metâ-ı derdüne **bin cân ile haridâruz*** (G178/4)

Sûfi-i mutlak geçersin sübhada

***Yüz girihle** bin kuyûdun var senün (G267/4)*

Dün şeyh-i şehri meclis-i va'zında dinledüm

***Bir nokta** hallin itmedi **bin dâstân** ile (G447/4)*

beytinde sayısal ölçütler mukayesesi üzerinden mübalağa yapılır.

Gördüm itmiş niçe bin nâz ile gül arz-ı cemâl

***Yüz niyâz ile** bakar bülbül-i bi-sabr ü karâr(K18/13)*

Ne cânı var ki mukâbil ola bize agyâr

*Metâ-ı derdüne **bin cân ile** haridâruz (G178/4)*

Nişân-ı haşrı sor Nev'îye kim bâlâ-yı dilberden

*Başına **günde bin dürlü** kıyâmetler kopar vâ'iz (G210/5)*

*Dimişsin kim halâs olmaz elümden **olsa bin cânı***

Yoluna cism-i bimârum degül cânlar fedâ ömrüm (G297/4)

*Yâre **bin kerre** beni agyâr geçsün gam degül*

*Yârdan **geçmez** gönül dünyâ vü ukbâdan geçer (G66/4)*

Fârig oldum dirdi Nev'î bi-vefâlar sevmeden

*Şimdi olmuş **bin dil ü cân ile** meşgûlün seniün (G264/5)*

Kadrümüz tâk-ı felekden ne kadar yüksek ise

*Gönlümüz ana göre **bin tabaka** alçakdur (G103/4)*

*Mahv itdi bir nefesde adû **bi-şümâr iken***

Gûyâ ki tig-ı kahr-ı şeh-i Kahramân-nihâd (K11/3)

beytinde direk sayısal bir ölçüt verilmemesine ragmen “bi-şümâr” ifadesi sınırsızlığı vurgular.

Klasik edebiyatın üslup geleneğine uyarak Nev'î Divanı'nda “felek, gök, cihan, yıldız” gibi kozmik unsurların mukayese aracı olarak kullanıldığı mübalağalı söyleyişler mevcuttur. Mesela;

***Felekde** sanma hurşid ü meh-i tâbânadur meylüm*

***Felekden** kadri yüksek bir ulu sultânadur meylüm (MUR3/1)*

beytinde sevgiliyle felek değer, kıymet bakımından mukayese edilir ve sevgilinin değerinin felekten yüksek olduğu söylenerek mübalağa edilir.

Mey-i lâ'lün safâsın bulmadılar bezm-i âlemde

***Cihânı** ayagı altına aldı câm-ı sahbâlar (G97/3)*

Bu çin-i turra vü zülfi dü-tâ ile sana

***Cihânda** kim ola iy bi-bedel ki hemtâdur (G90/4)*

Nücûmı kebkebi topraga saldı ey Nev'î

Hilâl-i çarhı zarâfetde başdı mûze-i yâr (G92/5)

Mihr-i gerdûna işâret eylese barmag ile

Döndürür bir âfet-i devr-i zamândur kâse-bâz (G168/3)

Kaçan ki ışk ile mestâne câm-ı Cem çekerüz

İki cihânı yutar bir nefesde dem çekerüz (G181/1)

Egerçi şems-i kemâlüm irişdi eflâke

Murâdum üzre degül muktezâ-yı devr-i kamer (K16/37)

Nev'î Divanı'nda bazı beyitlerde karşılaştırma ve tezat üzerinden mübalağa yapılır. Mesela;

Işkumı yazmag istesem noktası bir kitâb olur

Şevkümi söylesem eger zerresi âfitâb olur (G65/1)

beytinde noktadan bir kitap, zerreden de güneş vücuda getirilir.

Nev'î Divanı'nda tespit edilen diğer mübalağalı anlatımlardan bazıları şunlardır; *âlemi kul it-* (G102/2), *âlem meftûn u müsahhar* (G129/4), *aylar yıllar olur* (G427/1), *bir degüldür küşte âlem cümle maktûlün senün* (G264/3), *bir katra iken cûş idiüp ummân olalum tar zamân* (G318/2), *bütün dünyâyı söylet-* (G240/5), *cûy-i eşküm n'ola garkitse bütün dünyâyı* (G520/5), *mâh u sâlümüz geç-* (G172/1), *duhân-ı âteş-i dil sûy-i âsümâna çık-* (G117/1), *her girihinde bin gönül beste vü teşne vü helâk* (G238/1),

mâverâ-yı arşa kur çetr-i tînâb-ı saltanat (K6/23), râhat olmaz bir nazar cennetde cânum yârsuz(G381/5), nâr-ı âhumla yakardum âlemi yirden göge (G152/3), sıgar mekân-ı ışk u mahabbet zarf-ı noktaya (G32/4), şeh-i milk-i melâhatsin kulundur cümleten âlem (G306/1), taglarca (G372/5), tagı taşı kes- (G48/1), yakup kül eyle- (G130/5).

Mübalâğa sanatını kullanması bakımından Nev'î, genel olarak değerlendirildiğinde; şairlik kudretini gösterdiği zengin hayal gücünü ispatlayan örnekler verdiği gibi bayağılık ve sıradanlık arz eden yapılar da kullanmıştır.

8. 4. Tezat

“Birbirine zıt olma, birbirinin aksine olma; cümlede birbirine zıt iki mana bulunma terslik aksilik” (Devellioğlu, 2000, s. 1105) lügat manalarını karşılayan tezat; ıstılah manası olarak *“anlam, anlam çerçevesi veya ileti bakımından birbirinin zıddı olaran kelime veya kelamın, ifadeyi etkili ve güzel kılmak maksadıyla bir arada ve birbiriyle ilişkili olarak söylenmesi”* (Coşkun, 2012, s. 147)'dir. Tezat sanatı isim ve eylemler vasıtasıyla yapılabilir. Sanatın kullanılmasıdaki gaye yalnızca üsluba letafet katmak değil; bir kavram, durum ya da olayı zıddıyla ifade ederek söylenmek istenileni kısa ve öz bir şekilde vermektir.

Edebî eserde tezat sanatı, zıtlık maharetle kullanıldığı takdirde, sadece anlamsal açıdan çelişkili söylemlerle değil zıtlık ifade eden kelimeler üzerinden de yapılabilir. Çünkü ancak o koşulda sanatsal bir nitelik kazanır. Edebî açıdan değerlendirildiğinde, Nev'î'nin Divanı'nda da her çeşidiyle bu sanattan yararlanıldığı görülür.

Eylemler üzerinden yapılan tezatlar, çelişkili söylemler Nev'î'nin Divanı'nda ziyadesiyle fazladır. Buna örnek kullanımlardan bazıları şunlardır; *“adû musâhib ü bigâne âşinâ olmak, adû-yâr olmak-handân-aglatmak, aglamak-gülmek, aglatmak-handân itmek, âzâd olmak-kul olmak, belâsı çekmek-safâsı sürmek, bimâr itmek-timâr itmek, bir olmak-tefavüt itmek-, boş eylemek-pür eylemek, cefâ kılmak-lutfa gelmek, cân virmek-rûh-i revân virmek, cefa itmek-vefâ itmek, duâlar itmek-sögmek, düşnâm eylemek-duâ itmek, gam çekmek-mesrûr olmak, gedalar olmak-şâh olmak, giriftâr olmak- kayd-ı halâyıkdan halâs olmak, gitmek-gelmek, göçmek-kalmak, gülmek-girye kılmak, güldürmek-aglamak, güldürmek-giryân itmek, gelmek-gitmek, ham eylemek-*

serkeş olmak, hâlel irmek-tamir eylemek, handân-giryân, harâb olmak- mamûr olmak, hazin olmak-şâdân olmak, haşr olmak-hâk olmak, ihyâ-öldürmek, izz itmek- berbâd itmek-, kanâat eylemek-tama kılmak, kâse-lis olmak-fagfûr u hâkân olmak, kec bakmak-râst bakmak, kul olmak-sultân olmak, ölmek- sag olmak, ömri kûtâh olmak-ömr-i firâvân olmak, mahzûn-açılmak, mesrûr eylemek-gamgin itmek, mest olmak-hüşyâr olmak, miyâncılık eylemek-bâzârı bozmak, müstetir-göstermek, satmak-almak, sefid-siyâh itmek, sir olmak-aç olmak, şâdân itmek-gam-hâr eylemek, şâdân olmak-mahzûnun olmak, şükr- şikâyet, timâr olunmak-bimâr olabilmek, unutmak-anmak, unutmak-yâd itmek, üslûb-ı aklı koymak-tâbi-i tavr-ı cünûn olmak-, yadlar agyâr olanlar yâr ol-, yâd itmek-ferâmûş itmek, zehr olmak-tiryâk olmak, yire mi geçmek-göge mi çıkmak.”

Nev’î, dinî-tasavvufî kavramları kullanarak da tezat sanatı yapar. Böyle kullanımlar divanda şunlardır; “*ankâ- mekes, bâki- fânî, beden-cân, câme-i atlas - pelâs, câme-i zerben- dervîş-i ezrak-pûş, cân-ten, cism- cân, cismâni- rûhânî, fenâ künci- kasr-ı büleñd eyvan, Firdevs-cehennem, genc- virâne, gubâr-ı kûy-i fenâ- başda tâc, gussâ ile şâdi, haşâk-i cism- dergâh-ı izzet, hayr-şer, hecr-vasl, hevâ-yı sim- nakd-i fakr, keder-safâ, levs- tahâret, mani-sûret, manide sûdetde, milk-i suret-milk-i manâ, sekiz cennet-dûzah, metâ-ı fakr-nakd-i devlet-i dünya, sırr-ı mûtû- feyz-i hayât, sürûr- künc-i gam, soyup dervîş it- tâc geymek, sûrete-manâ, sûret-mani, şükr-şikâyet, ten-cân, vuslat- mehcûr, vuslat-fürkat, zâhir-i cismin kılup seng-i havâdisden şikest- kalbinün virânesi âbâd ol-, zulmet-serây-ı hâki-ruşen.”*

Çeşitli sıfatlar, zıtlık teşkil edecek şekilde, çeşitli durumları ya da varlıkları karşılamak üzere Nev’î Divanı’nda kullanılır. Buna örnek ifadeler şunlardır; “*alçak-yüksek, cennet-dûzah, ekber ü asgar, güzel-çirkin, hayr- şer, kemâl-noksân, kolay- müşkil, rast- kec, rifat- dün, tolaşuk- togru, ziyade- noksân.”*

Zaman kavramıyla günün belli dilimleri ya da mevsimler kastedilir. Zaman mefhumu üzerinden tezat ifade eden kelimeler Nev’î Divanı’nda şunlardır; “*evvel- âhır, ferdâ-bugün, gündüz-gice, hazân-bahâr, gice-gündüz, leyl ü nehâr, mâzi ile hâl, nevrûz u zemherir, rûz-ı rûşen- gice, rûz-şeb, şimdi-sonra.”*

Fiziksel, psikolojik vasıflar üzerinden kelime bağlamında yapılan tezatlar Nev’î Divanı’nda şunlardır; “*adâvet-dostlık, alâ-edna, âşık-ı pir-vakt-i cüvânî, ayık-mest, câna*

safâ-başa bela, câna safâ gel-cism-i mürde, cins-i sâfil-mâ-fevk, cüvân-pirlik, cüvân-ı çemen-pir-i zü'l-vakâr, girye-ayş, derd-i hecr-vasl, dil-i dâna vü sine-i nâdân, dost-düşmen, düşmen ü dost, fêrah-gam, gam-safâ, gam-hurremlık, güneş ruhsâr- kara yüzlü, genc-i nâ-yâb- hâtır-ı virân, girye-hande, gözyaşı-neşv ü nema, gussa-şâdi, ışk -ı ezeli - şule-i şevk-i ebedi, kadd-i cüvân-pir, kahr-lutf, keder-safâ, lutf- kahr, mahzûn u nâşâd, merdâne- zebun, mürde-hayât virmek, mürde-revan, neşât u râhatı-renc ü anâ, nev-cüvân- pirâne-ser, penbe-i dâg- tâc-ı devlet, pir ü cüvân, pirlik-oglanlık, pirlik-nev-cüvân, pir-tıfl-ı nergis, pür-gam-hurrem, rûh -ı revan-beden, safâ-gavgâ, sıfât-ı lutf u kahr, sıhhat- bimâr, sürûr-gam, sürûr-hüzn, şâdi-gam, vakt-i şâdi vü tarabdur-gussa, vefâ-cefâ, yas-bayram, yohsul u bay u pir ü cüvân, zen-er.”

Aşkın kahramanları ve âşıklık durumunun çeşitli hususiyetleri üzerinden zıtlıklardan istifade edilerek aşk konusunun işlendiği kavramlar da Nev’î Divanı’nda kullanılır. Aynı zamanda açık istiare yoluyla çeşitli yakıştırmalarla hem devlet büyükleri hem de sevgili ve aşığın durumu işlenir. Divandaki bu tür tezatlı kullanımlar şunlardır; “*agyâr-yâr, ahabâb-agyâr, bende-şâh-ı âli-şân, bende vü âzâd, dostum düşmen, dost-adû, elif-i nâm-ı şehriyar-rûy-i adû, fûrkat-vuslat, geda-himmet-i sultân, geda-pâdişâh, güneş-zerre-i hakir, havâss u avâm, esir-sultân, geda-sultânlık, geda-şâh gedâ-yı bi-nevâ-şâh-ı âli-şân, gedâ-yı bi-nevâ-şâh-ı âli-şân, hecr-vasl ü kinâr, hünkâr-gedâ, kar-ı çâh-câh-ı izzet, kul-şâh, kullık-hünkâr, pâdişâh- kul, kûy-ı harâbât-serir-i devlet, mahrem-i agyâr it-mahrûm-ı didâr eyle-, pâye-i vasl-dest-i hicran, pir-i nâ-halef-tıfl-ı dil, rûz-ı vasl-zulmet-i hicrân, Süleymân-ı zaman-abd-i memûr, şâh ile geda, şâh u geda, şâm-ı hecr-rûz-i id, şeh-i âli-nazar-gedâ, tiryâk-ı visâl- zehr-i firak, uşşâk- agyâr, vasl- hecr, yâr-agyâr, yâr-gayr, yâr işi- zahmet-i agyâr, zevk-i visâli fûrkat.”*

Doğadaki varlıklar ya da doğa hadiseleri üzerinden yakıştırmalar, benzetmeler ya da karşılaştırmalarla yapılan tezatlar Nev’î Divanı’nda şunlardır; “*asker-i berf-cünd-i bahar, bahar-hazân, bârân u berf- berg ü bâr, bir söyünmez âteş -bir dükenmez âb, bürûdet-harâret, dirhem- jâle, emvâc ü katra gibi deryâ, gül- hâr, gül-i ranâ-hâr, hurşid ü zerre-i nâ-peydâ, katralar-derya, katra-i emvâc-lücce-i ummân, pertev-âfitâb, sayf u şita, subh-gice, subh-şâm, şâm-ı hecr-seher, şemse noksân-ı zerre-bahre ihsân-ı katra, şir-i ner- âhû-sıfat, şitâ- şâh-ı bahar, yirleri- gögi, zâg u zegân-tûti, zerre-hurşid.”*

Nev'î'nin kullandığı ifadelerden anlaşıldığı üzere; karşıt durum ya da vakaları, sözcük veya anlamsal düzeyde bütüne sindirme yöntemiyle, türlü yönleriyle aşkı, psikolojik ya da fiziksel durumları, sosyal, günlük ya da doğaya dair hemen her şeyi anlatır ya da betimlerken tezat sanatını kullanır.

9. Nev'î Divanı'nda Vezin

Hecelerin açıklık, kapalılıklarına ya da uzunluk, kısalıklarına dayalı ölçüye aruz ölçüsü adı verilir. Aruz ölçüsünün hece ölçüsünden farkı; hece ölçüsünde hecelerın sayıları, aruz ölçüsünde ise hecelerın ses değerklerinin esas alınıyor olmasıdır (Kurnaz ve Çeltik, 2012, s.14). Nev'î'nin şiirlerinde hangi ölçüleri ne kadar sıklıkla kullandığının tespiti veznin ses değerklerinin şiirin anlamına katkısını değerklendirmek açısından önem arz eder. Klasik şiirde aruz ölçüsünden en fazla kullanılan kalıp remel bahrinin “*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*” kalıbıdır. Bunun haricinde en çok tercih edilen kalıplar muzari bahrinden “*mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün*” ve hezec bahrinden “*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*” kalıplarıdır.

Türk aruz vezninde toplamda dört daire ve on dört bahir mevcuttur (Dilçin, 2000, s. 19). Nev'î Divanı'nda ise toplamda 750 şiirde 25 ayrı aruz ölçüsü kullanılır. Bu ölçülerden 13 tanesini daire-i mu'telif, 6 tanesini daire-i muhtelif, 3 tanesini daire-i müttefika, 3 tanesini ise daire-i müttefika oluşturur. Bunların bahirlere göre dağılımı ise şu şekildedir; hezec bahrinden 5, recez bahrinden 2, remel bahrinden ise 6; münserih bahrinden 2, remel bahrinden 2, müctes bahrinden 2; mütekarip bahrinden 2, vafir bahrinden 1 tane mevcuttur.

Nev'î, Klasik şiir geleneğine bağlı kalarak bu kalıplardan en çok hezec bahrinin “*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*” (125 defa) ve remel bahrinin “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” (99 defa) kalıplarını kullanmayı tercih eder. Remel bahrinin “*fa'ülün müstef'ilün faulün*”, müctes bahrinin “*mefâ'ilün feilâtün mefâ'ilün feilâtün*”, hafif bahrinin “*fâ'ilâtün mefâ'ilün fa'lün*” ve vafir bahrinin “*mefâ'iletün mefâ'iletün*” kalıplarını ise birer defa kullanır. Bu kalıpların nazım şekillerine göre dağılımı ise şu şekildedir;

Çizelge-5: Vezinlerin Dağılımı

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	Faûlün Müstef'ilün Faûlün	Mefâ'ilün Feilâtün Mefâ'ilün Feilâtün	Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lün	Mefâ'iletün Mefâ'iletün
110 gazel 11 kaside 4 müfred 1 terci-i bend 1müseddes	80 gazel 8 mukatta 4 kaside 4 müfred 1 tarih 1 terci-i bend 1 tahmis	1 gazel	1 gazel	1 mukatta	1 gazel

Nev'î'nin sık kullandığı bu kalıplar tekdüzelikten uzak ve belli bir ritim dâhilinde işleyen bir özellik taşır. Vezin tercihine ek olarak; şiirlerde Nev'î'nin bu vezinleri, ne derece tesirli kullandığı da önemli bir mevzudur. Çünkü vezinlerdeki ufak bir kusur ya da yanlışlık, asgarî düzeyde nazım birimine tesir edeceğinden sağlanmak istenen ses veya ritim uyumunu bozar. Bu bakımdan Nev'î Divanı'nda vezin hususundaki tasarruflar hem ahenge hem de anlama katkı sağlar. Nev'î aruz veznine sınırlı oranda müdahale ederek fakat aruz vezninin içindeki imkânlardan azamî oranda istifade ederek onu bir araç olarak kullanmayı başarabilen bir şairdir. Bazı şairlerin yaptıkları vezin kusurları, şiirlerindeki ses ögesini bozarken Nev'î Divanı'nda ahengi sağlayan ve anlamı olumlu yönde etkileyen temel unsurlardan biri sayılabilir. Nitekim Nev'î'nin bu yetisi, devrinin sanatsal açıdan özel bir yere konumlandırılmasında önemli bir etken olarak düşünülebilir.

10. Nev'î Divanı'nda Kafiye ve Redif

Şiirlerde dize sonlarında bir sonraki dize ile ses ahengini oluşturmak için yazılışları, okunuşları aynı; görevleri farklı eklerin, kelime veya kelime gruplarının benzerliğine kafiye; yine dize sonlarında yazılışları, anlamları ve işlevleri aynı ek veya kelime, kelime gruplarının benzerliğine de redif adı verilir. Bu iki terimin şiirdeki temel işlevi ahengi sağlamaktır. Fakat kimi şairlerde değişik kullanımlarla ses estetiğini oluşturmanın yanı sıra ses ve anlam ilişkisini kurarak anlama güç katmak, yeni bir duygu ve düşünceye ortam hazırlamak için bir araç hususiyeti de taşır. Böylelikle şair şiirde duygu, düşüncelerle ses uyumunu bütünleştirerek şiire canlılık katar (Dilçin, 2000, s. 92). Demek ki bu ses uyumlarının temelde şiire en büyük katkısı, sesle anlam birlikteliğini sağlayarak, şiirde zengin çağrışımlara zemin hazırlamasıdır.

Klasik şairlerden Nev'î de şiirlerinde, bu bağlamda, kafiye ve redifin şiirdeki görevinden ziyadesiyle faydalanır. Nev'î'nin *kafiye olarak kullandığı kelimelerin çeşitliliği ve bilhassa uzun kasidelerde kafiye bulmaktaki başarısı dikkat çekicidir* (Sefercioğlu, 2001, s.10). Bu durum onun dile hâkimiyetini, sanatçı ustalığını kanıtlayan önemli bir tespittir. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen, yetiştiği tasavvuf kültürünün de tesiriyle, toplumcu bir anlayışa sahip bir şair olarak Nev'î, sade ve külfetsiz bir dil kullanmaya itina gösterir. Arapça ve Farsçanın hakim olduğu bir üslup anlayışının zirve yaptığı bir dönemde; Nev'î Türkçenin zenginliğinden, ifade olanaklarından yararlanma yolunu tercih eder. Bu durum, onun Osmanlıca şiirde Türkçe işlemek isteyen bir şair olduğuna işaret eder (Mazıoğlu, 2004, s. 151). Nitekim onun bu tavrı, kafiye ve redif konusunda da kendini gösterir. Şiirlerinde çok fazla redif kullanması, kafiye ve rediflerinin ziyadesiyle Türkçe kelimelerden mürekkep olması onun bu hassasiyetinin delilleridir.

Nev'î'nin şiiri kafiye ve redif konusunda bütünsel değerlendirildiğinde genel yargılar bu doğrultudadır. Ayrıntılı olarak kafiye ve redif kullanımı irdelendiğinde Nev'î'nin kafiye olarak hemen hemen bütün kafiye çeşitlerini kullandığı görülür. Klasik şiirin genel karakteristiğine uygun olarak tam ve zengin kafiye daha çok tercih eder. Buna göre Nev'î'nin 474 şiirinde zengin, 230 şiirinde tam, 25 şiirinde yarım kafiye kullanır. Bunun haricinde cinaslı kafiyeli şiirleri de vardır. Divanda hem kafiyeli hem redifli şiirlerinin şekillere göre dağılımına bakıldığında kasidelerde 11, gazellerde 312, mukattalarda 49

rübailerde 7, diğer şekillerde ise karmadır. Biri kaside, diğerleri gazel olmak üzere 5 şiiri ise sadece rediflidir.

Nevî'nin kafiye kullanma konusunda dikkat çeken bir özelliği iki ünlüye karşılık gelen uzun ünlüleri tercih ederek kafiye çeşidi oluşturmastır. Örneğin;

Ahibbâ muntazır meclis müheyyâ

Seni gözler habâb-ı câm-ı sahbâ (G11)

beytinde “â” uzun ünlüsü “aa” çift sesini karşılayarak tam kafiye,

Hadîs-i şebnem ü güldür hezârun kavli gûş eyle

Zamân-ı ömr-i nâzûkdür kadeh tut bâde nûş eyle (G424)

beytinde “û” uzun ünlüsü “uu” çift sesini karşılayarak zengin kafiye,

Olupdur mesned-i nazmun zahîri

Melâhat milkinün şâhı emîri (G552)

beytinde ise “î” uzun ünlüsü “ii” çift sesini karşılayarak yine zengin kafiye yapar.

Nevî, miktar olarak bakıldığında, en çok zengin kafiye kullanır. Zengin kafiyeleri, genellikle “-ân, -âr, -âb, -ûn” gibi uzun ünlülerden oluşan ses benzerliklerine dayanır. Bu şekilde kafiye yapma yöntemi, ona dilin sağladığı bir rahatlık yahut Nevî'nin kolaycılığa kaçışı olarak düşünülmemelidir. Çünkü Nevî'nin iki ünsüz bir ünlüden, iki ünlü bir ünlüden oluşan ya da altı ses benzerliğine kadar varan zengin kafiyeli şiirleri de vardır. Bu bakış açısı rakamlara vurulduğunda Nevî; 11 gazelde dört; 1 kaside, 1 muhammes, 4 gazelde beş ses benzerliğine dayalı zengin kafiye kullanır;

Tenüm hûn-ı sirişkünden nihâl-i ergavânîdür

Vücûdum oldu vîrân şehr-i rûyum zaferânîdür (G59)

Ne fursat oldu ki hâl-i dili hikâyet idem

Ne vüsat oldu ki hicrân gamın rivâyet idem (G309)

Yok na 't-i bakâda sana bir kimse müşârik

Vechündür olan bâki vü bâki kamu hâlik (G260)

Eyler ise sana bu çarh-ı felek gaddârlık

Kuşanup gaddâreni göster ana cebbârlık

Hatm olupdur mushaf-ı hüsnünde meh-ruhsârlık

Pâdişehlerde müsellemdür sana hünkârlık

Gelmedi mislün cihâna feyz olaldan varlık (MUH)

Dimenüz dîv rakîbe işi hem-demlikdür

Aceb olmaz o perî n'eylesün âdemlikdür (G157)

Zengin kafiye de üçten fazla ses benzerliğinin olması uyumda zenginleşme derecesini gösterir (Dilçin, 2000, s. 89). Fakat bunu şiirin estetiğini bozmadan başarabilmek bir maharet işidir. Nev'î'nin bu tür zengin kafiye, sınırlı sayıda örneklemeğine rağmen, sözün doğallığını yitirmeden dizeleri benzer ses yığınları durumuna sokmadan kullanması sanatkârane yetkinliğinin bir tezahürüdür.

Nev'î en çok kullandığı kafiye çeşitlerinden tam kafiye de “â” uzun ünlüsüyle çok yapar. Bunun haricinde Nev'î Divanı'nda “-em, -er, -it, -il, -ir” ses benzerliklerinin çok sık kullanıldığı tam kafiye örnekleri de mevcuttur;

Hançer-i yâri gılâfî çekdi tenhâ koynına

Mâh-ı nev ebr-i siyâhun girdi gûyâ koynına (G418)

Ol şân-ı kerîm-i bâ-kemâle

Kim zatı güzîde-i beşerdür

Pây-i melahı hediye kılmak

Ger ayb ise mûrdan hünerdür (MUK18)

Düşürmüşdüm hatun vasfında bir hoş manî-i nâdir

Bulup anı tırâş itmiş işitdüm sonra bir şâir (G125)

Mevc ürür bahr-i mahabbet keştî-i dil nâ-bedîd

Bir aceb deryâdayuz kar ile sâhil nâ-bedîd (G49)

Tek ses benzerliğine dayanan kafiye çeşidi yarım kafiye'nin de Nev'î Divanı'nda kullanılıyor olması, Nev'î'nin Türkçeye verdiği değerden ve Türkçe kullanmadaki hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkçe kelimeler yarım kafiye oluşturmaya çok elverişli bir dildir. Bu durum şaire büyük kolaylık sağlar. Yarım kafiye halk şiirinde daha çok kullanılır. Fakat Türkçe kullanmaya meyilli Nev'î gibi şairler, Klasik şiirde yer yer bu geleneği devam ettirmişlerdir;

Şikest oldı meger mînâ-yı ahzar

Zemîn pür-hurde-i mînâ ser-â-ser (K20)

Cân u dil kuyüne revân olsun

Hâcî hâcîyü Mekke'de bulsun (G320)

Nev'î yarım kafiye konusunda “-l” ve “-r” gibi titrek sesleri tercih eder. Bunun gerekçesi olarak bu seslerin daha ritmik oluşu gösterilebilir;

Öykündi aks-i serv meger kadd-i dilbere

Sular getürdiler depesi üstine yire (G428)

Nev'î Divanı'nda, yarım kafiye kullanımının nazım şekillerine göre dağılımına bakıldığında yoğunluğun gazellerde olduğu fakat terci-i bent, tahmis, murabba ve mukattalarda da yarım kafiye kullanıldığı tespit edilir.

Türk şiirinde sınırlı örnekleri olup, halk şiirinde daha fazla kullanılan ve bir söz oyunu ya da sanat olarak telakki edilen cinaslı uyak da, çok az sayıda da olsa, Nev'î Divanı'nda örneklenir;

*Hazânda bülbülün kim âh-ı serdinden solup **verdi***

*Bu kühsârun dem-i serdi bize haylî fenâ **verdi** (G479)*

beytinde “verdi” kelimesi ilk dizede “gül”, ikinci dizede ise “vermek” eylemi anlamındadır.

*Tenüm zahm-ı tîrînle döndi **neye***

*Derûnumda nâlem ne benzer **neye** (MÜF8)*

beytinde ise; ilk dizede “neye” kelimesi soru sözcüğü “ne”, ikinci dizede ise musikî aleti “ney” anlamındadır.

Rediflerin kullanımı, Türk şiirinde daha ziyade halk şiirinde ve Klasik şiirde yaygındır. Sonraki dönem şiirlerinde daha ziyade bu geleneğin bir uzantısı şeklinde kendini gösterir (Dilçin, 2000, s. 91). Klasik şiirde redif kullanımı, şekil estetiğini sağlamada bir araç konumundadır. Fakat Bakî, Fuzûlî gibi usta şairler için redif; bir estetik, ritmik kaide olmasının yanı sıra anlama kazandırdığı değer açısından da ehemmiyet arz eder. Nev'î'yi de Klasik şairler içinde böyle bir zemine oturtmak yerinde olacaktır. Nitekim Nev'î için rediflerin kullanım sıklığı ve çeşidi, onun sanatçı kimliği hakkında ipuçları verdiği gibi şiirde anlama kattığı değeri de yansıtmaları bakımından da önemlidir.

Nev'î'nin divanındaki 750 şiirden 385 tanesinin redifli olduğu tespit edilmiştir. Bu rakam takriben yüzde 51'lik bir orana tekabül eder. Bu oranın nazım şekillerine göre dağılımına bakıldığında kasidelerde yüzde 18, gazellerde yüzde 55, mukattalarda yüzde 58, rübailerde 72, müfredlerde yüzde 47, diğer nazım şekillerindeyse yüzde 90'ı karşılar. Bu rakamsal veriler, Nev'î'nin redif kullanma eğilimini gösterir.

Redifler eklerle ya da sözcük tekrarlarıyla oluşturulabilir. Nev'î Divanı'nda redifli şiirlerin neredeyse üç yüze yakını sözcük benzerliğine dayalı rediflerden oluşur. Nev'î, redif olarak kullandığı 290 sözcükten sadece 34 tanesini tekrar eder (Sefercioğlu, 2001, s.10). Nev'înin redif olarak kullandığı sözcükler ise ekseriyetle şunlardır; “*dünya, gibi, aceb, ola, subh-dem, fûrkat, hâdis, gördün mi hiç, nâ-bedid, kalmadı, seni, üstine, gerçek imiş, eyleyen dilber, durmuş, eyler, gör, açar, gözedür, iltifat, geçer, leziz, zamânıdır, olmakdur, esiridür, yaraşur, gider, virür, nakşını, geçer, bilir, tutmaz, gitmez, olmaz, idemez, câiz, çekerüz, değmez, isterüz, bulunmaz, ne demekdür, nedür, var, yok, bâis, bak, bilmez, ancak, âşık, olduğum bilmez, bundadır, usanmaz, degül midür, söyledür, sıhhat, bulmaduk, vâiz, kaplıcanun, gelmesün, itmesün, gözleyen, her gûşeden, hatun, yok, gel, ömrüm, n'eylesün, sal, bâki, turı tursun, geçmedi, üzre, açıldı, gibi, olan, sen, hele, kâşki, kulak çekdi, gibi, koynına, Edrine, bu gice, itmez mi, gibi, kalmadı, gamını, çekdüm, çok güzel, semtini, yaraşur, geldi, ehli, gezer, olunmaz mı, olam gibi, gayrı, beni, eğlendi, döndürdi, eyledi, itdi, bilinmedi, kaldı, üzre, eyle, bir yüzden dahi, yine, eyleye, olmada, arada, it hele, böyle, tehi, almada, itme, olmasa, bûse, isteme, Fethi, gice, oldı her gûşe, tıyurma, ise de, acele, var, ben, bekleyen, bilürsin, itmez misin, olsun, olsa, bilürsin, elinden, olur bir gün, olmasun, idesin, olduğın, komazsın, olayın, yansun, olmasun lutf eyle sultânım benüm, oldum, olmag istersin, kalmışsın, eyleyen, itsem, olmasun gönlüm, söylen söylesün, eyleyen, bilürsin, Hasan, söylesün, seyrinden, olsun, olalum bir zaman, revişlerin, idem, çekdüm, idelüm, disem, ne müşkil, ol, eylemedün, hatun, eksük, oldun, eylesen, olanun, olabilirsek, ol, yok, eylesen, döndürdün, gelmezsen, gönlüm gözüüm, itdüm, girem, bizüm, senün, makdemün, olmak, yok, olıcak, ışk, yok, düşmüş, olmaz, raks, Yûsuf , arz, hat, şem, âteş, eylemiş, âteş, âşıklaruz, fârigüz, görünmez, meyl eyler, olmak ister gönlümüz, bulunmaz, olur, olmaz, kâse-bâz, var, gör, sefer, vaktidür, düşmüşdür, yokdur, adalet, saâdet, feth, saltanat, Kaya, eyler, gül, umarsın ey gönül, gül, ne müşkil, yokdur, ile hem-ser, ola, bi-haber, bağludur, üstindedür, dirler, özler, çekdiler, gözlerler, eyler, dirler, çıkar, gelür,*

ter, gör, olur, ağlar, zamânıdur, Ahmed, tir, benzer, gör, hâdis, harc, güç, söylenür, ne borç, gâhi râst gâhi kec, fERAH, çarh, murâd, ışk u mahabbet, ben bir habâb, oldu âh, çemenzâr, cânâ, cüda, ola, merhabâ, Alinün, vazife, sünbül, olsun, gül, dürüst, itdiler, vardur, olur, çeker, eylemez, dervişler, umar, kudret var, ider, olmadan yegdür, eyledük, itdügün bildük, gerek, görsek, hüsnünün, kalsun, olmaya, üzre, olma, yirinde, aynına, olmuş idi dün gice, olsa, senün, gonca, didükleri, açılmaz, var senün, nergis, çaresi, pergârdan çıkma, itâb, şükûfe, hâdis, ecel, kılsan olmaz mı, olmadum, gıtdüm, ancak, gördüm, itmiş, idelüm, kalmadı, imişsin ey felek, eylesün, idersin âkıbet, için, eyledün diriğ, âyet idem, idem, lanet, Baki, hep, gelmez isen, itse, olsak, kosan, meylüm, itdi, eyleme yâ Râb, Sultân Mehemedün, olincadur, olmaz, ide, eyledüm, eylesem, idesin, ola, itmek neden, olur, kılur, ola, gibi, gide, imişsin, oldu, kılabilsem, olsun, bağışla, ışk, kahve, ile, eyleye, yeg itmiş, hep, yegdür.”

Nev’î Divanı’nda birden fazla tekrar eden ve sık kullanılan redifler vardır. Bu rediflerden “*eylemek*” eylemi farklı varyasyonlarıyla, farklı nazım şekillerinde toplamda 21 defa geçerek en sık kullanılan rediftir. Ardından, yine 15 defa “*ile*” edatı, yine farklı şekilleriyle 11 defa “*olmak*” eylemi, 10 defa “*görmek*” eylemi ve 10 defa “*var*” sözcüğü takip eder. Bu üç sözcüğün haricinde değişik kullanımlarıyla sık tekrar eden rediflerden bazıları şunlardır; “*geçmek, yok, bilmek, gelmek, üzre, gibi, hele, gice, kalmak, yaraşmak, bilmek, itmek, ben, gayrı, hele, hat, âteş, redif, görünmek dimek, dürüst, sen.*”

Çizelge-6: Sözcük Redifler

Sözcük Redifler								
Bağlaçlar	Edatlar	Özel İsimler	Arapça-Farsça Sözcükler	Eylemler	Sıfat Tamlaması	Zamirler	Cümle Biçimin de	Soru
de	gibi	Edrine	subh-dem	olmak	eyleyen dilber	sen	olur bir gün	aceb
gahi...gahi	üstine	Sultân	fürkat	görmek	her gûşe	ben	olmuş idi	ne dimek
dahı	ancak	Mehemed	hadis	kalmak	bu gice	bu	dün gice idersin	nedür

Sözcük Redifler								
Bağlaçlar	Edatlar	Özel İsimler	Arapça-Farsça Sözcükler	Eylemler	Sıfat Tamlaması	Zamirler	Cümle Biçimin de	Soru
	üzre	Yûsuf	nâ-bedid	durmak	çok güzel	böyle	âkıbet var senün	degül midür
	hele	Ahmed	iltifat	eylemek		biz	eyleme yâ Râb	n'eyles ün
	ise	Ali	nakş	itmek			imişsin ey felek	itmek neden
	gayrı	Kaya	caiz	bilinmek			eyledün diriğ	ne müşkil
	bir	Baki	sıhhat	kalmak			kudret var	ne borç
	içün	Hasan	vâiz	görmek			âyet idem	kılsan olmaz mı
		Fethi	kaplıca	açmak				
			hat	gözetmek				
			ömür	geçmek				
			arz	yaraşmak				
			şem	gitmek				
			makdem	virmek				
			hüsn	geçmek				
			kâse-bâz	bilmek				
			tehi	tutmak				
			ışk	gitmek				
			bûse	olmak				
			ferah	idebilmek				
			çarh	çekmek				
			murâd	değmek				

Sözcük Redifler								
Bağlaçlar	Edatlar	Özel İsimler	Arapça-Farsça Sözcükler	Eylemler	Sıfat Tamlaması	Zamirler	Cümle Biçimin de	Soru
			ışk u mahabbet	istemek				
			habâb	bulunmak				
			gonca	bakmak				
			merhaba	bilmek				
			meyl	usanmak				
			yeg	söyletmek				
			itâb	bulmak				
			şükûfe	gelmek				
			çemenzâr	itmek				
			adalet	gözlemek				
			saâdet	salmak				
			feth	turı turmak				
			saltanat	geçmek				
			sefer	açılmak tuyurmak				
			vazife	olunmak				
			harç	döndürmek				
			bi-haber	almak				
			ayn	istemek				
			âyet	eylemek				
			cüda	düşmek				
				kılabilmek				
				ağlamak				
				dimek				
				özlemek				
				çekmek				

Sözcük Redifler								
Bağlaçlar	Edatlar	Özel İsimler	Arapça-Farsça Sözcükler	Eylemler	Sıfat Tamlaması	Zamirler	Cümle Biçimin de	Soru
				söylen söylemek				
				bağışlamak				

Nev'î'nin kullandığı redifler genel olarak yorumlandığında; hemen her şairin redif olarak kullandığı “gayrı, yok, gibi, değil” gibi redifleri Nev'î'nin de tekrar ettiği görülür. Redif olarak en çok eylemleri tercih eden Nev'î, klişeleşmiş eylemlerin yanı sıra “söylen söylenmek, turı turmak, bağışlanmak” gibi orijinal eylemleri de kullanması onu diğer şairlerden farklı kılan bir özellik sayılabilir. Yine Nev'î'nin kullandığı orijinal sözcük redifler arasında “kahve, kaplıca, kâse-bâz” gibi redifler gösterilebilir;

Muhtesib kahve-fürûşa ne taaddi eyler

*Yohsa kâfir mi olur içse müslümân **kahve***

İrte derse çıkamaz gice kitâba bakamaz

*Eger içmezse müderris iki fincân **kahve** (MUK65)*

*Safâ virüp dile âb u havâsı **kaplıcanun***

*Keder komadı giderdi safâsı **kaplıcanun** (G265)*

*Bir peri-peyker güzel şûh-ı cihândur **kâse-bâz***

*Niçe sûretten görünür dil-sitândur **kâse-bâz** (G168)*

Nev'î din uluları, devrin ileri gelenleri, devlet büyükleri, şairler ve yakın çevresinde önemseydiği bazı kişilerin adlarını da redif olarak seçerek onlara özel şiirler yazmıştır. Bu kişilerden Fethî ve Kaya'nın kim oldukları tam olarak teşhis edilememiş; fakat

Nev'î'nin yakın çevresinden oldukları tahmin edilmektedir (Sefecioğlu, 2001, s. 10). Sultân Mehmed ise, devrin padişahı Sultan III. Mehmet olup kendisine kasideler sunulmasının yanında Nev'î Divanı'nda bir murabbada redif olarak zikredilir. Peygamberlerden sadece iki peygamberin ismi redif olarak geçer. Bunlardan biri Hz. Muhammed, diğeri Hz. Yusuf'tur. Hz. Muhammed, Nev'î Divanı'nda farklı isimlerle sıkça anılmasına rağmen kendisine na't şeklinde sunulan bir kaside mevcut değildir (Sefecioğlu, 2001, s. 29). Bu durum onun divanını farklı kılan özelliklerden bir tanesidir. Nev'î, Ahmed ismiyle Hz. Muhammed'i, bir gazelde redif olarak seçip kendisinden övgüyle bahsederek divandaki bu eksikliği giderir;

*Ey kapısı penâh-ı cân **Ahmed***

*İşigi mabed-i cihân **Ahmed** (G50)*

Hz. Yusuf, Nev'î Divanı'nda çeşitli vesilelerle adı en çok geçen peygamberdir. Nitekim bir gazelde de adı redif olarak seçilmiştir;

*Melâhat mısırının sultân-ı âli-şânıdur **Yûsuf***

*Letâfet göklerinün kevkeb-i rahşânıdur **Yûsuf** (G215)*

Nev'î Divanı'nda dört halifeden sadece Hz. Ali'nin ismi redif olarak bir terkeb-i bentte vasıta beytinde ve bir gazelde geçer;

*Şâh-ı Necef halife-i din Murtazâ **Ali***

*Sermâye-i velâyet ü şîr-i Hudâ **Ali** (TERKB4)*

Aynı dönemde şöhret bulmuş ve birbiriyle inceden inceye rekabet halinde iki şair Nev'î ve Bakî şiiirleri vasıtasıyla, birbirlerine olan üstünlüklerini, zaman zaman nahoş fiziksel yakıştırmalara varacak boyutta mukayeselerle kanıtlamaya çalışırlar. Bilhassa Nev'î kıskançlığını türlü yollarla şiiirlerinde ifade eder. Fakat en samimi hislerini Bakî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiyesinde yansıtır. Onun bu mersiyesi, vasıta beyti Bakî redifli bir terci-i benttir;

Yire çal câm-ı şevki ey sâki

*Gitdi bezm-i zamânedi **Bakî** (TERCB1)*

Nev'î, yaşadığı şehirlerden birisi olan Edirne için bir gazel yazar. Edirne'nin güzelliklerinden ve kışının soğukluğundan bahsettiği bu gazelinde Edirne'yi redif olarak kullanır;

*Cây-gâh-ı zevk u âlemdür fezâ-yı **Edrine***

*Cûylar âyine-i âlem-nümâ-yı **Edrine** (G399)*

Nev'î'nin dilde sadeliğe ve gündelik dil kullanmaya yatkınlığı, onun devrine göre ayırt edici niteliğidir. Divanında oldukça fazla deyim kullanması da onun bu niteliğinin neticesidir. Deyimleri her türlü görevde kullanan Nev'î'nin redif olarak kullandığı şiirleri de mevcuttur;

*Dehânun gûyiyâ bir noktadur **pergârdan çıkma***

*Hezârün agzın açdurma şehâ **pergârdan çıkma** (G463)*

*Sadâ-yı seyl-i eşküm gûş idüp deryâ **kulak çekdi***

*Dil-i deryâ-keşâna zevrak-ı sahbâ **kulak çekdi** (G474)*

11. Nev'î Divanı'nda Şair, Şiir, Sanat

Klasik şiir; oldukça uzun bir dönemde cereyan eden ve çok geniş bir yelpazesi olan edebî bir hareket olmasına rağmen hakkındaki bilgiler, şiirin etkin olduğu sürecin uzunluğuyla mukayese edildiğinde, kısıtlı sayılabilecek ölçüttedir. Fakat son yıllarda bu edebî dönemin şiir anlayışı hakkındaki çalışmalar hız kazanmıştır. Yapılan çalışmalar üzerinden genel bir çıkarım yapmak istenirse Klasik şairler, mensubu oldukları kaide ve sınırları önceden belirlenmiş bir edebiyat geleneğinin sanat anlayışını olduğu gibi miras olarak almışlardır. Dolayısıyla bir poetika mahiyetinde bir şey yazma gereksinimini duymamışlardır. Yazsalar bile bu yok denecek kadar az sayılabilecek teşebbüsler, tam bir poetika özelliği arz etmediği gibi genel sanat anlayışına tesir edebilecek kuvvet ve boyutta değildir. Klasik şairler bu bakımdan kendi şiirleri içinde beyitlerde teşbih, istiare gibi sanatların yardımıyla şiir hakkında bazı mülahazalarda bulunmuşlardır. Poetika hakkındaki bu değerlendirme ve tespitler, genellikle kasidelerin fahriye bölümlerinde, divanların dibace bölümlerinde ve mahlas beyitlerinde yer alır (Bayram, 2014, s. 1). Buna istinaden Klasik şairlerin genel olarak şiirden veya sanattan anladıkları; sanatlarını ya da hünerlerini gösterdikleri nükteli ve manidar sözler ihtiva eden, kendilerini ve karşı tarafı hoşnut eden, güzel hisler uyandıran, içinde bulundukları sosyal ya da siyasi çevreyi etkilemek, onlara maksatlarını dile getirmek bağlamında bir dil aracıdır.

Klasik edebiyatın genelinden özeline inildiğinde bu değerlendirme değişmez. Dolayısıyla 16. asır şairlerinin de şiir hakkındaki fikirleri aşağı yukarı bu doğrultudadır: Klasik şiir; sevgiliye ulaşmayı sağlayan, hakikatten haber veren, “özgün, coşkulu, yeni, renkli, aşıkâne” üslupla söylenen kendine has kurallar bütünüdür. Bu açıdan bakıldığında Klasik şiirin 16. asır mümesillerinden Nev'î de divanında şiir ve şairler hakkında hatta genel anlamda sanata, sanatçıya dair pek çok değerlendirme ve tespitlerde bulunur. Sadece kendi şiiri hakkında değerlendirme yapmakla kalmaz, başka şairlerin şiirleri hakkında da yorumlar yapar; kendi şiirini onlarınkiyle mukayese eder. Şairin şiir hakkındaki beyanatlari, bilhassa gazellerin mahlas beyitlerinde ve kasidelerin fahriye bölümlerinde yer alır. Nev'î'nin yaptığı değerlendirmeler de içinde bulunduğu dönemin edebiyat anlayışıyla örtüşür.

Genel sanat değerlendirmelerinde, kendi sanatına ve diğer sanatçılara dair fikirlerini beyan ederken Nev'î belli kavramları kullanır. Bu çerçevede Nev'î'nin divanında kullandığı şair ve şiirle ilgili yani edebiyatla ilgili ifadeler ekseriyetle şunlardır; “âb-ı revân olmak, âb-ı revân, âb-ı hayât-ı nazm, Acem şâirleri, âlâyîş-i sanat, âl-i nazm, altun ile tahrir etmek, ârif-i âgâh öninde lâf-ı şîr, arsa-i ehl-i kalem, arûs-ı şîr, âteş-i nazm, âyât-ı gazel, âyine-i tab, bâb, bahr-ı suhan, bahr-i maâni olmak, bahr-i nazm, Bâkî, sözi, bâkiler geri, beli büküldüğü tûmâr-ı şîrümün, bend, benümle nisbet itme sûret-i ağıâr, beyt-i mamûr, beyt-i nazm, beyt-i şâir, bîkr-i maâni, bîkr-i nazm, bîkr-i nazm-ı pâk, bu iki mısra ile kıldı feth-i bâb-ı beyan, cahil, divân-ı Câmi, cevher-i eşâr, cevher-i nâ-yâbdur tab, cûy-veş, çekmek, medâyih-i kadr, çekildi şark ile garba sefâyin-i nazmun, çıkardı dürr sadeî çünki kar-ı deryadan, darb-ı meseller, dasitan, dâstân, defter ü divân, defter, defter-i divan, defter-i eşâr, ders-i alleme'l-esmâ, devât ü kalem, devât, devâta suhan, devât-ı çarh-ı çini, devr-i maârif, dilşâd-veş, divân, divân-ı Câmi, divân-ı Şâhi, dürr-i ebkâr-ı ma'nâ, dürr-i nâ-süfte, dürr-i nâ-yâb, dürr-i nazm, dürr-i pâk, dürr-i yek-dâne, dürr-i Aden, dürr-i nâ-yâb-ı güft-ü-gûy, ebkâr-ı manâ, ebyât, ebyât-ı Gülistân, edib, efsûn-ı eşâr, efsûn-ı şîr-i Nev'î, ehl-i hüner, ehl-i mezâk, ehl-i nazm, ehl-i sanâyi, ehl-i tab, elfâz-ı âşinâ, elmâs-ı tab, erbâb-ı divân, erbâb-ı fazl, erbâb-ı hüner, erbâb-ı marifet, sözini dürr-i gûşvâr, erbâb-ı nazm, erbâb-ı sûz, eşâr, eşâr-ı rengin, eşâr-ı rengin, eşâr, etvâr-ı söz, evrâk-ı nazm, Fakih-i medrese, Fârsun erbâb-ı nazmı, fen, fesâhat, fevc-i müştâkân-ı şîr-i marifet, fuzalâ meclisi, gayb-ı mülhem, gazel dimek, gazel söylemek, gazel tarzı, gazel, gazel-i âbdâr, gazelün ruka, gevher mi hâsıl idebilmek, gevher-i manâ, gevher-i nazm, gubâr, güftâr, güftâr-ı ratb u yâbisi, güher, güher-i âbdâr, Gülistân, hâce, Acem begleri, revan, hallâc, hâme, harf, hat, hat-ı gubâr, hat-ı reyhânî, hat-ı sebz, hatt-ı gubâr, hissa, hikâyet, hüner, hüsn-i nazm u mani-i rengin, ışk divânı, icâd eylemek, iller, ilm ü hüner, ilm-i tefsir, imla etmek, inşa, istidâd, gevher, kâl ehli, kalem, dürr-i suhan, kand-i mükerrer, kar, kar-ı manâ, kaside, kâtib, kelam, kelâmı dürrî, kelâm-ı edib, kelâm-ı mevzun, kelâm-ı Nev'î, kelâm-ı rûhânî, kelâm-ı şekker-efşân, kemâl-i suhan, kitâb, kitâbe, kemâl-i suhan, köhne divânı, lafz-ı ter, lafz-ı şîrin, lisânun hâmil-i dürr-i edâ-yı mani-i mülhem, lokma-i şîr, lûlû-yi esrâr ü iber, lûlû-yi nazm u ruka-i inşa, lûlû-yi suhan, lutf-ı suhan, lutf-ı tab, lû'lû, maâni güherleri, makâmât-ı Harirî, manâ-yı bîkr, mani-i bârik, mani-i cevher-feşânı, mani-i nadir, marifet kesbi, marifet, mastûr olmak, matla, meclis-i nazm, meclis-i nazm,

meddâh, medreseler, mektûb, mektûb-ı Çin ü ruka-i milk-i Hutâ, menşur olmak, mervârid-i elfâz, mesned-i nazm, meşrûh, metâ-ı şîr, Metâî, mevsim-i eşâr, mevzun, mevzûn u ter olmak, meydân-ı suhan, mısra, mısraı bir tâziyâne, mısra-ı mevzun, mustar-ı hatt, milk-i nazm, milk-i suhan, muhayyel sözlerüm, müşevveş levh-i mebnâ-yı dilümde şimdi her manâ, nahl-i meyve-dâr-ı belagat, nakd-i Câmî, nakd-i makâl, nakd-i Selmân, nakd-i şîr, nakkâş, nakkâş-ı nakş-ı Çin, nakş u suver, nâl-i kalem, nâm u nişânım söylenmek, nâme, nazire düşmek, nazire, nazm, nazm ehli, nazm eylemek, nazm itmek, nazm olmak, nazm u nesr-i kıssa-i Vassâf u Firdevsi, nazm u nesrin sihr ile efsûn itmek, nazm, nazm-ı bülend, nazm-ı dil-keş, nazm-ı eşâr, nazm-ı Nev'î, nazm-ı pâk, nazm-ı rengin, nazm-ı revân, nazm-ı şîrin, nazmum okunmak, nesim-i nazm-ı gevher-bâr, nev-güfte, noksân-ı hatt olmak, nutk -ı Mesihâ, nüfûs-ı nâtika, nükte-i melfûze, nükte-i ser-beste, nüsha, okumak, okutmak, pençe-i mercan, pertev-i mişkâtı beyt-i Enverîden muktebes, peyrev-i şem-i kelâm-ı Enverî, rengin edâ, resm, revân-ı Enverî, rukûm-ı satr-ı eşâr, rumûz-ı ilm-i Mevlânâ, rûz-nâme, sad hezâr, sâde nazm, Sadî-i Şîrâz-ı gülsitân, sahib, sana musahhar olaldan basit-i milk-i buhûr, san'atını göstermek, sebz ü musarrâ, sefâyin-i eşâr, Selmân-ı zaman, semend-i tab, nakş itdügün elfâz hep rûh-ı musavverdür, ser-leşker-i sipâh-ı suhan, sevâd-ı hat-ı şîr, sevâd-ı midhat-i zâtında hâme-i üstâd, söz, sözi bi-rûh olmak, sözleri mevzûn olmak, sözleri şâhâne, sözüüm bîkr olmak, sözüüm güherleri, sözüüm muciz-i nakd, sözüümüz âşıkâne, sözüün gevheri, sözüün muhassalı bu bast-ı şîr ü inşa, suhan, sutûr-ı safha-ı eşâr, sutûr-ı safha-i divân, sûz-ı cân-bahş, sûz-ı kelâmum, sühan-dânlığ, sürh, şâh-ı edâ benem şuarâ zümresi geda, şâh-ı mısra, şâh-ı suhan-dân, şâhid-i manâ, şâir, şâir olmak, şâir-i Rûm, şâir-i şîrin-zebân, şâirlig, şarâb-ı nazm, şem-i nazm, şemseler, şemsiyye, şemşîr-i nazm, şîr okumak, şîr ü inşa, şîr ü şer, şîr, şîr-i âbdâr, şîr-i Bâkî, şîr-i Nev'î, Şîr-i Nev'î, şîr-i nev-peydâ, şîr-i rengin, şîrin dâstân, şuarâ zümresi, tab, tab-tûti, tab, tab-ı mevzun, tabı nâ-mevzûn, tab-ı Nev'î, tab-ı pâküm, tabiat-zâde, tabum gibi cevher, tahrir eylemek, tahrir itmek, taklid, tarz-ı hâs, tarz-ı terci-i bend-i Nev'î-i zâr, tâze bir zemin, taze dâstân, tâze gazeller, terâzû-yı güher, terâzû-yı güherle vezn iderler tab-ı mevzûnı, tig-ı belagat, tugrâ-nüvis, tugrâ-yı hükmi, tûmâr-ı eşâr-ı senâ-hân, tûmâr-ı kelam, turfa nazm itmek, tûti, tûti-i güya, tûti-i şîrin-güftâr, tûti-i tab, tûti-sıfat, tûtiye şekker, tûti-yi şeker-hâ, Urefâ fırkası, üslûb, üstâd, varak, vârid ü mülhem, vezn itmek, yakup yıkar ne

Revânî kor ol ne Şîrvânî, yazmak, yazabilmek, yazı, yazılmak, yazılmaz olmak, zarf-ı harf, zerrin nişân çekmek, zü-fünûn eli, zümre-i kâlün hayâlât.”

Nev’î Divanı’nda şiiri karşılayan kelime ve terkipler; “*gazel tarzı, gazel, nazm âli-i nazm, şîr arûs-ı şîr, âteş-i nazm, bahr-i nazm, beyt-i mamûr, bîkr-i nazm, bîkr-i nazm-ı pâk, sefâyin-i nazmun, dâstân, dâsitân, defter-i eşâr, ebyât, efsûn-ı şîr, hüsn-i nazm, meclis-i nazm, nakd-i şîr, mervârid-i elfâz, mesned-i nazm, metâ-ı şîr, nakd-i şîr, nazm, sâde nazm, sefâyin-i eşâr, sutûr-ı safha-ı eşâr, sutûr-ı safha-i divân, şâh-ı mısra, şarâb-ı nazm, şem-i nazm, şemşîr-i nazm, şîr okumak, şîr ü inşa, şîr ü şer, şîr, şîr-i âbdâr, şîr-i Bâkî, şîr-i Nev’î, şîr-i Nev’î, şîr-i nev-peydâ, Şîr-i rengin, şîrin dâstân, taze dâstân, tâze gazeller tûmâr-ı eşâr-ı senâ-hân*”; şiiri oluşturan iki parçadan biri “söz”ü karşılayan ifadeler; “*lâf-ı şîr, âyât-ı gazel, bahr-ı suhan, söz, sözi bi-rûh olmak, sözleri mevzûn olmak, sözleri şâhâne, sözüm bîkr olmak, sözüm güherleri, sözüm muciz-i nakd, sözümüz âşıkâne, sözün gevheri, sözün muhassalî, cevher-i eşâr, dürri sade, suhan, sûz-ı kelâmum, dür-i nâ-süfte, dür-i nâ-yâb, dür-i nazm, dür-i pâk, dür-i yek-dâne, dürr-i Aden, dürr-i nâ-yâb-ı güft-ü-gûy, elfâz-ı âşînâ, etvâr-ı söz, gevher-i nazm, gubâr, güftâr, güftâr-ı ratb u yâbisi, güher, güher-i âbdâr, dürr-i suhan, kand-i mükerrer, kelam, kelâmı dürri, kelâm-ı edib, kelâm-ı mevzun, kelâm-ı Nev’î, kelâm-ı rûhânî, kelâm-ı şekker-efşân, kemâl-i suhan, lafz-ı ter, lafz-ı şîrin, lûlû-yi nazm u ruka-i inşa, lûlû-yi suhan, lutf-ı suhan, lülû’, meydân-ı suhan, muhayyel sözlerüm, terâzû-yi güher, tûmâr-ı kelam*”; diğeri “mana”yı (anlamı) karşılayan ifadeler; “*bahr-i maânî olmak, bîkr-i maânî, dür-i ebkâr-ı manâ, ebkâr-ı manâ, kar-ı manâ, lisânun hâmil-i dürr-i edâ-yı mani-i mülhem, maânî güherleri, mani-i bârik, mani-i cevher-feşânî, mani-i nadir, manâ*”; şairi ya da sanatçıyı karşılayan ifadeler; “*şâir, ehl-i kalem, ehl-i hüner, ehl-i mezâk, ehl-i nazm, ehl-i sanâyi, ehl-i tab, erbâb-ı divân, erbâb-ı fazl, erbâb-ı hüner, erbâb-ı marifet, erbâb-ı nazm, erbâb-ı sûz, eşâr, Fârsun erbâb-ı nazmı, Fuzalâ meclisi, Acem begleri, kâl ehli, sühan-dânlig, nazm ehli, şâh-ı edâ, şuarâ zümresi şâh-ı suhan-dân, şâhid-i manâ, şâir, şâir olmak, şâir-i Rûm, şâir-i şîrin-zebân, şâirliğ, şuarâ zümresi, tûti, tûti-i güya, tûti-i şîrin-güftâr, tûti-i tab, tûti-sıfat, tûti-yi şeker-hâ, üstâd*”; karşılaştırma amacıyla geçen meşhur Arap ya da Fars şairleri ve Nev’î’nin çağdaşı olan ya da kendinden önce yetişmiş sanatçılar; “*Bâkî, Yazıcızâde Mehmet Efendi, Hocâ Sadettin Efendi, Karamânî Ahmet ve Mehmet Efendiler, Kâsım-ı l-Envâr, Câmi,*

Enverî, Firdevsi, Sâdi, Selmân, Vassâf, Hassan, Hâirî, Şahî, Fahr-i Razî, Hâce Kemâl, Zâhir, İbn-i Hâcer, Cevheri” dir.

Nev’î şiir yazmayı, söylemeyi karşılamak için; “*gazel demek, gazel söylemek, icâd eylemek, imlâ itmek, nazm eylemek, nazm itmek, nazm olmak, okumak, okutmak, tahrir eylemek, tahrir itmek, vezn itmek yazmak, yazabilmek, yazılmak*” eylemlerinden birini tercih eder.

Çizelge-7: Nev’î Divanı’nda Şair ve Şiir İle İlgili Kavramlar

Nev’î Divanı’nda Şair ve Şiir İle İlgili Kavramlar			
Şair	Şiir	Söz	Mana
şâir	gazel tarzı	lâf-ı şî’r	bahr-i maânî olmak
ehl-i kalem	gazel	âyât-ı gazel	bikr-i maânî
ehl-i hüner	nazm âli-i nazm	bahr-ı suhan	dür-i ebkâr-ı manâ
ehl-i mezâk	şîr arûs-ı şîr	söz	ebkâr-ı manâ
ehl-i nazm	âteş-i nazm	sözi bi-rûh olmak	kar-ı manâ
ehl-i sanâyi	bahr-i nazm	sözleri mevzun olmak	lisânun hâmil-i dürr-i edâ-yı mani-i mülhem
ehl-i tab	beyt-i ma’mûr	sözleri şâhâne	maânî güherleri
erbâb-ı divân	bikr-i nazm	sözüm bikr olmak	mani-i bârik
erbâb-ı fazl	bikr-i nazm-ı pâk sefâyin-i nazm	sözüm güherleri	mani-i cevher feşân
erbâb-ı hüner	dâstân	sözüm muciz-i nakd	mani-i nadir
erbâb-ı marifet	dasitan	sözümüz âşıkâne	manâ
erbâb-ı nazm	defter-i eşâr	sözün gevheri	
erbâb-ı sûz eşâr	ebyât	sözün muhassal	
fuzalâ meclisi	efsûn-ı şîr	cevher-i eşâr	
Acem begleri	hüsn-i nazm	dürri sadef	
kâl ehli	meclis-i nazm	suhan	
sühan-dânlığ	nakd-i şîr	sûz-ı kelâm	

Nev'î Divanı'nda Şair ve Şiir İle İlgili Kavramlar			
Şair	Şiir	Söz	Mana
nazm ehli	mervârid-i elfâz	dür-i nâ-süfte	
şâh-ı edâ	mesned-i nazm	dür-i nâ-yâb	
şuarâ zümresi	metâ-ı şir	dür-i nazm	
şâh-ı suhan-dân	nakd-i şir	dür-i pâk	
şâhid-i ma'nâ	nazm	dür-i yek-dâne	
şâir	sâde nazm	dürr-i Aden	
şâir-i Rûm	sefâyin-i eşâr	dürr-i nâ-yâb-ı güft- ü-gûy	
şâir-i şirin-zebân	sutûr-ı safha-ı eşâr	elfâz-ı âşinâ	
şâirliğ	sutûr-ı safha-i divân	etvâr-ı söz	
şuarâ zümresi	şâh-ı mısra	gevhâr-i nazm	
tûti	şarâb-ı nazm	gubâr	
tûti-i güya	şem-i nazm	güftâr	
tûti-i şirin-güftâr	şemşir-i nazm	güftâr-ı ratb u yâbisi	
tûti-i tab	şir okumak	güher	
tûti-sıfat	şir ü inşa	güher-i âbdâr	
tûti-yi şeker-hâ	şir ü şer	dürr-i suhan	
üstâd	şi'r	kand-i mükerrer	
	şir-i âbdâr	kelam	
	şir-i Bâki	kelâmı dürri	
	şir-i Nev'î	kelâm-ı edib	
	şir-i Nev'î	kelâm-ı mevzun	
	şir-i nev-peydâ	kelâm-ı Nev'î	
	şir-i rengin	kelâm-ı rûhâni	
	şirin dâstân	kelâm-ı şekker-efşân	
	taze dâstân		

Nev'î Divanı'nda Şair ve Şiir İle İlgili Kavramlar			
Şair	Şiir	Söz	Mana
	tâze gazeller	kemâl-i suhan	
	tûmâr-ı eşâr-ı senâ-hân	lafz-ı ter	
		lafz-ı şirin	
		lûlû-yi nazm u ruka-i inşâ	
		lûlû-yi suhan	
		lutf-ı suhan	
		lülü	
		meydân-ı suhan	
		muhayyel sözler	
		terâzû-yı güher	
		tûmâr-ı kalam	

Nev'î şiirin en küçük değeri “söz”ü; bazı beyitlerinde şiirin, nazmın tamamını karşılayacak şekilde, “*kelâm, lâf, lafz, suhan*” kelimelerinden herhangi biriyle kullanır;

Serir-i devlete arz it kelâm-ı mevzûnı

Sözün güherleri zeyn eylesün bu divânı (K50/7)

Nev'î şiirden ve şiirinden bahsederken çeşitli benzetmeliklerden yararlanır.

Nev'î arûs-ı şire virüp ziver-i edâ

Nazm ehline unuttura Selmân revişlerin (G319/5)

Nev'î bir beytinde şiiri geline teşbih eder, şiire üslup güzelliği kazandırdığını belirtir. O kadar güzel bir üslubu vardır ki Fars'ın ünlü şuara takımını geçecek seviyedir. Ayrıca

bu beyitte olduğu gibi, divanında şiirden bahsettiği tüm beyitlerde tarz ya da üslubu karşılamak için “*revîş, edâ, tarz, üslûb*” kelimelerini kullanır;

Fârsun erbâb-ı nazmı görse üslûbum benüm

Şâir-i Rûmun olurdı Nev’iyâ hâk-i deri (G517/5)

Âteş-i nazmın yakup Nev’î çıkardı göklere

Ol şeh-i âli-nazar görmez gedâyı n’eylesün (G335/5)

beytinde şiirini ateşe teşbih eder. Kendini methederek şiirlerinin çok etkileyici olduğunu ve herkesçe bilindiğini fakat devrin sultanını şiirinin değerini bilmediğinden yakınır.

*Çü Nev’î **bahr-i nazm** ile ezelden âşinâsın sen*

Şinâverlik idüp dâim dil-i efgârdan çıkma (G463/5)

Nev’î beytinde de şiiri denize benzetir ve şiirle eskiden beri haşır neşir olduğunu söyler. Şiiri denize benzettiği birkaç beyit daha vardır. Bunlar; G91/4, K27/8, TERCB2/51, K57/14’tür. Deniz benzetmesini şiirde söz ve anlam için de yapar. Her ikisinde de Nev’î, şiirinin değerini metheder ve sözlerinin bir inci kıymetinde olduğunu, derin anlamlar ihtiva ettiğini vurgular;

*Beyt-i nazmum benüm ol **bahr-ı suhandur** Nev’î*

Oldı karında anun gevher-i manâ hâdis (G35/5)

*Nev’înin oldı **bahr-i maâni** gazelleri*

Elfâz-ı âşinâ güher-i âbdârdur (G71/5)

Bunların dışında şiiri “*dür, elmâs, gevher, güher, hûb katâr, nesim sefâyin, şarâb, şem, şemşir*” gibi kavramlara benzetir. Nev’î; şiirin yeniliği, orijinallliğini vurgulamak istediği beyitlerde de “*Hz. İsa*” ve “*Hz. Meryem*”i benzetilen olarak kullanır. Hatta bazı

beyitlerinde şiirlerin ne kadar etkileyici olduğunu belirtmek için Hz. İsa'ya telmih yaparak onun ölüleri can veren nefesiyle şiirin tesiri arasında bağ kurar;

Yeter şâhid sözüm bîkr olduğına sûz-ı cân-bahşum

Çün olmaz Nev'iyâ İsiden özge şâhid-i Meryem (G306/6)

Şi'rümüz nutk-ı Mesihâ iken almaz eline

Âh elinden sözümüz ol yed-i beyzâ tutmaz (G173/4)

Kelâm-ı mucizün izhâr idüp nazm ehline gâhi

Dem-i cân bahş ile İsi-sıfat mevtâyı söyletsen (G240/6)

Nev'î'nin sanat veya şiir için kullandığı bu genel kavramların tespitinden hareketle onun poetikası çıkarılabilir. Buna göre Nev'î'nin poetikası genelden özele giden bir yaklaşımla irdelenebilir. Dolayısıyla öncelikle genelde şiir ve şair hakkındaki ardından özelde şiir, şair hakkındaki fikirleri değerlendirilecektir.

11. 1. Nev'î'nin Şiir / Sanat Hakkındaki Genel Değerlendirmeleri

Her edebî dönemde her edebî türün bir amacı vardır. Dolayısıyla Klasik şiir de bir hedef doğrultusunda yazılmıştır. Çünkü Klasik şairler, şiirlerindeki gayenin büyüklüğü nispetinde şiirlerinin değer kazandığı düşüncesindedir (Bayram, 2014, s. 2). Bu açıdan değerlendirdiğinde Klasik şiirin maksadı, sevgiliye ya da övülen kişiye duyguları dile getirme, yalvarma, ondan beklentilerini yansıtırma aracı olmasıdır. Böylelikle şair sevgilinin lütfuna mazhar ve ona daha yakın olabileceği hissini taşır. 16. asır şairlerinden Nev'î de şiiri genelde bu bağlamda değerlendirir.

Bu şi'ri Nev'iyâ dildâr destine sunup di kim

El öpmekdür garaz harc olmadan bunca zarafetler (159/5)

beytinde Nev'î, şiiri, şiirlerinde genelde kullandığı “el” imgesi üzerinden sevgiliye ulaşma aracı olarak görür. Yazdığı şiiri sevgilinin eline vererek onun elini tutma, ona daha yakın olma imkânı yakalayacaktır.

Bir başka beytinde bu beyte yakın anlamda bir ifade kullanarak şiirin sevgiliye bir çeşit ulaşma aracı olduğunu belirtir. Buna göre şiirin gayesi, kişinin sevgiliye derdini iyi aktarabilmesidir;

Bize Nev'î gerekmez zümre-i kâlün hayâlâtı

Garaz şi'ri kişinin hasb-i hâlin nâtık olmakdur (G86/5)

Klasik şiirde sevgilinin ilgisini kazanabilmenin bir yolu, onun hoşuna gidecek methedici sözler sarf etmenin yanında ona güzel hediyeler sunmaktır. Bu bağlamda Nev'î, “*suhan*” kelimesiyle karşıladığı şiiri en güzel hediye olarak değerlendirir;

Suhandur sana lâyük bende tuhfe

Meta-ı cân u dil nakd-i muhakkar (K20/29)

Şiir, sevgili ya da memduhtan ilgi görmek amacıyla yazıldığı gibi kişide güzel hisler uyandırmak maksadıyla da yazılır. Nitelikli bir şiir, kişide kuvvetli bir tesir bırakır. Kişi, öyle duygularla harmanlanır ki büyülenmiş gibi şuurunu kaybeder. Klasik şairler işte bu gerekçeyle şiir için “*sâhir, sihr, efsun, tılsım*” gibi kelimeleri kullanırlar. Nev'î de “*ebyât*” ve “*beyt*” kelimeleriyle karşıladığı şiiri kişiyi eğlendiren yani hoşnut eden bir büyü gibi etkileyen bir unsur olarak farz eder;

Ebyâtun ile eglenür oldı delü gönüm

Turkurdı sözün sihr ile bir âb-ı revânı (G551/6)

Nev'î, şiiri genel olarak niteliksel açıdan değerlendirildiğinde kuru, cansız ve ruhsuz olmaması kanaatindedir. Bunu sevgilinin dudağıyla münasebet kurarak ifade eder. Sevgilinin dudağı aşık için hayat kaynağıdır. Bir şair için de, aynı hislere istinaden, şiirin ruhsuz olmaması gerekir. Fakat beyte şöyle bir açıdan da bakılabilir: Sevgilinin dudağı tüm şairlerin kullandığı bir unsurdur. Ancak bunun tek başına bir şiirde mevcudiyeti ona bir değer kazandırmaz. Sevgilinin dudağının canlılığını muhafaza

etmesi şairin sözü kullanma ustalığına bakar. Onun güzel ve etkileyici bir üslupla ifade edilmesine bağlıdır;

La 'l-i lebüne rûh disem lâf degüldür

Şâir sözi bî-rûh ola insâf degüldür (G124/1)

Bir şiiri etkileyici kılan etkenlerden biri de onu besleyen güçlü duygularla yazılıyor olmasıdır. Yoğun his ve arzuların şiirdeki sözün çeşitliliğine ve çokluğuna nasıl aksettığını Nev'î mübalağalı bir anlatımla, “*kitâb*” ve “*âfitâb*” benzetmelikleriyle şöyle söyler;

İşkümü yazmag istesem noktası bir kitâb olur

Şevkümi söylesem eger zerresi âfitâb olur (65/1)

Nev'î'ye göre şiir bir şairi ya da bir kişi ölümsüz kılan ve onun kalıcılığına vesile olan bir araçtır. Bu bağlamda Nev'î, şiiri ölümsüzlük suyuna benzeterek, ebediyetin ancak şiirle sağlanacağını, mitolojik kahramanlara telmih ve teşbihle belirtir;

Âb-ı hayât-ı nazm iledür zinde-nâmlık

Zinde degül mi Husrev ü Efrâsiyâb u Sâm (K33/17)

Netice itibarıyla; Nev'î'nin örnek alınan birkaç beytinden hareketle şiirin genel anlamda bir çeşit vasıta görevi üstlendiğini, güçlü arzularla yazılmasının üslubun akıcılığına tesir ettiği gibi okuyucuda derin bir izler bıraktığını, dolayısıyla bayağılaşmış ifadelerden arınık olması gerektiğini bu şekilde canlılığını koruyacağı ve etki gücünün yüksek olacağı tespitleri ortaya çıkar.

11.2. Nev'î'nin Kendi Şiiri / Sanatı Hakkındaki Değerlendirmeleri

Klasik şairler kendi şiirlerini ya da sözlerini kasidelerinin fahriye bölümlerinde veya mahlas beyitlerinde methederler. Ekseriyetle şiirlerinin özgünlüklerini, etki gücü ve başkalarının örnek alabileceği kudrette olması özelliklerini övünme unsuru olarak görürler. Bu bağlamda düşünüldüğünde Nev'î de bazı beyitlerinde kendisini tüm Anadolu şairlerinin temsilcisi olarak görür ve yazdığı orijinal, özel şiirlerle Anadolu şairlerini İran şairlerini taklit etmekten kurtardığı iddiasında bulunur;

Nev'iyâ nazm içre icâd eyledün bir tarz-ı hâs

Rûmî kurtardun Acem eşârına taklidden (G349/7)

Bu beyitteki düşünceyi destekleyen bir başka beytinde ise Nev'î, “gazel” kelimesiyle karşıladığı şiirlerinin benzersiz, sözlerinin özgün olduğunu vurgulayarak bu niteliklere sahip şiirlerinin kendisini yücelttiğini, seçkin bir yere koyduğunu söyler;

Gazel tarzında ey Nev'î tutup mümtâzlık semtin

Kelâmum gibi mislüm dinmek olmaz lâ-nazîr oldum (G313/5)

Şiirde özgünlük veya orijinallik konusunda Nev'î'nin ısrarla üzerinde durduğu başka beyitleri de vardır. Bu konuda Nev'î'nin üzerinde durulması gereken iki beyti önemlidir. Çünkü bunlardan hareketle Klasik şairlerin genel anlamda kendilerini hangi şairlerle mukayese ettiği ya da denk tuttuğu bir kez daha görülmüş olur. Örneğin;

Nev'iyâ nazm içre icâd eyledün bir tarz-ı hâs

Rûmî kurtardun Acem eşârına taklidden (G349/7)

beytinde Nev'î “*tarz-ı hâs*” terkihiyle özgünlüğe temas ederken kendisini Anadolu şairlerinin temsilcisi olarak sayar ve “*Acem*” diye tarif ettiği İran şairlerine örnek olduğunu böylelikle Anadolu şairlerini taklitten kurtardığını söyler. Beyitte “*taklid*” kelimesi de özgünlüğe ima eder.

Benüm nev-güfteyi ezberlesün simden girü âlem

Oda yansun Acem şâirlerinün köhne divânı (K46/12)

beytinde ise Nev'î yine İran şairlerini rakip olarak görür ve onları küçümseyici bir tavır takınır. “*Köhne*” ve “*nev-güfte*” kelimelerinden hareketle Nev'î'nin şiirlerinin İran şiirleri gibi eski olmadığı yani yeni, özgün ve bu sebeple herkes tarafından hafızalarda tutulması gerekecek kadar güzel olduğu anlaşılır. Böylelikle eski asırlarla karşılaştırıldığında, 15 ve 16. yüzyıllardan itibaren Klasik şairlerin kendilerine artık

Fars şairlerini örnek almaktan vazgeçip onlardan üstün olduklarını iddia etmeye başladıkları ve şiir sancağını ellerine aldıkları somut bir şekilde görülmüş olur.

Genellikle kendi şiirlerini öven Klasik şairlerin bazen aşırıya kaçtıkları da olur. Nev'î'nin bazı beyitlerinde de bu durum sezilir. Mesela bir beytinde övünme konusunda mübalağaya kaçır ve kendisi gibi bir yeteneğin dünyada var olmadığı iddiasında bulunur;

Naziri misli yok bir cevher-i nâ-yâbdur tabum

Kulagunda hele bu dürr-i ma'ni gûşvâr olsun (K41/17)

Nev'î bazı beyitlerinde de tevazuyu elden bırakmaz ya da haddini aşmayarak sınırlılıklarını bilir. Örneğin bir beytinde şairlik yeteneğinden emin bir tavır takınır; ama üstatların yanında da edebini koruyup susması gerektiğinin farkındadır;

Ne lâzım ârif-i âgâh öninde lâf-ı şiir urmak

Bilür sâhib-hüner Nev'î kemâl-i fazl ü irfânı (K49/20)

Nev'î, elmas kadar değerli kabiliyetinden (şairlik yeteneği) doğan inci gibi gördüğü şiirlerini zamane insanlarına takdim edilmiş bir hediye gibi sayar. Böylelikle övülen kişi için en güzel hatıranın şiir olduğunu bir kez daha vurgulamış olur;

Medhûn güherlerin delûp elmâs-ı tab ile

Dizdüm zamâne silkine bir nazm-ı yâdigâr (K13/41)

Klasik şairler şiiri bir bilim dalı olarak sayar ve onu “*ilim, sanat ve fen*” gibi kelimelerle karşılarlar. Nev'î de bir beytinde “*ehl-i sanayi*” diye tarif ettiği şiir ilmine vakıf kimselerin onun şiirindeki güzelliği algılamamalarına şaşırmadığını ya da üzülmeyeceğini belirterek bir kuyumcu titizliğinde işlenen şiir ilminde olması gereken “*sadelik, yalınlık ve lirizm*” niteliklerini sıralar;

Bu sâde nazmı ehl-i sanâyi begenmese

Nev'î ne gam bizüm sözümüz âşıkânedür (G100/5)

Bu şirüm sâde-rû bir hûba benzer

Libâsı Nev'iyâ rengin edadan (G348/5)

beytinde de Nev'î kendi şiirini överken aslında güzel şiirin nasıl olması gerektiğini tarif eder. Ona göre iyi bir şiirin nitelikleri, sağlam bir üslup ve sadeliktir.

“Söylenür” redifli bir gazelinde Nev'î, kendisi öldükten sonra bile şiirinin ebedî olacağını söyleyerek aslında güzel ve iyi şiirin kalıcı olması gerektiğini vurgular. “Söylenmek” redifinin de bu manaya uygun olarak tercih edilmesi tesadüfî değildir;

Şimdi ben deryâ-sıfat hâmûş olursam âkıbet

Cûy-veş dillerde bu nazm-ı revânum söylenür (G128/3)

Nev'î yine ebediliğe vurgu yaptığı bir başka beytinde kendisinin ölse bile “şîrîn suhan” diye tarif ettiği şiirinin ölümlü dünya için kalıcı bir değer olacağını tezatlar üzerinden ifade eder;

Ecel câmin içüp gam çekme Nev'î telh-kâm olsan

Kodun bu meclis-i fânîde bir şîrîn suhan bâkî (G484/5)

Nev'î genel olarak kendi şiirlerinin vasıflarını sıraladığı ya da övdüğü beyitlerinin yanı sıra kendi şiirlerinden hareketle şiirlerinin hangi amaca yönelik olduklarını da belirlemek mümkündür. Böylelikle Nev'î'den hareketle Klasik şairlerin şiirde neye önem verdiklerini ya da şiirin onlar için ne mana ifade ettiği gibi konularda birtakım izlenimler edinme imkânı doğar. Buna göre, Nev'î bir beytinde diğer Klasik şairler gibi kendisini papağana teşbih eder. Papağanın kendisine şeker yedirilerek konuşturulması ile sevgiliye verilen söz arasında bağ kurar ve kendisinin şiir yazmaya teşvik eden gücün sevgiliye verilen söz olduğunu belirtir;

Beni halvâ-yı va'dün itdi gûyâ

Getürür tûtîyi güftâra sükker (K20/31)

Yine bir başka beytinde Nev'î şiir ile sevgili arasında münasebet kurar. Çünkü şiiri bir âşık olarak şairin hallerini sevgiliye iletmiş bir vasıta gibi düşünür. Dolayısıyla sevgiliden bahsetmeyen, onu merhamete getirmeyen yani etkilemeyen şiirin, hiçbir mana taşımadığını vurgular;

İtmezse ger halâvet-i nazmum sana eser

Nefsüme ben de lokma-i şiri idem harâm (K33/20)

Bir beytinde ise Nev'î hem şiiri hangi amaçla yazdığını belirtir hem de şiirinin tesir gücünden hareketle şiirini metheder. Buna göre sevgilinin özelliklerini görebilmenin ancak Nev'î'nin kendi şiirlerinin büyüyle mümkün olabileceğini söylerken şiir yazmaktaki maksadının sevgilinin vasıflarını dile getirmek olduğunu da ima eder. Buradan hareketle Nev'î'nin kendisini mahir bir söz ustası olarak gördüğü anlaşılır;

Efsûn-ı şir-i Nev'îyi vird-i zebân idin

Dirsene ola zuhûrî kerâmât-ı hüsnünün (G271/6)

Vasfunda nazm-ı Nev'îye eyle nazar ki gör

Her beyti ibret ehline bir reh-güzâr-ı feth (K10/13)

beytinde Nev'î, sevgilinin vasıflarının betimlenmesinde şiirinin ibret alınması gerekir nitelikte olduğunu belirtir. Bu manada her beytini ibret ehillerine bir çeşit yol gösterici ya da ufuk açıcı unsur olarak değerlendirir. Böylelikle yine hem şiirinin gayesini söylemiş hem de şiirinin etkileyiciliği konusunda övünmüş olur.

Vasf-ı la'l-i yârda nazm-ı bülendüm Nev'îyâ

Mürdeye cân virmede tutdı Mesihâ semtini (G498/5)

beytinde de Nev'î “şiir-Hz. İsa” benzetmesinden yararlanarak şiirin işlevinin sevgilinin özellik unsurlarını betimlemek olduğunu bu bakımdan kendi şiirlerinin bir ölüye can verecek kadar tesirli ve büyüleyici olduğunu söyler.

Nev'î'nin kendi şiirleri hakkındaki beyanatları doğrultusunda şiir ve sanatla ilgili birtakım çıkarımlar yapmak mümkündür. Nev'î'ye göre iyi bir şiir; kalıcılık, özgünlük, akıcılık, liriklik, sadelik, sağlamlık, etkileyicilik gibi nitelikleri haiz etmelidir. Aynı zamanda sanatsal bağlamda şiirin işlevi şairi sevgiliyle ya da memduh arasında bağlantıyı kurmaktır. İkisini birbirine yakınlaştırmaktır.

Klasik edebiyatta şairler; kendi şairlik kabiliyetlerini kendinden önceki, çağdaşı şairlerle ya da ünlü Arap veya Fars şairleriyle karşılaştırırlar ve bu vesileyle şairlik güçlerini ortaya koyarlar. Şairlerin yanı sıra örnek aldıkları âlimleri de şiirlerinde zikrederler. Nev'î de aynı yolu izleyen şairler arasında kendini diğer şairlerle mukayese eder, onların yolunda gittiğini ima eder; fakat aslında amacı kendisinin onlardan daha nitelikli bir şair olduğunu vurgulamaktır. Bu şair ve alimlerden *Yazıcıoğlu Mehmet Efendi* (15. asır Türk şairi) Nev'î Divanı'nda bir terci-i bendte sadece bir beyitte, *Hocâ Sadettin Efendi* (Sultan III. Murad'ın hocası) kendisi için sunulan bir kasidede sadece bir beyitte, *Kâsımu'l-Envâr* (15. asır şairidir.) bir kasidede bir beyitte, *Karamânî Ahmed* ve *Mehmed Efendiler* (16.asırda Bakî ve Nev'î'ye hocalık yapmış âlimlerdir.) kendilerine sunulan dört kasidede Ahmet Efendi bir, Mehmed Efendi üç beyitte, *Câmi* (Molla Câmi olarak bilinen 15.asır Fars şairidir.) üç beyitte, *Enverî* (12. asır Fars şairlerindendir.) beş beyitte, *Firdevsî* (12. asır Fars şairlerindendir.) üç beyitte, *Sâdî* (13. Fars şairlerinden Sâdî-i Şîrâzî'dir.) bir beyitte, *Selmân* (14. asır Fars şairlerinden Selmân-ı Sâveci'dir.) dört beyitte, *Vassâf* (14. asır Fars şairlerindendir.) iki beyitte, *Hassân* (Hz. Muhammed dönemi şairlerindendir.) bir gazelde beş beyitte redif olarak, *Harirî* (12. asır şairlerindendir.) bir beyitte, *Şâhi* (İran şairidir.) bir beyitte, *Fahr-i Razî* bir beyitte, *Hâce Kemâl* (Kemal-i İsfahanî) iki beyitte, *Zahir* (6. asır Fars şairlerinden Zahirüddin-Faryâî'dir.) iki beyitte, *İbn-i Hâcer* (14. asır hadis bilginidir.) bir beyitte, *Cevherî* (11. asır hadis bilginidir.) bir beyitte zikredilir.

12. Nev'î ve Bâkî'nin Nazireleşmeleri

“Nazara” kökünden türeyen nazire sözlüklerde “*örnek, karşılık*” (Develioğlu, 2000, s. 813) “*bir şeye benzemek üzere yapılan şey*” (Şemseddin Sami, 2014, s. 1464), “*bir davranış, söz...vb. ne karşılık yapılan davranış, söz*” (Tuğlacı, 1972, s. 2100) anlamlarına gelir. Bir edebiyat terimi olarak ise; bir şairin beğendiği başka bir şairin şiirine aynı vezin, kafiye ve konuda yazdığı, onun benzeri niteliğindeki şiirlerdir. Genel hatlarıyla hemen hemen bütün kaynaklarda bu şekilde tanımlanan bu terim üzerinde ittifak olunan üç özellik vardır; zemin şiir ve model şiir arasında vezin birliği, redif birliği ve söyleyiş (eda), anlam ve hayal benzerliği (Köksal, 2006, s. 31). Nazirede zemin şiirle model şiir arasında esasen vezin ve kafiye, redif birliği olmasına rağmen muhteva açısından da müşterek tarafların olabileceği söylenebilir. Her iki şiirde birbirine yakın hayal ve imgelerin kullanımı muhtevaya dair ortak yanların olabileceği hususunda bazı ipuçları sunar.

Klasik şiirde *nazire yazmak*”, “*nazire etmek*” ve “*tanzir etmek* gibi ifadelerle karşılanan bu gelenek, sanat döneminin ilk evrelerinde olan bir sanatçı için bir nevi okul vazifesi görür. Çünkü bir sanatçının şiir bilgisinin artması, hayat tecrübe ve şartlarının sanata yönelmesi, bulunduğu ortama göre şairler meclisine devamı, şairlerle olan ilgisi ve irtibatı kalfalık devrini geçerek ustalık dönemine geçmesine, şahsiyetini kazanmasına vesile olur. Dolayısıyla yetişme çağındaki bir sanatçı, çok beğendiği usta bir şaire öykünerek onun gibi yazmaya ve söylemeye başlar. Böylece gönlü, akı ve kulağı da ses ve kelimeye karşı ilgili olur ve hafızası genişler (Yavuz, 2013, s. 360). Nazireler, eğitici bir nitelik taşıdığı gibi iki şair arasındaki rekabeti de tetikleyici bir rol üstlenir. Bu görüşe gerekçe olarak, şairin tanzir ettiği şairin şiirlerindeki güzellikleri yakalama, onu geçme arzusu gösterilebilir (Köksal, 2006, s. 97). Bu durum şairler arasındaki üstünlük yarışına hem bir anlamda güç katar hem de şairlerin sanatçı kimliklerine zenginlik kazandırır.

Nazire yazma geleneği Türk şiirinde köklü bir geçmiş ihtiva eder. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre, nazirecilik XIII. asırdan evvel Yunus Emre'yle birlikte başladığı tahmin edilmektedir (Yavuz, 2013, s. 363). Esin kaynağı Fars edebiyatı olarak gösterilen nazirecilik, Klasik Türk şiirinde nazire mecmuları oluşturacak kadar yaygın bir sanat eğilimi olarak XVI. asırdan itibaren atak göstermiştir. Bu asrın önemli şairleri

arasında yer alan, sanat serüvenleri birlikte seyretmiş ve ortak bir eğitim camiasında yetişmiş iki şair Bakî ve Nev'î arasında da nazireleşme durumu, her iki şairin divanlarında sayıca oldukça miktarda şiir üzerinden tespit edilmiştir.

Bakî ve Nev'î'nin birbiriyle nazireleşmelerine geçmeden evvel aralarındaki münasebete değinmekte yarar vardır. Böylelikle iki şair daha rahat mukayese edilip daha kolay anlaşılacaktır. Nev'î M. 1534-1599 (H. 940-1007), Bakî ise M. 1526-1600 (H. 933-1008) tarihleri arasında doğar, yaşar ve ölürler. Yaşadıkları dönemlerin örtüşmesine istinaden her ikisi de İstanbul'da dönemin meşhur hocalarından (Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendiler gibi) ortak dersler alarak aynı medrese taliminden geçerler (M. 1550 / H. 957). İki şairin medrese ders arkadaşları arasında, kendileri haricinde, Edirneli Mecdî, Hoca Saadeddin Efendi, Üsküplü Vâlihî, Karamanlı Muhyiddîn, Lami'î Çelebi, Hüsrev-zâde, Remzi-zâde, Cevrî, Camcı-zâde Câmî gibi meşhur ve yetenekli on dört şairin varlığından söz edilir (İpekten, 1998, s. 20). Yine yaşadıkları devir itibariyle aynı padişahlar döneminde eğitim alıp hemen hemen aynı görevlerde bulunurlar: Nev'î, M. 1566-1572 (H. 973-979) yılları arasında Gelibolu'da, M. 1572-1586 (H. 979-993) yılları arasında çeşitli medreselerde müderrislik yapar. M. 1590 (H. 997) yılında Bağdat kadılığına atanır. Fakat bu göreve başlamadan şehzade hocalığı vazifesine getirilir. Net tarihi belli olmamakla birlikte sekiz yıl kadar bir süre zarfında şehzade hocalığı vazifesini yürütür. Bakî ise; Silivri medresesi müderrisliğinden sonra, M. 1564 (H. 971)'te İstanbul'da Mahmut Paşa Medresesi'nde müderrislik vazifesine atanır. Kanûnî Sultan Süleymân'ın ölümünden sonra bir süre müderrislikten uzaklaştırılır. Daha sonra bir vesileyle İstanbul'da iki medrese (Murat Paşa ve Eyüb Sultan Medresesi) müderrisliğine tayin olunur. M. 1573 (H. 980)'te terfi ederek Sahn-ı Seman müderrisi olur. 1586 (H. 993)' da Nev'î, Sahn-ı Seman müderrisliğine getirilir. Bakî M. 1574 (H. 981)'te ise müderrisliğin en yüksek derecesi olan Süleymaniye Medresesi müderrisliğine atanır. Çevrenin kıskanç ve düşmanca tavırları sebebiyle bu yüksek görevinden alınarak Edirne Selimiye Medresesi müderrisliği görevine getirilir. M. 1579 (H. 987)'da Mekke ve Medine kadılıkları vazifesini yürütür. M. 1584-1586 (H. 986-988) yılları arasında çeşitli vesilelerle İstanbul kadılığı yapar. M. 1586-1589 (H. 988-991) yılları arasında Anadolu kazaskerliği görevini yürütür. M. 1592 (H. 994) yılında da Rumeli kazaskeri olur. Buradan anlaşılacağı üzere her iki şair zaman zaman bir yerlere gidiş gelişleri olsa da hayatlarının uzun bir döneminde İstanbul'da ikamet etmişlerdir.

Kısaca bu şekilde özetlenebilecek birbiriyle çakışan hayatlar; iki şairin, her ilişkide olduğu gibi, zaman zaman çatışmasına zaman zaman da uzlaşmasına zemin hazırlar. Bunu eserlerindeki üslup ve içeriğe de aksettirirler. Zaten iki şairin de yaşadıkları dönem, XVI. asır, şairlerin birbirleriyle hafif nükteler yaptıkları ve latifelerle takıldıkları bazen dozu artırarak birbirlerini hicvettikleri hatta birbirlerine küfür boyutuna taşıdıkları bir dönemdir. Şairlerin bu şekilde atışmaları XVII. asırdan itibaren daha da artmıştır (İpekten, 1998, s. 34). Dolayısıyla Nev'î ve Bakî dostluklarına rağmen tartıştıkları bazı noktalar olur. Fakat bu tartışmalarını, şiirlerindeki üsluptan hareketle anlaşıldığı kadarıyla, birbirlerine zarif nükte ve latifelerle yaptıkları sezilir.

Nev'iyâ şimden girü her mürğ-ı nâçiz ötmesün

Tûti-i tabum terennüm kıldı bir garrâ gazel (G294/6)

Mesela Nev'î'nin kendisiyle övündüğü bu beytinde kendini, diğer Klasik şairler gibi papağana diğer şairleri de kuşa benzetir. Buradaki kuşla kastettiği kuvvetle muhtemel Bakî'dir. Nev'î, o kadar gösterişli şiir icra ettiğini ve onun şiirlerinin yanında diğerlerinin (Bakî'nin) şiirlerinin bir hiç olduğunu ima eder. Bir beytinde “kulak” kelimesi üzerinden kendi şiiri ile Bakî'nin şiirini mukayese eder ve kendi şiirinin kulağa hoş gelip, kalıcı olduğunu; Bakî'nin şiirinin ise kulağa ağır geldiğini yani sıkıcı olduğunu söyler;

Nazm-ı Nev'îyi görüp dürr-i binâgûş itdi

N'ola Bâkî sözi gûşına anun gelse girân (K40/19)

Bakî'nin babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi sesinin çirkinliği ve burnunun biçimi yüzünden “karga” lakabıyla tanındığı kaynaklarda zikredilir. Bu sebeptendir ki Bakî'yi eleştirmek isteyenler kendisini “karga-zade” diye çağırırlarmış. Bâkî de babası gibi kara, kuru ve karga burunlu olduğu için o da zamanında “Karga Bakî” diye ün salar. Rivayete göre Kanunî Sultan Süleyman cariyelerinden biri Tutî Kadın'ı Bakî'ye verir. Nev'î de onu tutiye kondun, nüktesiyle tebrik eder. Bakîde Nev'î'ye: “Birader uçurma, dudu değil, karga!” diyince Nev'î'nin Bakî'yi kastederek şu beytini söylediği rivayet edilir;

Kahr-ı dehr ile olur tûti gurâba hem-nişin

Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır (G82/6)

Bunun haricinde Nev'î'nin "zâg" kelimesiyle Bâkî'yi kastettiği düşünülen şu beyitleri mevcuttur;

Yah-pâreler düşürdi felek cemre yirine

Bâgun göründi nagme-i zâg u hezârı bir (G75/4)

Şâh-ı serv üzre çemenlerde hırâmân zâglar

Ehl-i dil habs-i kafes murg-ı şeker-hâlar gibi (G541/3)

beyitlerindeki anlam ve benzetmeler Bakî'yi ima eder niteliktedir. "Hezâr" ve "ehl-i dil" ifadeleri ise Nev'î'nin kendisine yönelik yakıştırmalardır.

Hatta bunun üzerine Tahir Olgun, Nev'î'nin "Münâzara-i Tûti bâ- Zâg" adlı eserini Bakî'ye nisbet olsun diye yazdığını söyler.

Nev'î'den en ayrıntılı bahseden eser Atayî'nin "Şakâyık Zeyli"nde de Bakî ve Nev'î arasındaki bu çekişme dile getirilir. Atayî, Nev'î'nin Bakî'den önce mülazım olduğu için Bakî'ye geride kaldığını ima etmesi üzerine Bakî'nin şu beyti naklettiğini söyler;

Semend-i taba süvâr oldı azm ider Bâkî

Belâgat ehline yâ-Hû gönüller alçakda

Nev'î'nin de Bâkî'nin bu sözüne karşılık vermekte gecikmediğini ve divanında bulunmayan şu beyitle bu tartışmaya son noktayı koyduğunu belirtir;

Firâz-ı serve çıkup zâglar salınmada

Nevâ-yı naleleri andelibün alçakda

beyitte Nev'î'nin "zâglar" diye kastettiği Bâkî, "andelib" diye kastettiği ise kendisidir ve aşıkane gazellerinin bülbül sesi gibi güzel olduğunu vurgular. Bu konuda Atayî'nin ne kadar tarafsız olduğu ise tartışmalıdır.

İki şair arasındaki tartışmaların merkezinde kıskançlık duygusunun yattığını söylemek mümkündür. Çünkü dönemin ünlü padişahı III. Murat'ın Nev'î'yi himayesi altına almasına rağmen Kanûnî Sultan Süleyman gibi daha büyük bir padişahın iltifatına Bakî kadar mazhar olamamıştır. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman sayesinde Bâkî, şeyhülislamlık mertebesine kadar ulaşabilmiştir. Nev'î aynı kültür birikimine, meziyetlere sahip olmasına rağmen Bakî'nin bu derece yükselmesini biraz çekemez ve Bakî'nin bu yükselişinin şairlik gücünden değil de Kanûnî Sultan Süleyman'ın ya da diğer padişahların kendisine destek olmasından kaynaklandığına bağlar;

Şir-i Bâkîyi salardum cüra gibi ayaga

Başuma togsa benüm de mihr-i devlet subh-dem (K36/10)

Nev'î ve Bâkî arasındaki çatışmaya örnek olabilecek bu beyitlerden ve yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla iki şair arasındaki Nev'î'nin Bakî'ye göre daha geri planda kalmasının, Bakî'nin daha çok şöhret bulmasının bir diğer nedeni de iki şair arasındaki mizaç farklılıklarıdır. Bakî, Nev'î'ye göre daha dünyevî değerlere bağlı, eğlenmeyi ve gösterişi seven, neşeli, eğlenceli biridir. Aynı zamanda ihtirasları olan bir şairdir. Nev'î ise daha yumuşak huylu, mütevazı ve rindane yaşamayı tercih eden biridir. Bakî gibi hırsları yoktur.

Nev'î ve Bakî örtük ama sert münakaşalarına rağmen birbirlerini tebrik ve takdir bağlamında da şiirler yazmışlardır (Ergun, 1936, C. II, s. 705). Örneğin Nev'î Divanı'nda, Bakî'den övgülerle bahseden bir terci-i bend mevcuttur (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 191). Nev'î'nin Bakî'nin "*Mevâhibülledünniye*" tercümesini kendi el yazısı ile istinsah ettiği söylenir (Ergun, 1936, C. II, s. 708).

Sadettin Nüzhet Ergun "*Türk Şairleri*" adlı eserinde Nev'î ve Bakî arasındaki tartışmaları birbirlerinin başarısını gören iki şairin birbirleri arasındaki üstünlük yarışına bağlar ve bunu şu cümlelerle ifade eder; "*Mâmâfih, bu iki şair arasında gördüğümüz zıddıyyetin nihayet rekabet hissinden doğduğunu kabul etmek lazımdır. Yoksa her ikisi de muhakkak ki birbirlerinin muvaffakiyetlerini gören iki büyük şair ve sanatkârdır. Hattâ Bâkî ile Nev'î divanlarında vezin ve kafiye itibariyle bu iki şairin birbirlerine nazire olarak yazdıkları,*

Sabr eyle dilâ derdini cânâna duyurma

Cân içre nihân eyle velî cânâ duyurma (Bakî)

Meclisde öpüp la'lini rindâne duyurma

Ol hâleti ağzındaki dendâna duyurma (Nev'î)

gibi epeyce manzumelere tesadüf edilir.” (Ergun, 1936, C. II, s. 708). Bu ifadeler aynı zamanda Nev'î ve Bakî arasındaki nazireleşmeye de gönderme yapar.

Nev'î ve Bakî'nin divanlarında vezin ve kafiyesi ortak 29 şiir tespit edilmiştir. Bu, nazire açısından hatırı sayılacak bir rakam olup iki şairin birbirinden ne kadar ve ne seviyede etkilendiklerini kanıtlar.

Çizelge-8: Nev'î ve Bakî'nin Divanlarında Vezin, Kafiye ve Redifi Ortak Şiirler

Vezin	Kafiye/Redif	Nev'î	Bakî
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	sünbül	K30	K24
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	cânâ	G6	G13
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-ânı dürüst	G25/G26	G22
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	-dür bâ'is	G38	G28
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	-â gözedür	G115	G67
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-âr olur	G121	G114
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	-âba beñzer	G60	G116
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-âl üstindedür	G87	G124
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	-ân çeker	G94	G154
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-um benüm	G312	G345
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-em gelmesün	G367	G355
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün	-ün elinden	G372	G359
Mefâ'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	-âna tuyurma	G395	G405

Vezin	Kafiye/Redif	Nev'î	Bakî
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	-âr ile	G443	G416
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ûlü Fâ'ilün	-er üstine	G426	G428
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-â koynına	G418	G430
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-uñ aynına	G412	G472
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	- et kalmadı	G529/G554	G542
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-â kâşkî	G471	G496
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	bâkî	G484	G525
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	-âldür	G149	G96
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	a sarmaşur	MÜF17	G47
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	-în	G371	G387
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	-ân	G379	G362
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	-ânı	K47	G546
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	-âri	G473	G497
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	-em	G311	G331
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	-âyı söyletsen	G240	G264
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	-âr olmaz	G179	G195

Nev'î ile Bâkî Divanlarında vezinleri farklı olup kafiye bakımından benzerlik göstererek nazire örneği sayılabilecek birer şiir de vardır (Aydemir, 2013, s. 83-84-85). Bu gazellerden biri Nev'î Divanı'nda 2 numaralı gazel, diğeri Bakî Divanı'nda 8 numaralı gazeldir. Nev'î Divanı'ndaki gazelin vezni “Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün”, Bakî Divanı'ndaki gazelin vezni ise “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” olup her ikisinin de kafiyesi “-â” tam kafiyevidir. Genelde çoğu nazirelerin Nev'î'den Bakî'ye yönelik yazıldığı tahmin edilmektedir. Fakat istisnâî bir durum olarak bu gazel Bâkî'den Nev'î'ye yönelik nazirelerden biridir.

Nev'î ile Bakî arasındaki rekabeti gösteren “*sünbül*” redifli kasideler önemlidir. Nev'î'nin Bakî'yle birlikte ders aldıkları hocaları Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendilere her ikisi de birer kaside sunar. Öncelikle Nev'î hocası Karamanlı Ahmed Efendi için “*sünbül*” redifli kasidesini yazar. Bu kaside kuvvetle muhtemel Nev'î'nin ilk şiiridir. Baki de, kendisini Nev'î'den üstün gördüğü için, Karamanlı Mehmed Efendi için “*sünbül*” redifli bir kaside yazar. Bu, aradaki rekabeti kanıtlayan oldukça somut bir örnektir.

“*Cânâ*” redifli gazel Bakî Divanı'nda iki (Küçük, 2015, s.102, 109), Nev'î Divanı'nda bir tanedir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 234). Hasibe Mazıoğlu, Bakî'nin bu gazelleri Nev'î'nin şiirine nazire olması; böylelikle hem kendi şairlik kudretini kanıtlamak hem de Nev'î'nin bu şiirini geride bırakmak için yazdığını söyler ve bu konuda Bakî'yi başarılı bulur. “*Söyletse*” redifli gazel de her iki şairin divanlarında birer tanedir. Hasibe Mazıoğlu, bu gazeller için de emin olmamakla birlikte aşağı yukarı aynı değerlendirmeleri yapar; her iki gazelin aynı sanatlarla aralarındaki anlam benzerliklerinden, hangisinin daha önce yazılıp yazılmadığı konusunda tereddütleri olduğundan, her iki gazelin de “*cânâ*” redifli gazeller kadar tutulmadığından bahseder (Mazıoğlu, 2004, s. 166).

Nev'î ve Bakî'nin divanlarında vezni, kafiyesi ortak olduğu gibi, muhteva olarak birebir örtüşme de terkip ve mazmunları ortak iki şiir vardır. Kafiyesi “-âl” zengin kafiye, redifi “-dür” olan bu iki şiir Bakî Divanı'nda 96. gazel (Küçük, 2015, s. 160). Nev'î Divanı'nda da 149. gazeldir (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 234). Gazellerin bilhassa Nev'î ve Bakî'de 1.ve 2. beyitler; Nev'î'de 5, Bakî'de 3. beyitler terkip, sözcük ve hayaller bakımından çok fazla benzerlik gösterir.

Çizelge-9: Nev'î ve Bakî'nin divanlarında Vezni, Kafiyesi Ortak ve Terkip, Mazmunları Benzer Şiirler

Bakî G96/1	Nev'î G149/1
Şâm-ı firâkun âhiri subh-ı visâldür	Hecr âhır oldı mevsim-i îd-i visâldür
Mihr-i münîri pertev-i nûr-ı cemâldür	Savm-ı visâli şer'î buyurmuş vebâldür
Bakî G96/2	Nev'î G149/2

Âr itse tan mı içmege bezm-i Cem içre câm Her kim segân-ı kûyuñ ile hem-sifâldür	Oldı bedende kan gibi sârî hevâ-yı mey Fasl-ı bahâr irişdi dem-i i'tidâldür
Bakî G96/3	Nev'î G149/5
Bâr-ı gam-ı mahabbeti yüklenme ey gönül Âhir (Zîrâ) tahammül etmeyesin ihtimâldür	Nevmîd kılma Nev'îyi vaslun muhâl idüp Bir vakt ola esirgeyesin ihtimâldür

Nev'î'nin Bakî'nin gazeline nazire olarak yazdığı tahmin edilen “-a sarmaşur” redifli gazel vardır. Nev'î'nin gazeli beş, zemin şiir ise sekiz beyittir (Aydemir, 2013, s. 72). Fakat divan neşrinde Nev'î'nin gazelinin sadece bir beyti mevcuttur. Bu matla beyti, divanda müfred olarak yer alır. Bakî Divanı'nda zemin şiir 47. gazeldir (Küçük, 2015, s. 129). Müfred ile Bakî'nin gazelinin üçüncü beyti de kelime, terkip kullanımları bakımından uyuşur.

Çizelge-10: Nev'î ve Bakî Divanlarında Benzer Beyitler

Bakî G47/3	Nev'î MÜF17
Gönlin o zülfe beste kılan cân-ı nâ-tevân Ol riştedür ki deste-i reyhâne sarmaşur	Cânım kemend-i kâkül-i cânâna sarmaşur Bir riştedür ki rişte-i reyhâna sarmaşur

Nev'î Divanı'nda 179 (Tulum ve Ali Tanyeri, 1977, s. 337), Bakî Divanı'nda ise 195 numaralı gazeller (Küçük, 2015, s. 220). Nev'î tarafından Bakî'ye yazılan nazirelerdir. Bu gazeller de sadece vezin ve kafiye bakımından benzemez; içerik olarak da bazı beyitlerinde bazı imajlar birbirine yakındır.

Çizelge-11: Nev'î ve Bakî Divanlarında Vezni, Kafiyesi ve İmajları Benzer Beyitler

Bakî G195/2	Nev'î G179/1
Sakın Mecnûnı sanman ehl-i aşkun ihtiyâridur Güzel sevmekde zîrâ kimseye hiç ihtiyâr olmaz	Elinde gerçi kim âşıklarun sabr u karâr olmaz Bihamdillah güzellik ehl-i hüsne pâydâr olmaz

Bakî G195/1	Nev'î G179/3
Dilâ bezm-i cihânda kimse âhır pâ-y-dâr olmaz Müdâm elden koma ayagı fırsat ber-karâr olmaz	Acebdür her hazânun bir bahârı irişür âhır Güzellik bâğınun ammâ hazânına bahâr olmaz
Bakî G195/5	Nev'î G179/2
Ol âhûyı sana sayd ola sanma iltiyâmından Önünce kaçır ammâ Bâkıyâ âhır şikâr olmaz	Ne kadr-i hüsni fehm eyler ne derd-i hâlet-i ışkî Dirîg sîm-tenler n'eyleyem sâhib-ayâr olmaz

Yine Nev'î'nin vezin, kafiye ve imajlar bakımından müşterek yanları olması sebebiyle Bakî'ye nazire olarak yazdığı tahmin edilen başka bir şiiri de “-în” zengin uyaklı gazelidir. Bu gazel Nev'î Divanı'nda 371 numaralı gazeldir. Bakî Divanı'nda ise 387 numaralı gazeldir. Her iki gazelde yedi beyit olup dört beytindeki imgeler ve bağdaştırmalar örtüşür.

Çizelge-12: Nev'î ve Bakî Divanlarında Vezini, Kafiyesi Ortak ve İmajları Benzer Beyitler

Bakî G371/1	Nev'î G387/1
Gülşende kurdılar yine taht-ı zümürüdîn Sultân-ı îd güller ile oldı hem-nişîn	Bir hâb-ı gaflet içre hayâl-i muhâlde Geçdi nesîm-i subh gibi ömr-i nâzenîn
Bakî G371/2	Nev'î G387/2
Bir zînet itdi âlemi nakkâş-ı Sun kim Hayretde kaldı nakşına sûret-nigâr-ı Çîn	Yazdı simât-ı işreti perverdigâr-ı sun Bir resm ile ki yazmaya nakkâş-ı nakş-ı Çîn
Bakî G371/4	Nev'î G387/3
Şükr-i Hudâya başın açar lâle-i çemen Rûy-ı niyâzı hâke sürer berg-i yâsemîn	Yaprakdan esdi bâd-ı seher lâle-zârda Kodı aşaga yelkenini berg-i yâsemîn
Bakî G371/3	Nev'î G387/6
Şükr-i Hudâya başın açar lâle-i çemen	Nakş-ı hazândan örnek alup nev-arûs-ı bâg

Rûy-ı niyâzı hâke sürer berg-i yâsemîn	Bildi fenâyâ varacağın ömr-i nâzenîn
--	--------------------------------------

Nev'î Divanı'nda iki gazel (25-26) (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 336-337) vezin ve kafiye bakımından Bakî'nin divanındaki bir gazele uyduğundan birbirine yazılmış birer nazire olduğu tahmin edilmektedir. Bu üç gazelden Nev'î'nin gazeli beş, Bakî'nin gazeli altı beyitten oluşur. Hatta Nev'î Divanı'ndaki 26. gazelle, Bakî Divanı'ndaki 22. gazelin makta beyitleri üslup ve muhteva olarak da benzerlik gösterir. Çünkü her iki beyitte, her iki şair de farklı yollarla kendi şairlik yeteneklerini metheder.

Çizelge-13: Nev'î ve Bakî Divanlarında Benzer Gazeller

Bakî G22/6	Nev'î G26/5
Bakıyâ fennünde tutmaz kimse noksanun senün Hamdülillah tab mevzûn akl mizanı dürüst	Defter-i eşâra nazmum Nev'iyâ ünvan ola Şeh riayet ide ger erbâb-ı dîvânı dürüst

Nev'î Divanı'nda 60. gazel (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 266)., Bakî Divanı'nda ise 116. gazel (Küçük, 2015, s. 172-173) vezin ve kafiye bakımından uyuşmakla birlikte gazellerdeki bazı beyitlerde benzetimler bakımından birbirine yakın ifadelerin kullanıldığı görülür.

Çizelge-14: Nev'î ve Bakî Divanlarında Benzer Gazeller

Bakî G116/1	Nev'î G60/1
Ruhun berg-i gül-i sir-aba benzer Leb-i la'lün şarab-ı naba benzer	Zenahdânun muallak âba benzer Dehânun gonca-i sîrâba benzer
	Nev'î G60/5
	Didiler kanda sorsam Nev'iyâ yok Leb-i dilber katı nâ-yâba benzer

Nev'î Divanı'ndaki 372. gazelle (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 451-452), Bakî Divanı'ndaki 359. gazellerin (Küçük, 2015, s. 322) de vezin, kafiye yanında birer beytinin ifade ve benzetmeler bakımından benzeşiyor olması birbirlerine nazire olabileceklerine işaret etmektedir.

Çizelge-15: Nev'î ve Bakî Divanlarında Benzer Gazeller

Bakî G359/6	Nev'î G372/5
Fâş itmez idi râz-ı dili Yûsuf-ı Kenân Çâk olmasa dâmânı Züleyhanun elinden	Ferhâda öz vücûdı taglarca hâil idi Yohsa degüldi âciz ol Bîsütûn elinden

Vezinleri “Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün”, kafiyeleleri “-âr üstine” olan Bakî Divanı'nda 428. gazel (Küçük, 2015, s. 366), Nev'î Divanı'nda 426. gazelin (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 483) matla beyitlerinin ikinci dizelerinin sonunda birebir aynı kelimeler kullanılmıştır.

Çizelge-16: Nev'î ve Bakî Divanlarında Benzer Gazeller

Bakî G428/6	Nev'î G426/5
Mestâne düşmişin bu gece sâgar üstine Sâkî-i bezm didi yüzün güller üstine	Başum düşince dâg-ı ten-i lâgar üstine Derd ehli gördi didi yüzün güller üstine

Nev'î ve Bakî divanlarında vezin ve kafiyesi aynı olup da kullanılan terkip ve mazmun bakımından ortak yanları bulunmayan gazeller şunlardır;

Çizelge-17: Nev'î ve Bakî Divanlarında Sadece Vezni ve Kafiyesi Ortak Şiirler

Bakî Divanı	Nev'î Divanı
G362	G379
G546	K47
G497	G473
G525	G484

G115	G67
G114	G121
G124	G87
G154	G94
G345	G312
G355	G367
G455	G395
G443	G416
G331	G311

Nev'î ve Bakî divanlarında vezni ve redifi farklı olduğu halde kafiyesi aynı, ortak imaj ve terkiplerle dolu muhtevası da aynı olan birer gazel tespit edilmiştir. Bu gazellerden biri Nev'î Divanı'nda 474. gazel (Tulum ve Tanyeri, s. 509-510), diğeri ise Bakî Divanı'nda ise 153. gazeldir (Küçük, 2015, s. 197). Öncelikle her iki gazelin beyit sayısı farklıdır. Nev'î'nin gazeli beş, Bakî'nin gazeli yedi beyittir. Nev'î'nin gazelinin vezni “Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün”, Bakî'nin gazelinin vezni ise “Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün"dür. Nev'î'nin gazelinin redifi “kulak çekdi”, Bakî'nin gazelinin redifi “kulak çeker”dir. Fakat her ikisinde de “-â” tam kafiye kullanılmıştır. Her iki gazelin birer beytinin deniz imajı çerçevesinde bir tablo çizilir. Dolayısıyla deniz imgesini çağrıştıran tenasüplü yakın ifadeler kullanılır.

Çizelge-18: Nev'î ve Bakî Divanlarında Vezni, Redifi Farklı Kafiyesi ve İmajları Ortak Beyitler

Bakî G153/6	Nev'î G474/1
Keştîde bâd-bân u su içre sadef degül Emvâc-ı bahr-i eşküme deryâ kulak çeker	Sadâ-yı seyl-i eşküm gûş idüp deryâ kulak çekdi Dil-i deryâ-keşâna zevrak-ı sahbâ kulak çekdi

Gazellerin birer beytinde de gökyüzündeki ayın tasviri söz konusu olduğu için gazeller içerik olarak uyar.

Çizelge-19: Nev'î ve Bakî Divanlarında Vezni, Redifi Farklı Kafiyesi ve İmajları Ortak Beyitler

Bakî G153/1	Nev'î G474/2
Kaşun anılsa gurre-i garrâ kulak çeker	Zemîne na'lçen resmi şu denlü zîb ü fer virdi
Hakkâ budur ki hüsnüne dünyâ kulak çeker	Felekde mâh-ı nev ey şâhid-i zîbâ kulak çekdi

Son olarak, her iki gazelin mahlas beytinde de şairler kendilerini tecrit ederek kendileriyle övünürler. Her iki şairin de sözleri o kadar güzeldir ki herkesin onların sözlerini dikkatle dinleyip örnek aldıkları vurgulanır.

Çizelge-20 Nev'î ve Bakî Divanlarında Vezni, Redifi Farklı Kafiyesi ve İmajları Ortak Beyitler

Bakî G153/7	Nev'î G474/5
Bâkî kayırmaz olsalar a'dâ zebân-dırâz	Dür-i elfâz-ı Nev'î arz olındı gûş-i cânâna
Adun anılsa cümle ehîbbâ kulak çeker	Takup sem-i kabûle ol gül-i ra'nâ kulak çekdi

Görüldüğü gibi; 16. asrın ünlü iki şairi Nev'î ve Bakî, aynı eğitim sürecinden geçmelerine, hemen hemen aynı görevleri ifa etmelerine ve yetenek bakımından her ikisi de üstün meziyetlere sahip olmalarına rağmen mizaç farklılıklarının etkisi, şans etkeninin her iki şair üzerinde farklı rol oynaması münasebetiyle Nev'î, Bakî kadar ünlü olamamıştır. Bu şekilde çizilen hayatlar, iki şairin arasındaki dostluk ilişkisine mukabil zaman zaman kişilik ve sanat çatışmasına sebep olmuştur. İki şairin arasındaki gizli kıskançlık, bazen kırıcı ve ağır; bazen de takdir ve tebrik boyutlarına kadar ulaşmıştır. Aynı zamanda gerek aynı kültür seviyesine sahip olmaları gerekse kabiliyetleri dolayısıyla Nev'î ve Bakî birbirlerinin şiirlerinden de etkilenmişler ve aralarındaki rekabeti sanatlarına kadar taşımışlardır. Dolayısıyla birbirlerinden

esinlendikleri ortak imaj, hayal ve şekillerle şiirlerini geçirgen, ortak bir paydada buluşturmışlardır.

13. Nev'î Divanı'nda Soyut-Somut İlişkisi

Şiirde soyut kavramların somut kavramlarla dile getirilmesi ya da somut kavramların soyut, soyut kavramların somut anlam kazanarak yeni ve alışılmamış bağdaştırmaların meydana gelmesi Türk şiiri için pek yeni bir uygulama sayılmaz. Klasik şiirin başlangıcından bu yana şairlerin bu tür bir yaklaşım temayülünde oldukları bilinen bir gerçektir. Klasik edebiyatın mazmunları bilhassa tamlamaları içinde hatta kullandıkları atasözleri ve deyimlerde soyut kavramları somut kavramlarla anlatma yolunu seçtikleri görülür. Bu tür kullanımlar, farklı ve rutinin dışında bir üslup özelliği olduğundan, “*alışılmamış bağdaştırma*”(Demirel, 2006, s. 25) olarak tanımlanır. Ayrıca şiir diline has bir terim olarak “*dilde sapma*” terimiyle de karşılanır.

Somutlama ya da somut kavramların metin içinde soyut anlam ihtiva edecek şekilde kullanılması dilin bir zenginliğidir. Şairin muhayyile ve imgelem gücünün bir nevi dışa vurumudur. Aynı zamanda bu bağdaştırmalar; yeni ve güçlü bir anlatım yolu arayışının mahsulüdür. Bağdaştırmalar; sadece ifadeyi güçlendiren bir üslup özelliği değil, muhtevaya derinlik kazandıran ve muhtevayı zenginleştiren de bir araçtır. Yani soyut kavramların somut, somut kavramlarınsa soyut kavramlarla birlikte kullanılması bir yönüyle söz, bir yönüyle manayla ilintilidir.

Klasik şiirin ilk numunelerinden sonuna kadarki tüm örneklerinde soyutlama ve somutlama bağdaştırmaları görülür. Klasik şiirin zirve yaptığı dönem 16. asırda da bilhassa ikili tamlamalar şeklinde bağdaştırmalar kullanılmış, başlangıçtan bu devreye kadar gelenek bozulmamış; 17. asırdan itibaren yeni bir akımın tesirinde kalan şairlerce üçlü ve zincirleme tamlamalar hatta daha farklı yollarla bu hususta daha başarılı uygulamalar sergilenmiştir. Soyutlama ve somutlama, gelişim seyri bakımından deyim ve atasözleri bağlamında da aynı süreci takip eder. Şair soyut bir düşüncüyü deyim ve atasözleri vasıtasıyla daha anlaşılır ve etkileyici kılmayı dener. Dolayısıyla kullanılan bu yöntem anlam ve anlatıma yönelik yeni kazanımlar sağlar.

Bir kelimenin taşıdığı anlamı başka bir boyuta taşıma hadisesi soyutlama ve somutlama, doğadan doğaya aktarma, insandan doğaya gibi aktarmalar; benzetme, istiare, ad aktarması, kişileştirme gibi çeşitli yakıştırmalarla gerçekleştirilir.

Klasik edebiyat şairlerinden Nev'î de bu üslup geleneğinin tesirinde kalmış bir sanatçı olarak divanı soyut-somut ilişkisi bağlamında incelenmeye değerdir.

Nev'î Divanı'nda soyutluk ve somutluk sözcük düzeyine indirgendiğinde, şairin şiirlerde en fazla işlediği konu “aşk” olduğu için aşka dair sözcüklerin sayısının diğerlerine nazaran daha fazla olduğu görülür. Diğer Klasik şairler gibi Nev'î de aşkı çağrıştıran soyut kavramlardan en fazla “aşk (ışk), sevda, mahabbet,” ve aşkın tecelli mekanı “sîne, gönül, dil, hâtır, derûn”; aşk-ruh münesebeti bağlamında “cân”; aşkın aşık nazariyatındaki duygular olarak “gam, dert, belâ, mihnet, cefa, ıztırâb”; sevgiliye has bir nitelik ve aşkı tetikleyen unsur olarak “hüsn, güzellik, ‘ân, letâfet,” kullanır.

***İşk** âdemi haste vü dil-efgâr eyler*

Âşüfte vü bi-karâr u gam-hâr eyler

***İşk** âdemi öldürüp yaturmaz ammâ*

Cânından usandurup yirin nâr eyler (RÜB6)

*Kişiyê sûfi **mahabbetde** ihtiyâr olmaz*

Güzelleri sevilür sanma istihâre ile (G400/2)

Başda n'eyler belâ-yı aklı erbâb-ı cünûn

*Sünbülinden gayrı hiç olmasa **sevdâ** kâşki (G471/2)*

*Şerer-i eşki saçup **sineye** âşık yandı*

Câm-ı ışk ile meger gözleri çakmaklandı (G489/1)

*Cânâ bu **derûnumda** yanan nârı göreydün*

Zâhirde olan nâle ile zârı bilürsin (G376/3)

Ne dil o serv-i revânı kinâra kudret var

*Ne **cânda** sabr u ne tende karâra kudret var (G130/1)*

Mariz-i ışka bulunmaz bu dâr-ı mihnetde

*Gelür gider **gam** ile âh u zârdan gayrı (G497/2)*

*Mısr-ı **hüsnin** harâba virdi gelüp*

Leşker-i hattı gibi şâm-ı ecel (TERC1/22)

Kasidenin muhtevası gereği en fazla kasidelerde olmak üzere, memduhu methetmek amacıyla “*kerâmet, adâlet, adl, kerem, fazl, fazilet, ihsân, itibâr, feyz*” kelimeleri gibi soyut kelimeler Nev’î Divanı’nda çok sık kullanılır;

*Eger **adl** ile tartılsa **fazilet***

Anunla kimseler olmaz beraber (K20/22)

Zamânun ola ömr-i Nûha muâdil

*Ola devletünle **adâlet** muasır (K55/19)*

***Feyzünden** ider mâh-sıfat kesb-i kemâli*

*Ehl-i hüner ey neyyir-i tâbân-ı **adalet** (K5/23)*

Sözlükte *hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk* (Türkçe Sözlük, 1998, s. 21) anlamlarına gelen “*adâlet*” kelimesi, Nev’î Divanı’nda “*adâlet, dâd, adâletsüz, adl,*

hak, madelet” gibi kelimelerle de karşılanarak çok sık kullanılır. Nitekim bu kelime eş ya da yakın anlamlarıyla toplamda 83 defa geçer. Kelimelerin sıklık miktarı ve nazım şekillerine göre dağılımı ise şöyledir;

Çizelge-21: Adaletle İlgili Kavramların Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

Adâlet / Adâletsüz	Dâd	Adl	Hak	Madelet
Gazel (1) Kaside (36) Terkib-i Bent (2)	Gazel (5) Kaside (5) Mukatta (1) Murabba (2) Terkib-i Bent (4)	Gazel (2) Murabba (1) Terkib-i Bent (1) Kaside (17)	Gazel (2) Terkib-i Bent (2)	Kaside (2)

Tablodan da anlaşıldığı gibi “*adâlet*” kelimesini imleyen kelimeler, farklı nazım şekillerinde geçmekle birlikte miktar olarak en fazla kasidelerde yoğunlaşır. Hatta Nev’î, dönemin devrin devlet erkanına mensup Mehmet Paşa için yazdığı 32 beyitlik bir kasidesinde “*adâlet*” kelimesini redif olarak tercih eder;

Ey hâk-i cenâbun güher-i kân-ı adâlet

Na’l-i feresün efser-i hâkân-ı adâlet (K5/1)

Nev’î, “*adâlet*” ve bununla ilintili kelimeleri kasidelerde kullanırken genellikle padişahların ve devlet adamlarının adaletli yönetimine vurgu yapar;

Zamâne fârig u âzâde devr-i adlünde

Zemîn safâ ile meşgûl-i ayş ü mâl ü menâl (K29/30)

Devr-i adâletinde yâhud Hân Mehemmedün

Min ba’d şiddet itmeye bi-vakt rüzgâr (K26/7)

Bunun haricinde Nev'î, Bakî gibi çağdaşı olan şairlere yönelik devrin ileri gelenlerinin ya da padişahlarının gösterdiği ilgiyi ve muameleyi kışkırttığını ima edecek şekilde adalet kavramını ve bununla ilintili diğer kelimeleri direk olarak kullanmaz.

Gazellerinde ise Nev'î, “*adâlet, dâd, adl*” kelimelerini sevgiliye sitem ederken ya da sevgiliden aşğın beklentilerini belirtirken kullanır. Aşğın sevgiliden, kendisine karşı adaletli bir muamele göstermesini istediğini söyler;

Tıfl-ı dil çokdan umar la'l-i lebün halvâsın

Bire zâlim bize hîç lutf ile dâd eylemediün (G273/2)

Fürkâtünde itdüğüm feryâdı yâd itmez misin

Cevr ü bî-dâd itdüğün uşşâka dâd itmez misin (G377/1)

Kalur bu zulm ü bî-dâd ehl-i ışka dâd olunmaz mı

Adâlet kasrı hışt-i mihr ile bünyâd olunmaz mı (G536/1)

Nev'î, bir âşık olarak sevgiliye sitem ederken teşbih sanatından istifade ederek soyut kavramları somut kavramlara benzetir ve aşğın sevgiliden kendisine karşı adil bir tavır takınmasını istediğini vurgular. Buna göre; “*adâlet*” kelimesini köşke, “*mihr (sevgi, aşk)*” kelimesini de tuğlaya teşbih eder;

Kalur bu zulm ü bîdâd ehl-i ışka dâd olunmaz mı

Adâlet kasrı hışt-i mihr ile bünyâd olunmaz mı (G536/1)

Nev'î Divanı'nda “*adâletsüz, bî-dâd* ” kelimeleri, genellikle olumsuz sıfat olarak felekten şikâyet edilirken geçer;

Dâd elünden ey adâletsüz felek feryâd ü dâd

Sen murâd aldun velî dünyâyı kıldun nâ-murâd (TERKBI/22)

Nev'î yine başka bir beytinde feleğin adaletsizliğinden şikâyet ederken “bina” mefhumunu benzetilen unsur olarak seçer. Dünyayı temelsiz olarak niteler ve kendisine seslenerek yaratılıştan itibaren dünyanın ve feleğin adil olmadığını vurgular;

Nev'iyâ kılma şikâyet dehr-i bî-bünyâddan

*Çarhun örmüşler ezel bünyâdını **bî-dâddan** (TERKB3/25)*

Nev'î'nin ister bir deyim içinde isterse farklı mecaz yollarıyla “el” organını çok fazla kullandığı görülür. Nev'î, somut bir kelime olan “el” organına metin içinde teşbih, istiare gibi sanatlar vasıtasıyla “yoluyla, nedeniyle, yüzünden, tarafından, sayesinde” gibi anlamları karşılayan mecazî bir anlam yükleyerek soyut özellik kazandırır. Nev'î'nin somuttan soyuta bağdaştırma yöntemiyle bu kelimeyi çok sık kullanması onun kendine has üslubunun bir neticesidir;

*Rızâmuz var kazâsına **elinde** hükm ile fermân*

Melek siretlü hünkârım Mehemed Hânadur meylüm (MUR3/10)

beytinde “el” kelimesi “imkân, olanak” anlamında kullanılmıştır.

Şarâbı âb-ı hayvân olsa câmı sâgar-ı Cemşid

Dilâ peymân-şiken dildâr elinden içme peymâne (G389/4)

beytinde “el” kelimesi kinaye sanatıyla hem gerçek hem mecaz anlam taşır ve mecazî anlamıyla “tarafından” anlamını karşılar.

Elinden dehr-i dünün bir cihetden infiâlüm yok

Meded kalbümde hiç bilmem nedür bir inkisârum var (MUR1/4)

beytinde de “el” kelimesi, dünya için kullanılarak dünya kişileştirilir ve “yüzünden” anlamını kazanır.

Nev'î “el” kelimesi dışında “yol, ışık, kapu, âteş, gıdâ, bâd, hâne, yan” kelimelerine de somuttan soyuta metoduyla çok fazla yeni anlam yükler. “Yol, ışık, kapunda” kelimelerini daha ziyade beşerî ya da ilahî aşk bağlamında “uğrunda” anlamıyla, “yan”

kelimesini “çevre, etraf”, “âteş” kelimesini “aşk, dert”, “hâne” kelimesini ise genelde benzetme yoluyla benzetilen olarak “gönül, akıl” gibi anlamları ihtiva edecek şekilde değerlendirir;

Meyl itmedi çeşmün dil-i pür-yarama gitdi

Yanunda işüm bitmedi kan işleri bitdi (G545/1)

*Tabum **kapunda** dökdi maâni güherlerin*

*Harc itdi **yoluna** su gibi şîr-i âbdâr (K53/4)*

Cihânun izz ü câhın böyle izân eyledüm ben kim

İşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdür (G133/2)

Sûziş-i sinemi teskin idemez peykânun

*Bu kadar **âteşe** bir katra ne tesir eyler (G77/3)*

Mariz-i illet-i ışkun tabibüm özgedür hâli

Gidâ kısmında derd ıssı musâhib âh u zâr özler (G85/2)

*Degme **bâd** ile itmesün hareket*

Dilümüz lücce-i amik idelüm (G300/4)

Hânene hiç senden artuk sıgmasun zenbûr-veş

Vahdetün zevkini hâl eyle halâvet bundadur (G82/3)

Nev'î Divanı tamlamalar düzeyinde soyut-somut ilişkisi bakımından genel olarak değerlendirildiğinde çok fazla bu yöntemin kullanıldığı; fakat Klasik edebiyatın geleneksel üslubundan pek kopulmadığı ve sıra dışı numunelerin ortaya konulmadığı fark edilir.

İkili Farsça tamlamalar düzeyinde, çeşitli yollarla soyut kavramların somut anlam kazandıkları örneklerden ve soyut tamlamalardan bazıları şunlardır; “*akl-ı maâş, âteş-i mihr, âyine-i kadr, bahr-i kesret, bâb-ı hakikat, bâg-ı ümmid, bâg-ı ümmid, bahr-i gam, bahr-i hüsn, bahr-i istigna, bahr-i şevk, bâlin-i fakr, bâr-ı âh, bâr-ı gam, bâr-ı gayret, bâzâr-ı ışk, bezm-i bela, bezm-i ışk, bezm-i mahabbet, bezm-i sürûr, binâ-yı hüsn, bûy-i vefa, câm-ı ecel, câm-ı gam, câm-ı mihnet, cân-ı uşşâk, cellâd-ı gussa, cünd-i kahr, çerâg-ı şevk, çûb-ı cefa, dâg-ı heves, defter-i âmâl, deryâ-yı hüsn, dest-i kahr, deşt-i cünun, dıraht-ı ümid, dide-i cân, , fülk-i melâhat, gubâr-ı gam, gubâr-ı zerk, gurûr-ı câh, hân-ı hüsn, hâr-ı bela, hâr-ı gam, hâr-ı gussa, hâr-ı mihnet, hâr-ı tane, jeng-i gam, kişt -zâr-ı emel, kitâb-ı akl, kitâb-ı hüsn, kitâb-ı mihr ü mahabbet, künc-i mihnet, libâs-ı iffet, libâs-ı ismet, mekteb-i fakr, mekteb-i gam, menzil-i ışk, metâ-ı derd, metâ-ı dil, mikrâz-ı belâ, milket-i dil, milk-i hüsn, mirât-ı hüsn, mive-i baht, mive-i maksûd, mürğ-i hayâl, mürğ-i cân, nahl-i hurrem, nakd-ı dil, nâr-ı mahabbet, necm-i saâdet, râh-ı gam, râh-ı hevâ, râh-ı ‘ışk, râh-ı mahabbet, reh-i ışk, sâgar-ı mihr, sandûk-ı sine, semer-i vasl, seng-i cefa, seng-i gam, sevdâ-yı hatt, şâhrâh-ı dil, şarâb-ı cev, şarâb-ı ışk, şehir-i hüsn, şive-i lutf u adâlet, tarik-i ışk, tarik-i mahabbet, tıg-ı hayâl, tıg-ı fûrkat, tişe-i cev ü cefa, vâdi-i gam, zencir-i cünun, zevrak-ı hüsn, zevrâk-ı zevk u safâ.” Bu listeden en sık kullanılan terkipler; “*bâg-ı ümmid, dil-i Nev’î, metâ-ı derd, metâ-ı ışk, metâ-ı dil, mürğ-i cân, nakd-ı dil, râh-ı ışk, râh-ı mahabbet, şarâb-ı ışk*”tır.*

Listeye göre çıkarılacak sonuçlardan biri de şairin soyut ifadeleri teşbih ya da istiare yoluyla somutlaştırarak müşahhas kılmasıdır. Bu hususta benzetilen olarak seçilen kavramlar, yine Klasik edebiyatın geleneksel benzetimlerine uygundur; “*âyine, bâb, bâg, bahr, bezm, câm, câme, cübbe, derya, hâne, mekteb, menzil, murg, nâr, râh, seng, şarâb, şişe, vadi, zencir, zevrak.*” Bu kavramlar vasıtasıyla somutlaştırılmak istenen unsur ise genellikle duygulardır;

Rûzgârın işi tahrik-i gubâr-ı gamdur

Eksük olmazsa n'ola âyine-i dilde keder (G72/3)

Bir kez dahı ölüp dirilüp cennet-i kâyün

Mürg-i dil-i mahzûnuma mevâ kılabilsem (MUK 55/1)

Elem çekmez tenüm seng-i cefâ ile döğölmekden

Cihânda ragbetüm yok dirlige havf itmeme ölmekden (MUR1/7)

Klasik edebiyatta yoğun örnekleri daha ziyade Sebk-i Hindî akımının etkisiyle 17. asırda verilmesine rağmen 16.asır şairi Nev'î Divanı'nda zincirleme yapılar kullanılır ve bu yapılar içinde soyut- somut ilişkisi kurulur;

Kazınursa nokta-veş tig-ı gam-ı hecr ile baş

Olmaya resm-i mahabbet safha-i dilden tıraş (G201/1)

beytinde ayrılık acısı oka benzetilerek somutlanmıştır.

Erbâb-ı dil sözümde alur bûy-ı marifet

Ben âteş-i mahabbet-i evlâda micmerem (TERKB4/9)

beytinde şair kendisini buhurdana, aşkı da ateşe benzetir.

Tıfl-ı dil-i âvârenün oldı başı taşra

Ten hânesine tir-i müjen açalı revzen (G355/2)

beytinde de sarhoşun gönlü çocuğa benzetilerek soyut-somut ilişkisi kurulur.

Divanda zincirleme terkiplerde soyut kavramların somut kavramlara benzetilerek somutlaştırıldığı örneklerden bazıları şunlardır; “*alem-i leşker-i melâhat, âteş-i âh-ı dil, bahr-i zalâm-ı hayret, bişe-zâr-ı ışk-ı dilber, feyz-bahş-ı çemen-i mekrümet ü fazl ü atâ, gark-ı miyân-ı bahr-i ışk, hevâ-yı mive-i vasl, mâlik-i milk-i mürüvvet, nahl-i meyve-dâr-ı belagat, pençe-i dest-i kazâ, râh-ı beyâbân-ı hecr, şarâb-ı zehr-i emel, şeh-i milk-i*

melâhat, şehri-i dil-i uşşâk, tâb-ı çerâg-ı âh, tig-ı gam-ı hecr, tig-ı gam-ı hicran.” Seçilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, soyut- somut ilişkisi benzer yollarla benzer kavramlar arasında sağlanır.

Nev’î Divanı’nda sayısı azımsanmayacak ölçüde somutlaştırmanın yapıldığı Türkçe tamlama mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır; “*adem milki, âh elü, âhum yili, âvâre gönül, cân mürği, cân nakdi, derd ıssı, devlet câmesi, dil hânesi, dil şişesi, gam pûtası, gam yükü, güzellik tahtı, izzet libası, mahabbet okları, melâhat kanı, melâhat milki, riyâ lekesi, şive kitabı, tane taşı, vahdet kitabı, vefâ resmi, vuslat metâi, vuslat rûyî.*” Türkçe tamlamalarda da somutlaştırma hususunda izlenen yol aynıdır.

Halkın müşterek hafızasının mahsulü olan deyimler ve atasözlerini kullanmak bir ifadeyi daha anlaşılır, kısa ve öz bir şekilde aktarabilmek için şairlerin sıkça başvurduğu usullerden biridir. Çünkü bu yapılar, herkes tarafından bilinir. Bu da şairin işini kolaylaştırır. Nev’î de bir şair olarak bu yolu seçenlerdendir. Soyut kavramları somut kavramlara benzeterek ifade etmekle birlikte somutlaştırma hususunda deyimler ve atasözlerini de araç kullanmayı ihmal etmez.

Tolayup barmaga Leyli gamın Mecnûn-ı âvâre

Elini rişte-i cândan ***yumag*** isterdi bi-çâre (G445/1)

beytinde ruhun ipe benzetilmesi, derdin parmağa dolanması ve elin yıkanması hem gerçek hem de mecaz anlamda düşünülebilecek deyimler vasıtasıyla verilmek istenen ileti somutlanmıştır.

Ey gönül gam yime ***her nesnenün olur düşeri***

Atılır seng-i cefâ âşık-ı gamnâk üzre (G429/3)

beytinde eziyet taşının atılması ifadesinde bir somutlama olduğu gibi bu benzetime uygun düşecek şekilde “*her nesnenin bir düşüşü olur*” deyiminin kullanılması anlamı daha anlaşılır kılar.

Bilinür rişte-i cânun girih-i derd ü gamı

Bir gün olur ki çıkar ipligümüz bâzâra (G421/2)

beytinde de “*ipliğini pazara çıkarmak*” deyiminin “*ruh ipi*” ve “*dert, keder düğümü*” yle tenasüplü kullanılması ve tüm soyut kavramların somut bir kavrama bağlanarak ifade edilmesi muğlak bir anlamın daha açık olmasını sağlar.

Çizelge-22: Nev’î Divanı’nda Tamlamalarda Somutlama

Nev’î Divanı’nda Tamlamalarda Somutlama		
İkili Farsça Tamlama	Zincirleme Farsça Tamlama	Türkçe Tamlama
akl-ı maâş	alem-i leşker-i melâhat	adem milki
âteş-i mihr	âteş-i âh-ı dil	âh elü
âyine-i kadr	bahr-i zalâm-ı hayret	âhum yili
bahr-i kesret	bişe-zâr-ı ışk-ı dilber	âvâre gönül
bâb-ı hakikat	feyz-bahş-ı çemen-i	cân mürğı
bâg-ı ümmid	mekrûmet ü fazl ü atâ	cân nakdi
bâg-ı ümmid	gark-ı miyân-ı bahr-i ışk	derd ıssı
bahr-i gam	hevâ-yı mive-i vasl	devlet câmesi
bahr-i hüsn	mâlik-i milk-i mürüvvet	dil hânesi
bezm-i sürûr	nahl-i meyve-dâr-ı belagat	dil şişesi
binâ-yı hüsn	pençe-i dest-i kazâ	gam pûtası
câm-ı gam,	râh-ı beyâbân-ı hecr	gam yükü
câm-ı mihnet	şarâb-ı zehr-i emel	güzellik tahtı
cân-ı uşşâk	şeh-i milk-i melâhat	izzet libası
cellâd-ı gussa	şehr-i dil-i uşşâk	mahabbet okları
cünd-i kahr	tâb-ı çerâg-ı âh	melâhat kanı
çerâg-ı şevk	tig-ı gam-ı hecr	melâhat milki
çûb-ı cefa	tig-ı gam-ı hicran	riyâ lekesi
dâg-ı heves		şive kitabı
dest-i kahr		tane taşı

Nev'î Divanı'nda Tamlamalarda Somutlama		
İkili Farsça Tamlama	Zincirleme Farsça Tamlama	Türkçe Tamlama
deşt-i cünun		vahdet kitabı
dıraht-ı ümid		vefâ resmi
dide-i cân		vuslat metâi
fûlk-i melâhat		vuslat rûyı
gubâr-ı gam		
gubâr-ı zerk		
gurûr-ı câh		
hân-ı hüsn		
hâr-ı bela		
hâr-ı gam		
hâr-ı gussa		
jeng-i gam		
kişt-zâr-ı emel		
kitâb-ı akl		
kitâb-ı hüsn		
kitâb-ı mihr ü mahabbet		
libâs-ı iffet		
libâs-ı ismet		
mekteb-i fakr		
mekteb-i gam		
menzil-i ışk		
metâ-ı derd		
metâ-ı dil		
mıkrâz-ı belâ		

Nev'î Divanı'nda Tamlamalarda Somutlama		
İkili Farsça Tamlama	Zincirleme Farsça Tamlama	Türkçe Tamlama
milket-i dil		
milk-i hüsn		
mirât-ı hüsn		
mive-i baht		
mive-i maksûd		
mürg-ı hayâl		
mürg-i cân		
nahl-i hurrem		
nakd-ı dil		
nâr-ı mahabbet		
necm-i saâdet		
râh-ı gam		
râh-ı hevâ		
râh-ı ışk		
sâgar-ı mihr		
sandûk-ı sine		
semer-i vasl		
seng-i cefa		
seng-i gam		
sevdâ-yı hatt		
şâhrâh-ı dil		
şarâb-ı cevır		
şarâb-ı ışk		
şehir-i hüsn		

Nev'î Divanı'nda Tamlamalarda Somutlama		
İkili Farsça Tamlama	Zincirleme Farsça Tamlama	Türkçe Tamlama
tarik-i ışk tarik-i mahabbet tıg-ı hayâl tig-ı fûrkat tişe-i cevr ü cefa vâdi-i gam zencir-i cünun zevrak-ı hüsn zevrâk-ı zevk u safâ		

14. Nev'î Divanı'nda Psikolojik Tasvirler

14. 1. Korku / Kaygı / Üzüntü

Bireyin bizzat kendisinin yaşadığı ya da başkalarının yaşadıklarından etkilenecek ortaya çıkan duygu hallerinden birini karşılayan korku, sözlükte *bir tehlike veya bir tehlike düşüncesi karşısında uyanan kaygı* (Türkçe Sözlük, 1998, C. II, s. 1363) olarak tanımlanır. Kaygı ise; *duyulan endişe, tasa* (Türkçe Sözlük, 1998, C. II, s. 1248) tanımıyla sözlükte yer alır. İki duyguyu süre, şiddet ya da ortaya çıkmaları bakımından ayıran birtakım farklılıklar olsa da her iki tanımdan hareketle tespit edilen her iki duyguyu birbirine girift kılan müşterek yanlar vardır. Mesela iki duyguyu da endişe, sıkıntı tetikler ya da besler. Tehlike ya da olumsuz yaşantılar da iki duyguyu ortaya çıkaran gerekçelerdendir. O halde bu duygulara yakın bir his olarak “üzüntü” de eklenebilir. Çünkü bu duygular birbirini etkileyen ya da doğuran duygulardır. Dolayısıyla bu üç duygu hali bir arada değerlendirilecektir.

Edebî eserde her yönüyle işlenen bu duygular edebî bir mahsul olarak Klasik edebiyatta da hemen hemen aynı olaylara karşı verilen bir tepki olarak çeşitli şekillerde tezahür eder. Dinî ya da beşerî inanışlar, sosyal ya da günlük yaşantılar, gelenek, görenekler genellikle Klasik edebiyatın feyz aldığı konulardır. Dolayısıyla bu konular çerçevesinde ve etkisinde vuku bulan olumsuz durumlar, bunların bireyde meydana getirdiği duygular Klasik şairin kalemine aks eder. Nitekim Nev'î de şiirlerinde yaşadığı ya da yaşanabilecek kaygı, korku ve üzüntüyü dile getirir. Bunu yaparken kimi zaman “*dirigâ, dirig, ne assı var, assı var, ne assı, âh kim*” gibi ünlemleri kullanır, kimi zaman “*korkarın, korkum oldur/odur ki, korkum budur, havf, havf etmek, havf eylemek*” kelimeleriyle direk o duygunun adını koyar, kimi zaman da beytin içine bu duyguları yansıtmak kelimeleri seçerek yayar.

Bir Klasik şairin işleyebileceği en büyük kaygı ya da korku ilahî ya da beşerî aşkın zirvesini temsil eden sevgiliye dairdir. Nev'î de Klasik şiirdeki aşk telakkisine bağlı kalarak sevgiliyle ilgili endişelerini dile getirir. Bu endişe; ondan uzaklaşmanın verdiği kaygı, ayrılık korkusu, sevgilinin rakiplerle bir arada olmasından veya onlara ilgi göstermesinden duyduğu acıdır.

Çemende korkarın uryân kuçarlar nahl-i bâlâsın

Dirigâ ol elif-kâmet miyân-ı hâra düşmüşdür (G146/2)

beytinde bir aşık olarak Nev'î sevgilinin, diken metaforuyla imlediği rakiplerin arasında kalmasından endişe duyar.

Senden vefâ yüzün görelî mâil oldu dil

Korkum budur ki âşık olam itibâr ile (G443/3)

beytinde sevgiliden beklenmeyen vefa gösterimi karşısında âşık bu ilgiye layık olamamaktan kaygılanır.

Geh cefâ gâhi vefâ itmekden ise dostum

Kurtarup hayf u recâdan derde mutâd eylesen (G252/4)

beytinde âşık, sevgilinin tutarsız davranışları neticesinde ikilemde kalıp endişe duymaktansa dert çekmeye razıdır.

*Vuslatda **bim-i hicrân** hecrinde mihnet-i cân*

Derd-i firâk böyle vasl ü kinâr böyle (G446/2)

beytinde tezat sanatının doğurduğu karşılaştırmayı kullanarak Nev'î kavuşma zamanında sevgiliyi kaybetme korkusu taşıdığını ima eder.

Her ne kadar Tanrısal bağlamda bir teselli olarak görülüp Tanrı'ya kavuşmak için bir vasıta olarak algılansa da kaçınılmaz son ölümün, bireyde oluşturduğu en şiddetli duygu korkudur. Nev'î'nin de ölüm endişesini hissettirdiği şiirleri mevcuttur. Tasavvufî terimleri kullanarak kendini bir abdal gibi düşünen Nev'î, sevgilinin kendisinin beden elbisesini parçalamasından korktuğunu söyler. Böylelikle ölüm korkusunu vurgular;

Takyeci bir nev-cüvânun baş açık abdâlîyam

Korkarın bir gün benüm cismüm libâsın pareler (G141/4)

Tenüm zerd ü kadüm ham oldı gerçi bim-i cân çekdüm

O şâh-ı hüsne tuhfe saru tozlu bir kemân çekdüm (G299/1)

beytinde âşık olarak Nev'î'nin bedeni çektiği aşk acısıyla zayıf düşer, kamburlaşır ve ölüm korkusu çekse de güzellik sultanı sevgiliye bir keman gibi hastalıktan sararmış bedenini hediye olarak sunar. Nev'î, beyitte her ne kadar çektiği aşk acısından memnuniyetini ifade etmeye çalışsa da “*bim-i cân çekmek*” deyiimiyle ölümden duyduğu korkuyu açıkça söyler.

Bazı şiirlerinde de Nev'î ölüme karşı meydan okuyacak kadar cesaret kazanır. Aşkı kendine bir kalkan misali kuşanarak, korkusuzca ölüm gibi en müşkül hadiselerin üstesinden gelebilecek seviyede görür;

Erbâb-ı gama râh-ı belâdan hazer olmaz

Işka kadem uran kişide bim-i ser olmaz (G166/1)

*Hâceyi câm-ı eceldür sanmanız **medhûş iden***

Mest idüp keyfiyyet-i rez anı dünyâdan geçer (G66/1)

Nev'î bu beyitte korkuyu imleyen “*medhûş iden*” eylemi ve “*ölüm-kadeh*” benzetmesiyle ölümden korkmadığını sarhoşluk durumuyla mukayese ederek ifade eder.

*Nüzûl itmezden evvel gam virür **endişe-i rihlet***

Anunçün Nev'iyâ dünyâ evin ehl-i fenâ yerdi (G479/5)

beytinde tasavvuf çerçevesinde Tanrı âşıkları için ölüm korkusu “*endişe*” kavramıyla verilir. “*Endişe*” kelimesi esasen “*düşünce*” anlamında bir kelimedir. Ancak bulunduğu terkip içinde “*rihlet (ölüm)*” kelimesiyle birlikte kullanıldığından bu duyguyu ima eder. Dolayısıyla Tanrı âşıkları için dünyevî unsurlardan vazgeçmelerinin gereği olarak sunulur.

Nev'î Divanı'nda korkuyu bilhassa kaygıyı besleyen en güçlü duygulardan sayılabilecek “üzüntü, tasa” kavram çeşitliliğiyle farklı gerekçelere dayanarak sunulur. Bu duyguyu karşılamak maksadıyla ekserî düzeyde kullanılan ifadeler şunlardır; “ağlamak, bâr-ı elem, ciger delinmek, çûb-ı cefa urmak, dâg-ı mihnet, derd, derde uğratmak, derd-i derûn-ı sine, derd-i firâk-ı dost, derd-i hâlet-i ışk, derd-i ser, dil pür-gam-ı cânâne, dil mısırı begüm virane, dile virdi hâr-hâr, dil-efgâr, dil-teng olmak, erbâb-ı gam, gam, gam-ı kalb-i perişân, gam çekmek, gam ile gussa, gam virmek, gam yimek, gamgin itmek, gam-ı dünyâyı yimek, gam-ı müdgam açılmak, gamın çekmek, gark-ı cûybâr-ı gam u mihnet-i firâk, gussa, hâkdân-ı mihnet, hazin olmak, kan yutmak, kana gark itmek, kanlu yaş, keder, keder virmek, küdüret bulmak, mahzûnun olmak, mâtem itmek, melül olmak, mihnet, pâ-der-gil, telh itmek, yakmak, yakup kül eylemek, yaralar açılmak.” Bunlardan anlaşılacağı üzere Nev'î'nin, “üzüntü”yü betimlerken, ister terkipler ister deyimler isterse de beytin tamamında en fazla “gam, mihnet, keder” kelimeleri etrafında dolandığı görülür.

Nev'î “üzüntü” kelimesinin bizzat karşılığını kullanmadan beyit içindeki kelimeler arasında işbirliği tesis ederek bu duygunun çağrışımlarını hissettirir;

O yâre yaramadum sine toldı yara ile

Gönül bir olmadı hayf ol hezâr pâre ile (G397/1)

beytinde “sevgili, yara ile dolmak, hayf, gönlü bir olmamak” kelimeleriyle bilhassa “hayf” kelimesiyle aşğın duyduğu üzüntü verilir.

Zülfün hicâb idüp ruhuna nâza başladı

Kıldun bizüm bu şive ile idümüz siyah (G417/3)

beytinde “idümüz siyah kılmak” mecazıyla sevgilinin nazından, istighnasından ötürü sevincin yerini üzüntüye bırakması dile getirilir.

Klasik âşıklık durumunun bir gereği olarak şiirde aşğın aşk ıstırapı çekmesi daha makbuldür. Dolayısıyla âşık üzerinde oluşturduğu tesir mutluluktan daha güçlüdür. Nitekim Nev'î bu durumu şöyle ifade eder;

Senün mahzûnun olmak bana şâdân olmadan yegdür

Gamunla ağlamak illerle handân olmadan yegdür (G133/1)

Üzüntünün fiziksel yansıması olarak değerlendirilebilecek “ağlamak” eylemi Nev’î Divanı’nda genellikle şu şekillerde geçer; “âb-ı zâr, ağlamak, ağlamakdan gözü çıkmak, ağlatmak, ağlayı görmek, âh ile nâlesüz, âh u zâr, âh-ı seher-gâh, andelib-i zâr, âşık -ı zâr u za, âşık-ı zâr olmak, bâr-ı elem, bârân-ı eşk dökmek, cân-ı Nev’î-i zâr, çeşm-i eşk-bâr, çeşmüm giryân eylemek, dâne-i eşk-i revânüm dökmek, dâne-i eşküm dökmek, derya, dideden yaş dökünmek, dide-i pür-hûn, didelerüm ağlamak, dil-i efgâr, döğünmek, ebr-i nisân gibi karşunda gözüm, elmasın dökmek, eşk, eşk-i âşık, eşk-i çeşm, eşk-i revan, eşküm nizâr itmek, eşküm revâne olmak, feryâd eylemek, feryâd itmek, feryâd kılmak, feryâd ü efgân olmak, fûrkatünde feryadı itmek, merdümlerine allar geydürmek, giryân itmek, giryân olmak, giryân ü zâr olmak, giryânlığ, girye, göz yaşı, göz yaşın dökmek, gözlerüm yaşı, gözüm ağarmak, gözüm ağlamak, gözüm câmu tolar hûn-ı gamundan, gözüm eşk ile pür kılmak, gözüm hûn eylemek, gözüm nemgin ü pür-hûn olmak, gözüm şu yaraya benzer ki dinmege kanı, gözüm yaşı, gözümle mâcerâsı var, gözümün câmu kan ile tolmak, gözümün giryesi, gözümün yaşı hûn olmak, gözümün yaşı, gözümüz yaşın akıtmak, gussa, halka-i didem açmak, hûn-ı sirişk, hûn-i eşk, eşk-efşân itmek, sirişk-i didemi yolında cûybâr itmek, iki gözüm cûy olup akmak, iki gözüm kapagın hûn-ı eşk ile pür itmek, iki gözüm nem, iki gözüm pür gubâr, inlemek, kan ağlamak, kanlar ağlatmak, kanlu yaş, nakd-i eşk dökülmek, nakd-i eşküm dükenmek, nâlân itmek, nâlân olmak, nâle ile âh-ı ceres, nâle ile zâr, nâle vü âh-ı şebâne, nâle vü zâr, nale, nâle-i uşşâk, nâle-i uşşâk, nâliş eylemek, nâliş, necm-i sirişk dökülmek, necm-i sirişk, Nev’î -i zâr, pür-âşık-ı zâr, pür-zâr ü esef olmak, sadâ-yı seyl-i eşk, seyl-i eşk, sim-i eşküm harc eylemek, sine efgâr olmak, sine nâlân, sirişk, sirişk-i dide akmak, sirişk-i dide, sirişki dökmek, sirişk-i Nev’î, sirişkümüz akıtmak, sûrâh sûrâh olmak, sûzân u nâlân, yaş dökmek, yaş, yaşın ırmagların akıtmak, yaşlar dökmek, yaşum akmak, yaşum deryâlar olmak, yaşum dökmek, yaşum kan olmak, yaşımı akıtmak, yaşumun elmasın dökmek, yaşumun seyl-i firâvân olmak, yaşın cûybâr itmek, yem-i eşk-i revan, yetim-i sirişk, zâr eylemek, zâr itmek, zâr olmak, zâr u giriftâr eylemek, zâr u giriftârun olmak, zâr u hayrân, zâr ü naif olmak, zâr zâr ağlamak, zâr, zâri itmek, zâri olmak, zârlık.”

“Ağlamak” eylemini karşılayan bunca ifadenin içinde Nev’î’nin en sık kullandığı ifade “ağlamak/ağlatmak” (33tane) kelimeleri olup “âh u zâr, âşık-ı zâr, eşk, feryâd itmek/eylemek, giryân, girye, Nev’î-i zâr, sirişk, yaş akmak, akıtmak, dökmek, zâr olmak, itmek” gibi ifadeler de bunları takip eder. Yine “ağlamak” eyleminin işlevini gören “inlemek” anlamına gelen “feryâd itmek/eylemek” eyleminin de oldukça fazla kullandığı görülür.

“Ağlamak” eyleminin sanatsal yakıştırmalarla anlatılmaya çalışıldığı ifadeler ise Nev’î’nin şairlik maharetini kanıtlar;

Gösterür mâh-ı ruhun âb ile âzer şeklin

Ebr-i nisân gibi karşunda gözüm lûlû-bâr (K18/20)

Sib-i gabgabdan murâdum nahlini mahrûm idüp

Dökme elmasın sirişk-i didemün cânım Kaya (G13/4)

İdüp sirişk-i didemi yolunda cûybâr

Çıkma kenâra el çeküp ey serv-i gül-izâr(G107/1)

Miktar olarak değerlendirildiğinde Nev’î’nin, mahlas beyitlerinde bizzat kendini de kattığı (Nev’î -i zâr) düşünülürse, “gülmek” eyleminden daha ziyade “ağlamak” eylemini tercih ettiği fark edilir. Bu da onun genel psikolojik hali hakkında bazı ipuçları verir.

14. 2. Sevinç / Mutluluk

Mutluluk ve sevinç, birbirinin tamamlayan duygulardır. Mutluluk, bütün arzu edilen şeylere eksiksizce ulaştıktan sonra bireyde meydana gelen ruh hali; sevinç ise hoşnut eden yaşantılar neticesinde ortaya çıkan ve dış belirtileri olan doyurucu coşku olarak tarif edilebilir. Tanımlardan hareketle sevincin, mutluluğun somut belirtileri olan duygu durumu olduğu söylenebilir. O sebeple iki duyguyu bir başlık altında değerlendirmek yerinde olacaktır.

Edebiyatın bütün türlerinde olduğu gibi Klasik edebiyatta da, belli bir çerçevede de olsa, sevinç ve mutluluk duyguları işlenir. Duyguların ortaya çıkışı veya işleniş biçimi sanatçılarda aşağı yukarı benzerlik gösterir. Fakat elbette sanatkârın yetkinliği, farklılık konusunda her daim onu bir adım öne çıkarır. Klasik edebiyatta bu duyguları karşılayan kelime kadrosu genellikle “*saadet, bahtiyar, ferhunde, salah, kam-ran, hurrem, ikbal, şad, neşe*” gibi sözcüklerdir. Nev’î Divanı’nda ise bu duyguları karşılamak için en çok kullanılan kelimeler “*hurrem, huzûr, kâm, keyfiyyet, mesrur, neşe, saâdet, safâ, sürûd, şâd, şâdân, zevk*”dir. Bu kelimeler ya tek başına ya da bir kalıp ifade içinde kullanılır.

Sevinç ve mutluluk, tek kelimeyle karşılanmasının yanı sıra bazı deyimlerle de bu duygu halleri verilir;

Vasfunda seher câna safâ virdi bu matla

Gûyâ eser-i nagme-i nevrûz u sabâdur (K14/20)

Ayagı yirlere basmaz safâdan

Alaldan bûse-i dildârı sâgar (G118/3)

Safâ virüp dile âb u havâsı kaplıcanun

Keder komadı giderdi safâsı kaplıcanun (G265/1)

Bi-çâre gönül bir dem olup hurrem açılmaz

Âlem açılup güldi dil-i pür-gam açılmaz (G170/1)

Gülzâr-ı cinân revnâkını virdi çemenler

Bir pâre keder gıtdi dil-i âdem açıldı (G467/2)

Nev'î Divanı'nda mutluluk ve sevinç kavramları genellikle beşerî aşk bağlamında, sevgiliden âşığa yönelik olumlu davranışlara göre işlenir. Fakat sevgilinin sahip olduğu güzellik bile âşığı mutlu etmeye yeterlidir. Nev'î, iki gazelinin matla beytinde bunu şöyle örnekler;

Cândur leb-i lalün suhanün câna safâdur

Nâz ile olan handelerün rûha gıdâdur (G160/1)

Cânâ heves-i lal-i lebün câna safâdur

Sevdâ-yı hat-ı sebz-i ruhun başa belâdur (G161/1)

Sevgilinin âşığa ufacık da olsa bir ilgi göstermesi onun için bir mutluluk vesilesidir. Fakat Klasik edebiyatın âşık figürü için sevgili uğruna dökülen gözyaşı bile neşe kaynağıdır. Nev'î bu tezadı bir beytinde şöyle yansıtır;

Nice göz yaşı ile neşv ü nemâ bulmuşdur

Bakma Nev'i kad-i bâlâsına her sim-tenün (G253/5)

Her iki beyitte “câna safâ” deyimini mutluluğu ifade eden deyim olarak tercih eder; sevgilinin dudağı ve oradan dökülen sözleri mutluluk kaynağı olarak görür.

Nev'î'nin yaşadığı devrin ya da o devirdeki siyasi otoritenin sağladığı sosyal, ekonomik şartların olumlu havası ya da o devirden memnuniyet kasidelerinde hissedilir;

Zamâne râm u zemin şâdgâm u baht be-kâm

Cihân muti u melek bende vü felek meyyal (K29/11)

Tasavvufî anlamda düşünüldüğünde de insanı Tanrı'dan uzaklaştıran dünyevî/maddî her şey mutsuzluk sebebidir. Nev'î, hakikî dünyanın sadece bir sureti olan maddî dünyada hiçbir şekilde huzurun ve emniyetin olmadığını da ifade ederek dünyalık hazların geçiciliğine imada bulunur;

Saâdetden eser nâ-bûd u sıhhatden alâmet yok

Ne vakt-i emn ü âsâyîş ne cây-iistirâhat var (G122/2)

Nev'î, bazı beyitlerde de beşerî aşkın insanı mutlu ettiğini ve dünya dertlerinden uzaklaştırdığını söyleyerek dünyalık hazlara işaret eder;

Hevâ-yı ışkî ben pir-i zaiîfî nâtivân itdi

Gâm-ı dünyâyı gönlümden çıkardı şâdmân itdi (MUR 3/3)

İçki meclislerinde betimlemelerinde şarabın bireyde oluşturduğu sarhoşluk halinin hazzı da diğer Klasik şairler gibi Nev'î'nin şiirlerinde genelde “keyfiyyet, safa, zevk” kelimeleriyle verilir;

Gelse havâ-yı gönlüme lalün virtür safâ

Keyfiyyetin şarâbun egerçi bozar hava (G2/1)

Lebün câmina benzer yok dehânun gibi nâdirdür

*Bunun **keyfiyyeti** tabir olunmaz **zevke** dâirdür (G99/1)*

Sevinç, mutluluğun somut karşılığı “gülmek” de her iki duygunun somut gösterimidir. Dolayısıyla mutluluk/sevinç kavramlarında gülmek eyleminden de bahsetmek gerekir. Nev'î Divanı'nda “gülmek” eylemi “gülmek, güldürmek, gülüp açılmak, handân itmek, handân olmak, hande, hande eylemek, hande kılmak, hande-zenân, tebessüm itmek” kelimeleriyle karşılanır. Hatta bir beytinde gülmenin ileri boyutu “kahkaha” kelimesi kullanılır;

Hâlüne şükr eyle gör kim dide-i pür-hûn ile

Kahkaha idüp güler âzâdelikden kebk-i der (K12/49)

Nev'î'nin bazı duyguları tarif ederken zıtlıklardan istifade etmesi Nev'î'nin seçilen örnek beyitlerinde de dikkat çeken bir husus divanının tamamına yönelik bir çıkarıma zemin hazırlar.

14.2.1. Mutluluğun Bir Yansıması: Eğlence/ Eğlenmek

İnsan içindeki olumlu ya da olumsuz ruh halini mutlaka bir şekilde davranışlarına ya da fiziksel görünümüne aksettirir. Eğlence, eğlenmek de mutluluk, sevinç, neşe gibi duyguların bir şekilde dışavurumudur. Klasik edebiyatta eğlencenin en yoğun gerçekleştirildiği ortamlar genelde “*şarap*” tabiriyle karşılandığı içki meclisleridir. Aynı zamanda bu meclisler mahiyetinde bir şekilde aşkın terennüm edildiği yerlerdir. Aslında mutluluk kavramı ekseninde genellenen eğlence meclisleri, sadece aşkın değil, farklı ilahî ya da beşerî hislerin sembolik mekânlarıdır.

Eğlencenin mekânları ya da ortamları Klasik şiirde olduğu gibi Nev’î’de de en çok “*bezm, gûşe-i meyhâne, hâne-i hammâr, harâbât, kûy-i harâbât, meclis, meclis-i âli, meyhâne, meykede*” kelimeleriyle karşılanır. Fakat Nev’î bir beytinde “*encümen*” kelimesini kullanır;

*Eyleyen her **encümende** şem-i bezm-ârâ seni*

Eylemiş künc-i belâda bi-kes ü tenhâ beni (G546/2)

Eğlence merasimleri Nev’î Divanı’nda; “*ayak seyri, ayş u işret, câm seyri, devr-i sâgar, diyâr-ı işret, simât-ı işret, sûr-ı gül, tarab*” gibi ifadelerle anılır. Bu kullanımlar, Klasik şiirin alışılmış bağdaştırmalarıdır. “*ayin-i mesti*” terkihi ise orijinal bir söylem olarak sayılabilir.

Eğlence mekânlarının en çok âşıkları temsil eden müdavimleri Nev’î Divanı’nda; “*ayş ehli, ayyâş, bezm ehli, erbâb-ı ayş, erbâb-ı işret, harâbât ehli, mestane, mestler, zerre-i ser-geşte, zümre-i mestân*” gibi isimlerle adlandırılır. İçki içen ya da içkinin etkisiyle sarhoş olanlar ise; “*âvâre, bâde-perest, hum-ı meyhâne, Mecnûn-ı mest, mestâne, mest-i ışk, mest-i cezbe-i ışk, mey-fürûş, mey-hâre, mey-perest, rind-i mey-perest, ser-geşte, ser-mest ü nâz, şâhid-i mey, zerre-i ser-geşte*” kavramlarıyla karşılanır. “*ser-i hûm*” terkihi de ad aktarması yoluyla sarhoşlar kastedilir. “*Hayrân, mest-i lâ-yakıl*” kelime ve tamlaması da, tasavvufî bir kavram olarak, sarhoşu ima eder. İçkinin insanda oluşturduğu sarhoşluk vaziyeti ise “*helâk-i çeşm-i mest, hevâ-yı mey, hevâ-yı mey-i lal, humâr-ı mey, humâr-ı şarâb, keyfiyyet-i esrâr, neşve-i mey*” ifadeleriyle betimlenir.

Nev'î sarhoş olmayı, kendinden geçmeyi anlatırken “*âvâre olmak, başum hoş olmak, beng olmak, bi-hûş olmak, mest olmak*” deyim ya da birleşik eylemlerini ve bu vaziyetin tam zıddı bir durumu anlatırken de “*ayık olmak*” birleşik fiilini kullanır.

Eğlenme vasıtası olan içki ise “*şarap*” kelimesi başta olmak üzere “*bade, bâde-i hamrâ, bâde özi, habâb-ı mey, hum-ı mey, hum-ı şarâb, mey, mey-i al, mey-i bi-gış, mey-fürûş, mey-i gül-fâm, mey-i gül-gûn, mey-i hamrâ, mey-i ışk, mey-i nâb, mey ü muganni, mül, neşve-i mey, sâfi şarâb, şarâb-ı nâb, sebû, şarâb-ı ışk, şarâb-ı jale, şarâb-ı ışk-ı dilber, şarâb-ı nâb, şarâb-ı hoş-güvâr şarâb-ı tahûr, şirâ*” kelime ya da terkipleriyle beyitlerde yer alır.

Ad aktarması yoluyla iç-dış münasebetinden “*kadehler*” de şarap kelimesi yerine kullanılır. Nev'î Divanı'nda bu türden kullanımlar şunlardır; “*ayag, câm, câm-ı bade, câm-ı gerdün-veş, câm-ı hoş-güvâr, câm-ı ışk, câm-ı musaffâ, câm-ı mey, câm-ı nûş, câm-ı pür-sahbâ, câm-ı mey, câm-ı safâ, câm-ı sehbâ, câm-ı ser-nigûn, câm-ı şarâb, câm-ı şarâb-ı nâb, câm-ı züccâc, çanag, kadeh şarâb, kâse-i arak, peymâne, piyale, sâgar, sâgar-ı lalin-câme sâgar-ı mey, sâgar-ı mihr, sâgar-ı sahbâ, sâgar-ı sahbâ-yı ışret, safâ-yı câm, selâse-i gassâle, sınımış ayak, sıfâl-i meykede, surâhi-i mey, şişe-i sahbâ, zerrin kadehler.*” Yine edebî sanatlardan ödünçleme yoluyla “*câm-ı gül, gül ü mül, lâle vü gül, sâgar-ı lal, sûr-ı gül*”, örneklerindeki gibi, şekil ve renk benzerlik ilişkisinden hareketle doğadaki varlıklar şarap yerine kullanılır. “*Ab-ı Mesihâ, duhter-i rez, rez duhteri*” şeklindeki kullanımlar da şarabı işaret eden kullanımlardır.

Zevrak-ı sahbâyı sâki turmayup çekdürmede

Gül reis olmuş tonanmadur çiçekler fi'l-mesel (G294/3)

beytindeki “*zevrak-ı sahbâ*” terkinde de tevriyeli bir kullanım söz konusudur. “*Zevrak*”ın “*kayık, sandal*” anlamının yanı sıra “*kadeh*” anlamı da vardır. Dolayısıyla “*saki*” kelimesinden hareketle “*zevrak*” ın bu ikinci anlamı işaret edilir.

İçki içme eylemi için Nev'î, mecaz yoluyla ekseriyetle “*çekmek*” eylemini kullanır. Hatta deyimleşme özelliği gösteren kalıp ifade “*ayak çekmek*” ifadesini de sıklıkla kullanır.

“*Sâki*” kelimesi de eğlence merasimlerine özgü bir mefhum olup Nev’î Divanı’nda benzetme aracı olarak türlü kullanımlarda görülür.

Eğlence ya da eğlenmeye dair musikiden de bahsetmek gerekir. Musiki; ses ve sese dair ritmik unsurların düzenli ya da estetik maksatlarla kullanılmasıdır. Tarihin eski çağlarından bu yana evrensel olduğu kadar Türk geleneğinde de gerek ferdî gerekse sosyal yaşamın bir parçası ve daha ziyade dinî-kültürel bir ritüel olarak, ruhî tesirleri bakımından benimsenmiş ve işlenmiştir. Nitekim Klasik edebiyatta da musikişinas sanatkârlar tarafından da musiki ve musikiye dair terimler çeşitli mecazlar yoluyla durum veya olayları anlatmak maksadıyla manzumelerde bir vesileyle kullanılmışlardır. Nev’î de divanında kasideler başta olmak üzere tüm nazım şekillerinde musikiye dair kavramlardan istifade etmiştir.

Nev’î Divanı’nda yer alan musikî terimleri ve terkipleri; “*âhenk, âvâz, beste, bir tâze neva, çârpâre, çeng, çeng-sıfat, dâvûd, dâvûdi, def (tef), dem, devr, evc, hevâ, heyhey-i mutrib, hicâz, hicâzi perde, ırâk, kanûn, keman, kopuz, kûs, makâm, mutrib, mutrib-i meclis, muvâfık, nagme, nagme-i nâhid, nâhid, nakâre, nakkâre, nakş, nefîr, nefîr ü kûs, nevbet, neva, nevâ-yı bülbül nevrûz, ney, nây, rakkâs, raks, rast, rebâb-ı ışk, sabâ, sadâ, sadâ-yı ergan, sâz, sâz u neva, sâz-ı mutrib, mutrib-i kavvâl, sazkar, semâ-ı nagme-i nây, sıfâhân/ısıfâhân, sünbüle, sürûd, tanbûr, târ, tarab-sâz, târ-ı rebâb, tavır, tavr-ı Hicâz, terâne, terâne vü âvâz, terennüm, tokuz perde, tug ile nakâre, ûd, ûd-ı mülebbes usûl, usûl-i mutrib, uşşâk, üstâd-ı sazkar, zemzeme*” dir. Bu terimler vasıtasıyla “*ne perdeden âgâz itmek, devr usûlin tutmak, raks urmak, raksa girmek*” gibi deyimler de türetilmiş ve çeşitli maksatlarla kullanılmıştır.

14.3. Çaresizlik/Ümitsizlik

Herhangi bir zorluk karşısında, mevcut koşullara rağmen, çözüm yolu bulamama, içinden çıkamama yetkin olamama durumlarını karşılayan çaresizlik, bireyin kendini aciz hissettiği duygu halidir. Umutsuzluk, ümitsizlik gibi kavramlar da çaresizlikle örtüşen benzerî duygulardır. Klasik edebiyatta çaresizlik duygusu en yoğun âşık-sevgili bağlamında döner. Âşık sevgilinin karşısında mütemadiyen daha aciz taraf olur. Ondan gelecek en ufak bir tenezzüle razı olacak konumdadır. Lakin sevgili âşığın beklentilerine kayıtsızdır. Hiçbir zaman onun beklediği ilgiyi göstermez, ona yüz

vermez. Sevgiliden beklentileri karşılanamayan âşık çaresiz kalır, umutsuzluğa düşer. Nev'î, yer yer kendini de bir âşık gibi telakki ederek âşığı, bu ruh halinden ötürü “*bî-çâre, dermânde, düşkün, fütâde nâ-çâr, nevmid, üftâde*” sıfatlarıyla anar. Bunlar içinde en sık kullandığı kelime de “*bî-çâre*”dir.

Didüm dermândeyem cânâ visâlün bana dermân it

*Didi derd iste var **bi-çâre** sen **dermânde** kalmışsın (G330/2)*

beytinde âşık sevgiliden kavuşma beklentisi içindedir. Fakat sevgili bu beklentisine bigânedir ve âşığı çaresizlikle rencide eder.

Ey peri dün gözümüzden yine pinhân oldun

Kangı bi-çârelerin derdine dermân oldun (G261/1)

beytinde de âşık sevgilinin âşığa görünmemesinden ötürü ona karşı sitemkârdır ve sevgilinin çaresizlerin derdine derman olmadığından yakınır.

Âşığın aşk derdi asla tedavisi olmayan bir hastalık gibidir. Bu hastalık karşısında eli kolu bağlanan âşık çaresizdir;

Bir onulmaz derd imiş Nev'î belâ-yı ışk-ı yâr

Dâg-ı mihnet merhemi dârû-yı fûrkat çaresi (G544/5)

Bu derdün çâresin hey dostlar hiç kimse bilmez mi

Meded bilmem nedür hiç sinede bir inkisârum var (MUR1/6)

Her biri bir zahm-ı pür-hûn idi ammâ sinede

Yâr gitdi yaralar açıldı merhem kalmadı (TERKB1/18)

Sevgiliye kavuşamamak, onun yakınına varamamak, ona aşk meramını dillendirememek âşığı fiziksel ve ruhsal açıdan oldukça aciz durumlara sokar;

Arz-ı hâle yok meded kûyına hod varmak muhâl

Mest-i ışkam şöyle kim güftâr güç reftâr güç (G42/4)

Âşıkların çaresizliği telmihen benzetme yoluyla da anlatılır;

*Görünen gonca-i lâle degül **Ferhâd-ı bi-çâre***

Düşürmüş kan bulaşmış tişesin öldükde kûhsâra (G441/1)

Dinî-tasavvufî açıdan çaresizlik, vahdetten kopup kesrete düşme halinde nefsin isteklerine kapılan bireyin durumunda vuku bulur. İkilem içinde kalan birey hem ilahî aşka ulaşmak ister hem de dünyevî ihtiraslar ağından kurtulamaz. Bu ikilem onu çaresizliğe sevk eder;

Nice terk itsün hevâ-yı ışkı bu nefs-i zebûn

Pür-havâ bir kelledür baksan bu tâs-ı ser-nigûn (G337/1)

Çaresizlik durumu sadece aşk bağlamında düşünülmemelidir. Her zaman güzel şeyleri hak eden Allah dostu kişilerin hak etmedikleri şekilde küçük düşürölmesi ve ondan medet uman ya da himayesinde olan kişilerin de acizlik durumu yaşaması çaresizliğin bir başka boyutudur;

Eyledün ol sâye-i Perverdigârı zir-i hâk

Sâyesine varacak bir nahl-i hurrem kalmadı (TERKB1/15)

Yine aynı bağlam çerçevesinde düşünüldüğünde kabiliyetli, üstün niteliklere haiz yetkin kişilerin hak ettikleri mevkilerde bulunmaması ya da daha yetersiz kişilerin daha çok itibar görmesi de nitelikli kişilerin çaresizliğe düşmesine sebep olur. Nev'î kendisi üzerinden mahlas beytinde bu hali şöyle ifade eder;

Nev'iyâ şâmil-i külliyyet-i irfân olsan

Yine mâ-fevk olacaktur sana cins-i sâfil (G282/5)

Birey sadece birey karşısında çaresiz olmaz. Bireyin her zaman istediği istikamette gitmeyen hükmedemediği, yönlendiremediği talihi karşısında da çaresizdir. Yapabileceği bir şey olmadığından yalnızca sitem ya da şikâyet etmekle yetinebilir. Bu

durum da “*feryad etmek, şikâyet etmek*” eylemleri devreye girer ve bireyi bir nebze olsun yatıştırır. Bunu en güzel ifade eden yapılar da şüphesiz ünlemlerdir. Nev’î bu bağlamda “*âh kim, derdâ, dirig, hayf, ne assı, ne assı var, ne çare, ne fâide, n’eyler, n’eyleyem, n’idelüm, yazık*” ünlemlerini kullanarak feleğe sitemini beyan eder.

Ayş-ı dünya göz yumup açmışsa gelmez âh kim

Kasr-ı ömrün bir habâb-ı mey kadar bünyâdı yok (G220/5)

beytinde Nev’î, ömür-köşk benzetmesinden hareketle dünya hayatının temelsiz olduğunu söyleyerek dolaylı olarak insanın çaresizliğini vurgular.

İrmez kıyâmete n’idelüm ömr-i kûtehi (G472/3)

mısrasında da Nev’î, insan ömrünün kısıklığından mustarıptır ve insanın buna müdahale edebilecek gücü yoktur imasını yaparak felek karşısında çaresizliği dile getirir.

Bunların haricinde Nev’î’nin çaresizlik duygusunu ifade ettiği bazı ifadeler şunlardır; “*Bu derdün çâresin hey dostlar hiç kimse bilmez mi (MUR1/6), elde ihtiyârım yok (MUR3/11), ehl-i derdün çâresi müşkil (K34/13), Benüm yârem onulmaz derdüme hergiz ilâc olmaz (TERCB3/17), Bilmezem neyleyelüm kime şikâyet idelüm (TERCB4/29), kûyına hod varmak muhal (G42/4), Bâğda bin serv var ammâ ki bir âzâdı yok (G220/2), Ne arz-ı hâle meded var ne dilde sabra mecal/Ne çâre n’eyleyeyin bilmezem ne hâlet idem (G309/3), Derd-i dil-i bi-çâreye timâr ne müşkil (G280/5), çare yok (G481/5), meded yok, ne çâremüz (G190/2), Nice arz ideyin mihr ile mâha sinemün dağın (G218/2), nûr-ı yakın yok (G187/3), togru güzer-gâh görünmez (G187/4), giceler târ olıcak râh görünmez (G187/5).*”

Nev’î bazen sezdirme, bazen sıfatlar ya da ünlemler vasıtasıyla çaresizlik duygusunu anlattığı gibi deyim ya da birleşik eylemleri kullanarak da bu duyguyu vermeye çalışır. “*Çare bulamaz, yol bulamaz, nâ-çâr olmak, girihler bağlamak, çâresüz kalmak.*” gibi deyimler bunlardan bazılarıdır.

Nev’î, çaresizlik duygusunu söz sanatlarına müracaat ederek de anlatır. Dünyada hiçbir zaman rahatın, huzurun olmadığı ve olamayacağına dair umutsuzluğunu ümit-gonca benzetmesinden hareketle vurgular;

Ümid goncasın açmadı gülsitân-ı ferah

Dirig göz yumup açınca yok zamân-ı ferah (G45/1)

Sıkıntılı bir durum karşısında yapılacak hiçbir şey olmadığı gibi insan bazen ümidini de yitirmez. Nev'î çaresizliğin karşısında umut dolu sözler de sarf eder;

Recâ-yı lutfun iden kalb-i ârif nâ-ümîd olmaz

Letâfet nakd-i sûri kısmetinden nâ-bedid olmaz (G167/1)

14.4. Şikâyet

Arapça kökenli şikâyet sözcüğü içinde bulunulan durumdan bıkmak ve yakınma anlamına gelir. Anlamından da anlaşıldığı gibi kelime mahiyetinde hoşnutsuzluk, sıkıntıyı haiz eder. İnsan, bireysel ya da toplumsal aksaklıklardan duyduğu memnuniyetsizliği dışarı atmak ister. Dillendirmek veya sızlanmak, bu ruhsal gereksinimi giderir. Klasik edebiyat şairi de hem kendi yaşadığı hem de çevresinde gördüğü aksaklıkları şiirlerinde dile getirir. Çünkü refah ve huzuru yaşamın olumlu koşullarından görerek olağan sayar, bir musibete uğradığında da şikâyet etmeye başlar. Şikâyetlerin çoğu zamandan, talihten, dünyadan, sevgiliden yanadır. Şikâyet konulu şiirlerin hepsinde ortak nokta yaşanan ekonomik, sosyal sorunların dile getirilerek yardım beklentisinin olmasıdır (Batislam, 2009, s. 1-4).

Diğer Klasik edebiyat şairleri gibi Nev'î de hoşuna gitmeyen olay ya da durumlar karşısında kayıtsız kalmayıp şiirlerinde şikâyetlerini dile getirir. Şikâyetlerin temelinde de yardım beklentisi, sanat endişesi ve muhatabını etkilemek yatar.

Klasik şiirde en çok şikâyet edilen sevgilidir. Çünkü merhametsiz olan sevgili yoktan yere âşığa zulüm ve cefa eder; vefa göstermez, kararsızdır, sözünde durmaz; onu azarlar, hor görür. Âşığa yakınlık gösterip vuslata nail olmasına müsaade etmez. Bu ıstırap verici tavırlar karşısında âşık çok acı çeker, üzülmür, kan ağlar. Üzüntüden hasta olur deli divaneye döner. İçinde bulunulan bu sıkıntılı hal âşığın yakınmalarına sebep olur. Hem sevgiliyi şikâyet eder hem de kendi perişan halini zikreder.

Nev'î'nin şiirlerinde de âşığın sevgiliden yana şikâyetleri de genelde bu davranışlara yöneliktir.

Klasik şiirde âşığın sevgiliden şikâyet etme özelliğini Nev'î gül-bülbül metaforunu kullanarak dile getirir;

İder gülden şikâyet bülbül-i şeydâyı söyletsen

Şeker yir şükrin itmez tûti-yi gûyâyı söyletsen (G240/1)

İd-i vaslunı senün yıllar olur görmezüz âh

Bâri şol iki hilâlün görelüm mâh-be-mâh (G385/1)

Aylar yıllar olur gün yüzünü görmezüz âh

Bâri şol iki hilâlün görelüm mâh-be-mâh (G427/1)

farklı iki gazelden alınan mahlas beyitlerinde dize tekrarı yapılmış ve her iki beyitte de içerik olarak sevgiliye kavuşamamak, onu görememekten dolayı yakınma söz konusudur. Şikâyetin şiddeti “âh” ünlemiyle artırılmıştır. Aşağıdaki beyitte de ünlem kullanılarak sevgilinin tutarsızlığından yakınılır;

Ne kadr-i hüsnî fehm eyler ne derd-i hâlet-i ışkî

Dirig sim-tenler n'eyleyem sâhib-ayâr olmaz (G179/2)

Visâle vade itmişdün ferâmûş eyledün gitdi

***Meded** rûh-ı revânüm ölmedin gel vademüz yetdi (G525/1)*

beytinde Nev'î bir ünlem kullanarak, ömür vadesinin dolmak üzere olduğunu, sevgiliden vuslat beklentisi içinde olduğunu fakat sevgilinin sözünde durmadığını söyleyerek şikâyetini bildirir.

Yokdur haberün mesele-i mihr ü vefâdan

Sâillere ancak gazab u kine bilürsin (G347/2)

Nev'î bir başka beytinde de sevgilinin âşığa hiçbir zaman vuslat yüzünü göstermediğinden hayıflanır;

Yüzüne geh elün perde idersin gâh zülfeynün

Görünürsin bize vuslat deminde yüz hicâb ile (G438/3)

Nev'î bu beyitte “sail” kelimesiyle aşığın acizliğini göstermek ister. Çünkü sevgili hiçbir zaman âşığa yumuşak davranmaz, her zaman öfke kusar. Âşık da bu durumdan şikayetçidir.

Âşinâlık eyler ol simin-beden dünyâ ile

Ben fakiri öldürür illâ ki istignâ ile (G448/1)

beytinde Nev'î, bir önceki beyitte olduğu gibi, âşığı “fakir” yerine koyar ve tezat sanatını kullanarak sevgilinin ilgisizliğine sitem eder.

Gönül hercâyî dilber bi-hakikat n'eylesün

Nev'î şikâyet bi-vefâlardan şikâyet bi-vefâlardan (G355/1)

beytinde şair sevgilinin yalancılığından şikâyet eder. Ünlem kullanmak yerine akis sanatının ahenginden faydalanarak da şikâyetin içtenliğini artırır.

Şeb-i târ itdi rûz-ı bahtımı âh ol siyâh ebrû

Perişân itdi hâlüm geh belâ-yı çeşm ü gâh ebru (G384/1)

Zerd oldı yüzüm gül ruhunu görmez olaldan

Görsen bana eyyâm-ı firâkun neler itdi (G545/4)

Nev'î, bu beyitlerde de âşığın kötü talihine isyan etmesinin yanında sevgilinin güzelliğini kullanarak âşığı fiziksel ve ruhsal bağlamda perişan ettiğini, âşığın vuslata eremediğinden ayrılığın bedeninde meydana getirdiği olumsuz değişimleri söyleyerek şikâyetlerini bildirir. Bu beyitlerin ortak niteliği ise, sevgilinin kötü davranışlarının

âşığın fiziksel görünümünde meydana getirdiği hastalık gibi değişimlerden şikâyet edilmesidir.

Nev'î ekseriyetle sevgilinin âşığa yönelik tutumları hususunda şikâyetleri arz eder; fakat bazı şiirlerinde de âşığın, sevgilinin âşığa ilgi göstermediği gibi rakiple alakadar olmasına duyduğu üzüntüyü dillendirir;

Hâk olup yolunda ten girse gubârum çeşmüne

Aynüne gelmez yine hep iltifâtun yadadur (G81/3)

beytinde âşığın bedeni toprak olup, toz haline gelip sevgilinin gözüne dahi girse, sevgilinin bundan hiç etkilenmeyip yine âşığa alaka göstereceğini söyler. Bu beyitte mübalağa sanatının inceliklerinden de yararlanır.

N'ola feryâd itse bûlbûl subh olunca her gice

Hâr tutdı gülşeni bir cây-i râhat kalmadı (G554/3)

beytinde gül bahçesi metaforunu kullanarak, âşığın bûlbûl gibi feryat etmesinin gerekçesini “hâr” gibi rakiplerin sevgilinin bulunduğu mekânı işgal etmesine bağlar.

Lutf ile rakibi yanuna turmaz okursın

Kahr eylemegi Nev'î-i miskine bilürsin (G347/5)

beytinde de sevgilinin âşığa her zaman acı çektirdiğinden rakibi ise güzel muamele ile hoşnut etmediğinden yakını. Nev'î yine karşıtlıkların bütünlüğünden yararlanarak meramını ifade eder.

Nev'î'nin sevgiliye yönelik şikâyet içeren diğer bazı söylemleri şunlardır; “*gülde yok bûy-i vefa, uşşâkı görmeze urur ol dil-fırîbi gör, gözlerün bu dil-i divâneye meyi itmedi hiç, şeh-süvârum bir selâmun görmedi üftâdeler/pây-mâl olanları çignetmedür yolun senün, bana ol nev-cüvânun Nev'iyâ itdükleri cevri, virdüm dil ü cân vuslat-ı cânâna meded yok, ol mâh-talat evc-i istignâdadur, cilve-gâh-ı sıdk olan ahhâba sûret kalmadı, gûşe-i çeşm ile virmez Nev'iyâ ol meh selam, bir kez yüzüme bakmadun öldüm niyâz ile, kârün atışmag oldu bu Nev'î-i zâr ile, dirigâ bir nefes haşr olmaduk ol serv-kâmetle, murâdı çün beni güldürmemekdür ol zâlim, komadı dilde sükûn ol kadi şirin-harekât,*

cânâ ne revâ gayra cevâb-ı şeker-i nik, cân u dilden beni bir kerre murâd eylemedün, çok peri-suret melek-siret temâşâ eyledük/içlerinde lik adam gibi âdem bulmaduk, kadr-i uşşâkı bilür bir meh-i tâbânım yok, dirigâ bir nefes haşr olmaduk ol serv-kâmetle, yok şimdi vefâdâr olacak yâr-ı hevâ-dâr, hiç bizi davet idüp gönlümüzü yazmaz o şâh, ben sanurdum derd-i ıskun ola vuslat çaresi, çün müyesser olmadı bildüm ferâgat çaresi, peykân-ı tir-i gamzesin agyâra gönderür, bu zulmü âdet iden şâhdan şikâyet it, ol şeh-i âli-nazar görmez gedâyı n'eylesün, alup dil nakdini destine bana öpmege virmez"

Bütün örneklerden anlaşılacağı gibi; sevgili üzerinden şikâyet Klasik edebiyatın genel içeriğine uymaktadır. Nev'î ise, şikâyetleri bazen ünlemler bazen söz sanatlarının yardımıyla bazen de "şikâyet etmek" gibi direk yakınma ibareleri kullanarak bildirir.

Klasik şairlerin şikâyet ettikleri bir diğer konu kader, talihtir. "Kader" in şiirlerdeki karşılığı "felek" dir. Felekse Arapça kökenli bir kelime olup "gökyüzü, yıldız" (Develioğlu, 2000, s. 255) lügat manalarına gelir. Feleğin talih kavramının yerine kullanılmasının nedeni, eskiden yıldızların insanların kaderleri üzerinde tesirinin olduğu inancıdır. Her türlü uğursuzluğun, şanssızlığın membaı olarak yıldızlar gösterilir. Dolayısıyla Klasik şiirde bir yakınma sebebi olarak bilhassa kaside nazım şekillerinde sıkça kullanılır.

Şiirlerde feleğin ters dönerek bireyin talihini de alt üst ettiği inancından ötürü felek için "gaddar, zalim, acımasız, alçak" gibi aşağı yukarı buna yakın anlamları ihtiva eden sıfatlar uygun görülür. "gerdûn, çarh, eflak, sipihr" gibi sözcüklerle de karşılanan "felek" kelimesi Nev'î Divanı'nda da aynı özellikleriyle aynı kelimelerle anılır. Feleğin asla insanı güldürmediğinden, hep talihsizliklere yol açtığından, sıkıntı çektiğinden, muradına erdirmediğinden yakınılır. Kader, talih, baht kavramları da yine "felek-kader" münasebetiyle birlikte zikredilir.

Müsâid olmadı tâli muvâfık olmadı baht

Hümûm ise müteâkıb gumûm ise müdgam (K35/12)

beytinin ilk dizesinde talihin uygun olmadığı söylenerek kötü talihten yakınılır.

Çaresizlik, şikâyet duygularını barındıran bir beyitte felek-ayna ilgisi kurularak feleğin sadık ve yumuşak yüzünü asla göstermediği söylenerek kadere sitem edilir;

Sûret-i mihr ü vefâ göstermedi mirât-ı çarh

Yok sitârem n'eyleyem ahvâl bir yüzden dahı (G477/4)

Hilat-i bahtum felek kûtâh biçmiş âh kim

Yohsa ben teşrif-i lutfunla ne geysem yaraşur (G147/7)

beytinde teşbih ve istiare sanatları kullanılarak “felek” ve “baht” alakası kurulur. Baht kaftana, felek de terziye benzetilir. Âşığın sevgiliden gelen hoş muamele sayesinde ne kadar mutlu olmak istese de feleğin kaderini olumsuz etkileyerek buna müsaade etmeyeceğinden yakınılır. Yine aynı benzetim unsurlarından yararlanılarak, şaire sunulan devlet görevinin kısa sürdüğü için gizli bir sitem yapılır;

Bir râst gelür hilat idi her boya şimdi

Kûteh biçilür atlas u dibâ-yı vazife (K43/6)

Tâli bu vech ile dîn serkeş nigâr böyle

Bi-çâre âşıkı gör baht öyle yâr böyle (G446/1)

beytinde Nev'î “yar” ve “talih” i inatçı, alçak olmaları yönüyle ortak paydada buluşturur ve iki ters karakterli varlığın arasında kalmış çaresiz âşığın durumundan şikâyet eder. Bu beyitteki hemen hemen aynı iletiye sahip bir başka beytinde ise yine teşbih sanatını kullanarak feleğin kendisini derde bulaştırıp belanın yuvası haline getirmesinden hayıflanır.

Tir-i cefâya eyledi gerdûn nişân beni

Itidi tuyûr-ı derd ü belâ âşiyân beni (G528/1)

Nev'î bir beytinde de alçak feleğin döneke olduğunu, bu sebeple ona güvenmemek gerektiğini söyleyerek şikâyetini insanlara bir ikaz mahiyetinde sunar;

Bir karâr üzre degül kâr-ı sipihr-i gerdân

İstinâd eyleme Nev'î felek-i devvâra (G421/5)

Bir başka beytinde de feleğin işinin hep terslik olduğundan şikâyet eder bir üslupla bahseder;

Ey felek girdün yine bir kâr-ı düşvâr eyledün

Yüz tutup keş-revliğe idbârın izhâr eyledün (TERKB3/1)

Nev'î bir kasidesinin fahriye bölümünde güneş misali ne kadar olgun biri olduğunu fakat bir gölge gibi yerlerde süründüğünü tezat sanatının inceliklerini kullanarak söyler ve kadere, zamana ince bir sitem yollar;

İrmiş iken göklere top-ı kemâlüm gün gibi

Hiç revâ mıdur bana yirlerde kalmak sâye-vâr (K15/21)

Nev'î'nin kader ve felekten şikâyet ettiği diğer ifadelerden bazıları şunlardır; “*Tir-i cefâyâ eyledi gerdün nişân beni, Nev'î yiter kan agladun sûzân u nâlân inledü, Besdür şikâyet çarhdan hakdan çü ferman oldu âh, Dâd elünden ey adâletsüz felek feryâd ü dâd, Sen murâd aldun veli dünyâyı kıldun nâ-Murâd, Nev'iyâ gam çekme hergiz tâliüm yokdur diyü, Zerreyi hurşid ile eyler berâber iltifat, Ol zehri Cem de çekmiş gerdün-ı dîn elinden, Yüz çevürdi yâr bizden hâl bir yüzden dahı /Baht yüz göstermedi ikbâl bir yüzden dahı, Çarhun örmüşler ezel bünyâdını bi-dâddan, Ne kevkebümde saâdet ne tende sıhhat var/Bitürdi kahr zemin cevâsümân ser-ber, Çeşme-i râhat mükedder sıhhatün bünyâdı yok/Ayş ü nûşun adı vü zevk u safânun dadı yok, Kara bahtından olsa hep bu keder, İrdüm bu kara günlere baht-ı siyâh ile, Murâdum üzre degül muktezâ-yı devr-i kamer, çarh şeyh u şâb dimeyüp öğütmede turmaz, Hak budur kim katı alçaklığı var gerdün, nukûd-ı ömrümüz eyler hisâb çarh, Şem-i bahtum söyünüp şöyle karardı âlem, Tâc u tahtı Nev'iyâ berbâd olan âşıklaruz, Açılmaz dide-i bahtum şeb-i hecrün sabâhı yok”*

Şairler zaman zaman kendi dönemlerinde yapılan zulümlerden, düzensizliklerden ve suistimallerden şikâyet etmişlerdir (Levend, 1984, s. 303). Bireysel beklenti ve isteklerin, toplumsal çıkarların önüne geçmesiyle ortaya çıkan değişimler toplumun beklentisi doğrultusunda eleştirilir. İçinde bulunulan zamanda cahil cühela takımının

hak etmedikleri mevkilere gelmesi, sıradan, vasıfsız kişilerin itibar görmesi; buna mukabil âlim kişilerin toplumda değersizleştirilmesi şairleri yaşadıkları zamandan şikâyetle sevk eder. Nev'î de bunlara benzer gerekçelerle şiirlerinde zaman mefhumundan yakınır ve ona serzenişte bulunur. Bunlara ek olarak, Nev'î kişisel beklentilerinin karşılanmamasıyla ilgili sıkıntılarının sorumlusu olarak yaşadığı çağı gösterir. Ayrıca kendisini devrindeki kişilerle mukayese ederek onlardan üstün olduğunu farz eder ve bunun fark edilmemesinden dolayı şikâyetlerini bildirir.

Nev'î aşk konusunda sevgilinin âşığa ilgi göstermemesini yaşadığı dönemde yıldızının yani şansının olmamasına bağlar ve “*dirigâ*” ünlemiyle zamana karşı gizli bir sitem gönderir;

İhyâya gelmedi gice ol mâh-pâremüz

*Yokdur bu devr içinde **dirigâ** sitâremüz (G190/1)*

Bir mahlas beytinde Nev'î şairliğiyle övünür; fakat yaşadığı çağda bunu fark ettirecek bir vasıtanın olmayışından bunalır. Böylelikle zamana gönderme yapar;

Mukarrer şâir-i şirin-zebânuz Nev'iyâ ancak

Bu devr içinde bir şöhret virür Ferhâdumuz yokdur (G126/5)

Nev'î yine bir kasidesinde yeteneğini metheder; fakat zamanın sıkıntılarından dolayı gösterememesinden yakınır;

Dilümde nehr-i hüner gerçi ayn-ı âb-ı hayât

Virür velik gubâr-ı gam-ı zamâne keder (K16/38)

Nev'î'nin ters giden bir şeylerden dolayı hem zamandan hem de kaderden hayıflanır ve “*ne fâide*” ünlemiyle şikâyetinin derecesini artırır;

İtdi hum-ı şarâbı felek gerçi ser-nigûn

*Oldı veli **ne fâide** devr-i zamân deni (G540/3)*

Olmadı devlet müsâid kıldı istignâ murâd

Rûzgâr el virmedi kalduk ayakda nâ-murâd (G47/1)

beytinde de Nev'î dünyada muradına eremeyip ortada kalmasını zamanın ve kaderinin buna izin vermemesine bağlayarak şikâyet eder.

Nev'î zamanın kendisini aldatmasından dolayı onu hilekârlıkla suçlayıp bir nevi şikâyet etmiş olur;

Elünden almaga yüz mekr ile metâ-ı dili

Zamâne eyledi ihzâr niçe şâhid-i zûr (K22/25)

“Saçar tûrâb-ı mezellet zamâne başumuza, Neler çekdi elinden rûzgârın hâtır-ı Nev'î, Hecründe ben garibi ne nakş itdi rûzgâr, Dirigâ olmadı fasl-ı mümeyyez fazl u irfânum” dizelerinde de zamana dair şikâyetler mevcuttur.

Klasik şairler; yolunda gitmeyen işler, bozuk düzen yüzünden dünyayı müsebbip olarak gösterir. Dünya hayatının sıkıntılarla dolu olması, kötü mizaçlı insanların dünyada hak etmedikleri şekilde iyi yaşamaları, haklıyla haksızın; yetenekliyle yeteneksizin belli olmaması ya da aynı kefeye konması, insanların isteklerine ulaşamaması, insanların sahip oldukları üstün mizaçlarına ya da bilgilerine göre değil de makamlarına göre itibar görmesi gibi nedenler sanatçının memnuniyetsizliğine ve şiirlerinde bu sıkıntıları dillendirmelerine yol açar. Dünya hayatıyla ilgili şikâyetlerde ortak nokta yine tek sorumlu olarak dünyanın gösterilmesidir. Dünyadan memnuniyetsizlik; dinî inançlardan ötürü dünyanın gelip geçici olmasına, bireyin olgunlaşması için yaşanan sorunların birer vesile teşkil etmesine bağlanarak bir anlamda teslimiyet unsuru sayılabilir. Ayrıca dünya hayatının, dünyaya bırakılmış bir insan psikolojisiyle, insanı vahdetten yani Tanrı'dan uzaklaştıran bir engel olması nedeniyle de dünyadan şikâyet edilir. Nev'î de şiirlerinde “dehr, âlem, cihan, deyr-i fâni,” gibi sözcükleri kullanarak dünyaya dair şikâyetlerini bu çerçevede dile getirir.

Nev'î dünya huzurunun sonsuz olmadığına “âh kim” ünlemiyle hayıflanarak dünya hayatının gelip geçiciliğini ima eder;

Âh kim bu âlemün âsâyişinde yok bakâ

Râhat için bir nefes cennetde Âdem kalmadı (TERKB1/20)

Nev'î dünya hayatında her zaman dertli biri olarak bir rahat köşenin bulunamayışından ve sahipsiz, çaresiz bir şekilde top gibi bir o tarafa bir bu tarafa yuvarlanmasından dolayı yakınır;

Bir kûşe-i râhat bulmaz Nev'î-yi gam-hâr

Kûyünde döner gûy-sıfat bi-ser ü pâdur (K14/26)

Ben böyle hayâtı n'ideyin râhat-i cân yok

Ey hâb-ı ecel gel elemüm cânâ tuyurma (G206/5)

beytinde de iç huzuru olmadığı için hayata serzenişte bulunur.

Dünya ve zamanın birlikte şikâyet unsuru olarak kullanıldığı bir başka beyitte Nev'î, dünyada herkesin çağın sıkıntılarına maruz kaldığını söyler. “Devr” kelimesinin tevriyeli kullanımı da dikkat çekicidir.

Bu devrün inkisârın çekmemiş yok kimse âlemde

Tagılmış bezm-i encüm sâgarı mâh-ı nevün fâtık (G218/3)

Feleğin eylemlerinden bunalan Nev'î bir başka beytinde dünyanın işlerinden yakınır. Dünyanın olumsuz anlamdaki işi ise kabiliyetli ya da bilgili kişileri değersizleştirmesidir. Fakat ne dünyaya ne de talihe hükmedebileceğinden çaresizdir;

Gevher-i marifeti habbeye almaz kimse

Neviyâ çâre nedür kâr-ı cihân böyle imiş (G206/5)

Yine “Nev’î ne âli-cevherüz hergiz bilinmez kadrümüz (G195/5)” dizesinde de üstün yeteneğinin kıymet görmemesinden şikâyet eder.

“Gül-bülbül” metaforuyla aşğın sabırsız, sevgilinin de vefasız olduğunu söyleyen Nev’î yokluk bahçesine benzeyen dünyada kimsenin muradına eremediğini vurgular;

Gülde yok bûy-i vefâ bülbülde sabr-ı hâr-ı gam

Virmedi bâg-ı fenâda kimseye dünyâ murâd (G47/4)

Nev’î, insan ister olgunluğa ister fazilete isterse de güzel yüze sahip olsun, ilginin olgunluğa değil makama olduğundan yakınlık dünyada itibarın değerli şeylere gösterilmediği gerçeğine temas eder;

Gerekse fazl ü kemâl ıssı ol gerekse cemâl

Nazar kemâle degül câh ile celâle gibi (G493/4)

Nev’î Divanı’nda dünyayla ilgili şikâyet içeren diğer bazı ifadeler şunlardır; “Sâbit-kadem kodı beni bu dehr-i bi-sebât, Muşt ile döğer sinesini dehrün elinden, Vefâsı dehr-i deninün cefâsına değmez, Dünyâ aceb sevâd idi ammâ ki bi-sebât, Ucuz bahâlu gerekdür metâ-ı dehr-i deni, Bahâmuz ağır anunçün revâcumuz yokdur, âyine-i âlemde yok resm-i vefa, Ben derd ü gam-ı dehr ile cânımdan usandım, Konmadın bu deyr-i fânide dahı taş üzre taş, Henüz irişmedüm bezm-i murâda oldu ömr âhır.”

Şikâyet konusunda, Nev’î’nin üslup bakımından genel itibariyle kimi şiirlerde “âh kim, âh, dirigâ, dirig” gibi ünlemleri kimi şiirlerde “ne çare, çâre nedür, ne fâide, n’eyleyem” gibi ünlem içerikli soru ifadelerini kullandığı tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten bu duyguyu yansıtmada tezat, istifham gibi sanatların inceliklerinden yararlandığı ve “ne...ne..., gerek... gerekse..., gâh... gâhi” gibi bağlaçları da yer yer kullandığı görülür.

Kelime bazında ise Nev’î’nin “şikâyet, ızhâr-ı tazallüm, tazallüm, nale, feryâd eylemek,” gibi sözcükleri sık tekrar ederek bu duyguyu yansıtmaya çalıştığı fark edilir.

14.5. Kıskançlık

Bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanısına varıldığında takınılan olumsuz tutum (Türkçe Sözlük, 1998, C. II, s. 1306) olarak tanımlanan kıskançlık duygusunun temelinde özgüven eksikliği ve yetersizlik duygusu yatar. Dozu iyi ayarlandığında iyi bir duygu gibi algılanabilir. Fakat aşırıya kaçtığında önce bireye ardından bireyin çevresine zarar verecek bir hastalığa dönüşür. Kıskançlık duygusu, asgarî veya marazî boyutuyla Batı ve Türk edebiyatı mamullerinde ele alınan bir konudur. Bilhassa aşk çerçevesinde taraflar arasındaki aşırı sevgi ya da paylaşamama hislerinden peyda olan kıskançlık, edebiyatın temel malzemesini teşkil eder.

Klasik edebiyatta da en çok aşk üçgeninde âşık, rakip ve sevgili arasında cereyan eden kıskançlık duygusu işlenir. Bu duygu en yoğun, âşıktan sevgiliye yönelik yaşanır. Âşık daima kendisine yüz vermeyen sevgiliyi kıskanır. Çünkü sevgili âşığa hor, rakibe samimi davranır. Rakibin kendisine yaklaşmasına müsaade eder. Âşığın yakınına bile varmasına engel olur. Hatta ona çok cefa eder. Yani âşık sevgili ile rakip arasındaki ilişkiyi kıskanır, sevgiliyi rakiple paylaşmak istemez. Nev'î de şiirlerinde kıskançlık duygusunu genellikle bu boyutuyla ele alır.

Aşka dair kıskançlığın yanında Nev'î, özellikle yakınma duygusunun ağır bastığı mahlas beyitlerinden edinilen izlenime göre edebiyat camiası içinde kendisinin çok yetenekli olmasına rağmen güher (inci) tanesi değerinde gördüğü eserlerinin ya da şiirlerinin yeterince değerinin bilinmemesi hatta genellikle “*karga, gurab*” benzetmeliğiyle nitelediği Bakî gibi çağdaşlarının padişah ya da devlet erkânı tarafından daha iyi muamele görmesi konusunda gizli kıskançlığını da dile getirir. Onun şiirlerinin değerli sayılmasını; şairlik gücünden ve yeteneğinden kaynaklanmamasına, devrin padişahının kendisini himayesi altına almasına bağlar;

Şir-i Bâkîyi salardum cûra gibi ayaga

Başuma togsa benüm de mihr-i devlet subh-dem (K36/10)

Nev'îye lutf it muin ol kim Zâhir-i vakt ola

Bâkiyi lutf-ı Süleymân itdi Selmân-ı zaman (K37/36)

beyitlerinden de anlaşılacağı gibi Nev'î, Kanûnî Sultân Süleymân gibi bir cihan padişahı kendisine el vermiş olsaydı, Bâkî'nin şiirinin onun şiirlerinin yanında değersiz kalacağını ve kendisinin VI. asır Fars şairi Zâhir ve XIV. asrın ünlü Fars şairi Selmân-ı Sâveci'yi bile geçebileceği iddiasında bulunur.

Bâkî Nev'iyâ şimden girü her mürğ-ı nâçiz ötmesün

Tûti-i tabum terennüm kıldı bir garrâ gazel (G294/6)

Nev'î'nin kendisiyle övündüğü bu beytinde kendini, diğer Klasik şairler gibi papağana diğer şairleri de kuşa benzetir. Buradaki kuşla kastettiği kuvvetle muhtemel Bakî'dir. Nev'î, o kadar gösterişli şiir icra ettiğini ve onun şiirlerinin yanında diğerlerinin (Bakî'nin) şiirlerinin bir hiç olduğunu ima eder. Bir beytinde “kulak” metaforu üzerinden kendi şiiri ile Bakî'nin şiirini mukayese eder ve kendi şiirinin kulağa hoş gelip, kalıcı olduğunu; Bakî'nin şiirinin ise kulağa ağır geldiğini yani sıkıcı olduğunu söyler;

Nazm-ı Nev'iyi görüp dürr-i binâgûş itdi

N'ola Bâkî sözi gûşına anun gelse girân (K40/19)

Ayrıca Nev'î'nin “zâg” kelimesiyle Bakî'yi kastettiği düşünülen şu beyitleri mevcuttur;

Yah-pâreler düşürdi felek cemre yirine

Bâgun göründi nagme-i zâg u hezârı bir (G75/4)

Şâh-ı serv üzre çemenlerde hırâmân zâglar

Ehl-i dil habs-i kafes murg-ı şeker-hâlar gibi (G541/3)

Bu beyitlerde de metaforlar ardına gizlenmiş yoğun bir kıskançlık duygusu sezilir. “Hezâr” ve “murg” kelimeleri Nev'î'yi imler. Nev'î kadere serzenişte bulunarak içinde bulunduğu çağda karga ile bülbülün eşdeğerde tutulduğunu, kargaların rahat ve özgür bir yaşam sürdüklerini buna mukabil ehl-i dil olan kuşların ise sıkıntı içinde olduklarını

söyler. Böylelikle Nev'î Bakî'nin devrin büyükleri tarafından yüceltilmesini kışkandığını ima eder.

Ecel câmin içüp gam çekme Nev'î telh-kâm olsan

Kodun bu meclis-i fânîde bir şîrîn suhan bâkî

beytinde ise “*bâkî*” kelimesinin tevriyeli kullanıldığı düşünülürse; Nev'î'nin, Bâkî'ye seslenerek, ölse bile latif şiiirlerinin bu dünyada kalıcı olacağını söyleyerek Bâkî'ye nispet yaptığı, onu kışkandırmaya çalıştığı söylenebilir. Aynı zamanda Nev'î, şiiirlerinin ebediyen kalıcı olacağını söyleyerek şairliğiyle övünür.

Nev'î ile Bâkî arasındaki çekişme tek taraflı değildir. Nev'î'nin Bakî'yle birlikte ders aldıkları hocaları Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendilere her ikisi de birer kaside sunar. Öncelikle Nev'î hocası Karamanlı Ahmed Efendi için “*sünbül*” redifli kasidesini yazar. Baki de, kendisini Nev'î'den üstün gördüğü için, Karamanlı Mehmed Efendi için “*sünbül*” redifli bir kaside yazar. Bu, aradaki rekabeti kanıtlayan oldukça somut bir örnektir. Bunun haricinde Bâkî de Nev'î'nin tarzını kullanarak Nev'î'ye nispet eder ve onu kışkandırmaya çalışır. Mesela bir beytinde şiiirlerinin başkasıyla karşılaştırılmayacak kadar güzel olduğunu; kendi şiiirinin sümbüle, diğer şairlerin şiiirlerinin ise kuru ota benzediğini söyleyerek hem kendi şiiiriyle övünür hem de Nev'î gibi başka şairlerin şiiirlerini küçümser;

Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şîrîn

Ola mı her giyeh-i huşke berâber sünbül (K26/43)

Nev'î, sanat açısından kimleri kışkandığını kendisini bir âşık gibi düşünerek aşk üzerinden anlatmaya çalışır. Bu durumda kışkandığı kişileri “*ağyar, rakip*” sıfatlarıyla tanımlar;

Sözüm muciz-i nakdûr gerçi agyâr

Sayarlar anı mahz-ı efsûn-ı sâhir (K55/17)

bu beyitte kıskançlıkla beraber ufak da olsa kızgınlık duygusu da sezilir. Aynı zamanda zamanında Hz. Muhammed'in hasımlarınca “büyücü” olarak anılmasına ve Hz.

Musa'nın Firavun'un büyücüleriyle mücadelesini de gönderme vardır (Bayram, 2005, s. 39).

Nev'î, divanında kıskançlıkla ilgili “*gayret, hased, hasud, reşk, reşk itmek*” gibi kelimeleri kullanır.

Nev'î'nin kıskançlık duygusunu işlediği bazı beyitleri şunlardır;

Reşk itmesün mi bezm-i meye zühre-i felek

Her câm âfitâb ola her bir habâb çarh (G46/2)

Ol Yûsuf ile vuslatı sen düşde de görsen

Erbâb-ı hasedden sakın ihvâna tuyurma (G395/3)

Aks-i hilâl-i çarh degül cûybârda

Reşk-i ruhunla âb-ı revân düşdi hançere (G428/2)

Yarama reşk itmesün mi Nev'iyâ erbâb-ı dil

Koydı peykân-ı hadeng-i yâri tenhâ koynına (G418/5)

Düşdügin sâye-i kaddün göricek hâk üzre

Reşkden çekdüm elif sine-i sad-çâk üzre (G429/1)

Ârız-ı gül-gûnuna sünbülleründen sâye sal

Gökde gayret âteşin mihr-i cihân-ârâyâ sal (G295/1)

Hâbdan kıldı benüm dide-i bahtum bidâr

*Eyledi nimetüme **çeşm-i hasûdî** nigerân (K40/20)*

Zamâne halkı hergiz seçmez oldu hakkı bâtıldan

*Bahil-i devletün **renc-i hasedden** çeşmi amâdur(K25/15)*

Letâfettür benüm ger var ise cismümde noksânum

*Vücûdum pes **hasûd-ı har-mizâca** nice yâr olsun (K41/13)*

14. 6. Şaşkınlık/Şaşırma

Bir durum karşısında ne yapacağını bilememek, bir işin nasıl sonuçlanacağını kestirememek, bir şeyin içinden çıkamamak, doğru, gerekli, gerçek olanı ayırt edememek gibi anlamlara gelen “şaşıрма” ya da “şaşkınlık” sözcükleri anlamından da anlaşıldığı gibi tereddüt, endişe, beklenmezlik gibi aşırı duygu hallerini ihtiva eder. Edebî eserde duygu halini okuyucuya yansıtmak genellikle ünlemler vasıtasıyla olur. Fakat bazen tek bir eylem, soru ifadesi ya da ifadenin bütününden bu duygu durumu anlaşılabilir.

Klasik edebiyat mahsullerinde şaşırma duygusu da ünlem değerinde bazı belli kalıplaşmış sözlerle veya istifham sanatını kullanılarak verilir. Bu bağlamda Klasik şiirde ve Nev’î Divanı’nda en çok kullanılan sözcükler “*aceb, aceb mi, aceb midür, aceb mi olmak, acebâ, n’ola, n’olısar, ne aceb, ne var, tan mı*” gibi soru sözcükleri , onlara yardımcı olan soru edatı ve soru sorma sanatıdır. Şiirin tamamına yayılan veya içeriğinde şaşırma anlamı taşıyan sözcüklerle ifade edilen şaşırma duygusu genelde dinî ve dünyevî aşk çerçevesinde; ilahî boyutta Tanrı, beşerî boyutta sevgilinin eylemleri, âşığın sevgili karşısında tutumları üzerine olur. İlahî boyutta bir makam kabul edilip genelde yaratıcı Tanrı’nın kainatta birer tecellisi olan tüm yaratılanlara Tanrı’dan dolayı duyulan beğenmeyle karışık bir duygu hali olarak yansıtılır. Beşerî boyutta genelde âşığın sevgili karşısında şüursuzca davranışlarına yöneliktir.

Nev'î bir beytinde bir âşık gibi davranarak rakibin ince belli sevgiliye yakınlaşmasına gıpta eder ve üzülür. Bu üzüntü halinde aşırı derecede ağlamasına şaşırılmamalıdır, der;

Kinâra çekmiş işitdüm o mû-miyânı rakib

***Aceb mi** eyler isem gözlerüm yaşın derya (G12/4)*

Nev'î bir beytinde sevgilinin rakiplerle birlikte eğlenmesi ya da meşk etmesi durumunda âşığın kıskançlığın etkisiyle korku, kaygı ve endişeyle karışık şaşkına döneceğini söyleyerek şaşkınlığı bir ileri boyuta taşır ve akıl yitimine kadar ulaştırır;

Yadlarla sana düşmez ki kadeh nûş idesin

Beni ol reşk ile lâ-yakıl ü medhûş idesin (G362/1)

Sevgilinin saçları hayalinden çıkınca üzülen âşık öfkeyle fena sözler söylerse buna şaşılmaz diyor Nev'î, âşığın davranışının garipsenmemesini ister;

Nihân oldı gözümde zülf-i dilber

***Aceb midür** okursam küfri ezber (G118/1)*

Dünyanın zehir ve balı değiştiğinde insanların yüreğinin rahatlıkla, hastalıklı ve karışık olmasına şaşılmamalıdır anlamındaki bir beytinde Nev'î, dünyadaki karışıklıkların bireyi de manevî açıdan etkilemesine şaşmamak gerektiğini söyler. Böylelikle şaşırma duygusunu bireysel bir çerçeve haricinde kullanmış olur;

*Niş ü nûşı münkalib olsa **aceb mi** âlemün*

Kalbi mutellün olur tasrif ile zir ü zeber (K12/20)

Bir kasidesinde Nev'î, methettiği kişi için tasavvuf terimleri üzerinden bir tasvir yapar. Methettiği kişinin dünya ile nefes, ruh ve beden bağlamlarında bir bütünlük arz ettiğini, buna şaşırılmamak gerektiğini ifade eder;

Cihân beden gibidür cismüne vü cismün rûh

*Sözün olursa cihânun **aceb mi** cânına cân (K38/32)*

Soru ya da belli kalıp ifade kullanmadan, kelime ve anlamsal bütünlük içinde şaşkınlık durumunu Nev'î bir beytinde, mübalağa yaparak aşırı güzellik karşısında kapı ya da duvara yaslanma eylemini şaşırma duygusunu gösteren bir davranış olarak kullanır;

O tersâ-beççeyi büt-hânede seyr itdi ey Nev'i

Tayandı kaldı sûretler der ü divâra hayretten (G322/5)

Aynı yolu bir başka gazelinin makta beytinde de kullanır;

Nev'iyâ ol büt-i ranâdaki nâz u revîşi

Sanem-i deyr görüp hayret ile tayandı (G489/5)

Bunların haricinde Nev'î şaşırma, şaşkınlık duygusunu içeren şu ifadeleri kullanır; “*aceb itmek, aceb olmak, âvâre, dil-teng ü hayrân olmak, dil-i sergeşte, dil-i güm-râh, garâbet, hayretle, kef geçmek, ser-gerdân.*”

14.7. Beklentiler

Gerçekleşmesi beklenen şey (Türkçe Sözlük, 1998, C. I., s. 257) olarak sözlükte tanımlanan beklenti kavramı “*ümit, umut, ummak, ümit etmek, istemek*” sözcükleriyle de yakın anlama gelir. Fakat bunları da içine alan daha kapsayıcı bir kavramdır. “*Umut, ümit*” olumlu şeylerin gerçekleşmesi ihtimaline dair olumlu inanç duygusu, “*istek, arzu*” bir şeye duyulan eğilim anlamlarıyla beklenti sözcüğünün bir anlam inceliğini ima eder. Dolayısıyla aynı duyguları çağrıştıran bu sözcükler bir arada değerlendirilecektir.

Klasik edebiyatta beklentiler genellikle sevgiliden yanadır. Bir âşık olarak sevgiliden en büyük beklenti ise vuslattır. Çünkü vuslat, âşığın çektiği bütün acılara katlanmak için tek tesellisi, umududur. Vuslat, hem ilahî hem de beşerî aşk bağlamında, onun için bayram gibidir. Derbeder âşık için perişan gönlünün en büyük hazinesidir. Bu hazineye erişmek için de yapamayacağı hiçbir fedakârlık yoktur; hatta canından bile vazgeçmeye razıdır. Fakat hayattayken elde edemeyeceği tek hakikattir. Âşığın sevgiliden beklediği vuslatın gayesi, sevgili uğruna çekilen eziyetlerin dineceği inancıdır.

Nev'î de vuslat konusunu bu ayrıntılar dâhilinde işler. Vuslat kelimesine karşılık olarak “*vasl, vasıl visâl*” kelimelerini genellikle kullanır.

Ayrılık ateşinden küle dönen binlerce âşık sevgiliden biraz ilgi görünce ona kavuşmayı umar. Bu beklentiyi Nev'î “*vasl ummak*” ibaresiyle sunar;

*Nâr-ı fûrkatden küll olmuş **vasl umar** bin var hezâr*

Gülşen içre yüz virelden bülbül-i nâlâna gül (G281/5)

Nev'î bir başka beyitte âşığın, sevgiliye sitem etse de, sevgilinin “*yüzünü görmeye değer*” ifadesiyle ona kavuşmak istediğini ima eder;

Bizi lu'b ile çok ferdâya saldun

Değer görmek yüzünü gerçi dünya (G11/2)

Aşk derdine vuslat beklentisiyle katlanan âşık ümitsizlik içinde bunun mümkün olamayacağını söyler;

*Ben sanurdum derd-i ışkun ola **vuslat çâresi***

Çün müyesser olmadı bildüm ferâgat çaresi (G544/1)

Bir beytinde Nev'î “*hele*” edatının pekiştirme gücünü kullanarak âşıkların sevgiliden vuslat beklediğini pazarlık çerçevesinde verir;

Vaslunı uşşâka satmazsan da bâzâr it hele

İtdüğün peymâna turmazsan da ikrâr it hele

“*Ümit*” ve “*beklenti*” kavramlarının anlam yakınlığı bir beyitte fazlasıyla hissedilir. Âşığın tek ümidi sevgilinin kavuşma meclisine yakın olabilmektir;

Visâlün bezmine bir kez ümidüm mahrem olmakdur

Mey-i nâb-ı hayâtumdan bedende var iken bâki (G484/2)

Nev'î kendini âşık yerine koyup yine “*ümit-beklenti*” anlam paydaşlığını kullanarak sevgiliden en azından kavuşma hayalini esirgememesini diler;

Nevmid kılma Nev'îyi vashun muhâl idüp

Bir vakt ola esirgeyesin ihtimâldür (G149/5)

Klasik şiirde âşığın sevgiliden en büyük beklentisi ona kavuşabilmektir. Fakat bunun haricinde ondan başka görev beklentileri de vardır. Nev'î âşığın sevgiliden beklediği en önemli görevin yarasına aşkla çare olabilmek olduğunu belirtir;

Ehl-i ışka yara-i şemşir-i mihnet yaraşur

Hûblardan çâre-i mihr ü mahabbet yaraşur (G105/1)

Âşık, sevgiliye kavuşamasa bile sevgilinin kendisine hiç olmazsa yüzünü göstermesini ister;

Hare itsek elde varı ol özge yâri görsek

Mümkün degülse vuslat rûyini bâri görsek (G270/1)

Aştan vefa göremeyen âşık, cefa eden sevgiliden merhamet bekler;

Vâcib olmadı ise âyet-i ışk ile vefâ

Ey cefâ-cû hele fi'l-cümle terahhum câ'iz (G180/2)

Nev'î bir beytinde sevgiliye yakışan davranışın aşk derdine şefkatiyle deva olmak olduğunu söyler;

Derd-i ışka gerçi kim dârû-yı sıhhat yaramaz

Yârdan ammâ devâ-yı rahm ü şefkât yaraşur (G105/2)

Nev'î Divanı'ndan tespit edildiği kadar âşığın sevgiliden genel anlamda beklediği görevler; yumuşak, şefkatli, merhametli muamele, rakiple yakınlaşmamak, âşığa ilgi göstermek, eziyet etmemek, acı çektirmemek, kendisini göstermek sıralanabilir. Bunların başında âşık en çok vefalı bir sevgili görmeyi arzular. Nev'î bunu tek mısrayla şöyle özetler; “Güzelün âşıka vefâsı gerek” (G88/6).

14.8. Diğer Duygular

Nev'î Divanı'nda tespit edilen psikolojik tasvirler genel itibariyle diğer başlıklarda sıralanmıştı. Çok ehemmiyet taşımasa da Nev'î'nin çeşitli araçlarla yaptığı diğer duygu tasvirleri şu şekildedir;

14.8. 1. Cesaret

Korkunun zıt anlamlısı cesaret sözcüğü Nev'î Divanı'nda genelde ölüme karşı meydan okuma şeklinde geçer;

Elem çekmez tenüim seng-i cefâ ile döğölmekden

Cihânda ragbetüm yok dirlige havf itmeme ölmekden (MUR1/7)

14.8. 2. Özlem

Nev'î Divanı'nda genelde “hasret” kelimesiyle karşılanan özlem sözcüğü sevgiliye yönelik bir duygudur;

Hey ne fûrkat hey ne hasret hey ne hüsrân-ı ebed

Sebt ise evvel kitâbumda mukadder bu kader (K12/17)

14. 8. 3. İnat

İnat duygusu genelde sevgiliden âşığa yönelik bir tutumdur. Nev'î Divanı'nda da o şekilde geçer;

Gelmez cihânda çünkü yalın yüzlüden vefâ

Şemşire tayanup sana hasm itmesün inâd (K11/22)

14. 8. 4. İncinme

Âşık en çok sevgiliyi incitmekten korkar. Nitekim Nev'î bu duyguyu bir beytinde sevgiliye gelecek zararın kendisine gelmesini temenni ederek işler;

Âzürde olmasun diyü seng-i nigârımı

Kıldum şikeste zaf ile cism-i nizârumı (G524/1)

14.8. 5. Öfke

Kızgınlıkla eşdeğerdeki öfke duygusu genelde sevgiliden aşığa yönelik bir duygudur ve Nev'î Divanı'nda ekseriyetle “*kaş çatmak*” deyimiyile birlikte “*kahr, hışm*” sözcükleriyle kullanılır;

Kurulmuş turmag ol müşgin kemâna çün ziyân eyler

Çatup ebrûnı Nev'îye yeter hışm eyledün cânâ (G3/5)

14.8. 6. Sabırsızlık / Usanç

Klasik şiirin aşk anlayışında, âşığın sevgiliden gelen her türlü cefaya karşı her zaman tahammül göstermesi beklenir. Nev'î Divanı'nda çoğunlukla sabreden âşık profili çizilmesine rağmen sınırlı örneklerde âşığın sabırsızlığından bahsedilir;

Yitürdi rehber-i sabrı dükendi zâd-ı karâr

Güm oldu râh-ı mahabbetde Nev'î-i şeydâ (G12/5)

15. Nev'î Divanı'nda Tarihî, Dinî, Mitolojik ve Efsanevî Şahsiyetler

Klasik şiirde; ele alınış biçimi, şairin hayal dünyasına ve üslubuna katkısından, şiire tesirinden dolayı mitoloji, efsane ve tarih önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu üç mefhum Klasik şiir geleneğini besleyen güçlü kaynaklardır. Klasik şairler, bilhassa Fars kültür ve edebiyatını örnek aldıkları için şiirlerinde de daha ziyade bu kültürün tarihî, mitolojik ve efsanevî kişi veya varlıklarını kullanmışlardır. Fakat Arap, Hint, Çin ve az da olsa Yunan kültürüne ait tarihî ve efsanevî kişi ya da varlıklara da şiirlerinde değinmişlerdir. Böylelikle hem geleneği devam ettirmeye hem de şiirde orijinal ifadeler bulmaya çabalamışlardır.

Nev'î de divanında tarihî, mitolojik ve efsanevî kişi ya da varlıkları şiirlerinde sıkça kullanır. Bu kişi ya da motifler; onun imgelem dünyasına katkı sağladığı gibi şiirine yeni anlamsal ve biçimsel açılımlar da getirir. Ayrıca Klasik Türk şiirinin kültürel zenginliğini de, diğer Klasik şairler gibi, ispatlamış olur.

Nev'î, divanında ismi Şehname'de geçen efsanevî şahsiyetleri en çok kullanarak geleneği bozmaz ve mitoloji konusunda daha ziyade Fars kültürünün etkisinde kaldığını gösterir. Fakat Arap, Yunan ve Çin kaynaklı efsanevî kişi ya da varlıkları da şiirlerinde işler.

Nev'î'nin tarihî, efsanevî ve mitolojik şahsiyet ve varlıklardan en çok yararlandığı nazım şekli ise kasidelerdir. Nev'î, kasidelerde methettiği kişileri, bu varlık ya da şahsiyetlerden edindiği bariz, müşterek nitelikleri benzetme ve karşılaştırmalarla anar. Bazen efsane ve mitolojinin olağanüstülüklerinden de istifade ederek mübalağaya kaçır. Şairin memduhlarla mitolojik kişi ya da varlıklar arasında benzetme yönü olarak genelde “kahramanlık, cömertlik, güç, adalet, yönetim, kişilik, mizaç” gibi vasıfları kullandığı görülür. Gazellerinde ise “güzellik” unsurunu kullanarak memduh ve bu varlıklar ya da kişiler arasında bağlantı kurar. Dinî-tasavvufî içerikli şiirlerde de ilahî güç ve o gücün karşısındaki aciz bireyin durumunu yansıtmak için efsanevî varlıklara müracaat eder.

Nev'î Divanı'nda geçen tarihî ve efsanevî şahsiyetler şunlardır; “*Neriman, Sam, Zal, Rüstem, Cem, Cemşid, Kahraman, Keykubad, Keyhüsrev, Dara, Nuşirevan, Hüsrev, Perviz, Behram, Kubad, Efrasiyab, İsfendiyar, Karun, Fagfur, Büzürcmihr, İskender,*

Asaf, Şeddat, Belkıs, Nemrud, Karun, Kanber, Hatem, Aziz, İskender, Azer, Sencer, Lokman.”

15. 1. Neriman

Şehname’de adı geçen şahsiyetlerden Sam’ın babası, Zal’ın da dedesidir. Firdevsî, Şehname’de Neriman’ın gücüne ve yiğitliğine atıfta bulunarak anar (Zavotçu, 2013, s. 554). Klasik şiirde de kahramanlık ve güç imgesi olarak tasavvur edilir. Devlet erkânından vezir Osman Paşa’ya sunduğu bir kasidesinde Nev’î, Neriman’ı şöhretiyle anar ama şöhretin gerekçesini belirtmez;

Degül mi nazm u nesr-i kıssa-i Vassâfu Firdevsi

Koyan dünyâda resm-i Rüstem ü nâm-ı Nerimânı (K48/20)

15. 2. Sam

Şehname’de adı zikredilen isimlerden Neriman’ın oğlu, Zal’ın babası, Rüstem’in dedesidir. Kahramanlığı ve adil kişiliğiyle Klasik şiirde anılır.

15. 3. Zal

Şehname’de adı geçen efsanevî şahsiyetlerden olup Neriman’ın torunu, Sam’ın oğlu ve Rüstem’in babasıdır. “Zal” kelimesi “koca, ihtiyar ve aksakallı”(Zavotçu, 2013, s. 806) anlamındadır. Doğuştan saçlı, kirpiği kaşı beyaz olduğundan bu isimle anılır. Klasik şiirde yiğitliği ve okçuluğu ile anılır. Ayrıca beyazlığından ve kelimenin yaşlı manasından ötürü “kocakarı” sıfatıyla dünya ya da felek için benzetilen olarak kullanılır. Nev’î ise;

Nedür bu talat-i hurşid ü-fitnat-ı Cemşid

Nedür bu haşmet-i İskenderi vü heybet-i Zâl (K29/9)

beytinde Zal’ın büyüklüğünden,

Zâl-i felek tarik-i sedâda gidenlerin

Olmışdı gerçi ayagın almakda pehlevân (K39/13)

beytinde dünya-Zâl benzetmesinden ve Zâl'ın yiğitliğinden,

Nite kim her seher tığn çeküp İsfendiyâr-ı mihr

Elinde Zâl-i gerdûnun şeb-i târ ola kalkânı (K46/15)

beytinde de Zâl'ın okçuluğundan bahsederek Klasik edebiyat geleneğine bağlı kalır.

15. 4. Rüstem

Fars edebiyatının mitolojik kahramanıdır. Adı Şehname'de geçer. Zal'ın oğlu, Sam'ın torunudur. Pehlivanlığı ve savaşçı niteliğiyle güç ve kahramanlık simgesi olarak Klasik şiirde yer alır. Nev'î;

Tahammül eyleyimez bildi zûr-ı bâzûna

Çekildi çarh-ı berine kemân-ı Rüstem-i Zâl (K29/20)

beytinde Rüstem'in gücünü,

Gazâle pençe-i şir olmuş idi şâne-i mûy

Hüsâm ü tebrini atmışdı hâke Rüstem ü Sâm (K32/6)

beytinde de Rüstem'in okçuluğunu yani savaşçı kişiliğini methedilen için kullanır.

Degül mi nazm u nesr-i kıssa-i Vassâf u Firdevsî

Koyan dünyâda resm-i Rüstem ü nâm-ı Nerimânı (K48/20)

beytinde ise yine gücün sembolü olarak andığı Rüstem'i bu defa şiir ve nesir için benzetilen unsuru olarak seçer. Böylelikle Vassaf ve Firdevsî gibi ünlü sanatkârların sanatının tesirini ve ustalığını vurgulamaya çalışır.

15. 5. Cem/Cemşid

İran'da ilk önce hüküm süren Pişdadiyan sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. “Cemşid” ise büyük padişah anlamına gelen “Cem” kelimesi ve “ışık” anlamına gelen “şid” kelimesinin eklenmesiyle oluşturulmuş bir kelimedir (Zavotçu, 2013, s. 806). Şarabın mucididir. Aynı zamanda demir gibi madenleri keşfedip onlardan

çeşitli savaş araç gereci yapmış; dokumacılık gibi çeşitli faydalı uğraşları insanlara öğretmiştir. Dünyanın her tarafını gösteren bir kadehi de bulduğu rivayet edilir. Klasik şiirde ve Nev'î Divanı'nda da “*hükümdarlık, adalet, tac, taht, şarab, kadeh, içki meclisleri*” gibi kavramlarla, memduhu (devlet büyüğü veya sevgili) övmek için yâd edilir;

Cem olmaz idi zümre-i efrâd bu sûra

Zâtında anun olmasa külliyyet-i kübrâ (K3/23)

Ben hûn-ı gamun nûş idem il câm-ı sürûrun

Ey Husrev ü Cemşid-i kerem kanı adalet (K5/22)

Gel eyle câm-ı Cem ü tâc-ı Keyden istignâ

Ki bezm-i himmetüne kâse-lis ola fagfur (K22/26)

Câmda içdi Hazret-i Câmi

Mey-i ıskunla nice kâse-i Cem (TERCB 2/30)

Câm-ı şarâbı virmeye bin Cem külâhına

Meyhâne gûşesindeki bir rind-i mey-perest (G27/4)

Nev'î Divanı'nda Cem/Cemşid ismi kaside, gazel ve musammatlarda geçer, diğer nazım şekillerinde ise yoktur.

15. 6. Kahraman

Şehname’de adı geçen efsanevî kişilerdendir. İran’ın Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs’un oğludur. Pehlivanlığı, gücü, yiğitliği ile Klasik şiirde anılır. Nitekim Nev’î Divanı’nda da adı bir beyitte geçer ve bu şekilde övülen için benzetilen olur;

Mahv itdi bir nefesde adû bî-şümâr iken

Gûyâ ki tig-ı kahr-ı şeh-i Kahramân-nihâd (K11/3)

15. 7. Keykubad

İran’ın Pişdadiyan sülalesinden sonra gelen Keyaniyan sülalesinin ilk hükümdarıdır. “Key” lakabını ilk kullanan odur (Zavotçu, 2013, s. 431). Bir asır hükümdarlık yapmış ve adaletiyle nam salmış bir hükümdardır. Dolayısıyla Klasik şiirde adil kişiliği, ululuk, yücelik ve kudretiyle benzetme yönü olarak kullanılır. Nev’î Divanı’nda da bu özellikleriyle kasidelerde benzetilen olur;

Serheng-i kemter olmaya cünd-i sipâhına

Nûşinrevân ü Sencer ü Dârâ vü Keykubâd (K11/7)

Senün adilün olur bir vezire gelmedi râst

Kubâd u Husrev ü Dârâ vü Tugrul u Sencer (K16/28)

15. 8. Keyhüsrev

Kelime anlamı “büyük padişah”tır. Şehname’de adı geçen Fars hükümdarlarından Keykavus’un torunu Siyavuş’un oğludur. Keykavus’tan sonra tahta geçmiştir ve altmış yıl hükümdarlık yapmıştır. Babasından yadigâr kalan Bihzad adlı atıyla da meşhurdur. İnsanın zihninden geçenleri okumak gibi olağanüstü niteliklere sahiptir. Bu gücü sayesinde Cadılar Ülkesi’ni fethetmiştir. Nev’î Divanı’nda da kudreti ve büyüklüğüyle anılır;

Sipâh u leşkerinün kemteri şâh-ı Acem Tâtâr

Niçe Dârâ vü Keyhusrev muti-i kahr u fermanı (K47/8)

15. 9. Dara

Şehname’de adı geçen Keyaniyan sülalesinin son padişahıdır. Onun hükümdarlığı süresince İran’ın en geniş sınırlara ulaştığı söylenir. Kendisine kadar gelen padişahların en güçlüsü olduğu için “*Hükümdar-ı A’zam*” olarak da bilinir. Klasik şiirde ve Nev’î Divanı’nda adaleti, kahramanlığıyla büyüklüğün ve gücün sembolü olarak zikredilir;

Serheng-i kemter olmaya cünd-i sipâhına

Nûşinrevân ü Sencer ü Dârâvü Keykubâd (K11/7)

Deryâ-yı atâ ebr-i sehâ çarh-ı maâli

Dârâ-yı himem Dâver-i devrân-ı adalet (K5/13)

Sultân-ı din ü devlet ü izzet Murâd Hân

Dânâ-yı re’y-i hikmet ü Dârâ-yı dâd-gâr (K13/24)

Senün adilün olur bir vezire gelmedi rast

Kubâd u Husrev ü Dârâ vü Tugrul u Sencer (K16/28)

Feridûn-nâm u Dârâ-siret ü Âsaf-basiret kim

İdüpdür fazl u irfânı tecâvüz hadd-i imkânı (K49/10)

15. 10. Nuşirevan (Kisra)

İran’ın Sasanî sülalesinden Kisra lakabıyla da bilinen adaletiyle de nam salmış bir hükümdardır. Adaletli tavrını eyleme dönüştürmek için sarayından aşağı bir zincir sarkıtmış, isteği yahut bir şikâyeti olan zinciri sallayınca zil ses çıkarır, Nuşirevan da o kişiyi huzuruna çağırıp istek ve şikâyetini sorarmış. Bu zincire “*zencir-i adl*” bu zincir

sayesinde adil olan Nuşirevan’a da “Nuşirevan-ı Adil” denirmiş. Klasik şiirde bilhassa devlet adamları ya da padişahları övmek için kasidelerde karşılaştırma ve benzetme unsuru olarak kullanılır. Benzetme yönü ise adalettir.

Nev’î Divanı’nda sadece bir beyitte adı geçen Nûşinrevân memduhu övmek maksadıyla benzetilen olur ve memduhın ordusunun askerine onunla birlikte diğer ünlü hükümdarların çavuş bile olamayacağı söylenir;

Serheng-i kemter olmaya cünd-i sipâhına

Nûşinrevân ü Sencer ü Dârâvü Keykubâd (K11/7)

15. 11. Hüsrev (Perviz)

İran’ın Sasanî sülalesinden Nuşirevan’ın torunudur. Hüsrev-i Perviz lakabıyla da bilinir. “Perviz” balık manasındadır. Balığı çok sevdiği için bu lakapla anılır (Pala, 1995, s. 267). Aynı zamanda Hüsrev ü Şirin mesnevisinin başkişisidir. “Hüsrev” kelimesi “padişah” anlamına da gelir. Bu vesileyle Klasik şiirde efsanevî kişiliğinin yanı sıra büyük hükümdarları temsilen çeşitli kelime oyunlarına malzeme olur.

Nev’î Divanı’nda ise yine aynı vesilelerle yâd edildiği fakat en ziyade “hükümdar” anlamıyla kasidelerde kullanıldığı görülür;

Telh u şirinden geçen Husrevleri yâd eyledüm

Kendümi ben pey-rev-i Mecnûn u Ferhâd eyledüm (MÜSED2/11)

Ben hûn-ı gamun nûş idem il câm-ı sürûrun

Ey Husrev ü Cemşid-i kerem kanı adâlet (K5/22)

Ol gün ki sûr-ı sünnet-i sultân için seher

Gülgûn-ı çarha Husrev-i hurşid olup süvâr (K13/27)

Senün adilün olur bir vezire gelmedi râst

Kubâd u Husrev ü Dârâ vü Tugrul u Sencer (K16/28)

Koyup divânesin Şirin Perviz ile yâr oldı

Aceb mi Kûhken terk itse Nev’î cân-ı şirini (G505/5)

15. 12. Behram

İran’ın Sasaniyan sülalesinden Yezdgird’in oğlu olan hükümdardır. Yaban eşiği avına merakından ötürü “yaban eşiği” anlamına gelen “gur” kelimesiyle “Behram-ı Gur” lakabıyla da bilinir. Behram kelimesinin birçok manası olup Klasik şiirde cesareti, kahramanlığı ve adaleti ile ünlü hükümdar olarak anılır; çeşitli hayallere konu olur.

Nev’î Divanı’nda sadece bir beyitte geçen Behram, lakabı “Behram-ı Gur”a tevafuk olarak düşmanı “gûr” olarak niteler ve düşmanı alt etmesi sebebiyle övülen için benzetilen olur;

İrişdi kasr-ı Havernakda revnak-ı eyyâm

Ki zabt-ı gûr-ı adûya bulundı bir Behrâm (K32/1)

“Behrâm” mitolojik bir kişi olarak değil de kozmik bir unsur olarak da Klasik şiirde geçer. Mars gezegeninin adıdır ve eski inançlara göre göğün beşinci katında yer alır. Gökyüzünün kâtibi ve güneş sultanın başkomutanı olarak da bilinir. “Mirrih” (Zavotçu, 2013, s. 496) ya da “Merih” yıldızı olarak da bilinir. Nev’î Divanı’nda da bu kozmik planda zikredilir;

Nâyib-i sultân-ı hurşid oldı var ise Zühal

Şive-i Behrâm idi hûn-ı şafak vakt-i seher (TERKB1/8)

15. 13. Efrasiyab

Şehname’de İran’la yaptığı savaşlar vesilesiyle adı sıkça geçen Turan hükümdarıdır. Büyük İskender’den önce yaşamış, Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür. Klasik

edebiyatta kahramanlık ve saltanat sembolü olarak övüleni yüceltmek maksadıyla kıyas unsuru olur. Zulmünün yanında dünyanın geçiciliğini, boşluğunu anlatmak için şairler için bir istiğna hallerini ifade etmek için de kullanılır (Tökel, 2000, s. 129).

Nev'î Divanı'nda da kahramanlık sembolü olarak anılır;

Elinden Rüstem-i Efrâsiyâbun milkini aldun

Seni medh itmiş olmazlar diyenler Rüstem-i sâni (K48/18)

Âb-ı hayât-ı nazm iledür zinde-nâmlık

Zinde degül mi Husrev ü Efrâsiyâb u Sâm (K33/17)

15. 14. İsfendiyar

Şehname'de adı geçen tarihî- efsanevî kahramandır. “*Heft Han*” adlı tehlikelerle dolu yolu Rüstem'le birlikte geçen iki kişiden biridir. Zerdüşt tarafından büyülu suyla yıkandığı, Hz. Davud'un zırhını taşıdığı ve kendisine silah ve ok işlemediği gibi birçok rivayet vardır. Şehname'de olduğu gibi Klasik şiirde de yiğitliği ve savaşlarıyla anılır.

Nev'î Divanı'nda da savaşçı kişiliğiyle benzetme unsuru olarak kullanılır. Güneşin doğuşu tasavvuru içinde İsfendiyar güneş, gökyüzü Zal, güneş ışıkları kılıç, karanlık gece kalkan olur ve bunların birbirleriyle mücadelesi anlatılır;

Nite kim her seher tigin çeküp İsfendiyâr-ı mihr

Elinde Zâl-i gerdûnun şeb-i târ ola kalkânı (K46/15)

15. 15. Fağfur

Eskiden Çin hükümdarlarına verilen unvandır. Çin'de yapılan porselen kâselerin üzerindeki resimler de muhtemelen Çin hükümdarlarına ait olmalı ki bu özel kâselere de “*kase-i fağfurî*” denirdi. Rivayete göre, Hz. Nuh Peygamber'in oğlu Yaves neslinden İskender zamanında yaşayan ve bütün Asya'yı hükümdarlığı altına alıp iki yıl saltanat süren bir padişahın adı da Fağfur'dur (Tökel, 2000, s. 166). Ayrıca “*Cemşid ü Hurşid, Süheyl ü Nevbahar, Şem ü Pervane*” mesnevilerinin de kahramanlarındandır.

Nev'î Divanı'nda bahsedilen nitelikleriyle üç beyitte bahsedilen nitelikleriyle mukayese ve benzetme unsuru olarak geçer;

Revâdur meclisinde kâse-lis olsa eger Fagfûr

Binâ-yı kasruna lâyük ecir olsa Lehün banı (K47/7)

Kaşun çin eyleme câm-ı gurûrı nûş idüp çün kim

Ne bâki bezm-i Fagfûri ne sâbit bârgâh-ı Cem (G306/4)

Geçinme kellene ser kâsesi sınar âhır

Cihân içinde gerek Cem gerekse Fagfûr ol (G284/3)

15. 16. Asaf

Kelime manası vezirdir. İslamî kaynaklara göre Hz. Süleyman'ın kâtibi ve veziri Asaf b. Berahna'dır. Klasik edebiyatta genellikle memduhu övmek için kullanılan bir mefhumdur. Şiirlerde ismi genellikle Hz. Süleyman'la birlikte zikredilir. Beyitlerde bu isim geçtiğinde devrin vezirinden bahsedildiği anlaşılır. İleri görüşlülük, adalet, tedbir ve sadakat simgesidir.

Nev'î Divanı'nda ise kasidelerde memduhu övmek maksadıyla benzetilen olur;

Pâşâ-yı muazzam şeref-i sadr-ı vezâret

Feyyâz-ı kerem Âsaf-ı erkân-ı adâlet (K5/12)

Hikâyet-i sıfat-ı Âsaf ü Nizâmü'l-mülk

Hadis-i menkabetünden fesâne-i kemter (K16/29)

Kopmadı bir sana benzer Âsaf-ı rûşen-zamir

Nitekim Sultân Mehmed gibi bir hünkâr gül (K31/15)

Saâdet-vasf u Sadi-nâm u devlet-kâm u âli-baht

Muhammed-hulk u Yûsuf-rûy ü Âsaf-rey ü İsi-dem (K34/7)

Feridûn-nâm u Dârâ-siret ü Âsaf-basiret kim

İdüpdür fazl u irfânı tecâvüz hadd-i imkânı (K49/10)

15. 17. Şeddad

Hud peygamber zamanında yaşamış Yemen’de Ad kavminin hükümdarıdır. Rivayetlerden işittiği kadarıyla “Bağ-ı İrem” adlı bahçeyi cennetin bir benzeri olarak dünyada inşa ederek Tanrılık iddiasında bulunmuştur. Klasik şiirde de zalimliğiyle ele alınır.

Nev’î Divanı’nda da İrem bağlarını yaptırmasına telmihen zikredilir;

Muhkem olmakda dahı şimdi binâsı ıskun

Bir nişân kalmadı mamûre-i Şeddâdiden (G336/2)

beytinde aşkın binası o kadar sağlamdır ki Şeddad’ın imarı yanında sönük kaldığı söylenerek kıyas unsuru olarak geçer.

15. 18. Büzürcmihr

İran’ın Sasanîler dönemi hükümdarlarından Nuşirevan’ın veziridir. Nuşirevan adaletiyle bilinen bir hükümdar olmasına rağmen önceleri adaletli bir hükümdar değildir. Onun adaletli olmasında Büzürcmihr’in bir sözünün tesirli olduğu rivayet edilir. Dolayısıyla akıllı ve hikmetli sözler sarf etmesiyle meşhurdur.

Nev'î Divanı'nda da sadece bir beyitte “*hikmet*” kelimesiyle onun bu niteliğine gönderme yapılarak methiye amaçlı geçer;

Pür nûr-ı hikmet oldu mezâr-ı Büzürcmihr

Mihr-i dirâyetün olalı şarka pâsbân (K39/25)

15. 19. İskender

Tarihte iki İskender vardır; bunlardan birisi Büyük İskender, diğeri İran'ı zapt eden Makedonya hükümdarının oğludur. Her ikisi de “*Zülkarneyn*” olarak anılır (Sefercioğlu, 2001, s. 66). Kur'an'da adı geçen, Hızır ve ab-ı hayvanı aramaya giden, Ye'cüc ve Me'cüc kavimleri üzerine set yapan İskender, bu özelliklerinin yanı sıra dünyanın birçok yerini fethetmesi yani cihangirliğiyle de bilhassa padişah methiyelerinde Klasik şiirde adı sıkça zikredilir. Bunların haricinde Aristo'nun icat ettiği uzağı gören aynası, kadehi ve tacıyla Yunanlı İskender olarak da anılır.

Nev'î Divanı'nda da aynı hususiyetlerle, övgü maksatlı dört beyitte adı geçer;

Bir şâhsın ki nâme-i kadründe yazılır

İskender-i zamâne vü Cem azafü'l-ibâd (K11/16)

Basıldı heybet-i şemşir-i âheninünden

Sadâ-yı fitne-i Yecûc u sedd-i İskender (K16/25)

Hadid-i tigula mesdûd idüp hasmun güzer-gâhın

Olup Yecûc-ı küffâra misâl-i sedd-i İskender (K17/2)

Nedür bu talat-i hurşid ü-fitnat-ı Cemşid

Nedür bu haşmet-i İskenderi vü heybet-i Zâl (K29/9)

Bana mirât-ı mücellâ idi câm-ı mey-i ışk

Olmamışdı dahi İskender ile Cem hadis (G36/3)

15. 20. Tuğrul

Selçuklu imparatorluğunu kuran Selçuk Bey'in oğludur. Cesareti, büyük kumandanlık yetisi ve üstün zekâsıyla meşhurdur.

Nev'î Divanı'nda kasidelerde methiye amaçlı sadece üç beyitte zikredilir;

Senün adilün olur bir vezire gelmedi râst

Kubâd u Husrev ü Dârâ vü Tugrul u Sencer (K16/28)

Revâdur ki bu resme Âsaf-ı Yusûf-nazir için

Teessüf eyleye rûh-ı Kubâd u Tugrul u Sencer (K17/21)

Nizâmü 'l-mülk-i Selçûkî-sıfat fazl ehline mâil

Amidü 'd-din-i Tugrul-veş hüner-bin ü hüner-perver (K17/22)

15. 21. Sencer

Büyük Selçuklu Devleti'nin en ihtişamlı dönemini yaşadığı hükümdarıdır.

Devlet büyükleri ve padişahları övmek maksadıyla kasidelerde tarihî bir kişilik olarak geçer. Nev'î Divanı'nda da aynı maksatla sadece üç beyitte anılır;

Serheng-i kemter olmaya cünd-i sipâhına

Nûşinrevân ü Sencer ü Dârâ vü Keykubâd (K11/7)

Senün adilün olur bir vezire gelmedi râst

Kubâd u Husrev ü Dârâ vü Tugrul u Sencer (K16/28)

Revâdur ki bu resme Âsaf-ı Yusûf-nazir içün

Teessüf eyleye rûh-ı Kubâd u Tugrul u Sencer (K17/21)

15. 22. Belkıs (Belkıs-ı Seba)

Seb'a (Yemen) ülkesinin melikesi ve Hz. Süleyman'ın habercisi Hüdhüd kuşu vasıtasıyla tanıdığı eşidir. Hz. Süleyman ve Belkıs kıssası, Kur'an'da Neml Suresi'nin 20, 21, 22, 27. ayetleri ve devamında geçer (Zavotçu, 2013, s. 122). Bu özellikleriyle Klasik şiirin telmih, teşbih unsurlarından olur.

Nev'î Divanı'nda "*Berây-ı Vâlîde-i Sultân Mehmed Han*" (Tulum ve Tanyeri, 1977, s.22) kasidesinde iki beyitte Valide Sultan'ı övmek için benzetilen olur; fakat benzetme yönü verilmez;

Meryem-i İsâdur u Belkis-i şirin-menkabet

Mâh-ı vâlâ-menzilet âli-meâb-ı saltanat (K6/2)

Meryem-i İsâdur u Belkis-i şirin-menkabet

Mâh-ı vâlâ-menzilet âli-meâb-ı saltanat (K6/8)

15. 23. Nemrud

Komagene Krallığı'nın hükümdarıdır (Erzen, 2013, s. 850). Kur'an'da Hz. İbrahim'le mücadeleleri birçok ayette geçer. Klasik şiirde Hz. İbrahim'in dinine karşı gelmesi, Hz. İbrahim'i ateşe attırması, Allah'ın ona bir sivrisineği musallat edip sivrisineğin beynini kemirmesi ve bu sebeple malını, mülkünü yitirmesi gibi özellikleriyle ele alınır.

Nev'î Divanı'nda sadece bir beyitte, Hz. İbrahim'i ateşe attırması olayına telmihen zikredilir;

Bûy-i hulkundan iderse şemmesin izhâr gül

Nâr-ı Nemrûdî Halile göstere envâr gül (K31/1)

15. 24. Karun

Adı Kur'an-ı Kerim'de de zikredilen ilm-i kimyayı öğrenerek zengin olan Hz. Musa'nın muasırı kişidir. Zenginliği, cimriliği, Allah'a isyan edip malıyla helak olması gibi nitelikleriyle Klasik şiirde anılır. Yani edebiyatta zenginliğin simgesidir (Onay, 2000, s. 283). Aşkın bazı hallerini anlatmak ya da sevgilinin güzelliğini methetmek için de edebiyatta benzetmelik olarak kullanılır.

Nev'î Divanı'nda zenginliği sebebiyle doğa betimlemesi için sadece iki beyitte geçer;

Çemenlerde zâhir olup genc-i Kârûn

Şecer nâr-ı Mûsânun oldu misâli (K52/2)

Ferş-i çemende her biri zer yasadanup yatur

Kıldı hazân gedâları Kârûn ile karin (G371/5)

15. 25. Kanber

Hz. Ali'nin hacipliğini de yapmış sadık kölesidir. Ona bağlılığıyla nam salmıştır. Haccac b. Yusuf tarafından şehit edilmiştir.

Nev'î Divanı'nda da şairin, sevgiliyi Hz. Ali'ye kendisini de bir âşık olarak köle olması bağlamında Kanber'e benzetmesiyle anılır.

Ben hod kimem ki davi-i hubb-i Ali kılam

Ben hâksâr-ı hayl-i gulâmân-ı Kanberem (TERKB4/10)

15. 26. Aziz

Eskiden Mısır'da saray görevlileri için kullanılan bir unvan olup (Zavotçu, 2013, s. 92)
Hz. Yusuf kıssasında Hz. Yusuf'u Mısır'da köle pazarında satın alan kişidir.

Nev'î Divanı'nda da iki beyitte Hz. Yusuf'la birlikte kendisine benzetilen olarak zikredilir;

Azizân-ı zamâna ismet-i Yûsuf müfid olmaz

Tefâvüt eylemez nutk-ı Mesihâ iffet-i Meryem (K34/24)

Yûsuf-ı nazmam n'ola sevmese ihvân-ı husûd

Hüsn-i tabirüm beni eyler Aziz-i kâmrân (K37/32)

15. 27. Azer

Kelime anlamı ateştir. Hz. İbrahim'in babası olup Nemrud'un yakın adamıdır. Puta tapar, put yapıp satardı. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in babasını putlara tapmaması konusunda uyardığına ve Azer'in de Hz. İbrahim'i kendisinden uzaklaştırdığına dair ayetler vardır.

Nev'î Divanı'nda bir beyitte bu vesilelerle anılır;

Ne gülşen zâhir olmuş cism-i İbrâhime âteşden

Ne izzet anlamış Âzer likâ-yı Lât ü Uzzâda (TERCB3/15)

15. 28. Lokman

Hakkında ayrıntılı bilgi yoktur; bilgiler de itilaflı ve belirsizdir. Kur'an'da adına sure vardır. Eski Araplar arasında peygamber olduğuna dair inanışlar vardır (Zavotçu, 2013, s. 454). Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla hikmet ve hekimliğin simgesidir. Klasik edebiyatta da hekimlik yönüyle maddî yaralara çare bulabilen fakat manevî yaraları iyileştiremeyen bir hekim olarak işlenir.

Nev'î Divanı'nda da sadece bir beyitte geçer ve övülen için benzetilen olur;

Kânûn-ı kerem mahz-ı işârâtuna mevkûf

Nutkun maraz-ı milkete Lokmân-ı adâlet (K5/10)

15. 29. Hatem

Cömertliğiyle meşhur Arap şairdir. Çocukluğundan beri el açıklığı ve konukseverliğiyle tanınıp “*Cevad*” lakabıyla da anılır. Şiirlerinde bencilliğinden kaçınmayı ve Allah inancını dile getirir. Klasik edebiyatta ise genellikle kasidelerde kıyas unsuru olarak cömertliğiyle işlenir.

Nev’î Divanı’nda da cömertlik yönüyle methiye amaçlı kullanılır;

Zir-i destünde senün milk-i maâni nite kim

Hâtem-i dest-i atâ-bahşunda la’l-i âbdâr (K15/16)

Nigin-i Hâtem-i devlet emin-i sırr-ı umûr

Hızâne-i kerem ü lutfu bahr-i hulk u şiyem (K35/16)

16. Nev'î Divanı'nda Aşk

Şiddetli, yoğun sevgi anlamına gelen “aşk”, Klasik şiirin temel konuları arasında yer alır. Kelime manasından anlaşılacağı gibi sevgiden daha köklü bir hissi karşılayan aşk, kalbe düştüğü andan itibaren bireyin iradesini hâkimiyeti altına alır, bireyin kontrolünden çıkar. Bu sebeptendir ki bazı şiirlerde basit ve hoş bir duygu iken bazı şiirlerde patolojik bir hal alır. Kimi zaman tensel hazlara kimi zaman da platonik ve manevî hazlara yöneliktir. Aşkın tezahürü iki şekildedir; birisi soyut bir varlık Tanrı'ya duyulan aşk, diğeri somut bir varlık insana duyulan aşk. Bu iki aşk arasındaki bağ ise İlahi aşkın dünyevî aşka geçişte bir köprü vazifesi görmesidir (Uludağ, 2001, s. 48).

Nev'î Divanı'nda hakikî ve mecazî aşkın bütün halleri farklı boyutlarıyla işlenir. Dünyevî aşkın aktörleri “âşık, maşuk, rakib”e dair hemen her şeyi Nev'î Divanı'nda bulmak mümkündür. Divanda aşkı karşılamak için en sık kullanılan sözcükler “ışk” kelimesiyle birlikte “mahabbet, mihr, sevdâ, hevâ”dır.

16. 1. Âşık

Klasik şiirde aşk üçgeninin seven rolündeki kişisidir. Sevgilinin her türlü cefakâr tutumuna tahammül göstermesi, ilgisizliğine rağmen aşkını hiç tüketmemesi bilakis kayıtsız davranışlara rağmen kat kat artırması, acıyla yoğrulup acıyla hazlanması onun şiirdeki bariz özellikleridir. Bu özellikleriyle “zayıf, hasta, çaresiz, bitkin, zavallı, garip, mahzun” gibi sıfatlarla anılır. Onu ayakta tutan tek şey ise bir gün sevgiliye kavuşma arzusudur.

Kısa bir şekilde özetlenen âşığın Nev'î Divanı'ndaki yansıması da pek farklı değildir. Şair, kendisini âşığın yerine koyar ve aşkı bizzat yaşayan biri olarak duygularını döker. Onun fizikî ve ruhî portresini çeşitli kelime ve terkiplerle çizer. Buna göre Nev'î Divanı'nda âşığın simgeleyen kelimeler genel olarak şunlardır; “abd-i bi-günâh, abdal, ahabb, andelib, andelib-i cân u dil, andelib-i gülsitân, andelib-i hoş-nevâ, andelib-i nâlân, andelib-i zâr u nâlân, andelib-i zâr, âşık, âşıkân, âşık-ı bi-dil, âşık-ı bi-hâb, âşık-ı didâr, âşık-ı didâr, âşık-ı didâr-ı dilber, âşık-ı dirin, âşık-ı gamnâk, âşık-ı pir, âşık-ı sâhib-nazar, âşık-ı şeydâ, âşık-ı üftâde, âşıklar, âşüfte, âvâre, âvâreler, bâd, bed-nam, belâkeş, bende, bende-i mukbil, bi-çâre, bi-dil, bi-hâb, bi-hod, bi-nevâ, bülbül, bülbül-i bâg-ı cinân, bülbül-i bi-çâre, bülbül-i dil, bülbül-i güya, bülbül-i nâlân, bülbül-i şeydâ,

bûlbûl-i zâr, cân bûlbûli, cenâb-ı hazret-i maşûk, çeşm-i mürde, deli, dellâl, dembeste, derd ehli, derdmend, deryâ-dil, dil-dâde, dil-efgâr, dil-figâr, dil-hasta, dil-haste, dil-i hastâ, dil-i mahzûn, dil-sergeşte, divâne, ehl-i cünun, ehl-i derd, ehl-i dil, ehl-i ışk, ehl-i ışk, ehl-i nazar, erbâb-ı dil, erbâb-ı gam, erbâb-ı ışk, erbâb-ı mahabbet, erbâb-ı mihnet, esir, esir-i kayd-ı derd ü mihnet, ki-kes ü tenhâ, fâkir, Ferhâd, fütâde, gârib ü âşık u üftâde, gedâ, gedâ-yı bi-nevâ, gedâ-yı câm-ı mey, gönüllü kullar, gulâm, günehkâr, hâl ehli, hasta, hezâr, hezâr-ı çemen, ışk ehli, ışk eri, kara günlüler, kattâl-i cefâkâr, kethüdâsı vü lâlâ, köle, kul, küşte, mahabbet ehli, mariz-i gam, maktûl, Mecnûn, meftûn, mest, mevtâ, miskin, mübtelâ, mübtelâ-yı şehd-i leb, mübtelâ-yı müflis, mürde cism, mürde-diller, mürğ-ı çemen, Nev'î-i çaker, Nev'î-i meftun, pâ-y-mâl olan, pervâne, pervâne-i sûzân, sâhib-dil, sâil, ser-gerdân, sûhte pervane, şâhid-i bâzâr, şeydâ, şikâr, şükûfe, teşne diller, tûti-yi güya, uşşâk, üftâde, Vâmık, zümre-i erbâb-ı derd, zümre-i uşşâk.” Görüldüğü gibi âşık için çok çeşitli sıfatlar ve yakıştırmalar mevcuttur. “Âşık” kelimesi terkipler haricinde tüm şiirlerde 39, terkip içinde 11 defa kullanılmıştır. Klasik şiirin genel karakteristiğine uygun olarak, doğadan insana aktarma yöntemiyle âşık için en fazla “bûlbûl, hezâr, andelib, murg” kelimeleri kullanılır. Terkiplerle beraber bûlbûl yakıştırmaları toplam 80, hezâr 21, andelib 7 defa geçer. Bunların haricinde doğadan insana yakıştırma yoluyla âşık için kullanılan tabirler şunlardır; “bâd-ı sabâ, bûm, cârûb, ceres, çenâr, çeng, dülâb, gonca, gûbâr, gûy, habâb, hâk, hü mâ, ık d-ı leâl, ırmag, kadeh, kumri, mâhi, mihr, mûr, nahl-ı enâr, narven, nây, nişân, nize, ok, sâgar, sahbâ, saye, su, sühâ, şâhbâz, şâne, şem, şir, şükûfe, tir, zerre, katre.”dir.

Yakıştırmalar içinde hem sevgili hem de âşık için kullanılan ortak benzetmelikler; “gonca, hü mâ, mihr, nahl, su, şâhbâz, şem”dir.

Yaşum dökeyin mive-i vaslun hevesinde

Ey nahl-i çemen bâis olur bâra şükûfe (G403/4)

beytinde şair, doğayı sevgili ve aşkın ruh hali için benzetme vasıtası yapar. “Nahl-i çemen” terkiplerini sevgili için kullanır ve aşkın sevgiliye kavuşmak arzusuyla gözyaşı döktüğünü söyler.

Muşt ile döger sinesini dehrün elinden

*Ayva ile bâğ içre görün **nahl-i enârî** (G534/4)*

beytinde şair, kadere sitem eden aşğın dövünmesini “ayva-yumruk”, “âşık-nahl-enâr” benzetmelikleriyle açıklar.

Açmazuz biz gül gibi her hâra dest-i ihtiyâc

***Gonca-âsâ** hırkası pür-zâd olan **aşıklaruz** (G184/3)*

beytinde kendisini âşık yerine koyan şair, teşbih sanatıyla gonca ile kendi arasında bağ kurar.

Bülbüllere nâz it açılup söylemege sen

*Ey **gonca** alayın haberün bâd-ı seherden (G353/1)*

beytinde de âşık bülbüle, sevgili de goncaya benzetilir.

Âşğın sevgiliye olan düşkünlüğüne bağlı olarak onun her emrine amade olması, ona boyun eğmesi, Klasik şiirde olduğu gibi, Nev’î Divanı’nda da âşık için “*abd-i bi-günâh, âşık-ı üftâde, esir, esir-i kayd-ı derd ü mihnet, gedâ, gedâ-yı bi-nevâ, gulâm, köle, kul, sâil*” kelimelerinin kullanılmasına neden olur;

Kulum dimiş bana ol şâh-ı âlem müstedâm olsun

Cenâb-ı devletünde Husrev ü Cem kem gulâm olsun (G369/1)

Dime gam-hâneme gelmez konuşmaz ben gedâsiyle

Hümâ-talatdür ol şeh sanma mûrg-ı âşiyânidür (G59/3)

Sevgilinin aşğa yüz vermemesi; ilgi, şefkat yerine cefa etmesi, rakibe yakınlık göstermesi aşğın dert sahibi yapar. Aşğın yaşadığı manevi kırgınlık onun bedeninde de tesirini gösterir, üzüntüden hasta olur. Sevgiliden ayrı kalmak ve rakibi kıskanmak aşıkta bilinç yitimine sebep olur, aşğın çılgına çevirir, sarhoş gibi davrandırır. Bütün bu manevi haller, Klasik şiirde olduğu gibi, Nev’î Divanı’nda da aşğın; “*âşık-ı bi-hâb, âşık-ı gamnâk, âşık-ı şeydâ, âvâre, âvâreler, bülbül-i bâğ-ı cinân, bülbül-i şeydâ, çeşm-i mürde, deli, derd ehli, derdmend, dil-efgâr, dil-figâr, dil-hasta, dil-haste, dil-i hastâ,*

dil-i mahzûn, dil-sergeşte, divâne, ehl-i cünun, ehl-i derd, erbâb-ı gam, fütâde, gârib ü âşık u üftâde, hasta, mariz-i gam, maktûl, Mecnûn, meftûn, mest, mevtâ, miskin, mübtelâ, mübtelâ-yı şehd-i leb, mübtelâ-yı müflis, mürde cism, mürde-diller, Nev'î-i meftun, pâ-y-mâl olan, şeydâ” lakaplarla yâd edilmesine zemin hazırlar.

Klasik şiirde şairler aşğın âşıklık derecesini göstermek için doğadan yakıştırmalar yapmakla birlikte Doğu edebiyatının çift kahramanlı aşk hikayelerinin âşık konumundaki kahramanlarını da misal gösterirler, aşğın davranışları ile bu kahramanların davranışlarını bağdaştırırlar. Nev'î de bu temayülün etkisiyle âşık için divanında “*Ferhâd, Mecnûn, Vâmık, Hüsrev*” isimlerini kullanır.

Nev'î Divanı'nda âşık için kötü talihinden ötürü “*kara günlüler*” ifadesi de kullanılır;

Nisbettüm yok şeb-i hecründe kara günlülere

Sana Şâmi lakabın gerçi komuş bir âmi (G555/3)

Klasik şiirde ve Nev'î Divanı'nda aşkın aşıkta meydana getirdiği ruhî ve fiziksel haller neticesinde âşık türlü isimlerle anılır. Bununla birlikte âşğın fiziksel görüntüsü, vücut aksamı için de türlü yakıştırmalar ve adlandırmalar yapılır. Nev'î Divanı'nda âşğın bedeni için “*cism, ten, gövde, vücûd*” kelimeleri kullanılır.

Aştan dolayı içinde “*gönül*” ve “*ruh*” gibi aşğın iki değerli varlığını barındırdığı için âşğın bedeni için; “*hâne, binâ, âşiyân, şehir, diyâr-ı şark, vâdi*” benzetmeleri yapılır. Zayıflık ve hastalıktan ötürü; “*berg-i kâh, dıraht-ı sebze-zâr-ı derd u mihnet, halhâl, kûşfend-i beden, mûr, nahl, nây, nehr-i vücûd, nihâl, pergâr, rişte, sütûn, tâbût, târ-ı ankebût, tume*”; yanan gönülden dolayı; “*âsiyâb, beden hâkisteri, câm-ı vücûd, fânûs, mişkât-ı cism, şemdân*”; tasavvufî inançlardan ötürü; “*câme-i cism, câme-i vücûd, cübbe-i ten, hâk-i ten, hicâb-ı cism, kabâ-yı cism, libas-ı ten, sûret-i divâr tâbût-ı cism*; bunların dışında türlü karşılaştırmalarla âşğın bedeni; “*berg-i hazân, çarh-ı harâb, defter, fülk-i ten, jâle, katra-i ten, levh, lâm, nakd-ı sermaye, müsâfir, nâl, nüshâ, sayfâ, saye, sefine, tâk-i beden, zer, zevrâk-ı cism*” gibi kelimelerle geçer.

Klasik şiirde âşğın sahip olduğu en büyük değer ruhudur. Onu da sevgili uğruna harcamaktan imtina etmez. Çünkü âşıklık değeri fedakarlık nispetinde artar. İster ilahî ister beşerî manada olsun, “*ruh*” kavramı Nev'î Divanı'nda da bu düşünce etrafında

işlenir. “*Ruh*” için genellikle “*cân*” ve “*rûh*” kelimeleri kullanılır. Çeşitli yakıştırmalarla ruh için kullanılan benzetmelikler ise şunlardır; “*bûlbûl, gülzâr, hat-ı hûbân, kebûter, kıl, metâ, mûrg, Mûsâ, mülk, nakd, pervâne, rişte, sayd, şeb-tâb, târ, tıfl, şir, Yûsuf.*” Bunlar içinde en fazla “*metâ, mûrg, mülk ve nakd*” kelimeleri tercih edilir. “*Ruh*” için kullanılan sıfatlar ise genellikle; “*bî-karâr, garib, kul, mest, pür-sûz, teşne*” dir.

Ruhun Hz. Musa ve Hz. Yusuf’a benzetilmesi ise tasavvufî bağlamda gerçekleşir;

Eylegil tâbût-ı cismün garka-i nil-i fenâ

Tâ bula Mûsi-i cân Firavn-ı nefsünden mefer (K12/29)

Cân Yûsufi o çâh-ı zenahdân esiridür

Gel ey aziz esirge ki zindân esiridür (G54/1)

Aşk mefhumunun tecelligahı kalptir, gönüldür. Yani aşkın vatani ve ölümsüzüdür (Zavotçu, 2013, 267). Aşkın zuhur mekânı olduğu için gönülle ilgili Klasik şiirde zengin ve geniş tasavvurlar yer alır. Bunun Nev’î Divanı’ndaki yansımaları da ekseriyetle Klasik şiirin genel karakteristiğiyle örtüşür. Buna göre Nev’î Divanı’nda “*gönül*” kavramı en fazla “*dil, gönül, hâtır*” kelimeleriyle karşılanır. “*Gönül*” için “*sine*” kelimesi de sık kullanılır.

Aşkın yurdu, fetih merkezi olarak düşünülen “*gönül*” Nev’î Divanı’nda mekânsal bağlamda; “*âşiyân, gam-hâne, hâne, dil mısır, gönül vilayeti, halvet-hâne, iklim, kasr, mahzen, memleket, meyhâne, külhân, milk-i dil ü cân, milket-i dil, mülk-i gam, şehir-i dil, tekve-geh,*” gibi benzetmeliklerle zikredilir. Gönülün sevgiliye bağlılığından ötürü gönül; “*ber-dâr, beste-i zencir-i rüsûm, esir, gedâ, kul, pâ-beste-i sevdâ*” kavramlarıyla birlikte kullanılır. Uçarı oluşundan, hercayiliğinden, yerinde duramayışından dolayı; “*anka, bûlbûl, deryâ, fahte, kebûter, meges, mûrg, tıfl.*”; avcılığından ya da av olmasından ötürü; “*av, şâhbâz*”; doğayla ilgili benzetmelere istinaden; “*arş-ı alâ, atlâs-ı gerdûn, ayine, cûy-bâr, deryâ, gülşen-i âlem, gülzâr, keşti, kiştgâr, sadeş, sanevber, su, şafâk, zevrâk*”; aşkın ateş gibi yakıcılığına dayanarak; “*ahger, âteş, âteş-*

nümâ, nâr, od, pervane, şem"; birtakım eşyalarla benzerliğine bağlı olarak; "*câm, peyman, sifâl, şişe*"; yazı mefhumlarıyla kurulan bağlantıyla; "*safhâ, nüshâ, tûmâr, levh*"; sarhoşlukla ilgili kavramlarla ilintisiyle; "*ayyâş*" musiki aletlerinden "*tanbur*" gibi kelime ve terkiplerle bir arada kullanılır.

Nev'î Divanı'nda gönül için kullanılan sıfatlar ise ekseriyetle; "*âşüfte, âvâre, bî-karâr, bî-sükûn, divâne, gark-ı giriftâr, haris, harâb, harâbe, virân, hercâyi, kallâş, mahzûn, Mecnûn, meftûn, meyyâl, nâ-şâd, perişân, pür-gam, hûn, pür-yâre, sad-pâre, sergeşte, serseri, sevda-zede, şeydâ, teng ü hayrân, zâr, zebûn*" dur.

Âşığın diğer beden uzuvlarıyla ilgili divanda çok fazla çeşitte kelime yoktur. Baş için "*ser*" kelimesi çok fazla geçer, bununla birlikte "*kelle, baş*" kelimeleri de kullanılır. Başla ilgili benzetmelikler ise; "*bih-i sünbül, gûy, habâb, kâse, leylek yuvası, nişan-gâh, sifâl, top*" dur. Yüz ve yanakla ilgili sözcükler ve benzetmelikler; "*altun, beniz, berg-i gâh, berg-i firâş, çihre, hazân, hâk, hicâb, lâle, nergis, nesteren, nişân-ı kâdem, rûh, rûh-sâr, rûy, rûy-ı zerd, sikke, toprâk, zer, zerd, zaferân*"; göz, gözyaşı, kirpikle ilgili sözcük ve terkipler; "*akçâ, âlûde-dâmân, şık-ı şeydâ, ayyâş, câm, cây-ı tarahhum, curâ, çarh, çâh, çeşm, dag, dâm, dem, deryâ, dide, dirhem, dolâb-ı çeşm, ebr-i bahâr, ebr-i nisân, eşk, eşk-i revân, etfâl-i id-gâh, göz, habbe, haşâk, hâk-i reh, hâne, hunnâ, hûn-ı ciger, ıkd-ı pervin, kallâş, kâse-i çeşm, kapı, katre-i encüm, kebkeb, kehkeşân, kevkeb-i rahşân, lâle, lâle-sirâb, lâle-zâr, levhâ, müje, nakd, necm, necm-i rahşân, nergis, reh-nümûn, resen, sâdef, sim, sâgar, sürâhi, şarâb, şebnem, şem, şihâb, tıfl, tıfl-ı nâ-reşide, yetim, Zemzem*"; boyla ilgili sözcük ve terkipler; "*çeng, dâl, dü-tâ olmak, kemân, kadd, kadd-ı keman, kâmet, nihâl-i kadd, sarı tozlu bir keman*"; göğüsle ilgili kelimeler ise; "*âteş, kebâb, biryan, bâg, çâh, çemen, dâg, divâr, gırbâl, hammâm, hâk, kâfes, lâle-gûn, nekkâre, revzen, sahrâ, sanduk-ı sine, sipihr, sine, tâb-hâne, varâk*"tır.

16. 2. Sevgili

Klasik şiirin aşk üçgeninin merkezi, başkişisidir. Aşık tarafından daima yüceltilen varlıktır. Güzelliğin sembolüdür. Dünyaya dair her ne kadar güzellik varsa sanki onda toplanmıştır. Çünkü sevgili *âşığın gönül mülkünün sultanıdır* (Pala, 1995, s. 479). Buna rağmen onun en belirgin özellikleri acımasız, gaddar, zalim, taş kalpli, cefakâr oluşudur.

Çünkü hiçbir zaman âşığa layık olduğu değeri, ilgiyi, merhameti göstermez. Bilakis ona çok eziyet eder, onuruyla oynar, rakibe yakınlık göstererek onu çileden çıkarır, âşığın kalbini kırar, onun feryatlarına kulak tıkar; özetle sevgili Klasik şiirde dert ve belanın timsalidir.

Klasik şiirin sevgili tiplemesinin Nev'î Divanı'ndaki tezahürleri de bu eksendedir. Sevgili ve onun fiziksel, ruhsal bütün özellikleri türlü sıfatlarla bir hayli zengin kavram çerçevesinde nakledilir. Nev'î Divanı'nda umumiyetle sevgiliyi temsil eden ifadeler şunlardır; “âfet, âfet-i cân, âfet-i devran, âfitâb, âfitâb, âfitâb-ı ışk, ahabâb, âhû, âhûlar, âhû-yı Hutun, âhû-yı vahşî, ankâ, arûs, âşinâ, âşûb-ı cân, âşûb-ı cihan, aziz, bedr-i münir, beg, begüm, belâyı eyleyen, bezm-i habib, bî-amân, bî-vefâ, bî-vefâlar, büthâne, büt-i Çin, büt-i sengin-dil, büt-i tersâ, cādû, cân, cânân, cânımın cânı, cüvân, der-i dildâr, dilber, dilber-i ranâ, dilber-i simin-ber, dilber-i tannâz, dildâr, dildâr-ı şirin-leb, dil-firib, dil-rübâ, dil-rübâ-yı Edrine, dil-sitân, dost, dostlar, dostum, dürr, efendi, ehl-i hüsn, fettan, fettân-ı cihan, gazâl, gazâl-i turfe, gonca, gonca-i handân, gönlümün sürûri, güher, gül, gül-i nev-reste, gül-i pür-hâr, gül-i ranâ, gül-i ter, gül-izâr, güller, gün yüzlüler, güvân, güzel, güzeller, habib, hâce, dilber, hercâyî, hevâdâr, Hızır, hüma, hilâl-ebrûlar, hûb, hûbân, hûblar, hûb-rû, hurşid-i cihân, hünkâr, hüsn ehli, hüsrev, hüsrev-i cemal, iki gözüüm, Îsâ, kâfir, kân-ı melâhat, kebk, kebk-i deri, kebk-i hırâmân, kebk-i hoş-hurâm, kebk-i hüma-kadr, kebk, kebûter-bâz, mâh, mahabbet şâhı, mahbûb, mahbûb-ı müstesna, mâh-ı nev, mâh-ı şeb-ârâ, mâh-ı tâbân, mâh-ı Zühal-pâye, mâh-pâre, mâh-rû dilber, mâh-rûlar, mâil-i ehl-i hevâ bir serv-reftâr, maşûk, meh, meh-i tâbân, meh-lika, meh-pâre, meh-rûlar, melek, melekler, mihr-i âlem, mihr-i cihan, mihr-i dirahşân, mihribân, müdâvâ-yı hakim, nahl-i dil-ârâlar, nahl-i mevzûn, nâzûk-beden, nev-cüvân, nigâr, ömrümün varı, pâdişâh, pâdişeh-i kişver-i hüsn, peri, rûh -ı revan, sâki-i gül-ruh, sâki, sanem, sarrâc, serv, serv-i bâg-ı nâz, serv-i cûybâr, serv-i çemen, serv-i dil-ârâ, serv-i gül-izâr, serv-i hırâmân, serv-i hoş-hurâm, serv-i nâz, serv-i revân, serv-kadd, sipâhi, sipâhi şeh-levend, sihir-bâz, sim-beden, sim-ten, suret-i divâr, şeh-levend, sultân, sultân-ı kişver, sultânım, Simurg, Süleymân, su, şâh -ı gül, şâh, şâh-ı âlem, şâhı emiri, şâh-ı felek-cenâb, şâh-ı hûbân, şâh-ı hüsn, şâh-ı ışk, şâh-ı nev-bahâr, şâh-ı nûkte-dân, şâhid-i bâzâr, şâhid-i Yûsuf-likâ, şâhid-i zibâ, şeh, şehâ, şehbâz, şehenşeh-i âdil, şeh-i âli-cenâb, şeh-i devran, şeh-i gonca-dehân, şeh-i gonca-leb, şeh-i hûbân, şeh-i milk-i melâhat, şeh-r-âşûb, şehri güzel, şehri güzelleri, şehriyar, şehriyâr-ı

ışk, şehriyâr-ı nâz, şeh-süvâr, şehsüvâr-ı hüsn, şem-i bezm-ârâ, şive-kâr, şûh-ı ayyâr, şûh-ı cihan, şûh-ı siyeh-çer, şûh-ı siyeh-çerde, şûh-ı şive-kâr, tabib, tabib-i cân u dil, tabib-i dil ü cân, tâze nihâl, tâze nihâl, tersâ, tersâ-beççe, tıfl-ı nev-res, üstâd, vâiz, verd-i ranâ, verd-i ter, yalın yüzlü, yâr, yâr ü vefâ-dâr, yârân, yâr-ı hevâ-dâr, yâr-i âli-şân, yâr-i gül-izâr, yâr-i müstesnâ, yârsuz, Yûsuf, zâlim, zenbûr, zibâ güzel.” Sevgiliye hitaben bu ifadeler içinde en sık kullanılanlar “*âşinâ, bi-vefâ, cânân, dilber, dildâr, dil-rübâ, dil-sitân, efendi, gül, gül-i ra'nâ, gül-i ter, güzel, hûb, hûbân, meh, serv-i hırâmân, serv-i revan, şâh, şeh, yâr*” olmakla birlikte en fazla miktarda “*yâr*” kelimesi tercih edilir.

Âşığın gönül mülkünün sultanı olması, âşığın onun kulu, kölesi olması, ondan gelen her türlü ilgiyi lütuf olarak algılaması gibi nedenlerle Nev'î Divanı'nda, sevgilinin en çok benzetildiği kavram sultandır. “*Sultan*” kavramına eşdeğerde; “*beg, begüm, efendi, hâkân, hân, hâkân, hünkâr, hüsrev, hüsrev-i cemel pâdişâh, pâdişeh-i kişver-i hüsn, sultân, sultân-ı kişver, şâh-ı gül, şâh, şâh-ı âlem, şâhı emiri, şâh-ı felek-cenâb, şâh-ı hûbân, şâh-ı hüsn, şâh-ı ışk, şâh-ı nev-bahâr, şâh-ı nükte-dân, şeh, şehâ, şeh-levend, şeh-i milk-i melâhat, şehriyâr, şehriyâr-ı ışk, şehriyâr-ı nâz, şeh-süvâ, vâli*” kelimeleri kullanılır.

Divanda sevgiliye hitaben en çok onun fiziksel güzelliklerinin kullanılıyor olması dikkat çekicidir. Buna göre, Nev'î'nin sevgiliye en çok; “*mâh-rû, mâh, meh, serv, serv-i hırâmân, serv-i revân, serv-kadd*” ifadeleriyle seslendiği görülür.

Nev'î Divanı'nda; mitolojik ve doğaüstü varlıklar sevgili için benzetim unsuru teşkil eder; “*Anka, câdû, Hü mâ, melek, peri, Simurg.*”

Nev'î sevgiliden bahsederken tarihe mal olmuş ünlü isimleri de kullanmayı ihmal etmez; “*Süleymân, Hızır, şâhid-i Yûsuf-likâ, İsâ*”

Divanda sevgili-gönül münasebetinden mütevellid sevgili için azımsanmayacak miktarda “*dil*” kelimesiyle ilgili Farsça yapılar mevcuttur; “*dilber, dilber-i ranâ, dilber-i simin-ber, dilber-i tannâz, dil-dâr, dildâr-ı şirin-leb, dil-firib, dil-rübâ, dil-rübâ-yı Edrine, dil-sitân.*”

Klasik şiirde sevgilinin tipik karakter vasıfları nazlanmak, vefasızlık, karıştırıcılık, zalimlik, hercayiliktir. Fakat sevgili buna rağmen âşığın gönlünde yüce değerinde bir kıymete sahiptir. Nev'î Divanı'nda, bu düşünce etrafında, sevgili için; “âşûb-ı cân, âşûb-ı cihan, belâyı eyleyen, bi-amân, bi-vefâ, bi-vefâlar, fettan, fettân-ı cihan, gönlümün sürûri, serv-i nâz, şeh-i âli-cenâb, yâr-i müstesna, zâlim” yakıştırmaları yapılır.

Doğadan insana aktarma yoluyla sevgili için en fazla kullanılan benzetim unsurları “âfitâb, âhû, meh, kebk, gonca, gül, serv”dir. Bunlara ilaveten ve bunlardan farklı olarak “zenbûr (arı)” kelimesi kullanılır;

İçüp mâü'l-asel yakmak dilersin şem-i kâfûri

*Sunup niş-i cefâyı halka **zenbûr** olmag istersin (G329/3)*

Nev'î Divanı'nda çeşitli sıfatlar, yakıştırmalarla anılan sevgili Türkçe ve Farsça tamlamalarla da anılır; “cânumun cânı, âfet-i cân, âfet-i devran, âfitâb-ı ışk, âhû-yı Hutun, âhû-yı vahşi, âşûb-ı cân, âşûb-ı cihan, bedr-i münir, bezm-i habib, büt-i Çin, büt-i sengin-dil, büt-i tersâ, der-i dildâr, dilber-i ranâ, dilber-i simin-ber, dilber-i tannâz, dildâr-ı şirin-leb, dil-rübâ-yı Edrine, ehl-i hüsn, gönlümün sürûri, gül-i nev-reste, gül-i pür-hâr, gül-i ranâ, gül-i ter, hurşid-i cihân, hüsn ehli, hüsn-i cemal, iki gözüm, kân-ı melâhat, kebk-i deri, kebk-i hırâmân, kebk-i hoş-hırâm, kebk-i hümmâ-kadr, mahbûb-ı müstesna, mâh-ı nev, mâh-ı şeb-ârâ, mâh-ı tâbân, mâh-ı Zühal-pâye, mâil-i ehl-i hevâ bir serv-refâtâr, mâh-rû dilber, meh-i tâbân, mihr-i âlem, mihr-i cihan, mihr-i dırahşân, müdâvâ-yı hakim, nahl-i dil-ârâlar, nahl-i mevzûn, nâzûk-beden, rûh -ı revan, sâki-i gül-ruh, gün yüzlüler, serv-i bâg-ı nâz, serv-i cûybâr, serv-i çemen, serv-i dil-ârâ, serv-i gül-izâr, serv-i hırâmân, serv-i hoş-hırâm, serv-i nâz, serv-i revân, suret-i divâr, sultân-ı kişver, şâh -ı gül, şâh-ı felek-cenâb, şâh-ı hûbân, şâh-ı hüsn, şâh-ı ışk, şâh-ı nev-bahâr, şâh-ı nükte-dân, şâhid-i bâzâr, şâhid-i Yûsuf-likâ, şâhid-i zibâ, şehenşeh-i âdil, şeh-i âli-cenâb, şeh-i devran, şeh-i gonca-dehân, şeh-i gonca-leb, şeh-i hûbân, şeh-i milk-i melâhat, şehri güzel, şehri güzelleri, şehriyâr-ı ışk, şehriyâr-ı nâz, şehsüvâr-ı hüsn, şem-i bezm-ârâ, şûh-ı ayyâr, şûh-ı cihan, şûh-ı siyeh-çer, şûh-ı siyeh-çerde, şûh-ı şive-kâr, tabib-i cân u dil, tabib-i dil ü cân, tâze nihâl, tersâ-beççe, tıfl-ı nev-res, verd-i

ranâ, verd-i ter, yalın yüzlü, yâr, yâr ü vefâ-dâr, yârân, yâr-ı hevâ-dâr, yâr-i âli-şân, yâr-i gül-izâr, yâr-i müstesnâ, yârsuz, Yûsuf, zâlim, zenbûr, zibâ güzel.”

Görüldüğü gibi, Nev’î Divanı’nda umumî olarak sevgiliden bahsederken Farsça tamlamalar kullanılmıştır. Fakat “*yalın yüzlü, gözümün nûrî*” gibi alışılmış Türkçe tamlamalar gibi “*cânumun cânı, gönlümün sürûri*” gibi alışılmamış Türkçe terkipler de mevcuttur;

Biri serv-i hırâmânum birisi âfet-i cânum

Birisi tende cânumdur birisi cânumun cânı (G495/2)

Gözümün nûrî gönlümün sürûri ‘ömrümün varı

Bizümle dost olmazsan adâvet eyleme bâri (MÜSEDİ/3)

Beşerî aşk bağlamında aşkın gönle düşmesi ve sürmesinde sevgilinin fiziksel özelliklerinin büyük tesiri vardır. Klasik şiirde bu bağlamda sevgilinin uzuvlarına yönelik methiye amaçlı bol miktarda fakat hemen hemen her şairce kullanılan, bilindik benzetmeler yapılır. Nitekim Nev’î Divanı’nda da sevgilinin vasıflarıyla ilgili miktarı bol ama tekrara kaçan ifadeler mevcuttur. Divanda sevgilinin en çok övülen uzuvları saçları ve dudaklarıdır.

Sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili benzetmeler, sözcükler ve terkipler genel itibariyle şunlardır; “*âşûb-ı zülf, âb-ı hayât-ı lal, âb-ı ruh, agz, âriz, âriz, âriz-ı dildâr, âriz-ı gül-gûn, âriz, ayn-ı hâl-i izâr, ayn-ı hâl-i izâr, aziz, bahr-i ruh, bâlâ kad, bâlâ-kadd u âli-sadr, bâlâ-yı dilber, baş, bel, bil, boy, cad-ı sünbül, câm-ı la’l, câm-ı leb, cebin-i münevver, cellâd-ı müje, cemâl, cemâl-i hûb, cemal-i yâr, cılve-i didâr, cim-i zülf, çâh-ı zekan, çâh-ı zenahdân, çeşm, çeşm-i cefâ-cû, çeşm-i dilber, çeşm-i fettan, çeşm-i mahmûr, çeşm-i nazar-bâz, çeşm-i sad, çeşm-i şûh, çeşm-i tâtâr, çevgân, çihre, çihre-i gül, çin-i turra vü zülf-i dü-tâ, dehân, dâr, dehân-ı teng, dehen, dehen-i yâr, dendân, dendân-ı tama, didâr, didâr-ı yâr, dide, ebru, ebruvân-ı mukavves, ebrû-yı sefid, ebrû-yı siyeh, efkâr-ı dırâz, elif-kad, elif-kâmet, endam, evsâf-ı cebin, evsâf-ı hât, evsâf-ı zülf ü kâmet-i dil, evtâr-ı hat, fem, Firdevs-i cemâl, fûta, fûtâde-i çâh-ı zekân, fûtâde-i çâh-ı*

zekan, çeşm-i mahmûr, gabgab, gam-ı nokta-i hâl-i leb-i yâr, gam-ı zülf, gamze, gamze-
 i gammâz, gamze-i Tâtâr, gayret-i arar u tûbâ, gerden, gisû, gisû-yı siyah, gonca,
 gonca-dehen, gonca-fem, gonca-i handân, gonca-i la'l-i âbdâr, gönlümün sürûri, göz,
 gözi bâdâm, gözi hûni, gözi mekkâr, gözümün nûrı, gubâr-ı hatt, güneş ruhsâr, gûşe-i
 ebrû, gül-i nev-reste, gül-izâr, gül-izâr-ı gonca-dehen, gül-ruhsâr, gün yüz, hâcibinün
 gûşe, hadd-i münevver, hâl ü hat, hâl ü hat, hâl, hâl-i fettan, halkâ, hâl-i ruh, halil,
 halka-i zülf, halka-i zülf-i abir-efşân, hat u hâl-i bünâgûş, hat u hâl-i bünâgûş, hat u
 hâl, hat, hat-ı anber-fâm, hat-ı ârız, hat-ı ârız, hat-ı cânân, hat-ı dilber, hat-ı dilber,
 hat-ı la'l, hat-ı müşg-bâr, hat-ı müşgin, hat-ı ruhsâr, hat-ı ruhsâr, hat-ı ruhsâre, hat-ı
 sebz, hatt -ı ruh, hatt, hatt-ı gubâr, hatt-ı la'l, hatt-ı la'l-i yâr, hatt-ı la'l-i yâr, hatt-ı leb,
 hatt-ı nev, hatt-ı nev-res, hatt-ı nigâr, hatt-ı ruh, hatt-ı ruh-ı dilber, hatt-ı sebz, hatt-ı
 sebz-i cânân, hatt-ı siyeh-fâm, hançer-i yâri, hatt-ı siyeh-kâr, hatt-ı yâr, hayâl-i çeşm-i
 mahmûr, hayâl-i çeşm-i mahmûr, hayâl-i hadd, hayâl-i miyân u dehân-ı yâr, hayât-ı
 la'l, hercâyî dilber, hercâyî, hevâ-yı ârız-ı yâr, hevâ-yı hatt, hırâmân, hicâb, hilâl-
 ebrûlar, hilâl-i müşg-efşân, hindû-yı hatt-ı ârız, ikd-ı rumuz, id-i cemâl, iki arız, iki
 çengâl-i muhabbet, iki dâne gül, iki hilâl, iki mestane dilber, ince bel, izâr, izârı vü hat-ı
 anber-fişân, kad, kadd-i bâlâ, kadd-i dilber, kadd-i dil-cû, kadd-i dil-sitân, kadd-i
 hırâmân, kadd-i mevzun, kadd-i sanevber, kadd-i ser-efrâz, kadd-i yâr, kadd-i yâr, kad-
 i bâlâ, kad-i dilber, kad-i dil-nevâz, kad-i kûtâh, kad-i nigâr, kâkül, kâkül-i anber-sâ,
 kâküller levendane, kâkül-i müşgin, kâmet, kâmet-i arar, kâmet-i dildâr, kâmet-i dildâr,
 kâmet-i hamide, kâmet-i mevzûn, kâmet-i yâr, kara göz, karanu gice, kaş, kaşı hilal-i id,
 kaşun câdû, kemân-ebrû, la'l, kemend, lâle, kitâb-ı ruhları, kullâb-ı ebrû, lâle-izâr, lâle-
 ruhsâr, la'l-i bi-misâl, la'l-i cânân, lâ'l-i dilber, la'l-i leb, la'l-i nâb, la'l-i şifâ-sâz, la'l-
 i yâr, leb, leb-i cân-bahş, leb-i dilber, leb-i la'l, leb-i mey-gûn, leb-i şeker, lenger,
 letâfet, lûlû-yı ter, mâh-cebin, mâh-ı siyam, mâr, mazmûn-ı vücûd, meh-rû, mihrâb-ı
 Kabe, mihrâb-ı mescid, mive-i ranâ, miyân, miyân-ı hûb-rû, miyâni, mushaf-ı hüsn, mû,
 mû-miyân, mûy-i miyân, mûy-i müşgin, müdâvâ-yı hakim, müje, müjgân, müjgân-ı çeşm-
 i hûr, müşgin dâm, müşgin saç, müşgin yay, nahl-i bâlâ, nahl-i çemen, nahl-i dil-ârâ,
 nahl-i kad, nahl-i kadd, nahl-i kâmet-i mevzûn, nahl-i mevzun, nârven, nâvek-i müjgân,
 nâzûk-beden, nemek-dân-ı leb, nergis-i bimâr, nihâl-i kadd, nihâl-i kadd, nukl-i leb-i
 lâ'l, pâ-bend, pâ-beste, pây, pây-i gül-i ranâ, perçem-i tûg, pergâr, peri-rû, peykân,
 peykân-ı tir-i gamze, reftâr-ı kad, resen-i sünbül, resen-i zülf, resen-i zülf-i siyeh-kâr,

rişte-i zülf, rûh-ı revan, ruh, ruh-ı âl, ruhi ayı, ruhi mirâtı, rûh-ı musavver, rûh-ı revân, ruh-ı yâr, ruhsâr, ruhsâr-ı âl, ruh, rûy, rûy-ı yâr, saç, sâgar-ı la'l, sâgar-ı la'l, saye-i zülf, sehi kâmet, sehi-kad, sehi-kâmet, sehi-serv, ser-i gisû-yı perişân, ser-i zülf, ser-i zülf, ser-leşker, serv- kadd, serv ü çenâr, serv, serv-i âzâd, serv-i bâg-ı nâz, serv-i bâg-ı nâz, serv-i bâlâ, serv-i bâlâ, serv-i revân, serv-i sehi, serv-kad, serv-kâmet, sib-i zenahdân, silsile, simin- zekân, sim-ten, sim-tenler, sine-i sâf, siyâh ebrû, subh-ı didâr, sûret-i zibâ, süzen-i müjgân, sünbül, sünbül-i cânân, sünbül-i müşgin, sünbül-i şeb-reng, sünbül-i zülf, Şebdiz-i zülf-i perişân, şem-i ruh-ı dilber, tâk-ı mukavves, talat-ı didâr, talat-ı didâr, talat-ı rûy, târ-ı zülf-i cânân, tâtâr-ı zülf, ten, tesbih, tig, tig-i gamze, tir, tir-i nigâr, top-ı zekân, tûg u perçem, tugrâ, tugrâ-yı şâh ebrû, turrâ, ufuk, 'ukde-i zülf, urgân, vasf-ı la'l-i yâr, vasf-ı kad ü miyân, vasf-ı kad-i yâr, vech, yalın yüzlü, yüz, zenahdân, zencir, zülf ü ruh, zülf ü ruhsâr, zülf, zülfeyn, zülfi hüâmâsı, zülf-i anber-fâm, zülf-i anberin-fâm, zülf-i bünâgûş, zülf-i dırâz, zülf-i dilber, zülf-i ham-ender-ham, zülf-i müşgin, zülf-i perişân, zülf-i semen-sâ, zülf-i semensüz, zülf-i serkeş, zülf-i siyah, zülf-i şeb-reng, zülf-i tâbnâk, zülf-i yâr, zülfün ucu”

18. asra kadar Klasik şiirdeki sevgili tipinin fiziksel özelliği siyah gözlü, siyah kaşlı oluşudur. 16. asır şairi olarak Nev'î Divanı'nda da betimlenen sevgili de aynen bu şekildedir. Hayal edilen sevgili “*kara, siyah*” kelimeleri ve bu renkleri çağrıştıran benzetmeliklerle siyah saçlı, siyah kaşlı, siyah gözlüdür. Fakat Nev'î çağını aşan ve edebi gelenek çizgisinden saparak sevgiliyi tasvir ederken sonbahar tasavvuru çizer ve sevgiliden “*saruşın bir nigâr*” sıfat tamlamasıyla bahseder;

Hattını görüp göklere ırgürme duhânun

Ebrû-yı siyeh gamze-i gammâz yirinde (G431/1)

Kendin cemende gark-ı zer ü ziver eylemiş

Gülzâr sanasın saruşın bir nigârdur (G71/4)

16. 3. Rakib

Sözlükte; “*herhangi bir işte birbirinden üstün gelmeye çalışanlardan her biri, bekçi, görüp gözeten, Allah*” (Devellioğlu, 1993, s.875-876) anlamına gelen rakip kelimesinin Klasik şiirde sevgilinin diğer âşık ya da âşıkları için kullanılan bir kelime olup aşk üçlemesinin üçüncü ayağını teşkil eder. Âşık ile sevgili arasında vuslata mani olan en büyük tehlikedir. Âşığın sevgiliye yaklaşmasını engeller, sevgiliye âşıkla ilgili iftiralar atar, bozgunculuk yapar. Sevgili de rakibin sözlerine inanır; fakat kendisine sadık aşığa asla itimad etmez. Âşığın üzen de budur ki sevgili her zaman rakibe yüz verir.

Nev’î Divanı’nda da rakiple alakalı değerlendirme ve tespitler de aşağı yukarı bu doğrultudadır ve menfidir. Rakip ile sevgilinin arasındaki münasebetin âşıkta uyandırdığı kıskançlık duygusunun bir eseridir (Sefercioğlu, 2001, s. 340). Rakibin her daim sevgilinin yakın çevresinde olması, âşığın sevgiliye yaklaşmasına müsaade etmemesi, sevgilinin rakibe ilgi göstermesi kıskançlık duygusunun fitilini yakan gerekçelerdir. Âşık sevgiliye ulaşabilmek için onun bütün cefasına katlanır; hatta sevgiliye ulaşabilmenin yolunun rakiple yakınlık kurmaktan geçtiğine inanır.

Divanda rakip için kullanılan bütün ifadeler ve yapılan yakıştırmalar, Klasik şiirin geleneksel rakip değerlendirmeleriyle örtüşmektedir. Rakip için divanda geçen ifadeler şunlardır; “*adû, adâ, agyâr, agyâr-ı bi-nevâ, bed-likâ, alçak, âvâz-ı har, bed-nefes, bed-nazâr, bigâne, bi-nevâ, bûm, celis-i hâr, çeşm-i adû, çeşm-i rakib, div, düşmen, Ehrimen, erbâb-ı hased, gayr, hâr, har- mühre, hâr u has, hâr ü has-i ayân, has u hâşâk, hem-râz, miyân-ı hâr, musâhib, har, har-ı nâdân, kâfir, ihvân-ı hased, il, iller, it, it rakib, kadrini bilmezler, kâfir salib, kelâg, mahrem, mahrem-i hâr, melûn, mübtezel, müddeiler, müddei-i har, nazârsuz nâkes, nâ-tırâş, pây-ı segün nakş, rakib, rakib-i har, rakib-i bed-likâ, rakib-i har, rakib-i şûm, rû-siyeh, sâir, seg, seg-i dildâr, seg-i kûy, seg-i Leylâ, seng-i siyâh, seng-i hârâ, seg, sûret-i agyâr, şeytân, şûre, tûti, yâd, zâg, zegân, zümre-i nâdân.*”

Bu ifadeler içinde rakip için en sık kullanılanlar “*adû, agyâr, gayr, hâr, rakib, seg*” kelimeleridir.

17. Nev'î Divanı'nda Aşk Kahramanları

Klasik edebiyatta şairler, aşk konulu şiirlerinde; âşıklık seviyelerini göstermek, aşk yönünden üstünlüklerini vurgulamak veya aşkın ve aşkı vücuda getiren her şeyin niteliklerini daha iyi yansıtabilmek gibi maksatlarla kendilerinden önceki aşk hikâyelerine başvurup o hikâyelerdeki bariz birtakım hususiyetlerden şiirlerinde faydalanırlar. Bunu yaparken telmih sanatını kullanan şairler, ekseriyetle aşk hikâyelerinin ya da mesnevilerinin belirgin noktalarını kullanarak ortak bir paydada buluşurlar. Bazen de hikâyelerdeki farklı özellikleri keşfederek orijinal söyleyişler ortaya çıkarabilirler.

Aşk hikâyelerinin başkahramanlarının tahkiye edilen kişisel özellikleri, şairlerin başlıca telmih aracıdır. Şair, şiirinde kahramanın ismini kullanmışsa o şiirin bir yerinde o kahramanın bir hususiyetini ya da durumlar karşısındaki tavrını gösteren bir ifade mutlaka kullanır. Bu üslup özelliği daha ziyade âşık rolündeki kahraman için kullanılır. Çünkü şairin şiirde âşık olarak bahsettiği esasen kendisidir ve kendisinin âşıklık seviyesini daha iyi sergileyebilmek için böyle bir yöntemle ayrıntıya iner.

Aşk hikâyelerinde âşık konumundaki kişilerin aşk karşısında sergiledikleri tavır aşağı yukarı aynı olup şiirler bu benzerlikler etrafında şekillenir. Ayrıca şairler âşıkların hemen hemen aynı âşıklık özelliklerini teşbih, istiare, tevriye, mübalağa, tenasüp sanatları vasıtasıyla kullanır. Hikâyelerde maşuklar ise, âşığa has vasıfları belirginleştirmek için, genelde sadece isim olarak geçer. Yani aşk hikâyelerinden istifade, âşık-maşuk arasındaki ikili münasebet üzerinden özünde bir tek kişiye yöneliktir. Hikâyelerin diğer kişileri ise bu durumda ikincil role ve değere sahiptir.

Klasik edebiyatta telmih aracı olarak en çok başvurulmuş çift kahramanlı aşk hikâyeleri; *“Leyla ve Mecnun başta olmak üzere Ferhat ile Şirin, Vamık ile Azra, Ethem ile Hüma, Yusuf ile Züleyha, Cemşid ile Hurşid, Mahmut ile Ayaz”*dır.

Nev'î Divanı'nda ise; *“Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Hüsrev ile Şirin, Vamık ile Azra, Yusuf ve Züleyha”* gibi aşk mesnevilerinden yararlanılmıştır.

17. 1. Leyla ile Mecnun

Nev'î Divanı'nda çeşitli amaçlarla en çok bahsi geçen aşk hikâyesidir. “*Mecnun*” kelimesi gazellerde 31, kasidelerde 1, terki-i bentte 1; “*Kays*” kelimesi de Mecnun'un adı olarak gazellerde 14, kasidelerde 2, terci-i bentte 1 defa olmak üzere toplamda 50 defa geçer. “*Leyla*” kelimesi ise “*Leyla, Leyli*” şekilleriyle gazellerde 19, terci-i bentlerde 1, kasidelerde 1 defa olmak üzere toplamda 21 defa geçer. Görüldüğü gibi aşk konusunun en yoğun işlendiği gazel nazım şeklinde bu isimler daha sık kullanılmıştır.

Leyla ile mukayese edildiğinde, Mecnun'a has niteliklerin kullanımı Leyla'dan daha ağır basar. Mecnun'un genelde bilinen hususiyetleri üzerinden âşığın, arka planda şairin ve âşıklık iddiasının durumları yansıtılır. Şairin kendisini Mecnun'la karşılaştırması, onunla bir tutması; hatta zaman zaman ondan üstün görmesi, kendisinin kimi niteliklerini Mecnun'a benzetmesi başlıca işlenen konulardandır. Mecnun'a telmih yapılırken genelde Mecnun-çöl, Mecnun-vahşi hayvanlar, Mecnun delilik münasebetleri, diğer aşk hikâyelerinin kahramanlarıyla âşıklık yönünden karşılaştırmalardan yararlanır.

Nev'î, âşıklık bakımından kendisini Kays'a denk görür ve bunu “*sebakdaş olmak*” eylemiyle ifade eder. Bu durumda aşk uğruna çekilen derdi de ilim telakki eder. Yine aynı beyitte Kays'ın aşktan sonraki kimliğini (Mecnun'u) ima ederek aşkın gereğinin akıl yitimi olduğunu vurgular;

Sebak-dâş oldu dil fenn-i gamunda Kays ile ammâ

Verâ-yı akl imiş tavr-ı mahabbet bilmedük anı (K47/3)

Nev'î bir başka beytinde de aşk derdinin kendini ne vaziyete soktuğunu “*duvar-resim*” benzetmeliklerinden istifadeyle betimler ve kendi durumunu “*gibi*” edatıyla Mecnun'a emsal gösterir;

Oldı gam-ı ışk ile tenüm sûret-i divâr

Mecnûn gibi tasvirüm alurlarsa revâdur (K14/11)

Nev'î âşıklık durumunu anlatırken, Mecnun kelimesinin “*delilik, sarhoşluk, kendinden geçme*” gibi anlamlarına işaret ederek, Mecnun-delilik ilişkisini yansıtan “*mest, avare, derviş, divane, miskin, bi-çare*” gibi betimleyici sıfatları kullanır;

*Bezm-i gamda eyledi evvel kadeh Mecnûnı **mest***

Biz anun döne döne nûş eyledük peymânesin (G331/2)

Tolayup barmaga Leyli gamın Mecnûn-ı âvâre

*Elini rişte-i cândan yumag isterdi **bi-çâre** (G445/1)*

İçmedin câm-ı leb-i Leylâyı Kays olmuşdı mest

*Var idi bir hâleti nefsinde ol **divânenün** (G241/2)*

Aşk konusunu işlerken Nev'î, Mecnun'un çöllere düşüp ahularla ve diğer vahşi hayvanlarla ülfet etmesi gibi özelliklerinden de yararlanır;

Gözlerün bu dil-i divâneye meyi itmedi hiç

Var iken ülfeti âhûlar ile Mecnûnun (G233/4)

Nev'î gam ile vâdi-i Mecnûn tutup durur

Din ol gazâl-i Çine bize vahşet itmesün (G343/5)

Firâk-ı ceşm-i Leylâ ile eglenmezdi sahrâda

Hudâ tuş itmese âhûlara Mecnûn-ı miskini (G505/2)

Nev'î bir beytinde de Mecnun'a dair tüm özellikleri bir arada kullanır. Başını kuşlara yuva yaparak miskin olan Mecnun, Leyla'yı tırağa benzeterek Leyla'nın kendi saçını taradığı hayalini kurar;

Pây-i mürgâna başı üstinde cây eylerdi Kays

Var ise miskin hayâl eylerdi Leyli şânesin (G331/4)

Nev'î, Leyla ve Mecnun hikâyesinden sadece âşıklık hallerini izah etmek için değil, hikâyedeki hadiselerle gönderme yaparak sevgilinin güzellik unsurlarını tasvir etmek için de yararlanır;

Kılup Nev'îyi mecnûn ol gözi âhû için yâ Rab

Vuhûş-i dest ile menûs idüp bi-akl ü hûş eyle (G424/5)

beytinde görüldüğü gibi “mecnun-delilik-ahu-çöl” gibi hikâyeyi anımsatan bütün unsurları bir arada kullanır ve sevgiliden “gözi âhû” diye bahsederek sevgilinin gözlerinin güzelliğini “ahu” benzetmesiyle anlatır. Benzer üslup şu beyitte de görülür;

Âhû gözün hevâsına ey kebk-i hoş-hırâm

Ferhâd-ı kûh u Kays-ı beyâbân olam gibi (G521/3)

Nev'î aşkın diyarı olarak çölleri gösterir. Çölleri anımsatan sözcükler olarak da “sahra, dest, yaban, vadi” sözcüklerini sıklıkla kullanır;

Almaga bir vech ile Leyli vücûdından haber

Nev'iyâ Mecnûn olup düşdüm adem sahrâsına (G462/6)

Ferhâd düşer kûha vü yabana gider Kays

Bir mûsil olur yol bulamaz kurbuna salık (G260/4)

Işk vadilerine gördi nihâyet yok imiş

Kays-ı güm-râh-ı mahabbet giderek uslandı (G489/2)

Nev'î bir beytinde de “yaban” kelimesini “esas olmayan şeyler söylemek, boşa konuşmak” anlamına gelen “yabana söylemek” deyimini içinde kullanır. Böylelikle hem beytin içinde verilmek istenen anlama uygun bir deyim kullanmış olur hem de Kays'ın Mecnun'a dönüşerek çöllere düşmesi hadisesine telmih yapar;

Bilürdi Kays kim râz-ı gam-ı Leylâyâ mahrem yok

*Anunçün ışk ile Mecnûn olup **söyledi yabana** (G415/3)*

Âşığın aşk durumu içindeki hallerini daha iyi vurgulamak için Nev'î, aynı beyit içinde diğer aşk hikâyelerinin erkek kahramanlarını da ya ismen anar ya da mukayese aracı olarak kullanır;

*Lâübâlâ-sıfat u **Vâmık u Mecnûn**-siret*

Bi-nevâ-tabu gedâ-meşreb ü derviş-hısâl (G289/2)

Ferhâd** düşer kûha vü yabana gider **Kays

Bir mûsil olur yol bulamaz kurbuna salık (G260/4)

*Kıssa-i **Ferhâd u Mecnûn**ı n'idersin gör beni*

Kim yazılmaz zahmetüm takrir olunmaz mihnetüm (G307/3)

Nev'î'nin Leyla'yla ilgili çoğu beyitte, Mecnun'un onun köpeği olmasıyla ilgili bağlantı kurduğu görülür. Bu beyitlerde maşuk olan Leyla'nın düşkünü âşık Mecnun, ağlamaktan kana dönmüş gözyaşını, bir köpek misali eğilip öperek Leyla'nın ayağına sürer. Böylelikle şair, kanlı gözyaşı ve kınanın arasında, renk benzerliğini kullanarak teşbih yapar;

Sanma hınnâ idi pâyinde seg-i Leylânun

Çeşm-i pür-hûnına sürmüşdi öperken Mecnûn (G327/3)

Boyanmış pâyi hınnâ-yı sirişk-i çeşm ile yani

Seg-i Leylâya gelmiş Kays-ı Mecnûnun nişânıdur (G106/4)

Nev'î'nin “*Mecnun-köpek*” ilişkisini benzer ifade ve terkiplerle kurduğu beyitlerin bir eşini “*Leyla-çanak, Mecnun-sarhoş*” ilişkisi için kullanır. Bu beyitlerde Leyla'nın kendi eliyle sarhoş Mecnun'a aşk kâsesini sunduğunu söyler. Bu beyitlerde “*dest*” kelimesinin hikâyedeki çöl manasına da gönderme yapması da dikkate şayandır;

Mecnûn-ı meste kâse şikest olduğu ne gam

Leylâsı ile sundı hele bir çanaga dest (G27/3)

Sımadan kâse-i Mecnûnı meger Leylânun

Garazı sunmag idi Kays ile bir kâseye dest (G33/2)

Klasik şiirde aşk tasavvurunda, aşkın ileri safhalarında âşık ile maşukun arasında hiçbir farkın olmadığı, birbirinin tezahürü olduğu, âşığın sevgilide kendini, sevgilinin de kendinde âşığı gördüğü düşüncesi sıklıkla işlenir. Aşkın son merhalesi olarak telakki edilebilecek bu durum Leyla ve Mecnun üzerinden Nev'î Divanı'nda şöyle dile getirilir;

Bir mertebe vardur bir olur âşık u maşûk

Nev'î nitekim ışk ile Mecnûn idi Leylâ (G7/5)

Nev'î; aşkın ehemmiyeti konusunda, Leyla ve Şirin üzerinden aşkın vuku bulması için güzellik yahut güzelliğin sembolü maşukun birer vasıttan ibaret olduğunu söyler. Onlar, sadece aşk yangını için ufak kıvılcımdan ibarettir. Mühim olan âşığın âşıklık vazifesini layıkıyla yerine getirebilmesidir, düşüncesini de şu beyitle özetler;

Tamâm oldı güzellik sanma Şirin ile Leylâda

Nice Leylâ bulunur erlik ammâ âşık olmakdur (G86/2)

Nev'î iki beytinde aşk hikâyelerindeki âşıklarla maşukları bir araya getirir ve mukayese eder. Aynı zamanda âşığın yani hikâyelerin erkek kahramanlarının aşkın itici gücüyle kendilerini dağlara ve çöllere vurmaları hadisesine değinir;

Işk-ı Şirinün gam-ı Leylânun olmayup eri

Dest ü kûhı Kays ile Ferhâd gezmiş serseri (G480/1)

Ne zevk almış aceb sevdâ-yı Şirinden dil-i Ferhâd

Ne görmüş Kays-ı mecnûn bilmezem hiç nakş-ı Leylâda (TERCB3/14)

Nev'î bir beytinde “Leyla” kelimesinin “leyl-gece” manasından istifade ederek gökyüzündeki ayın ve yıldızın görüntüsünü çeşitli benzetmeliklerle çizer. Ayı (mahı) Leyla’ya, kayan yıldızı (şihab) devenin yularına (mehara), gökyüzünü de deveye (üştüre) benzetir;

Çekmege mahmilini Leyli-i mâhun ol şeb

Üştür-i çarha şihâb olmuş-idi şekl-i mehâr (K23/3)

Nev'î Leyla ve Mecnun hikâyesine yalnızca beşerî aşk bağlamında değinmez. Tasavvufî aşkı işlediği şiirlerinde de Leyla ve Mecnun’a onların çeşitli hususiyetlerine telmih yapar ve teşbih başta olmak üzere bazı sanatlar aracılığıyla ilahî aşkı anlatmaya çalışır;

Almaga bir vech ile Leyli vücûdından haber

Nev’iyâ Mecnûn olup düşdüm adem sahrâsına (G462/6)

Tenin sad-çâk idüp cân kasdın itmiş Kays-ı rüsvâyî

O vâdilerde bulmuş vech-i Leyliden tecellâyı (G537/1)

Verâ-yı akl imiş tavr-ı mahabbet yohsa ey gâfil

Nice idrâk ider Mecnûn kemâl-i hüsn-i Leylâyı (G537/2)

Beyitlerinde “adem sahrâsı, ten, cân kasdı, vâdiler, vech, tecellâ” ifadeleri tasavvufî kavramlardır. “Mecnun” ilahî aşk yolunda Tanrı’yı arayan bir “yolcu” yani “âşık”, “Leyla” ise onun ulaşmak istediği son merci “Tanrı”dır. Maddesel bir kavram olan akıl ve ten kisvesinden kurtulmak isteyen âşık, bu vesileyle Tanrı’nın tecellisine nail olmak ister.

17. 2. Ferhad ile Şirin

Nev'î Divanı'nda Leyla ile Mecnun'dan sonra en çok Ferhad ile Şirin hikâyesine telmih yapılır. Ferhad'tan gazellerde 26, terci-i bentlerde 1, terki-i bentlerde 2, mukattalarda 2 olmak üzere toplamda 31; Şirin'den ise terci-i bentte 1, gazellerde 9 olmak üzere toplam 10 defa bahsedilir. Âşıklık nitelikleri Ferhad'ta, sevgili özellikleri ise Şirin'de özdeşleştirilir. "Mecnun", "Kays" ismiyle de anılırken Ferhad sadece bu isimle anılır. Ferhad'ı anımsatan çokça kavram zikredilir. Bu ifadeler divanda; "*Bisütûn, tişe, kûh, kûhken, taş, taşrada kalmak, kazmak, kazılmak, tag, seng, gonca-i lâle, lâle, kesmek*"tir. "*Kûhken*" kelimesinin lügat manası "*dağ kazıcısı*"dır ve Nev'î Divanı'nda Ferhad'ın sıfatı olarak kullanılır. Ferhad'ın bu sıfatla anıldığı beyitler hepsi gazellerde olmak üzere sadece altı tanedir;

Başda tişesi yir itse n'ola Kûhkenün

Dil-i Şirini yapup yıkdı esâsın bedenün (G247/1)

Kazardı Kûhken seng üzre dâim resm-i Şirini

Gönül levhine nakl itdüm diyü ol nakş-ı rengini (G505/1)

Ferhad'ın geçtiği beyitlerde genel itibariyle aşk uğruna çektiği sıkıntılar ve yaptığı fedakârlıklar dile getirilir. Bütün sıkıntılara tahammül etmek de âşıklığın bir gereğidir. Nev'î sözü bir vesileyle bu noktaya taşır ve kendisini bir âşık yerine koyarak Ferhad ve Mecnun'la bağdaştırır;

Kıssa-i Ferhâd u Mecnûnı n'idersin gör beni

Kim yazılmaz zahmetüm takrir olunmaz mihnetüm (G292/3)

Nûşını Şirinün iy dil âkil isen kılma yâd

İbret al niş-i belâ-yı tişe-i Ferhâddan (TERKB3/28)

Klasik şiirin aşk anlayışında mühim olan vuslat değildir. Sevgili ve aşkın sonundaki ödül olan kavuşma, aşkı peyda eden vesilelerdir. Gerçek bir âşık için en önemli şey bu iki kavram yerine âşık olma halidir. Âşık olmak ya da aşkı icra etmek âşık için gurur ve övünç kaynağıdır. Nev'î bunu Ferhad mukayesesı ile şöyle dile getirir;

Kûh-ı gam kesmekde biz Ferhâd olan âşıklaruz

İşk bünyâd itmede üstâd olan âşıklaruz (G184/1)

Biribirümüz râh-ı mahabbetde güm itdük

Mecnûn ile Ferhâd ile yoldaşlaruz biz (G193/2)

Ayrıca Klasik şiirde âşık olmak, âşığa yaratılıştan gelen bir niteliktir, sonradan edinilmemiştir. Kullar yaratılmadan Tanrı'nın âşığa verdiği bir lütuftur. Nev'î bunu Kays ve Ferhad üzerinden şöyle ifade eder;

İçdükde mahabbet meyini bezm-i ezelde

Bir pâre kodum Kays ile Ferhada bakıyye (G388/4)

Nev'î Divanı'nda Ferhad'tan ekseriyetle dağları delmesi özelliğiyle bahsedilir. Ferhad'ın dağları delmesi hadisesi, aşk uğruna çekilen zahmeti ve gayreti dolayısıyla gösterilen özveriyi vurgulamak amacıyla kullanılır. Âşıklığın gereği, aşk uğruna bütün eziyetlere sabır göstermektir ve aşk için mücadele vermektir. Nev'î bu koşulu şu beyitlerle ima eder;

Kesdi bu kadar tağı taşı ışk ile Ferhâd

Umardı vefâ kasrını Şirin ide bünyâd (G48/1)

Taglarda helâk eyledi Ferhâd vücûdın

Göstermez imiş sanatını illere üstâd (G48/3)

Nev'î Divanı'nda Ferhad'ı anımsatan “*gonca-ı lale*” veya “*lale*” ifadeleri üzerinde durmak gerekir. Nev'î açık istiare yoluyla lalenin, goncanın şekil ve renk benzerliğinden hareketle Ferhad'ın yaralarını ve dağda açtığı kazma izlerini kasteder;

Görünen gonca-i lâle degül Ferhâd-ı bi-çâre

Düşürmüş kan bulaşmış tişesin öldükde kûhsâra (G441/1)

Zeyn iden meşhed-i Ferhâdı degüldür lâle

Komamış yirde Hudâ kanını ol mazlumun (G254/3)

Nev'î Divanı'nda beşerî aşkın haricinde ilahî aşk konulu şiirlerde de Mecnun gibi benzetilen olarak Ferhad'tan istifade edilir. Nev'î “*vadi, eşk-i revan, ayine, suret-perest, ârif, bi-nâm u nişân olmak*” gibi tasavvuf içerikli kavramlar vasıtasıyla madde karşısında insanın duruşunu Ferhad benzetmesiyle anlatır;

Vâdileri toldurmuş idi eşk-i revânı

Ferhâd nice eylemesün tagları mesken (G353/4)

Dilâ üstâd isen Şirini âyinende seyr eyle

Kazup seng üstine Ferhâd-veş sûret-perest olma (G411/4)

Taglarda komuş ışk ile Ferhâd nişâne

Sen ârif isen ışk ile bi-nâm u nişân ol (G287/2)

Nev'î Divanı'nda, Leyla ve Mecnun hikayesinde olduğu gibi, Şirin; Ferhad'taki yani âşıktaki aşk hallerini daha iyi tahayyül ettirebilmek için geçer. Sevgilinin vefasızlık, umursamazlık, adaletsizlik, güzellik gibi belli başlı birtakım nitelikleri Şirin üzerinden verilir. Ferhad'ın (âşığın) aşkının güzellikten kaynaklandığına ve sevgiliden vefa göstermesi beklediğine, sevgilinin ilgisizliğine işaret edilir;

Kesdi bu kadar tağı taşı ışk ile Ferhâd

Umardı vefâ kasrını Şirin ide bünyâd (G48/1)

17. 3. Hüsrev ile Şirin

Hüsrev ü Şirin hikâyesinin başkahramanı Hüsrev, Nev'î Divanı'nda genellikle “*padişah*” anlamını verecek şekilde daha ziyade kasidelerde methiye amaçlı geçer. Bunun haricinde sınırlı sayıda beyitte hikâyeyi anımsatacak şekilde kullanılır. Bir beyitte de Hüsrev, “*Perviz*” ismiyle, Ferhad da “*Kûhken*” sıfatıyla anılarak bu hikâyelere gönderme yapılır;

*Koyup divânesin Şirin **Perviz** ile yâr oldı*

*Aceb mi **Kûhken** terk itse Nev'î cân-ı şirini (G505/5)*

Nev'î bir beytinde padişah'tan kendisini yakınına alarak gönlünü yapmasını ister. Bunu yaparken “*husrevâ*” ve “*şirin*” kelimelerini tevriyeli kullanarak Hüsrev ü Şirin mesnevisini anımsatır;

Okuyup yanuna yaz gönlini lutfunla Nev'înin

*Cihânda **husrevâ** senden bu **şirin** dâstân kalsun (G559/5)*

Bu şekilde hüsrev ve şirin kelimelerinin imalı kullanımı birkaç örnekte daha mevcuttur.

Telh u şirinden geçen Husrevleri yâd eyledüm

Kendümi ben pey-rev-i Mecnûn u Ferhâd eyledüm (MÜSED2/11)

“*Şebdiz*” sözlükte “*karayağız at*” anlamına gelir ve aynı zamanda İran'ın ünlü hükümdarı Hüsrev Perviz'in iki güzel atından biridir (Zavotçu, 2013, s. 702). Nev'î Divanı'nda mitolojiye dair bir unsur olmasının yanında Şirin'le birlikte anılarak Hüsrev ü Şirin hikâyesine telmih olması bakımından da önemlidir;

Leşker-i hat zâhir olmuş hüsn-i Şirin üstine

Husrevâ Şebdiz-i zülf-i serkeşün âlâya sal (G295/2)

17. 4. Vamık ile Azra

Vamık ile Azra, aslı Pehlevi olup Sasaniler zamanında yazıya geçirilen, eski İran'ın Şehname'de anlatılmayan orijinal menkıbe-hikâyelerinden biridir (Pala, 1995, s. 557). Klasik edebiyatta bir Leyla ve Mecnun ya da Ferhad ile Şirin kadar olmasa da şairler tarafından âşğın simgesi olarak Vamık, şiirlerde yer alır. Leyla ve Mecnun ya da Ferhad ile Şirin kadar sık zikredilmez. Nitekim Nev'î Divanı'nda da 3'ü gazelde, 1'i kasidede olmak üzere sadece 4 beyitte zikredilir. Bu beyitlerde de diğer aşk hikâyelerinin kahramanlarıyla mukayese edilerek aşkın mahiyetine vurgu yapılır;

Mahabbetden garaz sanman ki Kays u Vâmık olmakdur

Hüner bir hâlet ile vasl-ı yâre lââyık olmakdur (G86/1)

Beni Mecnûn-ı şeydâ kılduğun hep tıydı âkiller

Yolunda ışk ile kim kaldı Vâmık olduğum bilmez (G188/4)

Lâübâlâ-sıfat u Vâmık u Mecnûn-siret

Bi-nevâ-tab u gedâ-meşreb ü derviş-hısâl (G289/2)

Kim itdi Vâmıkı âşık cemâl-i Azrâya

Ne vâkıyadı Züleyhâyı eyleyen rencûr (K22/18)

17. 5. Yusuf ile Züleyha

Konusunu Kur'an'dan alan klasik aşk mesnevisi Yusuf ve Züleyha, Kur'an'da 111 ayetten oluşan Yusuf Suresi'nde geçer. Birçok şaire esin kaynağı olan bu mesnevi, hemen hemen ortak mazmunlar çerçevesinde işlenir.

Nev'î Divanı'nda Yusuf peygamberin adı çeşitli vesilelerle sıklıkla zikredilir. Fakat kasidelerde bir aşk kahramanı olmaktan ziyade peygamberlik özellikleriyle anılır. Yusuf

redifli bir gazel de var olup bu gazelde ekseriyetle Hz. Yusuf'un güzelliği teşbih konusu olur ve Hz. Yakup, Mısır ve Kenan gibi kelimelerle tenasüplü kullanılır (G215) (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 358). Hz. Yusuf, diğer gazelerde de Ferhad, Mecnun gibi âşıklık niteliklerinden ziyade güzellik sembolü olarak geçer. Bunun haricinde zindana atılması hadisesine sevgilinin güzellik unsurları betimlenirken değinilir;

Cân Yûsuf ı o çâh-ı zenahdân esiridür

Gel ey aziz esirge ki zindân esiridür (G54/1)

Ol Yûsuf ile vuslatı sen düşde de görsen

Erbâb-ı hasedden sakın ihvâna tuyurma (G395/3)

Ey niçe Leylâyı meftûn eyleyüp zülfün senün

Niçe Yûsuf lar esir itmişdür ol çâh-ı zekân (G328/4)

Geh cemâl ü geh celâ linden tecellâ eyleyüp

Yûsufi şâdân idüp Yakûbı gam-hâr eyleyen (G332/6)

Ey Yûsuf-ı gül-çihre cemâlünle tecelli

Kim olmadı bir kimse temâşâsına malik (G260/3)

Görüp agyar ile ol Yûsuf-ı hüsni melûl olman

Ne şâdi kaldı ihvâna ne Yakûba hazen bâki (G484/3)

Züleyha kelimesi de sadece bir beyitte geçip, diğer aşk hikâyelerinin kadın kahramanları gibi, erkek kahramanların âşıklık özelliklerini ortaya çıkaracak şekilde sadece ismen yâd edilir.

18. Nev'î Divanı'nda Din ve Tasavvuf

Allah, *Yüce Yaratıcı'nın en büyük ve en muazzam ismidir.* (Uludağ, 2001, s. 37) İslam inancına göre ise tevhid; “*Allah'ı tasavvur ve tahayyül olunan şeylerin hepsinden birlemek, Allah'ın birliğine hükmetmektir*” (Üstüner, 2007, s. 40). Allah'ı aklen tasavvur edilen, zihnen tahayyül edilen bütün her şeyden tecrit etmektir. Yani Allah birdir, ezelfî ve ebedîdir. İbadet edilen, kendisine kulluk edilen tek varlıktır. Duaları kabul eden, kusurları setr eyleyendir. Hayırlara vesile olan, şerleri def eyleyendir. Dünyadaki her şey, O'nun rahmetinden vücuda geldiğinden her şey onun bekasına işaret eder. O, her şeyden haberdardır, bütün sırlara vakıftır.

Tasavvuf inancına göre ise Allah; var oluşun amacı, ulaşılacak istenen son mertebe, mutlak varlıktır. Bireyin tüm dünya nimetlerine sırt çevirmesi, maddî hallerden arınıp manevî hallere meyli bu sebeptir. Tartışmasız tek hakikattir, onun dışındaki her şey hayalîdir. Onun zuhur ettiği tek mekân kalptir. Cemalî ve celalî tüm sıfatlarıyla burada tecelli eder. Kalbin Allah ve onun sevgisi dışında her şeyden soyutlanması da bu gerçeğe dayanır.

Klasik şiirde, dinî-tasavvufî manada hemen bu düşünceler ekseninde işlenen Allah inancı; çağının ilim, irfan, fazilet sahibi şairi Nev'î tarafından da bu çerçevede şekillenir. Nev'î, dünya nimetlerine karşı aşırı düşkünlüğü olmadığı gibi, tamamen bunlardan feragat etmez. Bunda mizacının, aldığı eğitim ve terbiyenin neticesi olduğu söylenebilir (Sefercioğlu, 2001, s. 45). Gerçek hayatın ölümden sonrası olduğu için bu dünyanın geçiciliği, Allah'a ulaşmanın nefsin köreltilmesiyle mümkün olacağı, bunun için maddi olan her şeyden kurtulmak yani masivadan arınmak gerektiği, insanların nefse bağlılıkları gibi temel konulara şiirlerinde genel olarak değinir.

Nev'î'nin kasidelerinde dikkat çeken bir husus kasidelerin tevhid ve münacat bölümlerinin olmayışıdır. Buna rağmen şiirlerinin geneline yayılan bir Allah inancı ve O'ndan beklentiler vardır. Allah'tan bahsederken onu karşılamak için onun isimlerini ve sıfatlarını; bunlara ilaveten Allah'ı karşılayan terkip ve kalıplar da kullanır.

Çizelge-23: Allah'ı Karşılayan Terkip ve Kalıplar

ALLAH	
İsimler ve Sıfatlar	Terkipler
Âfîtab	Âsâr-ı sunu'llâh
Âhir	Bahr-i ebedi
Âl	Bâzû-yı şeh
Âlim	Bennâ-yı kudret
Allah	Bi- hakk-ı merhamet ü cûd u
Allâhü âlim	lutf-ı Rahmân
Allahu ekber	Cemâl-i lâ-yezâli
Ankâ	Cenâb-ı Hakk
Bâki	Cenâb-ı Hazret-i Maşûk
Bâri	Dâd-ı Hak
Basir	Dest-i kazâ
Cân	Dest-i Kudret
Celâl	Dest-i yakın
Dânâ	Feyz-i atâ-yı lutf-ı Rabbâni
Dâver	Gûyende-i Sübhân
Deryâ	Hakim-i Kâdir-i mutlak
Ehad	Hakku'l-yakin
Ekber	Hayy-i câvid
Fâil	Hikmet-i Bâri
Feyyâz	Hudâ-yı hayr ü şer
Fettâh	Hükm-i kazâ
Gaffâr	İktizâ-yı kader-i Hâlik-ı Faâl
Gafûr	Îlâh-ı dâver-i ekber
Hâdi	Kabûl idici Mevlâ
	Kâdir-i Yektâ

ALLAH	
İsimler ve Sıfatlar	Terkipler
Hak	Kâtib-i Kudret
Hak Taâlâ	Kassâm-ı elest
Hâkim	Kerrûbiyân-ı izzet
Hakk	Kısmet-i Kassâm-ı Elest
Hâlik	Kısmet-i Perverdigâr
Hayy	Kudret eli
Hudâ	Lâ-yenâm
Hudâ	Lâ-yezâl
Îlâh	Lutf-ı Hudâ
Îlâhi	Lutf-ı Hudâ
Îlâhi	Lutf-ı Îlâh
Kâdir	Lutf-ı ilâhi
Kahhâr	Lutf-ı Yezdânî
Kebir	Mahzen-i esrâr-ı Hudâ
Kerim	Meczûb-ı Sübhânî
Mahbûb	Merkez-i vahdet
Mevlâ	Mevlâ-yı fil-i nef ü zar
Mihr	Mimâr-ı ezel
Mubdi	Mûcid-i Mutlak
Muid	Nakkâş-ı ezel
Mûcid	Nûr-ı Hak
Muin	Nûr-ı Hak
Mussavvir	Nûr-ı hikmet sun-i Yezdânî
Müheymin	Nûr-ı Hudâ

ALLAH	
İsimler ve Sıfatlar	Terkipler
Müteâli	Nûr-ı Kibriyân
Nâfî	Özge şem
Nûr	Pertev-i nûr-ı Hudâ
Perverdigâr	Perverdigâr-ı Sun
Pervin	Ressâm-ı Suver
Rab	Sâ'il-i kurb-ı Hudâ
Rabbâni	Sâtirü'l-uyûb
Rahmân	Sâye-i Perverdigâr
Rahim	Sâye-i zât-ı Ehad
Selâm	Sırr-ı Hak
Semi	Simurg-ı Kâf-ı himmet
Sultân	Sun eli
Sun nakkâşı	Sun-ı kâr-dân
Sübhan	Sun-ı Kirdigar
Şehid	Şâh-ı akl-ı küll
Vâhid	Şâh-ı Âli-şân
Yâ hû	Şâh-ı ışk
Yâ Râb	Şâh-ı kazâ-sürât
Yezdân	Şâh-ı kerem
	Şems-i hakikat
	Takdir-i ezel
	Üstâd-ı çarh-ı bi-sütûn
	Yâr-ı müstesnâ
	Zât-ı ezelî

ALLAH	
İsimler ve Sıfatlar	Terkipler
	Zıll-ı Rabb-i Gafûr
	Zıll-ı Yezdânî

Nev'î; kasidelerinde, gazellerinde Allah'ın kudretini ispatlamak, peygamber mucizelerini göstermek, methedilen kişilerin derecelerini yükseltmek yahut türlü yollarla sözünün tesirini artırmak, maneviyatı kuvvetlendirmek gibi maksatlarla ayet ve hadislerden telmih ya da iktibas yoluyla istifade eder. Divanda yer alan ayet ve hadisler şunlardır;

Râst-kirdâr ol olup “me'mûr-ı emr-i fe's-takim”⁴

Olasın tâ kim asâ gibi delil-i reh-güzer (K12/39)

Göstere hâmem eger “icâz-ı ve'n-şekka'l-kamer”⁵

Haml ider tagliz-i hisse anı erzâl-i zümer (K12/94)

Okur lisân-ı sinânı adûya karşı turup

“Sevâd-ı Âyet-i nasrun minallâhı”⁶ ezber (K16/22)

Sadâ-yı nara-i mest es-sabûh yâ ahabb

Nidâ-yı vahş u tuyûr “inne rabbene'l-Gafûr”⁷ (K22/12)

⁴ “Düzel, doğru yola gir.” (Hüd Sûresi, 112. ayet)

⁵ “Ay yarılr.” (Kamer Sûresi, 1. ayet)

⁶ “Zafer Allah'tandır.” (Saff Sûresi, 13. ayet). Aynı ayet-i kerime Nev'î Divanı'nda; “*Nasrun mina'llah ana hemin dest-yârdur /Kim zûr-i pençesinden olur her diyâr feth*” (K10/3) beytinde de geçer.

⁷ “Merhametli olan Allah.” (En'âm Sûresi, 145. ayet)

Rasûl-i hazret-i Bâri Muhammed-i Arabî

Ki “mâ rameyte”⁸ ile saçdı rûy-i hasma katâm (K32/18)

Bu sırrı sana “elem neşrah”⁹ ile şerh itdi

Zamân-ı üsri kılup vakt-i yüsr ile itmam (K32/19)

Okurdu “inne mea’l-üsri yüsran”¹⁰ âyetini

Lisân-ı azb ile âfâka rumh u tir ü hüsam (K32/22)

Adûya karşı turup arsa-gâh-ı rezmünde

Lisân-ı tigun okur “külli men aleyhâ fân”¹¹ (K38/29)

Nice meyi itmesünler mürde-diller ana kim virür

“Nefahtü fîhi min râhi”¹² kelâmından nişân bûse (G419/3)

Nakş idüp hâtıra “lâ yüs elü ammâ yefal”¹³

Çün kazâdûr bu rızâ semtine niyyet idelüm (TERCB4/28)

Nev’î duâ-yı devletün eyler sabâh u şâm

“Bi’l-vâhibi’llezi haleka’l-mevte ve’l-hayâ”¹⁴ (K7/12)

⁸ “Sen atmadın.” (Enfâl Sûresi, 17. ayet)

⁹ “Senin göğsünü ferahlatmadık mı?” (İnşirâh Sûresi, 1. ayet)

¹⁰ “Her zorlukta bir ferahlık vardır.” (İnşirâh Sûresi, 5. ayet)

¹¹ “Bütün üzerindikiler yok olacaktır.” (Rahmân Sûresi, 26. ayet)

¹² “Ona benim ruhumdan üfledim.” (Hicir Sûresi, 29. ayet)

¹³ “Ona ne yaptığı sorulmaz.” (Enbiyâ Sûresi, 23. ayet)

Kasd eyle Nev'iyâ seg-i dildâr ile biliş

İşitmedün mi men “arefe’n-nefse kad aref”¹⁵ (G216/5)

Küntü kenze¹⁶ dil-i dânamuzı gencûr kılup

Bu emânetle bizi beste koyup zâr itmiş (TERCB4/20)

Nev’î kutsal kitaplardan sadece iki tanesinden bahseder; *Kur’an* ve *Zebûr*. Kur’an’dan bahsederken “*mushaf*” kelimesini kullanır. Farsça terkip içinde söylediği “*mushaf*” kelimesini “*ruhsâr*” ve “*hüsn*” kelimeleriyle sadece beş beyitte anar (K40/22, K12/42, K19/7, MUH1/1, G477/1). Kur’an’dan ayet alıntısı yaptığı gibi Kur’an’da geçen sure isimlerini de zikreder; “*Âl-i İmrân, Aşk, Duhân, Feth, Nûr, Tâ- hâ.*” Hz. Dâvud’a indirilen kutsal kitap “*Zebûr*”u ise sadece bir beyitte telaffuz eder;

Bi-hakk-ı sûre-i Tâ-hâ vü hurmet-i Bathâ

Bi-hakk-ı nutk-ı Kelim ü bi-hakk-ı nûr-ı Zebûr (K22/54)

18. 1. Peygamberler, Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler

İslam inancına göre hemen hemen bütün peygamberler ve din âlimleri, mutasavvıflar çeşitli amaçlarla Klasik şiirde yâd edilirler. Şairler, genellikle tasavvuf inancını aksettirmek ya da sevgilinin güzellik unsurlarını ya da âşığın türlü hallerini daha iyi betimlemek, tecessüm ettirebilmek maksadıyla ekseriyetle telmih, teşbih, istiare gibi sanatları kullanarak bu şahsiyetlere şiirlerinde yer verirler.

Nev’î de divanında Klasik şiir geleneğinin çizgisinden kopmayarak peygamberleri, mutasavvıfları veya din adamlarını anar. Peygamberlerden; “Hz. Âdem, Hz. Dâvud, Hz. Eyyûb, Hz. Hızır, Hz. İsâ ve onunla birlikte Meryem, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Muhammed, Hz. Mûsâ, Hz. Nûh, Hz. Süleymân, Hz. Yakûb, Hz. Yûnus, Hz. Yûsuf; dört halifeden hepsi, on iki imam; mutasavvıflardan *Hallâc-ı Mansûr, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sünbül Sinân, Râbia Hâtun, Akbâbâ (Mehmed)*” in isimleri, kullanım sıklığı

¹⁴ “Hayatı ve ölümü yaratan, bağışlayanla” (Mülk Sûresi, 2. ayet)

¹⁵ “Nefsini bilen kişi şüphesiz Rabb’ini de bilir.” (Hadis)

¹⁶ “Gizli bir hazine idim.” (Hadis)

değişkenlik arz edecek şekilde, türlü amaçlarla geçer. Ayrıca on iki imamın isimlerini de ayrı ayrı müstakil bir terakib-i bend içinde kaleme almıştır (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 184).

18.1.1. Hz. Âdem: Âdem sözcüğü “adam” manasıyla Nev’î Divanı’nda birçok yerde geçer. Fakat peygamber sıfatıyla dört beyitte mevcuttur. Bu beyitlerde de her iki anlamını karşılayacak şekilde tevriyeli kullanılır (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 579-438-482-175). Cennetten kovulma, dünya zevklerine meyletme ve günaha girme özellikleriyle işlenir.

18. 1. 2. Hz. Dâvud: Güzel sesi sebebiyle sadece iki beyitte yer alır (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 17-466).

18. 1. 3. Hz. Eyyûb: Sadece bir beyitte sabrı olmayan âşık için benzetilen olarak tek beyitte bulunur (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 17-408). Nitekim Eyyûb peygamber tahammülüyle meşhur peygamberdir.

18. 1. 4. Hz. Hızır: Nev’î Divanı’nda “âb-ı hayât”ı bulması sebebiyle canlılığın, diriliğin, ölümsüzlüğün sembolü olarak sevgilinin güzellik unsurlarının benzetildiği bir kişidir. Aynı zamanda yeşillik, tazeliği çağrıştırdığı için bir mesire adı olur;

Harir-i sebzedden geydi yeşiller bâğ ie bustân

Hızırlık seyrine çıksun bahâr eyyâmıdır yârân (G342/1)

Kasidelerde altı beyitte geçen Hızır peygamber, Hz. Musa ve Hz. İsa’yla birlikte geçer. Hz. İsa’nın ölümleri canlandırması ve Hızır peygamberin ölümsüzlük suyunu keşfetmesinden dolayı birlikte anılırlar.

18. 1. 5. Hz. İsa: Nev’î Divanı’nda en çok nefesinin can bahşedici olması özelliğiyle “*Mesih, Mesihâ*” gibi lakaplarıyla anılır. Şairin sözleri, sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak geçer. Hz. İsa’nın göğe çekilmesi, dördüncü felekte kalışı gibi hususiyetleriyle de yer alır.

Hz. İsa’nın annesi Hz. Meryem’le birlikte zikredilmesinin nedeni, beyitlerde Hz. Meryem’in Cebrail tarafından üflenerek hamile kalması ve Hz. İsa’nın bu vesileyle

dünyaya gelmesidir. Divanda “*Mesih/Mesihâ*” isimleriyle beş beyitte; yedi beyitte de “İsâ” ismiyle ve genelde “*âb-ı Mesihâ, gökler üstinde Mesihâ, nutk-ı Mesihâ, İsâ-nutk*” ifadeleriyle zikredilir.

18. 1. 6. Hz. İbrâhim: Genelde Nemrûd tarafından ateşe atılması ve sofrasının bereketi ile methiye amaçlı şiirlerde zikredilir. Aynı zamanda sevgilinin güzelliğiyle ilgili benzetmelerde yer alır.

O nârı gülşen iden tâb-ı nûr-ı İbrâhim

Bizi halâs ide mi ıztırâb-ı ferdâdan (K58/6)

18. 1. 7. Hz. İsmâil: Sadece iki beyitte kurban edilme özelliğiyle “*kurbân*” kelimesiyle tenasüplü olarak geçer.

18. 1. 8. Hz. Muhammed: Nev’î Divanı’nda en çok sözü edilen peygamberdir. Ayı yarması ve Mirac’a çıkma mucizeleri, ilmi, huyunun güzelliği, sözlerinin inceliği gibi özellikleriyle birçok beyitte zikredilir. Nev’î’nin onun için yazdığı “*Ahmed*” redifli beş beyitlik bir gazeli vardır. Şiirlerdeki “*Ahmed, Resûl, Resûl-i Hak, Nebî, Habib, Seyyid-i Muhtâr-ı Mürselin, Resûl-i Hazret-i Bâri, Muhammed-i Arâbî*” isimleri hep onu işaret eder.

18. 1. 9. Hz. Mûsâ: Genellikle adı Hz. İsa’yla kasidelerde methiye amaçlı geçer. Asasının yılan haline gelmesi, Tûr dağında Allah’ın tecellisi ve onunla konuşması, Nil nehrinden selamete geçişi ve “*Yed-i Beyzâ*” gibi mucize ve özellikleriyle anılır.

18. 1. 10. Hz. Nûh: Birkaç beyitte ömrünün uzunluğu ve tufanı sebebiyle anılır. Dünyanın gelip geçiciliğini vurgulamak için onun ömrüyle mukayese yapılır. Yokluk yani fenafillaha eren biri için onun gemisine ihtiyaç olmadığı ve kasidelerde çok yaşaması için övülene dualarda geçer.

18. 1. 11. Hz. Süleymân: Biri terhib-i bent, ikisi kaside, gerisi gazelde olmak üzere dokuz beyitte geçer. Tahtının berbat olması özelliğiyle şiirlerde daha çok geçer. Bunun haricinde hayvanlarla konuşması, mührü, karıncayla münasebeti gibi özellikleriyle

mukayese vesilesi olarak beyitlerde anılır. Bir beyitte de ismi Belkıs-ı Sebâ ile birlikte geçer.

18. 1. 12. Hz. Yakûb: Hz. Yusuf'un babası olan peygamber oğlunun ölümü üzerine duyduğu üzüntüyle şiirlerde zikredilir. Bu açıdan hüznün, özlem ve gözyaşı sembolüdür. Nitekim beyitlerde ağlamaktan kör olması hususiyeti beyitlerde çok sık işlenir.

18. 1. 13. Hz. Yûsuf: İsmi 49 beyitte zikredilerek, Nev'î Divanı'nda en çok bahsedilen peygamberdir. Güzelliğin sembolü olarak beyitlerde yer alır. Kenan, Mısır, Hz. Yakup gibi kelimelerle tenasüplü kullanılır. En çok kasidelerde methiye amaçlı geçer.

18. 1. 14. Dört Halife: “Çehâr-yâr” olarak kaside ve terkip-i bentlerde övülene methiye amaçlı en belirgin hususiyetleriyle anılırlar.

18. 1. 15. On İki İmam: Nev'î Divanı'nda hepsinin bir arada saygı ve övgüyle anıldığı müstakil bir terci-i bent mevcuttur. Hepsinin için “nücûm-ı saâdet” ve “çerâg-ı din” benzetmeleri yapılır.

18. 1. 16. Hallâc-ı Mansûr: Klasik şiirde “Ene'l-Hak (Ben Tanrı'yım)” sözünden dolayı asılan ünlü mutasavvıftır. Aşk bir zevk aracı değil elem, ızdırap olarak algılamış ve bu uğurda can feda etmiştir. Tasavvufta acı çekilerek nefsin terbiyesi ve böylelikle fenafillaha erişmek düşüncesine en güzel örnek teşkil eder. Nev'î Divanı'nda en çok sözü edilen mutasavvıflardandır. İsmi sekiz beyitte geçer. “Berdâr olmak, berdârı ışk, asılmak, dâr, dâr-ı ukbâ, ten-i bi-cân, cihândan göçmek, dâr-ı ışk, ten-i bi-cân, dârdan boynın eğmek.” gibi kelime, terkip ve deyimlerle tenasüplü anılan Hallâc-ı Mansûr, görüldüğü gibi aşk uğruna acı çekmek, beden kaydından kurtulmak ve ölmek gibi inançların sembolüdür.

Geç Neviyâ libâs-ı bedenden ki kayd imiş

Mansûra rişte-i teni İsâya suzeni (G540/5)

beytinde olduğu gibi Nev'î kendisine seslenerek Mansûr örneği üzerinden beden elbisesinden kurtulmak gerektiğini vurgular.

18. 1. 17. Mevlânâ Celâleddin Rûmi: Nev'î Divanı'nda tek beyitte “nây” la münasebet kurularak zikredilir. Beyitte “nây, vahdet, elif” kelimelerinin anlamsal bütünlüğü ve Mevlana'ya telmihi, tasavvufî bağlamda dikkate şayandır.

Elifden başlamış gerçi henûz vahdet kitabın nây

*Okur ezber rumûz-ı ilm-i **Mevlânâyı** söyletsen (G240/3)*

“Sünbül Sinân, Râbia Hâtun, Akbâbâ (Mehmed), Şeyh Şâbân Efendi” de Nev'î Divanı'nda karşılaştırma unsuru olarak birer beyitte isimleri geçen sufilerdir.

18. 2. Dinî-Tasavvufî Kavramlar

Nev'î dinî, tasavvufî kelime, deyim ve kavramları hem Tanrı inancı bağlamında hem de beşerî aşk bağlamında çeşitli şekillerde kullanır. Buna göre Nev'î Divanı'nda yer alan din ve tasavvuf içerikli kavramlar şunlardır; “âkil, âlem-i bâlâ, cilde-ger, devlet-i dünya şâh-ı âli-şân, vech-i eşya, abdâl olmak, abdâl, abdâl-ı ışk, âb-ı rûy-ı rindân, âb-ı vuzû, adem diyarı, adem milki, Âdem, âdet-i peşmine, âfitâb, âfiyet küinci, âhıret virânesi, âkil isen, âlâ, âlem-i bâlâ, âlem-i ervâh, âlem-i eşbâh, âlem-i kevn, âlem-i vahdet, âlem-i vahdet, Allâhü alim, ârif, ârif olmak, ârif olan, ârif-i âgâh, ârif-i sohbet-güzin, alur âriyet almak, arûs-ı perde-i râz, asâ-yı zühed, âsitân, âşinâlık, âşinâ-yı sır olmak, âşiyândan fârig, atlas-ı gerdûn, ayân-ı mümkünât, âyine, ayn-ı eşyâ, ayn-ı hakikât, ayn-ı mevc, ayn-ı yem, azm-i bâlâ kılmak, bahr-i kesret, bâdiye-i mahabbet, bâg-ı fenâ, bahr-i ebedî, bahr-i fenâ, bahr-i vecd, bargâh, basiret ehli, baş açık abdal, bâzû-yı şeh, bende-i Hudâ vü muti-i peygamberem, bende-i makbûl, bend-i melamet, beyt-i mamûr, bezm-i elest, tarik-i mahabbet, cübbe-i ten, bi-hûş olmak, bi-nâm u nişan, kefen, dem-i âhır, bud, bûy-i fena, bûy-i üstühân irmek, câme-i cism, câme-i nâmûsumu bırakmak, câmi, cân, cânâ girmek, cânumuz refik itmek, cemâl-i hakikat, cenâb-ı Hakk, cenâb-ı ışk, cennet, cevher-i ferd, cezbe eylemek, cezbe, cihân saltanatın istememek, cihândan fârig, cihât u kible vü mihrâb u secde, cilde-ger, cinân, cism, cismün türâb, cübbe-i fenâ, cünûn ehli libâsın paralar, cûra-dân-ı âlemün esrârı, çâk eyle libâs-ı teni rüsvâ-yı cihân ol, çârun Sûr, çeşm-i basiret, dâd-ı Hak, dâg-ı derun, dâire-i ıška girmek, dâna-dil olmak, dâna-yı esrar, dergâh-ı izzet, dergeh, der-i fâni, derviş, derviş-i ezrak-pûş, dervişler, dervişün hırkası, derviş-veş kapuna getirdük çerâgumuz, deryâ, destâr, destâr-ı perişân, dest-i kazâ, dest-i yakın, deşt ile sahrâ semti, deyr-i fâni, deyr-i fenâ,

dide-i binâ, dide-i cân, dide-i hayret, dide-i rindân, dil-i âgâhumuz, dil-i ârif, dil-i dâna, dilümüz lücce-i amik itmek, din, divâneler, dûzah, dülbendi kabâ, dünyâ vü mâ-fihâ, düzd-i şeytân, ebkâr-ı gülsitân-ı İrem, ebrû-yı yâr, egnüme post geymek, ehl-i cünûn, ehl-i diller, ehl-i dünya, ehl-i fena, ehl-i hârâbât, ehl-i selâmet, ehl-i sûret ü erbâb-ı manâ, ehl-i zühd, el virmek, elem-keşide-i bâr-ı vücûd, emvâc, envâr-ı hakâyık, erbâb-ı fenâ, erbâb-ı hâlet, erbâb-ı irfân, erbâin çıkarmak, erbâin, ervâh u melek, esir-i halka-i bezm-i safâ-yı ârifân, eskâl-i taalluk, esrâr ummak, esrâr-ı dili bulmak, esrâr-ı gam, esrâr-ı ışk, eşya, etfâl-i nüfus, evkât-i hamsi, evzâi dervişâne, Fâil, fârigu'l-bâl, fenâ, fenâ câmı, fenâ künci, fenâ şalı, fenâ şehri, fenâ yolu, fenâ, ferd-i kâmil, feyyâz, feyz-i atâ-yı lutf-ı Rabbânî, feyz-i irfân, Firdevs, fülk-i cismi garka-i tûfân idersin âkıbet, ga'ib erenleri, gâfil, gafllet eylemek, gafllet ü pindâr, gâ'ib erenleri, garik -i hayret, garka-i emvâc-ı hayret, gayb, gayr u sivâ, geç Nev'iyâ libâs-ı bedenden ki kayd imiş, gedâ-yı binvâ, gelmesün hâtır-ı şerife gubâr, gerçek erler, gınâ-yı kalb bulmak, gicen Kadr ü Berât, gönlüm benim hazine-i esrâr-ı gaybdur, göz boncugu, gubâr-ı kûy-i fenâ, gûyende-i Sübhân, güft ü gûy-ı mâsivâ, gülsitân-ı cennet, gülşen-i dehrün fenâsın fıkır idersen âkıbet, gülşen-i vahdet, günâhiler, hâb-ı gafllet, hâce, hâk-i dergâh-ı ehl-i irfânuz, hâk-i fenâ, hâk-i ten sûde olmak, hakim-i Kâdir-i mutlâk, hâküine dinse mahzenü'l-esrâr, hâl ehli, hâl eylemek, halas ol kayd-ı nefsünden, hâlet, halife, halka-i rindân, halvet eylemek, halvet, halvete girmek, hâne-i cism, harâbât ehli, harâbelik, harf-i lâ, haşâk-i cism, hatm ile, hatt-ı nüsha-i kesret, havâsı ıssı o vâdilerün menâzili dûr, hây u hûy-ı Savma, hayrân olmak, hayrân olmak, hayrân, Hây-u-hûy-ı Savmaa, Hayy-i câvid, her zerrede, hevâ-dâr olmak, hevâ-yı div-i nefis, hevâ-yı nefis, hicâb, hicâb olur, hicâb-ı câme vü kayd-ı imâmeden geçmek, hicâb-ı cism, hicâb-ı cismi ref itmek, hicâb-ı gafllet, hicâb-ı mahzenü'l-esrâr-ı manâ, hicâb-ı şeş cihet, hicâbsuz, hikmet, hikmet-i Bârî, hikmet-i mastûr, himmet, himmet perümüz, hulleler soyunmak, hûr-i Firdevs, hükm-i kazâ, hüma-yı lâ-mekân, ışk ehli, ışk eri, itlâk u takyid ü taayyünden geçmek, ibret almak, ibret ehli, ibret gözi, ibret vakti, id, id-i kurbân, id-i Ramazân olmak, iki âlem, iki cihan, ilm-i usûl, inâd-ı şirki terk idüp ibâdet kılsan olmak, isbâtdan geçmek, izzet ü kadr ehli, kabâ-yı cism, kabâ-yı cimini çâk itmek, Kabe, Kabe-i maksûd, kabûl idici Mevlâ, kâf-ı küin, kâfir salibi, kâl ehli olmaduk hele bir hâlet eylemek, kalb-i ârif, kalb-i mümin, kalenderlik, kâse-i kâşâne, kâşâne-i zühd ü riyâ, katra, katra-i emvâc, katra-i ten, kayd-ı hesti, kayd-ı kafes eglemek, kayd-ı nefis, kayd-ı

Suver, kayd-ı taalluk, Kays-ı rüsvâyî, kerâmet ehli, kesret, kesret-i buhâr, kesret-i şehadet, kesret-i Zulmet, kevn ü mekân, kevnün merâtibi, keyfiyyet-i hâl, kible-i ahhâb, kible-i ashâb, kûhsâr-ı kevn, Kurân okunmak, kurb, kûsfend-i bedeni id için idüp kurbân, kuvvet-i İslâm, kûy-ı harâbât, kûy-i adem, kûy-i fena, kûy-i harâbât, künc-i uzlet, küntü kenz, lâ ile illa, lâ-mekân ehli, lâ-mekân mülki, lâ-mekân, lema, leşker-i Yecûc-ı nefis, levh-i vücûd, leyle-i Berât, leyle-i Kadr, libâs-ı teni koymak, lisân-ı hâl, lutf u ân, lutf-ı Hudâ, lutf-ı ilâhi, lutf-ı Yezdânî, lücce-i ummân, mabed-i cihan, mabûd, mahabbet, mahbûb, mahrem-i bezm-i fen, mahrem-i irfân olmak, mahşer gününde, mahşer, mahv-ı enâniyyet, mahzen-i esrâr-ı Hudâ, mahz-ı esrâr u matla-ı envâr, mahz-ı hayâl ü hâb olur, makâm-ı alleme'l-esmâda sırr-ı ilm-i Sübhânî, mâlik-i milk-i Sûret ü manî, manâ, manî hâtırumda nokta-i hâl-i süveydâduri, Manî yüzünde arş-ı berine berâberem, mâsivâ, mazhar-ı envâr, mazhar-ı envâr-ı tecelli, mecma-ı kâlû bela, meczûb-ı Sübhânî, meh-i evc-i istifâ, melek, menzil, merd-i kâmil, merkez-i vahdet, Merve, mescid ü mihrâb, mescid, Mevlâ-yı fî'l-i nef ü zar, mikrâz-ı lâ, midâd-i vahdet, miftâh-ı bâb-ı milk-i fena, mihrâb, Mihrâb-ı Kabe, mihrâb-ı mescid, milk-i elest, milk-i fena, milk-i maânî, mimâr-ı ezel, minber, mir-i bârgâhiler, miskin, mûcid-i mutlakı, mukim-i kûy-i adem, muktezâ-yı nefis, mushaf, mübarek, mübdi ü muid ü musavvir, müddeiler, müderris, müfti, mûrg-ı cân tenden eyleyince güzere, mûrg-i vücûd, mürşid-i ışk, mütehayyir, nakd-i cân, nakd-i vücûdun eylese fakr u fenâ telef, nakkâş-ı ezel, nakş-ı insânî, nakş-ı suver, nâm u nişândan fârig, namaz, namâz-ı şâm, nâr, nâr-ı gayret ü nûr-ı tecellâ, nâr-ı tecellâ, nazar-ı mâsivâ-yı dost, nefis, nefis-i bed-hâha, nefis-i emmâre, nefis-i nâtika, nefis, nefsinde lâzım olmayanı itme iltizam, nemed-pûş eylemek, nûr, nûr-ı basar, nûr-ı cemal, nûr-ı hakikat, nûr-ı Hak, nûr-ı hidayet, nûr-ı hikmet sun-i Yezdânî, nûr-ı Hudâ, nûr-ı Kibriyân, nûr-ı şühûd, nûr-ı yakîn, nüfûs-ı nâtik, nükte-dân-ı âlem-i gayb, on sekiz bin âlem, ölmek, özge şem, perde-i sûret, pertev-i envâr-ı izzet, pertev-i nûr-ı Hudâ, perverdigâr-ı Sun, pervin, pir eteğin dutmak, pirehenden cismini üryân idersin âkıbet, pir-i ışk, pir-i tarikat, pûş-ı cism, ramazân, râz-ı vahdet, rekât eylemek, rind, rindân, rindâne, rind-i cihân, rind-i dürd-âşâm, rind-i mey-hâr, rişte-i ten, rişte-i tevhid olan, riyâ ehli, riyâ vü zerk, riyâ, riyâzat, riyâzet ehli, rûşen mâh, rûşenâlık, rûze, rûz-ı ezel, rûz-ı haşr, rûz-ı mahşer, rûz-i hisâb, rûkû, sâ'il-i kurb-ı Hudâ, sâim-i hecr olmak, sâlik, sâlik-i âgâh, sâlik-i arif, sâlik-i dûr-bin, sâlik-i ışk, sâlik-i milk-i adem olmak, sâlik-i râh-ı cünun, say eylemişdi kâbe-i kûy, say itmek, sâye nâ-peydâ olmak,

sâye-i Perverdigâr, sebze-zâr-ı fenâ, seccâde, secde-gâh, seg-i dildâr-nefs, sekiz cennet, semâ u zikr, semâa girmek, seng-i fena, ser-halka-i rindân, serir-i milk-i adem, ser-rişte-i tevhid, seyl-i fena, seyr ile sülûk, sır, sırr-ı ışkî fâş itmek, sidre, sofî, sohbet ehli, soyunmak, soyup derviş itmek, sûfî, sûfî-i mutlak, sûfiyâ, sûfî-yi halvet-nişin, sûret, sûret-i cân, sûret-i kesret, sûret-perest olan beni bilmez ne cevherem, sübhasını mercan, sünnet-i Muhammed, şâhid, şâhid-i mani, şâhid-i rûh, şâhid-i zibâ, şefâat-i peygamber, şehir-i lâ-mekân, şekl-i perişâna girmek, şem-i şeb-ârâ, şems-i hakikat, şems-i hakikat, şera, şerbet-i feyyâz-ı şifâ-hâne-i gayb, şeri buyurmak, şeş cihet, şeyh-i câm, şuâ-ı nûr, taalluk mâsivâ-yı Hakka çünkim şirk-i mutlak, taalluk riştesi, taalluk sûret, tabakât-ı celâl, tâbût-ı ten, tâc u kabâ, tâc ü asa, tâc-ı sûfî, tahâretlî, takarrüb, takdir-i ezel, talat-i didâr, tama gözi, tarik erenleri, tarik itmek, tarik-i Kabe, tavâf-ı Kabe, tecellâ kılmak, tecellâ, tecelli eylemek, tecelli nûrî, tecelli, tecerrüd hü mâsı, tecrid, tedric, tekye-i uzlet, ten mamûresin virân idersin âkîbet, ten ü cân, ten, teni garik itmek, tenin sad-çâk itmek, tenüm bi-nişân olmak, terk-i kabâ kılmak, terk-i vücûd iden, tesbih, tevhide irmek, Tûr-ı Mûsâ, uçmak, uyumak, uzlet-serây-ı kûy, ümmet, vâdi, vâdi-i hayret, vâdi-i utlâk, vâdi-i inkâra düşmek, vahdet âlemi, vahdet, vâiz, vâkıf-ı esrâr olmak, varlık, varlığın berbâd eylemek, varlık degülmiş, varlık deneri, varlık hicâbı, varlık, vebal, vecd ile, vech-i eşya, vech-i Leylî, velâyet, verâ-yı akl, verâ-yı perde-i eşyâyı görmek, vücûd kalmaz, vücûd, vücûdun perdesi, yâr-i müstesnâ, yed-i beyzâ, yenâbi-i hikmet, yokluk vilayeti, zâhid, zâhidâ, zâhidân içre zühd ile, zâhid-i huşk, zâhid-i sad-sâle, zâhir ü bâtın, Zâl-i nefsi yenebilmek, zamânum yok mekânnum menzilüm nâm u nişânnum yok, zât, zât-ı ezeli, zemin ü âsmândan fârig, zemzem, zıdd-ı eşya, zıll-ı Rabb-i Gafûr, zıll-ı Yezdânî, zir-i livâ-yı hamd-i nebi, zulmet-i kesret, zulmet-i ten, zulmet-i ten, zühd ehli, zühd ehli, zühd ü salâh u şevk, zühd ü salâh, zühd ü takvâyı terk itmek, zümre-i eşya, zümre-i fakr u fenâ.”

Birine karşı gönülden beslenen güçlü sevgi, gönül akışı (Zavotçu, 2013, s. 85) anlamına gelen aşk, tasavvufî bağlamda, sevginin bireyi tam manasıyla hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış gerekçesidir. Sufiler bir insana duyulan aşkı “*mecazî*”; insanın Tanrı’ya, Tanrı’nın da insana duyduğu aşkı ise “*hakikî aşk*” olarak adlandırırlar. Mecazî aşkın esası hakikî aşka götüren yol olmasıdır. Çünkü mecazî aşkta bir insana veya eşyaya duyulan sevginin özü bireyin onlarda Hakk’ı görmesidir. Nev’î’nin de tasavvufî bağlamdaki aşk telakkisinin de mahiyetinde bu vardır. Zahiren somut bir varlığa

duyulan mecazî aşk, batinen soyut bir varlığa, Tanrı'ya, duyulan aşktır. Nev'î, ilahî aşk için genellikle “*ışk, mahabbet*” kelimelerini kullanır. “*Mahabbet*” kelimesi ise *kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma suretiyle sevgiliye layık olma ve yaklaşma* (Uludağ, 2005, s. 49) anlamına gelir. Aynı zamanda Tanrı'nın kullarını, kullarından daha çok sevmesini de karşılar. Yani zaten kullarını seven Tanrı'ya kulların layık olma çabasıdır. Dolayısıyla Nev'î'ye göre gerçek âşığın yüreği Tanrı aşkıyla doludur. Bu sebeptendir ki âşık, onu Tanrı'dan uzaklaştıran dünyevî hiçbir şeye tenezzül etmez; şan şöret, makam mevki peşinde değildir. Âşık için; “*bende-i Hudâ vü muti-i peygamberem, derviş, derviş-i ezrak-pûş, ehl-i ışk, ehl-i dil, ehl-i fena, ehl-i hâl, ehl-i harâbât, ehl-i salâh, erbâb-ı dil, erbâb-ı hâlet, gedâ-yı binevâ, hâl ehli, ışk ehli, ışk eri, harâbât ehli*” ifadelerini kullanır.

Hakikate ulaşmanın yolu aşktan geçer. Vahdete aşkla erilir, akıl ise aciz kalır. Aşk; Hak âşıklarının, mutasavvıfların, akıl ise medrese erbablarının, zahidlerin işidir. Aklın hudutları bellidir, aşk ise sonsuzdur. Aşkın mekânı gönüldür; gönül akla yabancıdır. İki bir arada olamayacak zıt mefhumlardır. Nev'î de aşkla akıl mukayesesini hususunda bu kanaatlere sahiptir. Akıl ona göre, aşkın çok gerisinde küçücük bir noktadan ibarettir. Bu bakımlardan akıl için; “*bi-bâl ü per, gûş-ı hûş*” ifadelerini kullanır ve akıl konusundaki düşüncelerini şu beyitle özetler;

Koyup sırr-ı dehânun bilmek ister cevher-i ferdi

Şu kim hikmetde kâsır oldu akli ehl-i zâhirdür (G99/3)

Bu beyitte aklın bazı şeyleri algılamakta kısır kalacağı ifade edilir.

Dünya insanın içinde yaşadığı kozmik varlıktır. Tasavvufî açıdan bakıldığında insanın ölmeden önceki eğilimleri, eylemleri, amaç ve arzularının bütünü ihtiva eder. Bireyi Tanrı'dan uzaklaştıran, gaflete düşüren her şey dünya kavramının içine dâhildir. Nev'î için de dünya; insan nefsinin bağlayan, sonu hep hüsrân olan, kesrete düşüren, kısaca hakiki sevgili Tanrı'dan ayıran bir unsurdur. Nev'î içeriksel olarak bu bağlamda bir düşünceye sahip olduğu dünya için; “*âlem-i kevn, âlem-i kevn ü fesâd, bâg-ı fenâ, bahr-i kesret, cihân-ı fâni, dâr-ı fenâ, dâr-ı mihnet, der-i fâni, deyr-i fâni, gülzâr-ı dehr, keleb-i fersûde, mabed-i cihân, mirât-ı hayâl*” benzetme ve tabirlerini kullanır. Bu ifadelerin ortak noktası dünyanın geçiciliğine işaret etmesidir. Gerçek dünya ise

ahirettir. İnsanın ölüm hadisesi gerçekleşince karşılaçağı âlemdir. Nev'î de ahiret konusunda İslamî inançlar çerçevesinde bir düşünce yapısına sahiptir. Divanda ahiret içinse; “*adem diyarı, adem milki, âhiret virane, âlem-i bâlâ, âlem-i vahdet, âlem-i ervâh, dâr-ı bekâ, dâr-ı ukbâ, deyr-i fenâ, kûy-ı bakâ, ukbâ, mâ-fihâ.*” ifadelerini kullanır. “*Dem-i sûr, fitne-i ahır zamân, mahşer, nişân-ı haşr, rûz-ı haşr, rûz-ı kıyâmeti, rûz-ı mahşer, rûz-i hisâb*” gibi söylemlerle andığı kıyamet; Nev'î için dünyanın sonu, ahiretin başladığı gündür. Nev'î'nin zihninde “*kargaşa, karışıklık*” kelimelerinin karşılığıdır. Sevgilinin çeşitli hususiyetleri için benzetim unsurudur.

Yokluk, hiçlik, kulun filini görmemesi hali (Uludağ, 2005, 134) anlamına gelen “*fenâ*” kelimesi tasavvufî anlamda varlığın Hak'ta yok edilmesidir. Zıddı bekâdır. “*Fenâ*” mertebesine eren birey Allah'ın hakikatini bütün benliğinde hisseder, kesretten azat olur. Bu kuramsal çerçeveye göre, Nev'î Divanı'nda yoklukla ilgili ifadeler şunlardır; “*bâg-ı fenâ, bahr-i fenâ, bûy-i fenâ, deyr-i fenâ, fenâ câmı, fenâ câmı, fenâ künci, fenâ şalı, fenâ şehri, fenâ yolu.*”

Nev'î tasavvufî tipleri de divanında türlü özellikleriyle anar. Tasavvufî anlamda dünyadan habersiz kalacak kadar kendini ahirete, gönlünü Hakk'a adanmış saf, temiz, sufi kimselere verilen isim “*derviş, abdal, kalender*” kelimeleri Nev'î Divanı'nda; “*abdâl, abdâl-ı ışk, basiret ehli, baş açık abdâl, derviş, derviş-i ezrâk-pûş, dervişler, dervişün hırkası, ehl-i cünûn, ehl-i diller, gâib erenleri, gerçek erler, hâl ehli, harâbât ehli, ışk ehli, ışk eri, ibret ehli, kÂl ehli, meczûb-ı SübhÂni, merd-tıraşide, şÂhid, şÂhid-i mani, şâhid-i rûh, şâhid-i zibâ, zümre-i fakr u fenâ*” ifadeleriyle karşılanır. Divanda “*derviş*” redifli hususî bir gazel de mevcuttur (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 286-287). Bir yola girip o yolda giden, tarikata girmiş kişilere tasavvufta “*salık*” denir. Salıklar, *tasavvufî tip olarak makamlarda ilmiyle değil, haliyle ilerleyen kimselerdir* (Üstüner, 2007, s. 408) ve Nev'î Divanı'nda da şu kalıplar içinde yer alır; “*sâlik, sâlik-i âgâh, sâlik-i dûr-bin, sâlik-i ışk, sâlik-i ışk, sâlik-i milk-i adem, sâlik-i râh-ı cünûn, sâlik-i ârif, tarik erenleri.*” Sözlük manası “*bilen, tanıyan, vakıf*” olan “*ârif*” tasavvufî manada Allah'ın kendi zatını, sıfatlarını ve eylemlerini müşahade ettirdiği kimselerdir (Uludağ, 2005, s. 44). Âlimden farkı, manevî ve ruhî hallerle Allah'a vakıf olmasıdır. Nev'î arifi “*bi-nâm u nişân*” sıfatıyla tanımlar. Ârif kelimesi 17 beyitte şu ifadelerle geçer; “*ârif, ârif olmak, ârif olan, ârif, ârif-i âgâh, ârif-i sohbet-güzin.*” Tasavvufta yol alabilmek

için kılavuza ihtiyaç vardır. “Şeyh, veli, eren, er” kavramlarıyla da karşılanan “mürşit” kelimesi Hak yoluna ileten kişi manasındadır. Nev’î’ye göre de irşad olmanın yolu canı yok edip bir mürşide bağlanmaktan geçer. Mürşidin karşılığı olarak divanda; “ferd-i kâmil, mürşid-i ışk, pir, pir-i ışk, pir-i tarikat.” ifadelerini kullanır. Âşık tasavvufta “rind” kelimesiyle temsil edilir. Rindin tarifi ise, etrafın söylemlerine aldırmaksızın gönlünce davranan, ilim sahibi fakat bunu gösteriş aracı olarak kullanmayan, her şeyin İlahi takdirle hâsıl olduğunu bilen, bunun idrakinde olup ona göre davranan kâmil insan şeklindedir. Nev’î Divanı’nda rind kelimesi 9 beyitte hem tanımına uygun anlamda hem de benzetme aracı olarak, “âşık-ı rind ü lâübâli, rindân, rind-i cihân, rind-i dîrd-âşâm, rind-i mey-hâr” terkip ve ifadeleri içinde geçer. Tasavvufta rindin ya da âşığın karşısında, tezat unsuru teşkil eden “zâhid, sûfi, vâiz” kelimeleri Nev’î Divanı’nda mukayese unsuru olarak; “sûfi, sûfi-i mutlak, sûfiyâ, sûfi-yi halvet-nişin, vâiz, zâhid, zâhidâ, zâhidân, zâhid-i huşk, zâhid-i sad-sâle” ifadeleriyle yer alır. “Sûfi” ve “zâhid” kelimeleri toplamda 50 beyitten fazla yerde geçer. Divanda “derviş” kelimesi gibi “vâ’iz” redifli de bir gazel vardır (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 355). Klasik şiirde ve tasavvufta bu tipler pek tasvip edilmez. Çünkü onlar dinin özünü kavrayamamış, hakikate hâsıl olamamış, Hakk’a erişememiş kişiler olarak telakki edilir. Nev’î Divanı’nda da bu tipler aşağı yukarı bu eleştirel düşünce etrafında ele alınır. Cenneti ve hesap gününü hayal ederler, cahildirler ki çoğu beyitte “nâdân, riyakâr, samimiyezsiz” sıfatlarıyla karşılanırlar. Gerçek âşıkla zahid mukayese edilir;

Ne hâletdür aceb bilsem cihâna cân virür zâhid

Geçer cânân için cân u cihândan âşık-ı şeydâ (G5/3)

beytinde zahidin bu dünya için, gerçek âşığın ise sevgili (Tanrı) için çabaladığı, ölümü bile göze aldığı söylenir.

Zâhide mihrâb-ı mescid arife ebrû-yı yâr

Cilve-gerdür pertev-i nûr-ı Hudâ her gûşeden (G333/4)

beytinde âşık ve zahid için sevgili olan Tanrı’ya ulaşmak amaçtır; fakat kullandıkları yöntem farklıdır, vurgusu yapılıır. Aynı vurgu şu beyitte de mevcuttur;

Hep sensin istedikleri cânâ nihâyeti

Âşık bilür niyâz ile zâhid namâz ile (G459/4)

Âşıkân içre ısk ile mümtâz

Zâhidân içre zühd ile muhtar (TERCB2/20)

Beytinde âşıkların ve zahitlerin yöntemlerinin ne olduğu söylenir; âşıklar aşkla, zahidler ise ibadetle yol alırlar.

Neviyâ havf u recâ kaydına düşdi zâhid

Geçdiler ehl-i fenâbgussâile şâdiden (G336/5)

beytinde de mukayese sürer. “Ehl-i fenâ” diye adlandırılan âşıkların mutluluktan ödün verebilecekken “zahidler” korkak ve beklenti içinde oldukları belirtilir.

Câm-ı ıskı nûş iden tâc u aşâyı terk ider

Zâhidâ nûş eyle gel gör itimâd itmez misin (G377/3)

beytinde ise gerçek aşkı tadanların dünyalık hazzlardan lezzet alamayacağı söylenerek zahitlerin gerçek Tanrı aşığı olmadığı ima edilir.

Âşık kabâ-yı cimini çâk itdi Neviyâ

Zâhid riyâ vü zerk ile girdi abâlara (G454/4)

beyti de bir önceki beyitte savunulan düşünceyi tasdikleyici mahiyettedir. Gerçek âşık, maddî unsurlardan (beden giysisi) arınırken zahid bu maddî unsurlara tamah etmeye devam eder.

Zâhidâ sen lâ ile illâda kalmışsın dahi

Mahremüz biz muttasıl bir yâr-i müstesnâ ile (G448/5)

bu beyitte de yine zahidin gerçek Tanrı aşığı olmadıkları için var ile yok arasında kaldıkları fakat şairin kendisini yerine koyduğu âşıkların müstesna sevgili (Tanrı) ile her zaman birlikte oldukları söylenir.

Bireyi bağlayan, onu kötülöklere sevk eden, bireyin sahip olduğu tüm kötü özellikler “nefis” mefhumuyla açıklanır. Nefis bireyin benliği, varlığı, bedeni, canı, ruhu kısacası sahip olduğu her şeydir. Bireyi maddiyata sevk eden, maneviyattan uzaklaştıran tüm dünyalık değlerlerdir. Birey nefsinin kendisine hükmetmesine engel olduğu takdirde ancak vahdete nail olur. Tasavvufta “nefisten kurtulmak” eylemi “nefis terbiyesi, nefsin öldürölmesi” ibareleriyle karşılanır. Nefis terbiyesi az uyumak, az yemek içmek, az konuşmak, çok ibadet etmek; kısacası yaşarken ölmekle gerçekleşir. Bir mutasavvıfın en büyük vazifesi; nefsi öldürmek, nefsin kendisini yok etmesine müsaade etmemektir. Bireyi kesrete düşüren, Tanrı’dan uzaklaştıran ve Klasik şiirde daima olumsuz kavramlarla özdeşleştirilerek anlatılan nefis kavramı da Nev’î Divanı’nda da bu çerçevede işlenir. “Nefis” kelimesi divanda toplam 21 beyitte ve “hevâ, nasb, kayd, nefis, pâ-bend olmak, zebûn” kelimeleriyle birlikte geçer. “Div, Firavn, kafes, seg, Yecûc, Zâl, zâg” gibi olumsuz duygular çağrıştıran kişi ya da varlıklara teşbih edilir. “Nefs-i emmâre, nefis-i nâtıka” gibi nefis makamları da iki beyitte geçer. “Nefs-i emmâre”; çok kötü ve şer kabul edilen sıfatlara sahiptir, ölünceye kadar bireyin bedeninden gitmez, üzeri yoğun ve kalın perdelerle örtölüdür (Uludağ, 2005, s. 274), bireyi çok zor durumlarda bırakır. “Nefs-i nâtıka” ise bireyin bütün kötölüklerinin toplandığı nefistir. Bireyi devamlı kötölük yapmaya zorlar. Bu iki nefis türünün geçtiği beyitler ise şunlardır;

Kâsır edâda şevketini nefis-i nâtıka

Âciz beyânda kudretini akl-ı müstefâd (K11/8)

Hoş idi câm içüp lebün emmek

Kâni olsaydı nefis-i emmâre (G410/4)

İçerik olarak bakıldığında genel tasavvuf inancı ekseninde nefis kavramı işlenir. Nefis bağından, ibadet ile gönlü arındırmak gerektiği telkin edilir;

Taalluk resmini gel safha-i dilden tırâş eyle

Halâs ol kayd-ı nefsünden budur Nev’î kalenderlik (G262/5)

Sen de Nev'i muktezâ-yı nefsi dilden dûr idüp

Şâhid-i rûha gel ihzâr eyle halvet-hâneyi (G469/5)

Var salât-ı hams ile sedd it havâss-ı hamseni

Leşker-i Yecûc-ı nefs Allahu ekberden kaçır (K12/26)

Lâzım olan nefâisin ahz it

Dahı nefs-i nefise virme teab (MUK53/2)

Fakat bireyin ne kadar çabalasa da nefis arzularının esiri olmaktan kurtulamadığı, dünya nimetlerine düşkünlükten kendisini alıkoyamadığını, nefsin karşısında ne kadar aciz ve çaresiz olduğu söylenir;

Uçup bâzû-yı şehden şâhbâz-ı ışk iken Nev'î

Bu zâg-ı nefis için bâziçe-i gılmânda kalmışsın (G330/5)

Nice terk itsün hevâ-yı ışk bu nefs-i zebûn

Pür-havâ bir kelledür baksan bu tâs-ı ser-nigûn (G337/1)

Tûtiyi kayd-ı kafes egler midi kand olmasa

Bunda n'eylerdük hevâ-yı nefs pâ-bend olmasa (G425/1)

Nev-cüvânlar var iken sûfi dutup pir etegin

Zâl-i nefsi yenebilmek kişi Rüstemlikdûr (G157/4)

Nefs ucından ayru düşdüm cennet-i kûyinden âh

Bana da âdem gibi gendümden oldu hep günâh (MUK37/1)

Tâ oldu gönül beste-i zencir-i rüsûm

Kurtulmadı ol dagdagadan nefsi-i Zâlûm (RÛB3/1)

Bülbül-i dil bâl açup bâg-ı hevesden uçmadın

Kayd-ı nefse mübtelâdur câhil ü dâna dirig (TERKB3/17)

Çün kûh-ı hilm ü bahr-i atâ-y-idi lâ-cerem

Makbûl idi elinde seg-i nefsi-i nâ-be-kâr (TERKB4/)

Tasavvuf inancına dair birçok deyim ya da kalıp ifade dilimize geçmiştir. Nev'î Divanı'nda da tasavvufî birçok deyim mevcuttur; “abâlara girmek, aç u eli yufka, ârı koymak, aslın bilmek, aşinalardan kesilmek, âşinâsı çıkmak, âteş işleri göstermek, âyine-i kalbin sımak, aylak bahâsı, aynuna almak, aynuna âlem gelmek, aynuna gelmek, başı kayusu, başı taşra olmak, başına buhûr yakmak, başına kara sarmak, başına kıyâmetler koparmak, başına odlar yakmak, bi-akl ü hûş eylemek, bir hâlet itmek, bir pula geçmez, bir pula saymak, cân almak, cân bulmak, cân eritmek, cân gözi, cân gözün açmak, cân kasdın itmek, cân kılca kalmak, cân nakdın virmek, cân sayd itmek, cân u cihândan geçmek, cân u dilden murâd eylemek, cân u gönülden, cân u ser virmek, cân virmek, cânâ gelmek, cânâ gelmek, cânâ girmek, cânâ minnetler, cânâ safâ, cânâ urmak, cânı gin itmek, cânı nisâr kılmak, cânı tenden ayırmak, cânı virmek, cânı yirine gelmek, cânı yirine oturmak, cânıma geçmek, cânın eritmek, cânını gergin itmek, cânlar feda, cânlar virmek, cânum halâs olmak, cânum koymak, cânumdan usanmak, cânumuz gelmek, cânumuza su serpmek, cânumün âteşine su sepmek, ciger hûn olmak, ciger

yakmak, cihândan göçmek, cismi lâgar olmak, cismümi taksim kılmak, cûşa gelmek, cübbe vü destâra bakmamak, çar unsur-ı terkibün olmak, çenber bağlanmak, çeşm-i hân-bârı agarmak, çetr-i fenâ vü fakrı kurmak, dâg olmak, dâg urmak, dag urınmak, dâg yakmak, dâmenüm çâk eylemek, dâmenüne irmek, dâr-ı ukbâya irtihâl itmek, dehânumdan sırrı çıkmak, dem çekmek, dem irişmek, dem destâr sarmak, destârdan çıkmak, dest-i ihtiyâc açmak, depesi üstine, deryâ-dil olmak, devr usûlin tutmak, devrân bozmak, devrân tutmak, dil açılmak, dil akmak, dil almak, dil bağlamak, dil nakdini destine almak, dil olmak, dil olup söylemek, dil ü cân revân olmak, dil ü cân virmek, dil virmek, dilden çıkarmak, dilden dûr itmek, dilden süpürmek, dile gelmek, dili kan dolmak, dilümüz pârelemek, dilünden tırâş kılmak, dünyâ vü ukbâdan geçmek, dünyâdan geçmek, dünyâdan taalluk sûretin bozmak, efsûn okumak, efvâha düşmek, egnüme post geymek, el çekmek, el virmek, eli yufka, erbâin çıkarmak, esrâr arz eylemek, fenâ küncine girmek, fenâ sûretlü bulmak, fenâ vermek, fenâyâ varmak, gam çekmek, giribânın çâk itmek, girihler açılmak, girihler bağlamak, gonca-sıfat pirehenün çâk olmak, gönlin imâret eylemek, gönlümüz akıtmak, gönlümüz düşmek, gönlümüzü yazmak, gönlün hoş eylemek, gönül âyinesin açmak, gönül nakdin almak, gönül vilâyetini açmak, gönül virmek, gönülden gidermek, gönülden sürmek, gönülden tırâş itmek, hâb açmak, hâk içre pinhân olmak, hâk ile yeksân itmek, hâk ile yeksân olmak, halâvet kalmamak, hâlet kalmamak, hâlet virmek, hâletin bilmek, hâlvetine koymak, hâne-i kalbini yapmak, hunnâ yakınmak, hicâb açmak, ıška düşmek, istignâ satmak, istignânun dâmenin elden komamak, kalbini sâf eylemek, kalbinün virânesi âbâd olmak, kan derlemek, kan yutmak, kara teller takınmak, karalar geymek, kef açmak, kendüden geçmek, lâ ile illâda kalmak, libâsın pârelemek, mâsivâdan geçmek, menzil almak, oda yanmak, odlara yakmak, odlara yanmak, pâmâl kalmak, pir etegin tutmak, pir etegin dutmak pireheni satmak, râh bulmak, râzun perdesin açmak, revzen açmak, saf tutmak, safha-i dilden tırâş eylemek, secde kılmak, semâa girmek, serden geçmek, tâc ile dülbendi terk itmek, tane taşın atmak, ten bir yana cân bir yana âvâre olmak, ten şikest olmak, teni cân olmak, tenin sad-çâk itmek, tevbe sımak, tevbesin darb u şikest eylemek, tiryâkı bulmak, yakamuz almak, yakası çâk olmak, yakasın çâk itmek, zencire çekmek.”

Nev’î Divanı’nda sadece İslam dinine ait mefhumlar değil; bilhassa güzellik unsurlarını ya da aşığa dair hal ve özellikleri benzetme amacıyla, Hristiyanlığa ya da farklı

inançlara dair kavramlar da kullanılır. Örneğin; “*büt, büt-i Çin, büt-hâne, büt-i sengin-dil, büt-i ranâ, büt-i tersâ, büt-i tersâ, büt-hâne vü tersâ, deyr, deyr-i cihân, deyr-i fâni, deyr-i dünyâ, deyr-i harâb, deyr-i harâb-encâm, deyr-i köhne-i dünyâ, hicâb-ı deyr ü salib, dil-i uşşâk, Lât ü Uzzâ, mabûd olmak, râhib, sanem-i deyr, sânemâ, sânem-i mehlîkâ, tersâ-beççe, zünnâr-ı ışk, zünnâr olmak*” ifadeleri bunlardan bazılarıdır.

SONUÇ

Bu tezle, Klasik Türk edebiyatının XVI. asrında şöhret bulmuş şairlerinden Nev'î'nin divanındaki söz varlığı ortaya çıkarılarak bir sözlük çalışması yapılmıştır. 750 şiirin bulunduğu divanda öncelikle kelimeler ve kelime grupları tespit edilip, internet tabanlı TEBDİZ sisteminin de yardımıyla, bu kelime ve kelime grupları alfabetik sıraya konulup tek tek anlamlandırılarak neticede “bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük” isimli bir çalışma vücuda getirilmiştir. Anlamlandırma sürecinde çeşitli sözlükler başta olmak üzere hayli zengin kaynaklar listesinden istifade edilmiştir. Fakat bazı kelime ya da kelime gruplarının anlamları verilirken, bağlam dâhilinde bu sözlük ya da kaynaklar yetersiz kalmıştır. Bu durumda öznel yorumlara müracaat edilerek kelimelere yeni manalar yüklenmiştir. Bu şekilde hazırlanan sözlük, tezin ana mahiyetini oluşturmuştur. Sözlüğe ek olarak Nev'î Divanı'ndaki söz varlığı incelemeye tabi tutulmuştur. Daha sonra sözcükler, anlamsal ve işlevsel niteliklerine göre tasnif edilip Nev'î'nin sözcükleri nasıl kullandığı üzerinde değerlendirmeler yapılmış, çağdaşı olan şairlerle mukayese edilmiştir.

Aldığı yoğun din ve tasavvuf terbiyesine mukabil Nev'î hiçbir tarikate intisap etmemiş; Arapça ve Farsçaya hakim olmasına rağmen divanında Türkçe kullanmaya itina göstermiştir. Onun üslup anlayışının en belirgin hususiyetinin öz Türkçeyle beslenmiş yerel söyleyişler, gündelik dil ve sadelik olduğunu söylemek mümkündür. Divanında bu hükmü kanıtlayan ve doğrulayan birçok kullanım mevcuttur. Bunların başında Nev'î'nin binlerce deymi kullanması gösterilebilir. “Kalıp İfadeler” başlığı altında değerlendirilen deyimler hem miktar hem de çeşit olarak ziyadesiyle fazladır. Nev'î'nin divanda kullandığı deyimler çeşitli yollarla kurulmuştur. Bunların başında organ isimleriyle kurulan deyimler gelmektedir. Organ isimlerinden en fazla “baş” ve “el” organları kullanılmıştır. Özellikle “el” kelimesi hem Türkçe hem de Farsça isimleriyle türlü işlevlerde en çok kullanılan kelimeler arasındadır. Nev'î, “el” kelimesini sadece deyim gibi kalıp ifadeler içinde değil, kelimeye soyut anlam yükleyerek bağlayıcı sebep-sonuç ya da vasıta ilgisiyle, türlü anlam ve işlevlerde değerlendirmiştir. Bunun haricinde Nev'î'nin aldığı dinî terbiyenin etkisiyle tasavvuftan beslenerek kurulan deyimleri de sık kullandığı tespit edilmiştir. Türlü sanatlarla ve çeşitli tamlamalarla kurulan deyimler de Nev'î Divanı'nda mevcuttur. Nev'î'nin yaşadığı çağda ya da ondan

önceki, sonraki dönemlerde dilde var olduğu düşünülen fakat günümüz Türkçesine intikal edememiş bazı deyimlerin divandaki varlığı da dikkat çekmektedir. Bu durum, o dönem kültüründe dil anlayışıyla ilgili mukayeseli olarak birtakım ipuçları vermesi bakımından önem arz etmektedir. Eksiltili ya da yapısal değişikliklere uğratılmış deyimlerin mevcudiyeti, deyimler konusunda Nev'î Divanı'nın dikkat çeken bir hususiyetidir. Nev'î, kalıp ifadeler içinde atasözleri ya da veciz ifadeleri de, deyimler kadar olmasa da, kullanmıştır. Bu üslup özellikleri, Nev'î'nin dili kullanma maharetini ve anlatım zenginliğini ispatlamaktadır.

Genel itibariyle sanatkârane bir üslup yerine sade bir üslubu tercih eden Nev'î'nin, kasidelerinin nesip ve teşbip bölümlerinde yaptığı sanatlar, kullandığı Arapça ve Farsça kelime, terkiplerin yoğunluğu dolayısıyla dilinin diğer nazım şekillerine nazaran biraz daha ağıdalaştığı fark edilmiştir. Aynı zamanda Nev'î; kasidelerinin methiye bölümlerinde, bilhassa daha fazla önemsendiği kişilere övgüler düzerken dilini, kullandığı ifadeleri ağırlaştırdığı gözlemlenmiştir. Bunların haricinde, tasavvufî şiirlerinde bile, dil hususunda sanat gösterişi yapmaktan imtina etmiştir. Hatta şiirlerinin mahlas beyitlerinde şair ve şiirle ilgili yaptığı değerlendirmelerde bu tarza meyilli kişileri “ehl-i sanayi” sıfatıyla eleştirmiştir.

Nev'î'ye göre ifadeyi güzelleştiren ve derinleştiren söz sanatları, şiirin amacı değil aracı olduğundan Nev'î'nin kolay anlaşılabilir bir sadelikte sanatları tercih ettiği görülür. Nev'î, nazım şekillerine göre bakıldığında ise, söz sanatlarını gazellerde daha fazla kullanır. Ayrıca doğa tasvirlerinde ya da sevgiliyi tarif ederken söz sanatlarının inceliklerinden yararlanır. Sanat değeri bakımından önemli sayılan Nev'î'nin kasidelerinin nesip bölümlerindeki sanatlar da kolay anlaşılabilir niteliktedir. Herkesin kullanmadığı, kendi buluşu niteliğinde, orijinal söz sanatlarının divandaki varlığı da Nev'î'yi farklı kılan özellikler arasında sayılabilir. Nev'î Divanı'nda en fazla teşbih, istiare, mübalağa, tezat gibi anlamı kuvvetlendirici sanatlar mevcuttur. Bu durum Nev'î'nin zihnindeki mazmun dünyası, söyleyiş tarzı, dünya görüşü ve sanat anlayışı hakkında somut ipuçları verir. Böylelikle Nev'î'nin sanatlardan faydalanma tarzı ve miktarının tespiti, diğer şairlerle olan ortak ya da ayrılan noktaların daha net görülmesini sağlar.

Nev'î aldığı eğitim ve ifa ettiği görevlerden ötürü tasavvufa tamamen ırak kalmaz. İçerik ya da şekil olarak, tasavvufa dair her türlü kullanım ve ifade tarzları Nev'î'nin üslubuna bir şekilde sirayet eder. Fakat Nev'î'yi diğer şairlerden ayırt eden bir nitelik olarak, Nev'î'nin kasidelerinde tevhid ve münacaat gibi özel bölümler yoktur. Bu durumun ondaki inanç eksikliğinden kaynaklandığını söylemek pek doğru olmaz. Ancak onun mutasavvıf bir şair olmaktan ziyade rind bir şair olduğuna işaret eder. Nev'î'deki engin tasavvuf ve din bilgisi her şekilde hissedilir. Mesela, Tanrı'nın isimleri ve sıfatları yoğun bir şekilde şiirlerinin geneline yayılmıştır. Her şekilde Tanrı'yı zikretmekten ona yakarmaktan geri durmaz. Batınî inanç yerine zahirî inanca meyl eden kişileri (zahid, sofı) türlü benzetmeliklerle eleştiriye boğar ve bunların karşısında rind mizaçlı kişilerden övgüyle bahseder. Kendini tamamiyle ahirete adamaz, dünyevî zevklerden de lezzet almaya bakar. Bu açıdan tasavvuf, hem beşerî hem de ilahî aşk bağlamında onun şiirlerine akseder. Sadece Tanrı ve onun sıfatları değil peygamberler, din büyükleri, âlimleri ve meşhur mutasavvıflar da dinsel ve dünyevî boyutlarıyla türlü kullanımlarla Nev'î Divanı'nda yer alır. Ayet ve hadislerin çokluğu, tasavvuftan dile geçen deyimlerin varlığı ve diğer Arapça ifadelerin kullanımı Nev'î'nin üslubunun dinî ve tasavvufî kaynaklarla beslendiğine delalet eder. Nev'î, sadece İslam inancı değil farklı dinlerin inanç sistemine dair kavramları da benzetme unsuru olarak ya da farklı amaçlarla bir şekilde kullanmayı ihmal etmez.

Klasik şiirin en temel konusunu aşk teşkil eder. Aşk kavramı ise ilahî ve beşerî olmak üzere iki boyutlu irdelenir. Klasik şiirdeki dünyevî aşk, ilahî aşka geçişte bir köprü vazifesi görür ve platonik olarak işlenir. Klasik şiirde aşağı yukarı buna benzer çerçevede işlenen aşk anlayışı, Nev'î Divanı'nda da çok az farklılıklarla bu doğrultuda işlenir. Aşk kelimesi “ışk, mahabbet, mihr, sevdâ, hevâ” gibi kelimelerle karşılanır. Aşkın vuku bulmasına vesile olan âşık, mâşuk, rakip tipleri de Klasik edebiyatın genel üslup ve içerik anlayışına uygun bir şekilde değerlendirilir. Aşkın merkezindeki sevgili tipi; çeşitli terkipler, sanatlar içinde sevgilinin genelde âşığa kayıtsız kalması hususiyetiyle ve âşığın bundan mustarip olması yönüyle Nev'î Divanı'nda yer alır. Fakat divanda sevgilinin fiziksel niteliklerinin betimlenmesi hususunda sevgiliden “sarışın” olarak bahsedilmesi o dönem şiir telakkisi açısından aykırı bir durum olarak yorumlanabilir. Nev'î, rakip tipini ve onun hususiyetlerini tanımlar ya da betimlerken âşık ve sevgili kadar cömert davranmadığı fark edilir. Ruhsal açıdan değerlendirmelerde

Nev'î, kendisini ekseriyetle âşık yerine koyduğundan olsa gerek, en çok âşığı ele aldığı gözlemlenir. Sevgiliyi ise daha ziyade fiziksel nitelikleriyle anar. Fakat sevgilinin davranışları ve kişilik özellikleriyle ilgili durumları da yer yer kullanır. Rakibi ise, âşık ve sevgili arasındaki bozguncu eylemleriyle, olumsuz davranışlarıyla ele alır.

Nev'î; beşerî aşkı, bir Fuzûlî gibi, tamamen ilahî aşka geçişte bir vasıta olarak görmez. Maddî âlemden manevî âleme boyut değiştirmede, Nev'î'nin dünyalık hazlardan bütünüyle kopamadığı şiirlerinin genelinden tespit edilen bir durumdur. Aldığı manevî terbiye onun yalnızca üslubunu beslemiş, tasavvuf inancındaki gibi tinsel yücelmeye vesile olamamıştır. Yani Nev'î'nin divanında ilahî aşkı anlatan şiirlerinin mevcudiyetine rağmen Bakî gibi daha reel bir aşk anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zaten onun edebî yönü üzerinde değerlendirme ve tespitler yapılırken şiirlerine “aşıkâne gazeller”, kendisine de “rind şair” yakıştırmalarının yapılmasını buna dayandırmak gerekir.

Hemen her türlü psikolojik haller ve bu halleri yansıtan eylemler, sıfatlar Nev'î'nin kelime dünyasında yerini alır. Birbirine tezat arz eden sevinç-üzüntü, korku, endişe-cesaret, huzur, çaresizlik-umut gibi kavramlar miktar bakımından değişkenlik göstererek divanda yerini alır. Bunların haricinde “beklenti, şikâyet, özlem, sabırsızlık, inatçılık, kıskançlık, şaşkınlık, incinme, öfke” gibi çeşitli duygu durumları da divanda işlenir. Psikolojik hallerin tasviri, hem şairin ruhsal durumu hem de sanatına nasıl tesir ettiği konularında bazı ipuçları vermesi bakımından önem taşır. Zira Klasik edebiyat değerlendirmelerinde sanatçının ruhsal durumu ve bu ruh hallerin onun üslubuna, işlediği konulara ne ölçüde tesir ettiği gibi hususlar eksik bırakılmış yahut önemsenmemiştir. Bu tez ve buna benzer çalışmaların artmasıyla Klasik edebiyat incelemelerindeki bu boşluğun doldurulacağı düşünülmektedir. Nitekim Nev'î'nin kişiliği hakkında sadece tezkire ya da diğer biyografik kaynaklara dayanarak değil onun bir eserinden (divanından) hareketle dikkate şayan bazı verilere ulaşılmıştır.

Klasik edebiyatın imgelem dünyasının beslendiği önemli kaynaklardan biri de tarih, efsane ve mitolojidir. Bu kaynakların Klasik şairin üslubuna nasıl ve ne ölçüde tesir ettiğinin belirlenmesi; hem genel mahiyette Klasik şiir değerlendirmeleri hem de sanatkarı edebî yönden daha iyi tanımak, tanımlayabilmek yönünde, ciddiyetle ve farklı bir bakış açısıyla üzerinde durulması gereken mevzulardandır. Bu konuda yapılan

alışmalar bilhassa son zamanlarda revaçtadır. Fakat bu teşebbüsler yetersiz kalmaktadır. Nev'î Divanı'nda bu konu ayrı bir başlık açılarak değerdendirmeye tabi tutulmuş; böylelikle bu eksiklik bir nebze giderilmeye çalışılmıştır. Buna göre; Nev'î'nin divanında, kasideleri ağırlıklı olmak üzere diğerd nazım şekillerinde tarihî, efsanevî, mitolojik kişiliklerden ziyadesiyle faydalandığı tespit edilmiştir. Memduhu methiye amaçlı özellikle Fars kültürüne ait tarihî, efsanevî, mitolojik kişilikleri ise daha çok tercih ettiğı fark edilmiştir.

Nev'î'den bahseden kaynaklar onun bilhassa mütevazı kişiliğine vurgu yapar. Fakat Nev'î, aldığı eğitim ve sahip olduğı kültür seviyesinden ötürü olsa gerek sanat, şiir ve şair konularında pek alçakgönüllü olmadığı fark edilir. Nev'î'nin sanat, şair ve şiir konuları hakkındaki fikirlerine divandaki mahlas beyitleri ve kasidelerin fahriye bölümlerindeki yorumlardan hareketle varılmıştır. Nev'î'ye göre, bir şairin şiirinde öncelikle lirizm olmalıdır. Bu duygu yoğunluğu ise ancak süsten uzak, yalın, akıcı ve sağlam bir üslupla sağlanabilir. Aynı zamanda iyi bir şair taklitten sakınmalı, her zaman özgün olmayı yeğlemelidir. Nitekim kendisini yer yer ünlü Acem şairleriyle mukayese eden Nev'î, onları geçecek düzeyde şiirler yazdığını ve onlardan farklı olduğunu vurgular. Hatta bu konuda mübalağaya kaçarak yeryüzüne kendisi gibi bir şairin gelmediğini iddia eder. Nev'î, beraber yetiştiğı fakat yaşadıkları devirde Nev'î'den daha fazla itibar gören Bakî'yi türlü benzetmeliklerle şiirlerinde zaman zaman eleştirir ve kıskandığını ima eder. Bakî'nin bu kadar meşhur olmasını devrin padişahının onu desteklemesine bağlar. Böylelikle bir şairin sanatının değerdinin anlaşılmasında yeteneğinin ya da sahip olduğı kişisel meziyetlerin değil de farklı şeylerin ölçüt alınmasını tenkit eder. Bu iki şairin sadece sözlü olarak ya da ima yoluyla değil birbirlerinden ödünledikleri redifler, kelimeler ve ifadelerle de rekabet halinde oldukları söylenebilir. Ancak bu rekabetin tek yönlü olmadığını özellikle vurgulamak gerekir. Nev'î ve Bakî'nin birbirlerinden kelime ya da ifade ödünlemeleri ise üslup olarak etkileşim halinde olduklarını kanıtlar.

Bu tezde, Nev'î'nin şiirlerinde içeriğinin; hangi kelime ya da kelime gruplarıyla oluşturulduğunun yanı sıra kullanılan bu kelime, kelime gruplarının hangi işlevlerde yer aldığı ve dolayısıyla bu durumun Nev'î'nin üslubunu nasıl şekillendirdiğı konularında da ayrıca durulmuştur. Buna dayanarak, Nev'î'nin divanında Klasik edebiyatın genel

hususiyeti olarak tamlamaların hacimsel varlığının ağır bastığı söylenebilir. 750 şiir içinde sadece 6233 tane kullanılan Farsça terkip bu savı destekler mahiyettedir. Nev'î Divanı'nda Arapça terkiplerle Farsça terkipler arasında oldukça bariz oransal fark mevcuttur. Nitekim divanda tespit edilen Arapça terkipler toplamda 100 adettir. Ayrıca Klasik edebiyat geleneğine göre Türkçe tamlamaların divanda oldukça fazla kullanılması da dikkate şayandır. Bütün bu tespitler, Nev'î'nin Türkçe konusundaki hassasiyetini bir kez daha kanıtlar.

Divanda tamlamalar çeşitli yollarla kurulur. Buna göre, tamlamaların kuruluşunda en fazla söz sanatlarından istifade edildiği belirlenmiştir. Kişi ya da yer adları gibi özel isimlerle kurulan tamlamalar da divanda çoktur. Tamlamaların genelde ikili tamlamalar olarak tercih edilmesi ise, Nev'î'nin zincirleme tamlamaları kullanmaktan kaçındığını ve dilde süse, gösterişe önem vermediğini gösterir. Yani Nev'î tamlamalar konusunda da yalınlığı önemser. Nev'î Divanı'ndaki tamlamalar konularına göre tasnif edildiğinde ise; ilahî ve beşerî aşkı ya da aşk kahramanlarının türlü özelliklerini betimleyen veya ihtiva eden tamlamalar yoğunluktadır.

Klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan edatlar ya da bağlaçlar, şairin tarzını ve şiirinin niteliklerini tespit seviyesinde önemli veriler sunar. Bu bakımdan, Nev'î Divanı'nda kelime grupları içinde edatların; çok çeşitli anlam ilgileri kurduğu, uzun ifade edilebilecek duygu veya düşünceleri şiir gibi sıkıştırılmış bir yapı içinde kelime tasarrufuyla karşıladığı görülür. Bağlaçların da edatlar gibi divanda bir hayli fazla olan miktarı, bu bağlamsal çalışma için dilde tasarruf sağlayarak anlam ve anlatımı derinleştirmede önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Kelime türü olarak ünlemler, şiir için söz konusu olduğunda, sadece şairin duygularını yansıtmaya değil aynı zamanda şiirin muhatabını da etkileme işlevi görür. Nev'î de ünlemleri bu amaçla kullanır. Nev'î Divanı'nda tespit edilen ünlemler, ekseriyetle, Klasik şiirin genel karakteristiğine uygun düşerek yansıma seslerden türer. Bazı ünlemler ise herhangi bir hissi yansıtmamasına rağmen bağlam içinde ünlem işlevi görür. Divandaki ünlemler yapısal olarak irdelendiğindeyse, bazılarının tek kelimeden, bazılarının birden fazla sözcükten oluştuğu hatta cümle şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bazı kullanımlar da ise tek sesin dahi ünlem vazifesi görebildiği fark edilir. Ünlem çeşidi olarak bakıldığında, divanda seslenme ünlemleri duygu ünlemlerinden miktar

olarak daha fazladır. Seslenme ünlemlerinin bir kişi ya da kavrama değil de birden fazla kişi ya da kavrama hitaben kullanılması ve bunun gibi farklı işlevlere sahip olması Nev'î Divanı'nın ayırt edici özellikleri arasında gösterilebilir.

Bir metinde anlatımı güçlendiren ve ifadeyi zenginleştirmeye yarayan ikilemeler, aynı maksatlarla Nev'î Divanı'nda da kullanılır. Toplamda 113 tane tespit edilen ikilemeler hem farklı kurulumlara hem de farklı görevlere sahiptir. Türkçe ve Farsça ikilemelerin her iki çeşidi de divanda mevcuttur. Buradan çıkarılacak sonuç ise, Nev'î'nin dile ait her unsurun işlevinden ziyadesiyle yararlanmış olduğudur.

İşi sonuca vardır ve ifadeye hareket sağlayan fiiller, Nev'î'nin divanda en fazla kullandığı kelime türüdür. Nev'î toplamda 1293 tane bağımsız fiil, 4838 tane ise birleşik fiil kullanır. Oldukça fazla miktara tekabül eden bu rakamlar, Nev'î Divanı'ndaki canlılığa ve hareketliliğe işaret eder. Bazı fiilleri çok sık bazı fiilleri belki birer defa kullanır. Yardımcı eylemlerin tüm çeşidiyle kurulmuş birleşik eylem Nev'î Divanı'nda vardır. Hatta Arapça ve Farsça tamlamalarla kurulan birleşik eylemlerin sayısı da çoktur.

Bir dilin zenginliği ondan yararlanma seviyesine göre ortaya çıkar. Soyut ya da somut kavramların ayrı ayrı ya da metin içinde bağımsız ya da bir arada farklı şekillerde kullanılması sözün tesir gücünü artırdığı gibi içeriği de derinleştirir. Klasik edebiyatta bu tür kullanımlar 17. asırdan itibaren ivme kazansa da Klasik edebiyatın daha önceki dönemlerinde de bu tür kullanımlar mevcuttur. 16. asır şairi Nev'î de divanında Türkçe ve Farsça terkiplerde soyut ve somut kavramları bir arada kullanır. Fakat ikili Farsça tamlamalarda soyut-somut ilişkisinin daha fazla kurduğu gözlemlenir. Bunu yaparken aktarmalardan, teşbih ve istiare gibi sanatlardan istifade eder. Somut sözcükleri soyut, somut sözcükleri de soyut anlamlarda ve farklı işlevler üstelenecek şekilde kullanması onun dili kullanma maharetini ispatlar. Nev'î Divanı'nda genellikle aşkın işlediği gazeller ve methiye için kullanılan kasideler soyut kavramların yoğun olarak geçtiği nazım şekilleridir. Nev'î'nin soyut düşünceleri daha somut kılmak ve daha özlü ifade etmek için deyim ve atasözlerinin varlığından fazlasıyla yararlandığı da görülür.

Bir edebî metinde ses ahenginin, estetik açıdan ehemmiyeti kadar anlamsal ve kullanımsal değeri de önem arz eder. Bilhassa şiir söz konusu olduğunda bu mevzu

daha da önem kazanır. Bir şiirde ses ahengi kafiye, redif, vezin, sözcük ya da ses tekrarlarıyla sağlanır. Nev'î'nin Farsça ve Arapça üslup özelliklerinin zirve yaptığı bir dönemde Türkçe üslup özelliklerine verdiği değer kafiye, redif konusunda da kendini gösterir. Kasidelerde kafiye bulma konusunda yetkinliği ve rahatlığı, onun dile hâkimiyetini belgeler. Klasik edebiyatta en fazla kullanılan kafiye çeşidi zengin uyaktır. Nev'î de bu geleneğin tesirinde kalarak şiirlerinde en fazla zengin uyak kullanmayı tercih eder. Fakat Nev'î'nin Halk edebiyatının tek ses benzerliğine dayanan yarım kafiye de birçok şiirinde kullanmış olmasının, Türkçeye olan yakınlığından kaynaklandığını söylenmek mümkündür. Nev'î'nin Türkçeye yönelik bu eğilimi, divanında 385 şiirde redif kullanmasıyla daha da perçinlenir. İkilemeler hariç hemen her kelime türüyle redif oluşturabilen Nev'î, Klasik edebiyata mahsus yaygın redifleri kullandığı gibi orijinal redifler de kullanır. Bu durum onun gelenekten sapan bir özelliğidir. Kasidelerinde yapmadığı na'tleri redif olarak kullandığı peygamber isimleriyle gazellerin de yaparak farklı bir yol çizer. Bunu sadece peygamber için değil diğer din uluları ya da kendisinin önemseydiği etrafındaki yakın kişiler için de yapar. Redifler üzerinden birbirlerine nazireler yapan şairler arasındaki bu gizli sanat rekabeti aynı şekilde Bakî ve Nev'î arasında da görülür. Nev'î'nin içinde bulunduğu edebiyat geleneğinden ötürü aruz veznini kullanır. Bu konuda da asgarî düzeyde vezin kusuru yaparak üslup konusundaki maharetini bir şekilde ispatlar. Toplamda 25 vezin kullanan Nev'î bazı vezinleri çok sık bazılarını ise birer kez kullanır.

Netice itibariyle; "Nev'î Divanı Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük" isimli bu tez ile Klasik Türk edebiyatının âlimlik yönüyle de nam salmış meşhur şairlerinden Nev'î'nin oldukça hacimli bir eseri ayrıntılı olarak, çok yönlü bir şekilde incelenerek değerlendirilmiş; böylelikle hem sözlük hem de bir nevî üslup çalışması ortaya konmuştur. Son zamanlarda sanatçıların eserlerinde nasıl anlattığından ziyade neyi anlattığı üzerinde çalışmalar daha yoğundur. Klasik edebiyatta sanatçıların eserlerinin hem içerik hem de dil-anlatım hususiyetleriyle bütünleşik olarak değerlendirildiği bu tarzda üslup çalışmalarının ivme kazanmasıyla sanatçıların sanatçı kişiliklerinin çok yönlü incelenmesi sağlanmış olacak, aynı zamanda eserleriyle ilgili oldukça zengin verilere ulaşılmış olacaktır. Bu sayede Klasik edebiyatın tüm dönemlerine mensup sanatkârların sağlam kanıtlara dayanarak karşılaştırılma olanağı doğacaktır.

KAYNAKÇA

Genel Kaynakça

AKSAN, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yay.

AKSAN, D. (2000). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yay.

AKSOY, Ö. A. (2015). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (2 Cilt)*. İstanbul: İnkılap Yay.

ARAS, M., SUSAM A., KOÇAK, M. (2009). *99 Beyit Divan Şiirinden Beyitler ve Çözümlemeleri*. İstanbul: Can Yay.

ATİK GÜRBÜZ, İ. (Yaz 2012). Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler. *Turkish Studies*, S.7/3, s. 233-255.

AY, Ü. (Bahar 2009). Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 117-162.

AYVAZOĞLU, B. (2006). *Güller Kitabı*. İstanbul: Kapı Yay.

AYVERDİ, İ. (2011). *Misalli Türkçe Sözlük (3 cilt)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Fâik Reşâd (1311). *Eslâf*, İstanbul. s. 29.

BAHADIR, S. C. (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi Yay.

BATİSLAM, D. (2016). *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*. İstanbul: Kesit Yay.

BATİSLAM, H. D. (2009). *Divanlardaki Şikâyet Şiirleri*. Adana: Karahan Kitabevi.

BAYRAM, Y. (2015). *Aşkname (Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi)*. Samsun: İlkadım Belediyesi Yay.

BAYRAM, Y. (2015). *Ebedname (Dini ve Ahlakî Değerler)*. Samsun: İlkadım Belediyesi Yay.

BAYRAM, Y. (2014). 16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerine Göre “Şiirde Gaye”. *Mavi Atlas*, S. 3, s. 1-21.

BAYRAM, Y. (2005). 16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin “Şaire ve “İlham”a Dair Görüşleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.18, s. 31-68.

BAYRAM, Y. (Güz 2005). 16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiire ve Okura Dair Görüşleri. *Milli Eğitim*, S. 168, s. 79-105.

BAYRAM, Y. (Güz 2004). 16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar. *Türkbilig*, S. 8, s. 36-53.

BİLGİÇ, A. T. (2012). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay.

BEYZADEOĞLU, S. A., GÜRGENDERELİ M., GÜNAY F. (2004). *Edirneli Ahmet Badi Efendi Armağan*. Sources Of Oriental Languages And Literatures, S.63.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi (2000). *Osmanlı Müellifleri 1299-1915 (3 cilt)*. Meral İstanbul: Meral Yay.

CENGİZ, H. (1983). *Divan Şiiri Antolojisi*. Ankara: Bilgi Yay.

COŞKUN, M. (2012). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*. İstanbul: Dergah Yay.

CÖNTÜRK, H. (2012). *Divan Şiiri Üstüne Denemeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

ÇAVUŞOĞLU, M. (2014). *Divanlar Arasında*. İstanbul: Kitabevi Yay.

DASH, N. S. (2008). Context and Contextual Word Meaning. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics[online]*, V. 5, No:2.

DEMİREL, Ş. (2006). 17. Yüzyıl Sebk-i Hindi Şairlerinden Naili ve Fehim’in Şiirlerinde Somutlaştırma ya da Alışılmamış Bağdaştırmalar. *Sebk-i Hindi-Sözde ve Anlamda Farklılaşma (Hzr. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu)*, İstanbul: Turkuaz Yay.

DEVELİOĞLU, F. (2000). *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

- DENİZ, S. (2004). *Divan Şiiri Güzelinin Saç Rengi*. Saç Kitabı, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 262-314.
- DİLÇİN, C. (2011). *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- DİLÇİN, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- ERDOĞAN, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- ERGİN, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. Ankara: Bayrak Yay.
- ERGUN, S. N. (1931). *Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*. İstanbul.
- ERGUN, S. N. (1936). *Türk Şairleri*. İstanbul.
- ERHAT, A. (2011). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERŞAHİN, İ. (2011). *Halk Kültürü ve Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay.
- ERZEN, M. H. (Spring 2013). Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izade Atayi Divanı. *Turkish Studies*, S. 8/4, ss. 835-854.
- EYÜBOĞLU, E. K. (1975). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler Tabirler (2 cilt)*. İstanbul: Doğan Matbaa.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (1994). *Divan Şiiri (2 cilt)*. İstanbul: Say Yay.
- GÖLPINARLI, A. (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yay.
- İPEKTEN, H. (1998). *Bâkî Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- İPEKTEN, H., İSEN M., TOPARLI R., OKÇU N., KARABEY T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Kaynak Eserler Dizisi. s. 337.

İSEN, M., HORATA O., MACİT M., KILIÇ F., AKSOYAK, İ. H. (2014). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.

KABAKLI, A. (2011). *Divan Edebiyatı*. Ankara: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.

KAM, Ö. F. (2008). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Asar-ı Edebiye Tedkikatı) (Hzr. Halil Çeltik)*. Ankara: Birleşik Kitabevi.

KAPLAN, Y. (2015). *Klasik Türk Edebiyatında Hammamiyeler*. Ankara: Akçağ Yay.

KARTAL, A. (1998). *Klasik Türk Şiirinde Lale*. Ankara Akçağ Yay.

Kâtip Çelebi (1287). *Fezleke-i Kâtip Çelebi*.

KAYA, B. A. (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı İle Divanların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.VI, s.11-54.

KAYABAŞI, B. (1997). *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l- Eş'âr'ı (Basılmamış Doktora Tezi)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

KILIÇ, F. (2013). *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*. Ankara: Grafiker Yayınları.

KILIÇ, F. (1994). *Meşâirü's-Şu'arâ İnceleme Tenkitli Metin (Basılmamış Doktora Tezi)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KORKMAZ, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Kurumu Yay.

KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.

KÖKSAL, F. (2005). *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yay.

KÖKSAL, F. (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ Yay.

KÜLEKÇİ, N. (2005). *Divan Edebiyatından Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yay.

KURNAZ, C. (2011). *Divan Dünyası*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.

- KURNAZ, C. (2011). *Eski Türk Edebiyatı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- KURNAZ, C. (2011). *Gazeller Arasında*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- KURNAZ, C. (2011). *Halk Şiiri ve Divan Şiiri Müsterekleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KURNAZ, C. (2011). *Muhteşem Yüzyıl Edebiyatı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- KURNAZ, C., ÇELTİK, H. (2012). *Şekiller Arasında Nazım Şekli Araştırmaları*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- KUTLUK, İ. (1989). *Kınâlı-zâde Hasân Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ (2 cilt)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.
- KÜÇÜK, S. (2015). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yay.
- LEVEND, A. (1984). *Divan Edebiyatında Kelimeler ve Remizler Mazmunlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- LEVEND, A. (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara.
- Mehmed S. (1996). *Sicill-i Osmânî (6 cilt)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- MENGİ, M. (2000). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Milli Kütüphane Toplu Yazmalar Kataloğu-VIII- (Şiir Mecmuları)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Muallim Naci 1308 (1893). *Esâmî-i Nâcî*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Muallim Naci (2000). *Osmanlı Şairleri* (Hzr. Cemal Kurnaz). Ankara: Akçağ Yay.
- NASKALİ GÜRSOY, E. (2004). *Saç Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- ONAY, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖNAL, S. (Winter 2009). Klasik Türk Edebiyatında Lale ve Edebi Bir Tür Örneği Olarak Lale Şiirleri. *Turkish Studies*, S.4/2, s. 911-927.

ÖZCAN, A. (1989). *Nev'î-zâde Atâyî, Hada'ku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâyık (Tıpkı Basım)*. İstanbul: Çağrı Yay.

ÖZKAN, Ö. (2007). *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yay.

ÖZTOPRAK, N. (Bahar 2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.4, s.103-154.

ÖZTOPRAK, N. (2004). Divan Şiirinde Güzelin Saç Kokusu. *Saç Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 315-356.

ÖZTOPRAK, N. (2004). Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi. *Saç Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 240-261.

ÖZTÜRK, F. (2007). *Bâkî Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük) (Basılmamış Doktora Tezi)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZTÜRK, F. (Winter 2008). *İşlevsel Sözlük ve Osmanlı Şiirinde Bağlam*. Turkish Studies, V.3/1, s. 326-334.

PALA, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

PALA, İ. (2006). *Kırklar Meclisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

PALA, İ. (2004). Meşşata Kimdir?. *Saç Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 357-369.

ŞAHİN, E. (Yaz 2014). Türkçede Para Birimleriyle İlgili Deyimler. *Turkish Studies*, S. 9/9, s. 953-968.

Şemseddin Sami (1316). *Kamûsu'l-A'lâm*. İstanbul.

SEFERCİOĞLU, M. N. (Bahar 2010). Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s.155-202.

SEFERCİOĞLU, M. N. (2002). Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı. *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, S. 11, s. 664-681.

- SEFERCİOĞLU, M. N. (1999). Divan Şiirinde Musiki İle İlgili Unsurların Kullanılışı. *Osmanlıca*, C.IX, s. 649-668.
- SEZEN, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- SOLMAZ, S. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- SOLMAZ, Süleyman (2012). *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şairin Dünyası*. Ankara: Akçağ Yay.
- ŞENÖDEYİCİ, Ö. (2014). *Gazeller ve Güzeller Üzerine*. İstanbul: Kesin Yay.
- ŞENTÜRK, A. A. (1999). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- ŞENTÜRK, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: Osedam Yay.
- Tahir-ül- Mevlevi, Edebiyat Lugati* (Hzr. Kemal Edip Kürkcüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TANYERİ, M. A. (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yay.
- TARHANOĞLU, G. (2010). Divan Şiirinin Kuyumcusu: Bâkî. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. S. 16, s. 19-28.
- TEKİNDAG, Ş. (1971). *Tarihi Eserlerden Seçilmiş Eski Metinler İçin Sözlük*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- TOLASA, H. (1982). Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.1.
- TOP, H. (2007). *Mevlevi Usul ve Adabı*. İstanbul: Ötüken Yay.
- TÖKEL, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar-Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- TUĞLACI, P. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Pars Yay.

TUMAN, N. (1947). *Tuhfe-i Na'ilî*, İstanbul.

Türkçe Sözlük (2 cilt) (1998). (Hzr. İsmail Parlatır, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Bilgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen, Yaşar Yılmaz). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ULUDAĞ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

UYSAL, İ. N. (Kış 2012). Ağız Araştırmalarında Bağlamsal Sözlük ve Dizin Kullanım. *Diyalektolog Ağız Araştırmaları Dergisi*, S. 5.

ÜNVER, İ. (Fall 2008). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies*, V. 3/6.

ÜSTÜNER, Kaplan (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Kitabevi.

VARDAR, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Multilingual Yay.

YAVUZ, K. (2013). Türk Şiirinde Nazîre. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.10, s.359-424.

YILMAZ, A. (1996). *Kanuni Sultan Süleymana Yazılan Kasideler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

YILMAZ, M. (1992). *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

YILMAZ, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yay.

YILMAZ, O. (2013). Gelenekten Deyişe Klasik Türk ve Fars edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden Başa Toprak Saçmak. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 336-350.

ZAVOTÇU, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yay.

ZAVOTÇU, G. (2009). *Rıza Tezkiresi (İnceleme- Metin)*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Özel Kaynakça

AKSOYAK, İ. H. (1997). *Nev'î'nin Bilinmeyen Şiirleri*. Erciyes, S.20, S.17-18.

AYDEMİR, Y. (Winter 2013). Üç Dostun Birlikte Meşki: Nev'î, Bâkî ve Muradî'nin Nazariyeleşmeleri. *Turkish Studies*, S. 8/1, s. 65-97.

BABINGER, F. (1995). Nev'î. *The Encyclopaedia Of Islam* (ss. 8-9).

BANARLI, N. S. (1971). Nev'î. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (C.I, ss. 578-583). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÇÖM, E. (2002). Nev'î Divanı'nda Günlük Hayat. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, s. 201-222.

DENİZ, S. (1995). *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzulî-Hayalî Beğ-Nev'î-Yahya Beğ) (Basılmamış Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

DERDİYOK, İ. Ç. (Eylül 2000). Nev'î'nin Gül-i Sad-Bergi. *Türk Kültürü*, S. 449, s.524-533.

DİRİÖZ, M. (1977). Nev'î. *Türkoloji Dergisi*, C.VII, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 83-102.

GÜRER, A. (2005). Nev'î'nin Kayıp Sanılan İki Eseri: Münāzara-i Tûtî ve Zāğ ve Gevher-i Rāz. *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, C. XV, s. 85-179.

İŞİK, İ. (2007). Nev'î. *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara: Elvan Yayınları, C. 6, s. 2628.

KARAHAN, A. (2001). Nev'î. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., C.IX, s. 224-226.

- KARAYAZI, Nurgül (2014). Nev'î Yahyâ'nın Aynası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.13, s. 39-60.
- KARTAL, N. (1994). *16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î ve Yahya Beğ Divanlarında Bitkilerle İlgili Bazı Hususiyetler (Basılmamış Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- KORTANTAMER T. (1991). Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu. *Osmanlı Araştırmaları*, S.11, s.211-228.
- KURNAZ, C. (1988). Necâtî Beğ, Ahmed Paşa, Hayâlî Beğ ve Nev'î Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları. *Türk Kültürü Araştırmaları*, S.25/1, s. 127- 173.
- MAZIOĞLU, Hasibe (2004). Nev'î'nin Hayatı ve Kişiliği. *Journal Of Turkish Studies*, V. 28/I, s. 136-167.
- OLGUN, T. (1937). Şair Nev'î ve Sûriye Kasîdesi. İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- ÖZER, H. (1994). *Nev'î'nin Hasb-ı Hali (Basılmamış Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (Nisan 2011). Âlim Bir Şair: Nev'î. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.28, s. 18-39.
- SEFERCİOĞLU, M. N.(2007). Nev'î. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, s. 52-54.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (2014). Nev'î. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (Nisan 2009). Nev'î'nin Bahar ve Kış İle İlgili İki Gazeli. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları*, No: 5219.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (Nisan 2009). Nev'î'nin Bâkî Mersiyesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları*, No: 5218.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.

SEFERCİOĞLU, M. N. (2013). Nev'î'nin Hocası Karamânî Mehmed Efendi İçin Yazdığı Bayram Hilâli İle İlgili Kasidenin Tahlili. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 10, s. 339-358.

SEFERCİOĞLU, M. N. (2014). Nev'î'nin Şükufe Redifli Gazelinin Tahlili. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Orhan Bilgin Özel Sayısı), S.10.

TOLGAY, Ö. (1989). *Netayic El-Fünun ve XVI. Yüzyıl Türk Düşüncesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Bölümü. İstanbul.

TUĞLUK, İ. H. (Winter 2009). Bir Mecmuada Bâkî, Nev'î (Yahyâ) ve Nef'î İle İlgili Bazı Latifeler. *Turkish Studies*, V.4/2, s. 993-1006.

TULUM, M., TANYERİ, M. A. (1977). *Nev'î Divan (Tenkidli Basım)*. İstanbul Üniversitesi İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Nev'î (1977). *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: MEB Yayınları, C. 25, s. 214-215.

Nev'î Yahyâ Efendi (1990). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yay. C.7, s. 42-43.

Nev'î. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, İstanbul: Anadolu Yay., C. 8, s. 4203-4204.

Nev'î (1985). *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul: Ötüken Yay., C. 7, s. 2647-2649.

YÜM, G. *Nev'î Dîvânı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi. Ankara.

ZÜLFE, Ö., TAŞ, H. (Summer 2007). Nev'î'nin Münâzara-i Tûtî vü Zâg Adlı Mesnevîsi. *Turkish Studies*, V. 2/3, s. 660-697.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Sedanur Dinçer Arslan

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara 17.03.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 2004.

Yüksek Lisans Öğrenimi

(Tezsiz) : Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta
Öğretim Alan Öğretmenliği, 2007.

(Tezli) : Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk
Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı
Bilim Dalı, 2010.

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim : sedanur_dincer@hotmail.com